

TÉRDVÁNKOS, (térd-vánkos) ösz. fn. Vánkos, melyen a térdnélva imádkozók vagy dolgozók, pl. az utcakövezők térdelnek.

TEREB, elavult fn. mely a *terebély*, *terebélyes* származékokban és *Terebes*, *Terebesd*, *Terebő* helynevekben él; másképen: *terep*. Gyöke: *tér*, röviden: *ter*, melynek nagyobb mennyiségét, szélesebb állapotát látszik jelenteni. L. TEREP.

TEREBÉLY; TEREBÉLYES, I. TEREPÉLY; TEREPÉLYES.

TEREBES, mváros Zemplén, falu Bihar m., RÁKOS—, TÖKE—, faluk Szatmár, TÜR—, Ugo-csa m.; helyr. *Terebes-re*, —*én*, —*ról*.

TEREBŐ, falu Sáros m.; helyr. *Terebő-re*, —*n*, —*ról*.

TERECS, (ter-ecs) fn. tt. *terecsét*. A gyógyszerészek mérlegén a latnak egy huszonnegyed része. (*Scrupulus*). Újabb műszó.

TERÉCS, természeti hangszó, melyből *terécsel*, *terécselés* származtak; öszverántva: *trécs*. Alakra hasonlók hozzá a szintén hangutánzók: *köhécs*, *kehics*, *kodács*, *kotkodács*, *nyivács*, *rikács*.

TERÉCSÉL, (terécs-él) önh. m. *terécsélt*. Hazontalan dolgokról locsogfecség; öszvehúzza: *trécsel*.

TERÉCSÉLÉS, (terécs-él-és) fn. tt. *terécsülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Locskafecske beszéd.

TERECSEN, pusztá Somogy m.; helyr. *Terecsen-be*, —*ben*, —*ből*.

TERÉFA; TERÉFÁL, tájdivatos kiejtések; I. TRÉFA; TRÉFÁL.

TEREFERE, (tere-fere) ikerített fn. tt. *tereferét*. Licsilocsi beszéd, teretura, deredara, dereduca, terécs. Néhutt: *terepere*. V. ö. TEREFERÉL.

TEREFERÉL, (tere-ferél) ikerített önh. m. *tereferélt*. Terécsel, deredarál, dereduca, teretural, licseglocog, pletykáz stb. A székelyeknél: *tereperél*; Pápa vidékén: *tereperés*; a palócoknál egyszerűen: *terél*. Természeti hangutánzása is lehet a forgó nyelvű beszédnek.

TEREFERÉLÉS, (tere-ferelés) iker. fn. tt. *tereferelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Terécselés, tereturalás, fecsegés. V. ö. TEREFERE.

TEREFERÉZ, (tere-feréz) ikerített önh. m. *tereferéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *tereferézz*. Lásd: TEREFERÉL.

TERÉGET, (ter-ég-et) gyak. áth. m. *teréget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *terégett*. 1) Holmi szálás vagy más gyűrűszekből álló testeket, szövötteket stb. laposan szétrakosgat, szétnyujtogat, gyéritve elhelyez. *Szénát, szalmát, ganéjt teregetni. A megázott kenderet kitergetni. A dohos, nyirkos gabonát ponyvára teregetni. A mosott ruhát szárítás, az öltönyöket szellőztetés végett kitergetni.* 2) L. TERELGET.

TÉRÉGET, (tér-ég-et) gyak. áth. m. *téréget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *téregess*. A menésben, futásban levő barmokat ideoda vagy bizonyos iránypont felé hajtogatja. *A juhász téregeti a nyáját, hogy a tilosba ne menjen. A gulyát betéretegetni az akolba. Másképp: terel-*

get. Mint önh. am. bizonyos helyekre vagy iránypontok felé vagy valahová gyakran félretér, félre-megy. Újában az ismerősökhöz betéreteget. A csárdába naponkint betéreteget.

TERÉGETÉS, (ter-ég-et-és) fn. tt. *terégetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, mely által valamit teregetünk. V. ö. TERÉGET.

TÉRÉGETÉS, (tér-ég-et-és) fn. tt. *térégetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit teregetünk vagy valahová gyakran betérünk, befordulunk. V. ö. TERÉGET.

TERÉGETTE! TERÉGETTÉT! indulatszó, mely némi megütközést, bámulást, meglepetést fejez ki. *Teregette! ez már valami. Teregettét! ezt nem hittem volna. A keményebb szitkot jelentő teremtetten szót akarják vele szelidíteni, mintha 'teremtettét' akarna valaki mondani, de csak 'teregette' jön ki belőle. Másképp: *terégette! v. teringette!**

TEREH, v. TERH, I. TEHER.

TEREHEGY, falu Baranya m.; helyr. *Terehegy-re*, —*én*, —*ról*.

TEREHFUVAROS, (tereh-fuvaros) ösz. fn. Fuvaros, ki holmi árukat, málhákat stb. bizonyos bértért szállít, különböztetésül az oly fuvarostól, ki személyeket visz.

TEREHHAJÓ, (tereh-hajó) ösz. fn. Különféle árukat, terményeket, barmokat stb. szállító hajó.

TEREHHORDÓ, I. TEHERHORDÓ.

TEREKKOCSI, (tereh-kocsi) ösz. fn. Kocsi, melyen terhet vagyis holmi árukat, podgyászokat stb. szállítanak.

TEREHNYERÉG, (tereh-nyereg) ösz. fn. Nyereg, melyet a teherhordó barmokra, ú. m. lovakra, öszvérekre, szamarakra kötnek. Másképen: *málhanyereg*, *szekszena*. (Szabó D.).

TEREHSZEKÉR, (tereh-szekér) ösz. fn. Teher szállító szekér, milyenek a terehfúvarosok szekerei, vagy az úgy nevezett társzekerek.

TEREJ, I. TERJ.

TEREJT, régiesen am. terít. „Parancsolá... az kerek alá lángat gerjeszteni es fákat terejteni alája.“ (Sz. Krisztina élete 20. l.).

TEREL, (tér-el) áth. m. *terel*. Bizonyos iránypont felé hajt. Különösen mondjuk a barom hajtókról, pásztorokról. *Mezőre, erdőbe, vízre, akolba terelni a csordát. Az utról leterelni a nyáját. Tilosba terelni a gulyát.*

„Sok legelő nyáját terelik a pusztán.“
Arany János.

Gyöke azon *tér* ige, mely fordulásra, elhajlásra vonatkozik, s melynek származékai megtartják az éket, *terít*, *térül*, *téreg*, kivéven a fenjegyzett *terel* ige és családját, *terelés*, *terelget*. V. ö. TER, ige. Különbözik: *terél*.

TERÉL, (ter-e-el) önh. m. *terélt*. A palócoknál am. hivalkodva beszél. (Szeder Fábán). Egynek látszik, *tereferél* ikerített szóval.

TERELÉS, (tér-el-és) fn. tt. *terelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit terelünk, azaz valamerre hajtunk. V. ö. TEREL.

TERÉLÉS, (tér-e-el-és) fn. tt. *terelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Hivalkodva beszélés, tereferelés, teturálás. V. ö. TERÉL.

TERELGET, (tér-el-ég-et) gyak. áth. m. *terelget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *terelgess*. Gyakran vagy folytonosan vagy lassan, képesint terel. *A legelő nyárat terelgetni*. V. ö. TEREL.

TERELGETÉS, (tér-el-ég-et-és) fn. tt. *terelgetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki barmokat, nyájakat terelget. V. ö. TERELGET.

TERÉM, (1), (ter-ém) önh. m. *termétt*, htn. —*ni* v. *termeni*. Természeti erejénél fogva növényi vagy állati életre serdül, illetőleg magról vagy töről foganik, sarjadzik, nő. *Jó földben terem a buza, de ahol a hű lány terem, azt a földet nem ismerem.* (Népd.). *Oda alá a pusztán, alma terem a fűzfán.* (Népd.). *Kevés gabonánk, rozs borunk termett. Ott is terem, ahol nem vetik.* (Km.). *Mervő gyom terem a kertében. Itt mindenféle vetemény megerem. Jól termett ember, helyes növésű. Katonának, lóra termett legény, mintha arra született volna, hogy katona, hogy lovag legyen. Székelyesen ik végzettel : termik ; a Debreczeni Legendáskönyvben is : terömik.* 2) Átv. valamely helyen hirtelen, váratlanul megjelen, mint növény az elrejtett magból vagy állat a méhből életünik. *Egy-szerre ott termett. Mindjárt itt teremj.* 3) Áthatólag, tárgyeeset viszonynévvel am. valamit növés, növesztés által létrehoz. *Ez a hegy jó bort terem. Taval sok gyümölcsöt termettek a fák. Gabonát termő v. gabona-termő földek. Átv. ért. ásványemű testekről is mondjuk. Arany-, sótermő hegyek.* A Müncheneri codexben e helyett 'teremt' áll. L. TERÉMT.

Nyelvünk birodalmában azon ritka képzetetésű igékhez tartozik, melyek önállólag -m képzővel alakultak; minthogy az egy tagu *töm* és *nyom* igék inkább gyököknek tekintendők. Egyébiránt vannak némely régies igék, melyek szintén -m képzővel alakultak, de csak mint *ik*-esek használatnak, pl. *vetemik, szülemik, folyamik, futamik* stb. Elemzésre nézve l. TER, gyök.

TERÉM, (2), (ter-ém) fn. tt. *termét*, zárt *é*-vel, mert nyelvhasonlat szerint az *am, ém, om, öm* képzőjü, s két tagu nevek a viszonyragokat zárt hangzóval veszik föl, mint : *folyamot, vermét, selymét, álmot, ólmot, malmot, körmöt, ürmöt* stb. 1) A régieknél jelentette a háznak, nagyobb épületnek egyes osztályait, különféle czélokra szánt szobáit. A Bécsi codexben (Heszter II. fej.): „A némbereknek tereméből a királynak hajlokába mennek vala.“ A Vulgátában : *triclínium*, Káldinál : *szoba*. (U. o. XII. fej.): „Azon üdőben lakozik vala királynak teremében.“ Vulg. *aula*, Káldi : *palota*, Joche II. fej.: „Kimenjen a völegény ő hajlakából, és menyasszony ő tereméből.“ Vulg. *thalamus*, Káldi : *agy*. „Ó szent békeség, te vagy az úr istennek szentségös tereme, kiben

ű szőnetlen szokta lakoztat.“ Góry-codex. 68. l. 2) Mai használat szerint téresebb szoba vagy lakosztály a nagyobbyszerű uri házakban, palotákban vagy köz intézetekben, fogadókban stb. *Tánczterem, étterem, gyülesterem, hallgatóterem, hálóterem, színházi próbat terem, vívóterem*. E szerint a terem a közönséges szobánál nagyobbyszerű lakosztály, s megfelel neki a német *Saal*, francia *salon*, régies magyar nyelven : *palota*, pl. *tánczpalota*.

Mint nagyobb terjedelmű hajlék, nevét valószínűleg a *tér* főnévtől v. *ter* gyöktől kapta.

TERÉM, (3), puszta, MEZŐ—, falu Szatmár m.; helyr. *Terém-be*, —*ben*, —*ből*.

TEREMI, KIS—, NAGY—, erdőlyi faluk Küüllő m.; helyr. *Teremi-be*, —*ben*, —*ből*.

TEREMIA, KIS—, NAGY—, faluk Torontál m.; helyr. *Teremiá-ra*, —*n*, —*ról*.

TERÉMIK, l. TERÉM, (1) alatt.

TERÉMSZÉG, puszta Bereg m.; helyr. *Terémszég-re*, —*én*, —*ról*.

TERÉMT, (ter-ém-t) köz-kiejtéssel nyíltan : *teremt*, de túl a Dunán több vidéken zártan ejtik és következetesen, mert törzse : *terém*, csaknem ország-szerte zártan hangzik. Múlt : *terémt-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Eszközli, hogy valami teremjen. Különösen mondjuk Istenről, mint mindenható lényről, ki az egész mindenséget létrehozta, s termő vagyis folytonosan tenyésző erővel ellátta. A *teremtés* különbözik a *termesztéstől*, mennyiben amaz a létezés vagy léteztetés első eredetét, kútféjét, emez pedig a létező anyagnak további sarjaztatását, tenyészését jelenti. *Kezdetben teremté Isten a mennyet és a földet. Az Isten semmiből teremtette a világot.* „Mennyi milosztben (malasztban) terömtve (= terömté v. terömté) éleve (= élő, mely után a leíró hibájából kimaradt : Isten) miv (mű) isemüköt (ösünket) Ádámot.“ Régi halotti beszéd. 2) Átv. valamit eléállít, bizonyos forrásból eléhoz. *Pénzt teremteni. A jó gazda kevésből sokat teremti. Teremtsd elé, akárhova tetted. Nagy nehezen birtam a szükségelt pénzt kiteremteni.* Az undok káromkodók nyelvén am. valakit nemz, különösen, ördög, kutya, disznó, veszett (állat), fene teremtette. Tréfásan : *pofon teremteni*, am. pofon ütni. 3) A régieknél, pl. a Müncheneri codexben az áth. 'terem' jelentésében fordul elé : „Lássátok a figefát és minden fákat, mikor immár ő belöllök gyümölcsöt teremendnek“ (cum producunt iam ex se fructum. Lukács. XXI.). „Sok gyümölcsöt terem“ (multum fructum affert. János ev. XII.). A Debreczeni Legendáskönyvben : „Mert étszaka megverágozának es gerezdött terömté^bnek.“ (56. lap). „Egy szőlő tū neveködött és ez szőlőt terömté.“ Góry-codex. 17. l.

Azon átható igékhez tartozik, melyek egyszerű l képzővel alakulnak, mint : *ront, bont, önt, hánt, szánt, hint, jelent, köszönt, billent, serkent, kopaszt, horpaszt* stb.

TERÉMTÉ v. TERÖMTÉ v. TERÖMTE, mint fn. a régiéknél, pl. a Nádor-codexben, *terémtő* helyett áll. „Tégedet kérek én uram terömtém,” Olyan, mint *szüle*, „szülő” helyett. Így *Idvezitő* v. *Idvezite* is gyakran eljön, „Idvezítő” helyett.

TERÉMTÉS, (ter-ém-t-és) fn. tt. *terémtés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Szoros ért. a mindenható Isten cselekvése, mely által a mindenséget létrehozta. *A világ teremtésétől fogva számított időszak.* 2) Jelent teremtetett dolgot és állatot; különösen embert, mint a földi lények közt az Istennek legnemesebb művét; máskép: *teremtmény*. *Áldott egy teremtés. Gonosz, nyomorú teremtés. Egy teremtés sem volt jelen, azaz senki.* 3) A mocskos száju káromkodók nyelvén am. teremtetés, azaz születés, származás. *Valakinek teremtését szidni.*

TERÉMTET, (ter-ém-t-et) fn. tt. *terémtet-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Előfordul a régiéknél, „teremtés” helyett, különösen a 2-ik érteményben. „Tenedek szolgáljon te minden teremteted” (creatura. Bécsi cod. Judith XVI.).

TERÉMTETLEN, (ter-ém-t-etlen) mn. tt. *terémtetlen-t*, tb. —*ék*. Akit senki nem teremtetett; öröktől létező, milyen egyedül az Isten. *Végtelen, mindenható, örök, teremtetlen Isten.*

TERÉMTÉTTE! (ter-ém-t-étt-e) indulatszó, melyet a mocskos nyelvű káromkodók használnak. Egyébiránt mennyiben inkább nyelvszokásból, mint haragos indulatból fakad, szelidebb jelentése is van, s bámulást, meglepetést fejez ki, hasonlóan, mint a *terengette* indulatszó.

TERÉMTÉTTÉZ, (ter-ém-t-étt-éz) önh. m. *terémtéttéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Teremtette szóval káromkodik, szitkozódik. *Kérlek ne teremtetted. Apámat, anyámat öszveteremtetted. V. ö. TERÉMTÉTTE!*

TERÉMTÉTTÉZÉS, (ter-ém-t-étt-éz-és) fn. tt. *terémtéttézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Teremtette szóval nyomosított káromkodás.

TERÉMTÉTTÉSÉG, (ter-ém-t-étt-ség) fn. tt. *terémtéttéség-et*, harm. szr. —*e*. A teremtvények összessége.

TERÉMTMÉNY, (ter-ém-t-mény) fn. tt. *teremtmény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szoros ért. minden, mit Isten teremtetett. *Az ég, föld, állatok, füvek mind Isten teremtményei.* Átv. valaki által létrehozott mű, vagy bizonyos állapotba, hivatalba helyezett ember. Némelyek jobb hangzás tekintetéből *teremtvény*-nek mondják és írják.

TERÉMTŐ, (ter-ém-t-ő) fn. tt. *teremtőt*, többese nincs, midőn t. i. szoros ért. vétetik, különben: —*k*. Isten, ki a világot és ami benne van, teremtetted. *Istenem, teremtőm! Teremtő Isten, mire jutánk! Arra kérem teremtetted, hogy... Teremtő Atyaisten. Szent-séges, kegyelmes, végtelen jószágú teremtő.* Szélesb ért. aki valami művet mintegy saját erejéből hoz létre, s kivált melléknévül divatozik. *Teremtő ész, lélek, művész.*

TERÉMTŐI, (ter-ém-t-ő-i) mn. tt. *terém-tői-t*, tb. —*ék*. Teremtőt illető, ahhoz tartozó, attól eredő stb. *Teremtői hatalom.* A teremtőhöz hasonló. *Teremtői szellem.*

TERÉMTŐLEG, (ter-ém-t-ő-leg) ih. Teremtő módjára.

TERÉMTVÉNY, I. TERÉMTMÉNY.

TERÉNGET, (ter-éng-et); TERÉNGETÉS, I. TERÉGET; TERÉGETÉS.

TÉRÉNGET, (tér-éng-et); TÉRÉNGETÉS, I. TÉRÉGET, szokottabban: TERELGET; TERELGETÉS.

TERÉNGÉTTE! TERÉNGÉTTÉT! I. TERÉGÉTTE!

TERÉNY, fn. tt. *terény-t*, tb. —*ék*. Újabb korban fölfödözött fémmű vegyelem, nehéz sötét szürke por alakjában. (Thorium).

TERÉNY, falu Nógrád, ALSÓ—, FELSZŐ—, Hont m.; helyr. *Terény-be*, —*ben*, —*ből*.

TEREP, (1), (tér-ep) fn. tt. *terepet*. Szélesebb tér, melyet valamely test elfoglal, különösen midőn széleit szétfeszíti, honnan *terepély fa*, melynek ágai szétnyulnak, *terepély sátor*, melyet szélesre pányváz-*nak* ki. Némi módosulattal: *tereb*. Kenessey Albert Hajózási Múszótárában az árbocztörzsnek (olykor az árboczderéknek is) tetejéhez közel, vízirányosan helyezett állvány, hosszudad félkört képezve. Célja hogy az árboczágak tartására szükséges kötelek rajta megerősítsenek. (Mars. Köz életben, kivált nem hajósok, Mastkorb'-nak nevezik). *Főterep* vagy —*tereb* a főárbcz törzsén levő tereb. *Előtereb* az előárbcz törzsén levő. *Hátsó tereb*, mely a hátulsó árbocz törzsén van. *Tömörtereb*, mely erősen be van deszkázva. *Rostélytere* v. *fonatékos* v. *fonásteréb*, mely lécczel vagy csak fonással hézagosan van behúzva. Legközelebbi rokona *telep*, s képeztetésre, és mint helyiségre vonatkozók egyeznek vele: *közep, alap, talap* s az újabb alkatú *főlep* (Superficies).

TEREP, (2), falu Szatmár m; helyr. *Terep-re*, —*én*, —*ről*.

TEREPÉDIK, (ter-ep-éd-ik) k. m. *terepéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Szabó Dávidnál am. messzére nyúlik, terjed, terjeszkedik. *Elierepedett a fa*.

TEREPÉLY, (ter-ep-ély) mn. tt. *terepély-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Minek ágai, szárnyai, szélei, a középponttól, illetőleg deréktől köröskörül kinyúlnak, messzeterjednek. *Terepély almaja, Terepély szárnyu sas. Terepély sátor, szoknya, kalap.* Mennyiben és képzővel *terepélyes* melléknév alakul belőle, eredetileg főnév, mint több hasonló képzésűek. Egyezik vele a vastaghangu *talabor*, midőn valami tertyedtet jelent, pl. *talabor kalap*.

TEREPÉLYÉS, (ter-ep-ély-és) mn. tt. *terepélyés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Szélesen vagy köröskörül elterülő, szétnyuló. *Terepélyes kalap, gomba, marhazaj-néj. Terepélyes fa.*

TEREPÉLYÉSÉDIK, (ter-ep-ély-és-éd-ik) k. m. *terepélyésd-tem*, —*tél*, —*ett*. Terepélyessé leszen, teriméje nagyobbodik, szétágazik, sátorosodik stb.

TEREPÉLYÉSEN, (ter-ep-ély-és-en) ih. Ágait, szárnyait stb. szélesen kiterjesztve. *Terepélyesen nőő fa, kinyújtott sátor*.

TEREPÉLYÉSSÉG, (ter-ep-ély-és-ség) fn. tt. *terepélyesség-et*, harm. szr. —*e*. Állapot vagy tulajdonság, midőn valamely testnek szélei terepélyesen kinyúlnak.

TEREPERE, I. TEREFERE.

TEREPÉS, (ter-ep-és) mn. tt. *terepés-t* v. —*el*, tb. —*ek*. Ami tereppel van ellátva. Továbbá terepélyes. V. ö. TEREPÉLY; és TEREP.

TEREPEZD, puszta Somogy m.; helyr. *Terepezd-re*, —*n*, —*ról*.

TÉRÉS, (tér-és) mn. tt. *térés-t* v. —*el*, tb. —*ek*. Mondjuk különösen helyiségről, mely nagyobb, s egymástól távolabb eső határvonalok közt létezik, vagyis mely nagyobb tért képez. *Téres udvar, szoba, konyha, bolt, tanoda, templom. Téres út, útcza, szérű, pajta*.

TÉRÉS, (tér-és) fn. tt. *térés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. A mozgásnak vagy menésnek azon neme, mely bizonyos iránytól elhajlik, elfordul. Rendesen öszvetéve divatozik. *Ellérés, betérés, kitérés, letérés, visszatérés*. Gyöke az elhajlást, fordulást jelentő *tér* ige, s különbözik tőle azon *térés*, mely egy jelentésű a *férés*-sel, s melynek gyöke a helyiségre vonatkozó *tér*.

TÉRÉSÉDÉS, (tér-és-éd-és) fn. tt. *térésédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A helyiségnek állapotváltozása, midőn téressé, azaz szélesebbé leszen. Lásd: TERÉSÉDIK.

TÉRÉSÉDIK, (tér-és-éd-ik) k. m. *téréséd-tem*, —*tél*, —*ett*. Valamely helyiség határvonalai annak középpontjától távolabbra nyúlnak, s ez által a közbeszorított tér nagyobbodik. *Téresedik az udvar*, ha a benne levő kocsiszíneket elbontják. *Téresedik az út*, midőn az árkokat behúzzák. *Téresedik a szoba*, ha a falak mellett álló bútorokat kirakják.

TERESZELPATAK, falu Mármaros m.; helyr. —*patak-ra*, —*on*, —*ról*.

TERESKE, falu Nógrád m.; helyr. *Tereské-re*, —*n*, —*ról*.

TÉRÉSSÉG, (tér-és-ség) fn. tt. *térésség-et*, harm. szr. —*e*. Téres állapota vagy tulajdonsága valamely helyiségnek; szélesség, terjedtség. *Az út térességét nyolcz ölnyire szabni*.

TERESTENYE, puszta Gömör m.; helyr. *Terestenyé-re*, —*n*, —*ról*.

TERESTYÉNFA, falu Vas m.; helyr. —*fá-ra*, —*n*, —*ról*.

TERESZTENYE, falu Torna m.; helyr. *Teresztenyé-re*, —*n*, —*ról*.

TERETURA, (tere-tura) ikerített fn. tt. *tereturát*. L. TEREFERE; v. ö. TRÉFA, TRUFA.

TERETURÁL, I. TEREFERÉL.

TERÉZIA, női kn. tt. *Teréziát*. Latinul: Theresia; kicsinyezve: Trézi, Terka, Tercsi, Tera, Ríza. A görög *θήρα* v. *θηρός* (vad), és *θήρα* (vadászat), *θηρῶνα*, *θηρῶνα* (vadászok) után értelmezve am. vadászno.

TERFALVA, falu Zaránd m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

TÉRFOGAT, (tér-fogat) ösz. fn. Lásd: TERIME.

TÉRFOLD, (tér-föld) ösz. fn. Messze, köröslég szétnyúló, sík, lapályos, nyílt térségű föld.

TERGÉLYE, (ter-eg-él-ő?) fn. tt. *tergélyé-t*. Molnár A. és Páriz szerint orsó farku hal. (Asper). Mások szerint a halak negyedik rendébe tartozó halnem. (Cobitis). Nevének eredete homályos.

TERGENYE, falu Hont m.; helyr. *Tergenyé-re*, —*n*, —*ról*.

TERGÉNYE, I. TERHÉNYE.

TÉRGY; TÉRGYEL; TÉRGYEPÉL, tájdivatos kiejtések; I. TÉRD; TÉRDEL; TÉRDEPEL. TERH, I. TEHER, TEREH.

TERHÉL, (ter-h-él) áth. m. *terhelt*. 1) Elszállítás végett terhet rak, fektet, szorít valamely járműre, vagy állatra. *Szekereket gyapjuval, lisztes szákokkal, hajókat gabonával, fával terhelni. Podgyással terhelni az öszvért, szamarat. Nagyon megterhelni a vonó barmot.* 2) Átv. valakire nehéz, sulyos, fárasztó, kellemetlen munkát szab. *Sok irással terhelni a tanulókat. A gyöngye fiút nem kell erős munkával terhelni.* Továbbá a kedélynek kellemetlen, nyomasztó érzést okoz, alkalmatlanságot szerez. *Gyakori látogatással terhelni valakit. Nem kell a bölcsét tanácsal terhelni.* (Km.). Értjük adósságról is. *Adóssággal terhelni a házat, jószágát.* V. ö. TEHER.

TERHÉLÉS, (ter-h-él-és) fn. tt. *terhelés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által terhet rakunk valamely járműre vagy állatra. Átv. midőn valakire nehéz munkát szabunk, vagy kedélyére nyomasztólag hatunk; valamire adósságot csinálunk. V. ö. TERHÉL.

TERHÉLETLEN, (ter-h-él-etlen) mn. tt. *terhétletlen-t*, tb. —*ek*. Ami nincsen megterhelve. *Terhétletlen szekér, hajó.* Határozólag am. meg nem terhelt állapotban, terheletlenül.

TERHÉLETLENÜL, (ter-h-él-etlen-ül) ih. Terheletlen állapotban; anélkül, hogy terhet raktak volna rá; üresen. *A hajók, szekerek terheletlenül visszatértek.*

TERHÉLHETŐSÉG, (ter-h-él-het-ő-ség) fn. tt. *terhélhetőség-et*, harm. szr. —*e*. Valamely jármű vagy állatnak bizonyos sulyú és térfogatú terhek, rakományok, áruk befogadására való ereje, terhessége.

TERHÉLŐ, (ter-h-él-ő) mn. és fn. tt. *terheltő*. 1) Aki vagy ami terhel. V. ö. TERHEL. 2) Szi, melylyel a nyeret, különösen a tehernyeret a ló, szamár, öszvér derekához szorítják. *Megszoritani, megereszteni a terheltő*.

TÉRHELY, (tér-hely) ösz. fn. Tágas, nyílt, széles tért képező hely.

TERHÉNYE, (ter-h-ény-e) fn. tt. *terhényét*. Mindenféle podgyász, retymutya, úti nyaláb, melyet teher gyanánt fölraknak valamire. (Sarcina. Párizpapai). Gyöke *terh* v. *tereh*. Másképp: *terg nye*. (Szabó Dávid).

TERHÉS, (ter-h-és) mn. tt. *terhes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Teherrel, mint szállítmánnyal megrakott. *Terhes hajó, szekér, ló, számár*. 2) Mondjuk nőszemélyről, ki méhében magzatot visel; másképp: *nehékes, viselő*; oktan állatokról szólva: *vemhes, hasas, poczkos* stb. A Münchener codexben is előjön: „Jaj ke(dég) terheseknek és szülőknek.“ (Mark. XIII.). *Terhes asszony, leány. Mindent megkíván, mint a terhes asszony*. (Km.). 3) Ami testünkre, lelkünkre, kedélyünkre nyommasztólag hat, amit nehezen tűrünk, viselünk. *Terhes munka, hivatal, szolgálat. Rám nézve ez igen terhes dolog*. V. ö. TEHER.

TERHÉSÉDÉS, (ter-h-és-éd-és) fn. tt. *terhesédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Midőn bizonyos állapot nehezzé, sulyossá, nehezen viselhetővé leszen. 2) Állapot, midőn valamely nő teherbe esik, vagyis méhébe fogan és viselőssé, nehezkessé leszen.

TERHÉSÉDIK, (ter-h-és-éd-ik) k. m. *terhesédtem*, —*tél*, —*étt*. 1) Testi vagy lelki erőhöz képest nehezzé, sulyossá leszen, nyommasztólag hatni kezd. *Allapota, hivatala újabb szolgálataok, gondok miatt terhesedik*. 2) Nőről szólva am. teherbe esik, azaz magzatot foganva viselőssé leszen.

TERHÉSEN, (ter-h-és-en) ih. 1) Teherrel rakva. *A hajó üresen ment le, s terhesen jött vissza*. 2) Nőre vonatkozva, nehezkos, viselőss állapotban. *Terhesen ment férjhez*. 3) Sulyosan, nehezen. *Terhesen esett neki az utazás*. V. ö. TERHES.

TERHÉSÍT, (ter-h-és-it) áth. m. *terhésít-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Valamely munkát, állapotot nyommasztóvá tesz, a rendes terhet nagyobbítja. *Az utazást terhesíti a rossz idő, a nagy sár. Az elváltat hivatalát új szolgálataokkal terhesíteni*. 2) Nőt teherbe ejt.

TERHÉSÍTÉS, TERHÉSÍTÉS, (ter-h-és-it-és) fn. tt. *terhésítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valami, illetőleg valaki terhessé tétetik. V. ö. TERHES.

TERHÉSSÉG, (ter-h-és-ség) fn. tt. *terhesség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Széles ért. mindenféle állapot vagy tulajdonság, mely a testi vagy lelki erőre nyommasztólag hat. *Hivatal, szolgálat terhessége*. 2) A nőnek állapota, midőn magzatot fogadott méhébe.

TERHÉSÜL, TERHÉSÜL, (ter-h-és-ül) önh. m. *terhesült*. L. TERHÉSÉDIK.

TERHÉSÜLÉS, TERHÉSÜLÉS, (ter-h-és-ül-és) l. TERHÉSÉDÉS.

TERHETLEN, (ter-h-etlen) mn. tt. *terhellen-t*, tb. —*ék*. 1) Amin teher, mint szállítmány nincsen. *Terhellen, üres kocsi. A terhellen kocsit könnyebben húzza a ló, mint a terheset*. 2) Átv. a testi vagy lelki erőt nem fárasztó, könnyű, nem alkalmatlan. *Terhellen úri szolgálat*.

TERIME, (tér-ime) fn. tt. *terimét*. A testnek egész fölülete által bezárt tér. (Volumen). Új alkatú szó, a régi és köz ismeretű *karima* hasonlatára képezve. Némelyek szerint: *térfogat*.

TERIMÉS, (ter-ime-es) mn. tt. *terimés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Aminek teriméje van; aránylag a maga nemében nagyobb térfogata van.

TÉRINGET, (tér-ing-et) am. téreget, szokottabban: *terelget*; l. *ézt*.

TERINGETTE, TERINGETTÉT, l. TERÉGETTE.

TÉRÍT, TERIT, (ter-it) áth. m. *terít-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Szövetnemű, lebenyeg vagy foszlány, szálas, omlékony részekből álló testet valamely testnek vagy térnek felszínén némi szélességben szétnyújt, széthúz, elszór stb. *A padolatra szényeget, a lóra pakróczot teríteni. Szűrt, köpenyt teríteni a derek alá. Leteritem a bundát. A lovak, ökrök alá szalmát teríteni. A jeges útra hamut, homokot teríteni. A ponyvát, lepedőt, hálót kiteríteni. A ganajrakásokat, a búzagarmadát, a megázott baglyát szétteríteni. A göngyölegot, bugyrot, könyvet kiteríteni. A kalmár a végvásznot, posztót szétteríti. A halottat kiteríteni valamely asztalon vagy asztal vagy tábla forma eszközön vagy födetlen koporsóban lepedővel stb. takarva kinyújtóztatni*. 2) Különösen a végett nyújt vagy húz valamit szét, hogy bizonyos testet vagy térszint beföldjön, betakarjon. *Az ágyat lepedővel, a fejet kendővel beteríteni. Asztalt teríteni, azaz abrosszal földni, s evőeszközökkel felszerelni. A szabad ég alatt álló árukat ponypával leteríteni*. 3) Birkozva, verekedve földhöz csap valakit. *Földre, sárba, homokba teríteni az ellenfelet*. 4) Akármily erőszakos nyomás, ütés, csapás által elejt, különösen le igekötővel. *Az ágyugolyók egész sort leterítettek. A vadat puskalövessel leteríteni. Az erős szél leterítette a felvont sátorokat*. 5) Vadászok nyelvén: *jól terít a puska*, mely seréttel nagyobb tért is sűrűn borít. Gyöke azon *tér*, mely származékai-ban az ékezőst el szokta veszteni. V. ö. TÉR, fn.

TÉRÍT, TÉRIT, (tér-it) áth. m. *terít-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Menésben, mozgásban levő valakit vagy valamit bizonyos iránypont felé hajt, fordít, igazít, csavarít, taszít, nyomint stb. *Jobbra, balra, jobb útra téríteni az utazót. Akolba téríteni a gulyát, csordát. A hajót part felé téríteni. A nyáját kiteríteni a tilosból, föltéríteni a hegyre, letéríteni a völgybe*. Körülbelül egy jelentésű vele *terel*. 2) Erkölcsei ért. valakit a kicsapongó rossz életéről, vagy téveteg, hibás tanról jobbra vezet, igazít. *Bűnösöket téríteni, megtéríteni. Az egyháztól elszakadt híveket visszatéríteni*. 3) Kölcsönbe vett vagy akármiképp eltulajdonított vagyont az eredeti birtokosnak visszaad, vagy hason értékű jószággal pótol. *Amivel tartozol, térítsd meg. Az ellopott jószágot visszatérítette. Megtéríteni a tett kárt*. Gyöke azon *tér* ige, mely elhajlásra, fordulásra vonatkozik és származékai-ban az ékezőst megtartja, kivévn a *terel* igtét és családjait. V. ö. TÉR, ige.

TERÍTÉK, TERITÉK, (ter-it-ék) fn. tt. *teríték-ét*, harm. szr. — *e.* Az evőasztalnál egyegy személy számára való evőeszközök, ú. m. tányér, kendő, kalán, kés, villa. *Ahány vendég, annyi teríték. Hús személyre való teríték. Az újonnan érkezett vendég elé terítéket hozni.*

TERÍTÉS, TERITÉS, (ter-it-és) fn. tt. *terítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e.* Cselekvés, midőn terítünk, *e* szónak minden értelmében véve. V. ö. **TERÍT.**

TÉRÍTÉS, TÉRITÉS, (tér-it-és) fn. tt. *térítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e.* 1) Cselekvés, melynél fogva valakit v. valamit bizonyos iránypont felé hajtunk, fordítunk. 2) Erkölcsi ért. midőn a rossz életről vagy hibás, téves tanról valakit jobbra vezetünk, igazítunk. V. ö. **TÉRÍT.**

TERÍTÉTT, TERITÉTT, (ter-it-étt) mn. tt. *terítettet.* Amit bizonyos takaróval befödtek, behúztak. *Terített asztal*, mely evőeszközökkel és ételitalal meg van rakva. *Szemfödéllel betérített halott.*

TERITÉZIK, TERITTÉZIK, (ter-it-éz-ik) k. m. *terítéz-tem, —tél, —étt*, par. *terítézzél.* A széke-lyeknél am. terjegeti magát; innen: *leteríttezik* am. földre heveredik. (Krizsa J.).

TERITGET, (ter-it-ég-et) gyak. áth. m. *teritget-tem, —tél, —étt*, par. *teritgess.* Gyakran vagy folytonosan vagy némi kényelemmel, lassan-lassan terít, azaz szétnyújtogat vagy takargat valamit. L. **TERÍT.**

TÉRITGET, (tér-it-ég-et) gyak. áth. m. *térítget-tem, —tél, —étt*, par. *térítgess.* Gyakran, többször, folytonosan, többeket térít. *A legelő nyáját térítgetni. A pogányokat a keresztény hitre térítgetni.* V. ö. **TÉRÍT.**

TERITGETÉS, (ter-it-ég-et-és) fn. tt. *teritgetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e.* Cselekvés, midőn holmit terítgetünk. V. ö. **TERITGET.**

TÉRITGETÉS, (tér-it-ég-et-és) fn. tt. *térítgetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e.* Cselekvés, midőn valamit vagy valakiket térítgetünk. V. ö. **TÉRITGET.**

TÉRITGETŐ, (tér-it-ég-et-ő) fn. tt. *terítgetőt.* Személy, ki más hitvallás követőit vagy pártnak tagjait a maga felekezetének iparkodik megnyerni.

TÉRÍTHETETLEN, TÉRÍTHETLEN, (tér-it-het-etlen) mn. tt. *téríthetetlen-t*, tb. — *ék.* Kit az erkölestelen életről erényesre, vagy téves, hibás véleményéről igazra vezetni nem lehet; megrögzött gonosz; véleményében makacs; pártjától elszakaszthatatlan.

TERÍTMÉNY, (ter-it-mény) fn. tt. *terítmény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e.* 1) Ami terítve van. 2) L. **TERÍTÉK.**

TÉRÍTMÉNY, (tér-it-mény) fn. tt. *térítmény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e.* Mit a kölesönzött vagy akármiképp elsajátított vagyon avagy okozott kár fejében az illető birtokosnak visszaadnak vagy hasonló értékben pótolnak.

TERÍTŐ, TERITŐ, (ter-it-ő) fn. tt. *terítőt.* 1) Mindenféle szövet, melylyel valamit betakarnak, leterítenek. *Ágyterítő, asztalterítő.* 2) Azon táblaforma

eszköz, melyre a halottat kiterítik. 3) Személy vagy szolgál, kinek különösen az a feladata és kötelessége, hogy az étteremekben asztalokat terítsen. V. ö. **TERÍT.**

TÉRÍTŐ, TÉRITŐ, (tér-it-ő) mn. és fn. tt. *térítőt.* Mint mn. aki vagy ami térít. Mint fn. szoros ért. személy, ki a hitetlen pogányokat a keresztény vallás tanainak elfogadására bírni iparkodik; más-kép összetétellel: *hittérítő.* Szélesb ért. ki a gonosz életüeket az erkölcs ösvényére vagy tévtanok követőit az igaz tan elismerésére buzdítja.

TÉRITŐKÖR, (térítő-kör) ösz. fn. Így nevezik az ég- és földgolyón az egyenlítővel párhuzamos azon két (ú. m. déli és északi) kört, melyek egyikét, midőn a nap (látszó mozgásban) eléri, visszafelé tér, azaz ismét az egyenlítő felé fordul, miért *fordítókör*-nek is nevezik.

TÉRITŐPONT, (térítő-pont) ösz. fn. A térítő-kör azon pontja, melynél a nap visszafelé fordul. V. ö. **TÉRITŐKÖR.**

TERITTÉZIK, I. TERITÉZIK.

TERITVÉNY, (tér-it-vény) fn. tt. *terítvény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e.* Bizonyító, egyszersmind kötelező irat, melyben valaki elismeri, hogy valamit által vett, s arról az átadó rendelkezése szerint fog intézkedni vagy annak idejében azt vissza fogja szolgáltatni, pl. milyet a bizományosok az általvett, s eladandó vagy valahova szállítandó portékákról, árukról stb. adnak. V. ö. **NYUGTATVÁNY.**

TERJ, (ter-j) elavult, azonban némelyek által ismét fölélesztett fn. melyből *terjed, terjeszt, terjeszkedik, terjeszenyeg* eredtek. Azon *r* gyökű szók osztályába tartozik, melyek a *j* betűt kihangzásképen veték föl, mint *gerj, fűrj, eperj, szederj, orj, marj, sarj, tarj.* Eredetileg *ter-i* lehetett, t. i. a véghez csatolt *i* a gyökhangzónak elhagyott ékezetét látszik pótolni. Egyébiránt a *tér* és *terj* között azon különbséget állíthatjuk föl, hogy amaz általán am. *spatium*, emez pedig *extensio*, vagyis a testnek azon minősége, melynél fogva bizonyos tért foglal el, vagyis a téren kinyúlik, széttágul, széled. De van *belterj* (intensio) is. V. ö. **TERJI; TERJILEG.**

TERJÁN, falu Torontál m.; helyr. *Terján-ba, —ban, —ból.*

TERJE, falu Bihar m.; helyr. *Terjére —n, —ről.*

TERJED, (ter-j-ed) önh. m. *terjedt.* 1) Szoros ért. bizonyos térnek fölületén szétnyúlik, szélteben hosszában külebb és tovább nyomul, több és több helyet foglal el. *Terjed a medréből kifolyó árvis. Terjed a hízó állat teste. Terjed a testi daganat, fekély. Terjed az indáit széteresztő növény. Terjed a pörölylyel ütött tüzes vas, midőn szétlapul. A repülő sas szárnyai szétterjednek. Elterjedt a hanyatt fekvő, s kezeit lábait szétvető ember teste. Terjed a felhő, midőn a tiszta kék ég boltozatából több és több részt főd el szemeink elől.* 2) Szélesb átv. ért. többféle irányban növekszik, szaporodik, közönségesebbé lesz, többekre ki-

hat. A keresztény vallás a világ minden részeiben elterjedt. Terjed a hír, a ragályos betegség. Sajtó közlekedés által terjednek az ismeretek. Mongolul: *tarkha-khu* = terjed-ni. V. ö. TÉR, TERJ.

TERJEDÉK, (ter-j-ed-ék) fn. tt. *terjedék-ét*, harm. szr. — e. Ami terjedés által létrejött, a terjedés okozata, eredménye. Hasonlat szerint ily értelműek: *repedék, hasadék, fakadék, szakadék* és több mások.

TERJEDÉKENY, (ter-j-ed-ék-ény) mn. tt. *terjedékény-t* v. — et, tb. — ek. Ami könnyen, nagyobb számmal és mértékben terjedni szokott, aminek sok terjedéke van; nyulékony, lapítható, omlatag, oszlékony. *Terjedékény testek*, melyeket nyujtani, lapítani stb. lehet. *A lég és gőz igen terjedékény testek. Terjedékény növények. Terjedékény betegségek.* Általán azon ad, ed képzőjű igeörzsökökből származott, s ékony, ékeny alakzatu melléknevek osztályába tartozik, melyek bizonyos tulajdonsági hajlamot, könnyűséget, készséget, képességet fejeznek ki, mint *feledékény, engedékény, kérkedékény, gerjedékény* stb. Ez értelemben rokonok az *atag, eteg* képzőjű melléknevek, mint *hervatag, ingatag, lengeteg*, miszerint a terjedékényt *terjeteg*-nek is mondhatnók. Egyébiránt v. ö. — ÉKONY, — ÉKÉNY, képző.

TERJEDÉKENYSÉG, (ter-j-ed-ék-ény-ség) fn. tt. *terjedékénység-ét*, harm. szr. — e. Tulajdonság, melynél fogva valami terjedékény. L. TERJEDÉKENY. V. ö. TERJEDTSÉG.

TERJEDELÉM, (ter-j-ed-el-ém) fn. tt. *terjedelmet*. Azon térek öszevege, melyet valamely test minden irányban, azaz szélességben, hosszúságban és magasságban elfoglal. *Megmérni a fának terjedelmét.* Szűkebb ért. a test fölületének nagysága, vagyis széle és hossza. Átv. bizonyos nemű tárgynak sokasága, sokáig tartása. *Beszéd terjedelme. Valamely pert egész terjedelmében előadni, meghallgatni.*

TERJEDELMES, (ter-j-ed-el-ém-es) mn. tt. *terjedelmes-t* v. — et, tb. — ek. Aminek aránylag vagy a maga nemében nagyobb terjedelme van; vastag, széles, magas, messze kinyuló stb. *Terjedelmes szikladarab, tőke.* Átv. ért. magában sokat foglaló, több részletből álló. *Terjedelmes beszéd, szónoklat, periratok.*

TERJEDELMESEN, (ter-j-ed-el-ém-es-en) ih. Nagyobb terjedtségű részletekben, körülményesen, hosszasan. *Terjedelmesen elbeszélni, leírni valamely eseményt.*

TERJEDELMESSÉG, (ter-j-ed-el-ém-es-ség) fn. tt. *terjedelmességét*. 1) Testek tulajdonsága, melynél fogva aránylag nagyobb tért foglalnak el. 2) Átv. bizonyos tárgyak terjedtebb részletessége. V. ö. TERJEDELMES.

TERJEDÉS, (ter-j-ed-és) fn. tt. *terjedés-t*, tb. — ek, harm. szr. — e. 1) A test állapotának tulajdonkép térbeli mennyiségének változása, midőn több és több helyet foglal el, midőn széle nagyobbodik. 2) Szélesb. ért. midőn valami létező mindenféle irányban növekedik, szaporodik. V. ö. TERJED.

TERJEDÉSI, (ter-j-ed-és-i) mn. tt. *terjedési-t*, tb. — ek. Terjedésre vonatkozó, azt illető. *Terjedési mozgás, sebesség.*

TERJEDET, (ter-j-ed-et) fn. tt. *terjedet-ét*, harm. szr. — e. Terjedés elvont értelemben; másképen: *terjedék.*

TERJEDEZ, (ter-j-ed-éz) gyak. önh. Folytonosan, jobban jobban terjed; széle hossza mindegyre növekedik. Átv. valaminek hatása, működése, befolyása közönségesebbé lesz. *Terjedez a hír, a ragályos betegség.* V. ö. TERJED.

TERJEDEZÉS, (ter-j-ed-éz-és) fn. tt. *terjedezés-t*, tb. — ek, harm. szr. — e. Térre vagy hatásra vonatkozó folytonos terjedés, illetőleg növekedés, szaporodás.

TERJEDSÉG, (ter-j-ed-ség) l. TERJEDTSÉG.

TERJEDT, (ter-j-ed-t) mn. tt. *terjedtet*. Aránylag nagyobb tért foglaló, minek szélei, végei messzebb esnek egymástól. *Kiterjedt, elterjedt, szétterjedt. Messze terjedt földbirtok. Terjedt szárnyak.* Átv. messzehatoló, közönségessé lett. *Országszerte elterjedt hír, ragály.*

TERJEDTSÉG, (ter-j-ed-t-ség) fn. tt. *terjedtség-ét*, harm. szr. — e. A testek egyik közös tulajdonsága, melynél fogva azok, bármily parányiak legyenek, bizonyos hosszúsága, szélességű és magassága, illetőleg mélységű tért foglalnak el. A terjedtség határai teszik a test fölületét, s a fölület által bezárt tér teszi a testnek térfogatát vagy teriméjét.

TERJÉK, fn. tt. *terjék-et*, harm. szr. — e v. — je. A régieknél mérges kigyók részeiből stb. készült, s állati méreg ellen használtatni szokott szer. Újabb korban többféleből összetett, s mákonyt is tartalmazó gyógyszer. (Theriaca a görög *therion* — *θηρίον* — szótól, mely vad állatot jelent).

TERJEKFALU, falu Sáros m.; helyr. — *faluba*, — *ban*, — *ból*.

TERJELÉM, (ter-j-el-ém) l. TERJEDELÉM.

TERJENG, (ter-j-eng) gyak. önh. m. *terjengtem*, — *tél*, — *étt*. Folytonosan vagy lassan-lassan terjed; szaporodik, növekedik, közönségesebbé lesz. Körülbelül egy jelentésű vele: *terjedez*. Azon gyakorlatos igék osztályába tartozik, melyek a *g* előtt *n* közbevetett hangot vesznek fel, mint *cselleg cselleng, bolyog bolyong, tátog tátong* stb. és így *terjeg* helyett *terjeng*.

TERJENGÉS, (ter-j-eng-és) fn. tt. *terjengés-t*, tb. — ek, harm. szr. — e. Folytonos terjedés, szaporodás.

TERJESZKÉDÉS, (ter-j-esz-kéd-és) fn. tt. *terjeszkedés-t*, tb. — ek, harm. szr. — e. Mintegy belülről kifelé ható működés, mely által valamely testnek terje növekedik vagy átv. ért. valaminek hatása közönségesebbé lesz. V. ö. TERJESZKÉDIK.

TERJESZKÉDIK, (ter-j-esz-kéd-ik) k. m. *terjeszkédtem*, — *tél*, — *étt*. 1) Teste egy vagy több irányban több és több tért foglal el, teriméje növekedik, mintegy maga magát kiterjeszti. *Terjeszkedik*

a repülni készülő madár. Elterjeszkedni a pamlagon. Terjeszkedik a növény, midőn ágai, sarjai nőnek, szaporodnak. Átv. hatása, működése többfelé befoly; birtoka, fekvő jószágga növekedik stb. Beszéde, előadása, írása különféle részletekre kiterjeszkedik. Hatalma több országra, népre kiterjeszkedik.

TERJESZNYÉG, (ter-j-esz-ny-cg) fn. tt. terjesznyeget. L. NAP — és ESERNYŐ. Ez utóbbiak lábra kaptával amaz a divatból kiesett. Nevét terjeszkedési tulajdonságától kapta.

TERJESZT, (ter-j-esz-t) áth. m. terjeszt-ett, par. terjeszsz, htn. —ni v. —eni. 1) A kisebb terembe szorult testnek részeit, réteit, széleit stb. kifejezti, kipányvázza, szétnyújtja, s ez által az egészet terjeszbbé teszi. A repülő madár kiterjeszti szárnyait. Felém terjeszti karjait. Kiterjeszteni az esernyőt. Szétnyújtani a göngyölegben álló posztót, vásznat. 2) Hozzáadás által bizonyos testnek, illetőleg térnek, területnek nagyságát növeli. Országát hódítások által a tengerig terjesztette. Földét a határon, árkon túl terjeszteni. 3) Bizonyos tárgyat, ügyet valakinek elébe ad, illetőleg szóval vagy írásban közöl. A pert a bíróságnak elébe terjeszteni. Valamely kérelmet a fejedelemehez fölterjeszteni. 4) Valamit közössé tesz, köz tudomásra juttat. Új vallást, új tanokat terjeszteni. Hirt terjeszteni. 5) Hatását, működését többek fölött gyakorolni törekszik. Uralmát, parancsait, rendelkezteit az egész községre kiterjeszti. Elemzésére nézve l. — ASZT, — ESZT képző.

TERJESZTÉS, (ter-j-esz-t-és) fn. tt. terjesztés-t, tb. —ek, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit terjesztünk, ezen igének minden értelmében; v. ö. TERJESZT. Öszvetéve: kiterjesztés, elterjesztés, széletterjesztés, fölterjesztés.

TERJESZTGET, (ter-j-esz-t-ég-et) gyak. áth. m. terjesztget-tem, —tél, —ett, par. terjesztgess. Folytonosan, gyakran vagy lassan-lassan terjeszt valamit. A repülni készülő madárj terjesztgeti szárnyait. Mendemondákat terjeszt. V. ö. TERJESZT.

TERJESZTMÉNY, (ter-j-esz-t-mény) fn. tt. terjesztmény-t, tb. —ék, harm. szr. —e. L. ELŐTERJESZTMÉNY.

TERJI, (ter-j-i) mn. tt. terji-t, tb. —ek. Terjre vonatkozó, azt illető. Meg szokták különböztetni: külterji (extensívus), belterji (intensívus).

TERJILEG, (ter-j-i-leg) ih. Terjre vonatkozó, terjet illetőleg. Külterjileg (extensíve). Belterjileg (intensíve).

TÉRJMEGÚTCZA, (térj-meg-útcza) ösz. fn. Útcza, melynek egyik vége el van zárva vagy be van építve; máskép: zsákutcza, vakutcza; köznépi-esen: kutyaszorító.

TERJÖKÉ, (ter-j-ö-ke) kics. fn. tt. terjökét. Növényfaj népies neve a kigyózsizsek neméből; szára bibircsós tövű, szúrós, sok águ; levelei láncásak, borzasak; virágai egy soros füzérekben veresök, néha fehérek; máskép szintén köznéven: tövises

v. vad atraczel, pirosító gyökér; növénytani néven: terjőke kigyózsizs. (Echium vulgare). Nevét valószínűleg sokfelé terjedő szárától kapta.

TERJÖKÉ KÍGYÓZSIZS, l. TERJÖKÉ.

TÉRKAPITÁNY, (tér-kapitány) ösz. fn. Térparancsnok, kapitányi ranggal. Lásd: TÉRPARANCSNOK.

TÉRKÉP, (tér-kép) ösz. fn. Valamely helynek, városnak stb. tér alakban eléterjesztett rajza, mint általában a földabroszok szoktak lenni.

TÉRKÖZ, (tér-köz) ösz. fn. Két tér között elválasztó határt, mesgyét képező tér vagy helyiség, illetőleg rés, hézag, ür a külön testek vagy azok részei között.

TERLING, falu Pozsony m.; helyr. Terling-re, —én, —ról.

TERME, (ter-ém-e azaz ter-ém-ő) fn. tt. termét. Gönczy Pálnál az, ami Diószegi-Fazekasnál nőstény v. nő v. anya. (Pistillum). A virág legbelsőbb részében termő levelekből képződő szerv, melyből a mag vagy gyümölcs fejlődik ki; alsó része, melyben a magcsák vannak a magzat, Gönczy Pálnál: maghon (germen); felső része a bibe, Diószegi-Fazekasnál máskép: csúcs vagy porfogó (stigma); a maghon és bibe között sokszor kifejlenni szokott száraczka: bibeszár, Diószegi-Fazekasnál anyaszár (stylus).

TERMÉCSKE, (ter-ém-ecs-ke) kics. fn. tt. termécskét. Kisebbséle terem. V. ö. TEREM, fn.

TERMÉK, (ter-ém-ek) fn. tt. termék-ét, harm. szr. —e. 1) A növényország minden teste, mennyiben magról, töről vagy bimbóból terem, sarjadzik, növekedik. Meleg, hideg tartományok termékei. Különösen a növények illető gyümölcsei, sarjai, fajzatai, forradásai stb. 2) Használják az ásványokra is általában; különösebben pedig némely ásványokra alkalmazva am. vajúskor vagy a természetben a maga nemében tiszta, vegyületlen állapotban talált, pl. termékarany, különböztetésül az érczes aranytól. 3) Átv. képes ért. szellemi erő által létre hozott mű. Észtermékei. Szépművészet termékei. V. ö. TERMEL; TERMÉNY.

TERMÉKADÓ, (termék-adó) ösz. fn. Adó, melyet a növények termékeitől, illetőleg gyümölcseitől, sarjaitól stb. fizetni kell.

TERMÉKARANY, (termék-arany) ösz. fn. Vájás alkalmával tiszta, vegyületlen, érczetlen állapotban talált arany. Köznnyelven inkább termésarany van szokásban.

TERMÉKÉNY, (ter-ém-ék-ény) mn. tt. termékeny-t v. —et, tb. —ek. 1) Mondjuk általában földről, melyben bizonyos növények bőven, szaporán tenyésznek. A televény föld termékenyebb a homok vagy mészföldnél. Termékeny vidék, lapály, völgy. 2) Bőven gyümölcsöző, magzó. Termékeny fák, vetemények. 3) Átv. erkölcsi vagy szellemi művek, illetőleg siker előhozásában gazdag. Termékeny ész. Termékeny költő, zenész.

TERMÉKENYÉDÉS, (ter-ém-ék-ény-ed-és) fn. it. *termékenyedés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapotváltozás, midőn valami termékeny tulajdonságot vesz föl, midőn termékenynyé lesz. *Mivvelés által a földnek, növénynek termékenyedését előmozdítani.*

TERMÉKENYÉDIK, (ter-ém-ék-ény-éd-ik) k. m. *termékényéd-tem*, — *tél*. — *étt*. Termékenynyé lesz, illetőleg bizonyos növényeket és gyümölcsöket bővebben teremni kezd. *A parlagi föld kellő mivvelés által termékenyedik.*

TERMÉKENYÍT, (ter-ém-ék-ény-ít) áth. m. *termékényít-élt*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *eni*. Eszközli, hogy valami termékenynyé legyen; termékenynyé, illetőleg gyümölcsözővé tesz, képesít. *A vízjárta mocsáros vidéket lecsapolás által termékenyíteni.*

TERMÉKENYÍTÉS, TERMÉKENYITÉS, (ter-ém-ék-ény-ít-és) fn. tt. *termékényítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, mely által valami termékenynyé tétetik.

TERMÉKENYSÉG, (ter-ém-ék-ény-ség) fn. tt. *termékénység-ét*, harm. szr. — *e*. A földnek növényeket bőven tenyésztő, vagy a növénynek gyümölcsöző, maghozó tulajdonsága.

TERMÉKENYÜL, (ter-ém-ék-ény-ül) önh.; **TERMÉKENYÜLÉS**, fn. L. **TERMÉKENYÉDIK**; **TERMÉKENYÉDÉS**.

TERMÉKÉRCZ, (termék-érez) ösz. fn. Bányaelez, mely nagyjából fémrészeket kevés idegen vegyülekkel foglal magában.

TERMÉKETLEN, (ter-ém-ék-etlen) mn. tt. *terméketlen-t*, tb. — *ék*. Amiben a növények igen gyéren vagy alig tenyésznek vagy ami gyümölcsöt, magot, sarjakat nem terem. *Terméketlen sívó homok. Termékellen vén fa. Átv. kevés szellemi művet hozó. Termékellen ész. Termékellen erő.*

TERMÉKETLENSÉG, (ter-ém-ék-etlen-ség) fn. tt. *termékeltenség-ét*, harm. szr. — *e*. A termő erőnek hiányára mutató állapot vagy tulajdonság; gyümölcstelenség, magzattalanság.

TERMÉKETLENÜL, (ter-ém-ék-etlen-ül) ih. Terméketlen, sarjadéktalan, gyümölcstelen állapotban. *Terméketlenül heverő parlagföld.*

TERMÉKHIGANY, (termék-higany) ösz. fn. A természetben tiszta állapotban talált higany.

TERMÉKKÉN v. **TERMÉKKÉNKŐ**, (termékén v. —kén-kő) ösz. fn. A természetben vagyis vajakor tiszta, vegyületlen állapotban talált kén.

TERMEKOCSÁNYKA, (terme-kocsányka) ösz. fn. A növénytanban Gönczy Pál szerint a vaczokról nőző nyelecske, melyre a terme (anya) van felnöve (gynophorum), mint a mécsvirágban.

TERMEKRÉZ, (termék-réz) ösz. fn. Bányákban talált réz, idegen ércrészek vegyülete nélkül.

TERMEKSZÁLLITMÁNY, (termék-szállitmány) l. **TERMÉNYSZÁLLITMÁNY**.

TERMEKTÁR, (termék-tár) l. **TERMÉNYTÁR**.

TERMEL, (ter-ém-el) áth. m. *termell*. Új alkatasu ige, melyet némelyek a latin *producit*, s német

erzeugen nemzetgazdasági értelmében kezdtek használni. Azonban, terem' igétől származván nem jelenthet mást mint a termést eszközölni, előmozdítani, azaz más szóval: termesztetni; lásd: **TERMESZT**. Azon szók egyike, melyre oly jelentést erőszakoltak az írók, mint amelylyel az a magyar nyelv termeszténél fogva nem bír, pl. *aranytermelés, sótermelés, vajtermelés*; még megérjük, hogy csizmatermelést, nád-*rágtermelést* is ránk tukmálnak. 'Termel' kétségen kívül a 'terem' szótól származik; tehát nem tehet mást, mint a termést eszközölni, elősegélni. 'Terem' tulajdon jelentésében növényi vagy állati oly életre vonatkozik, mely természeti erejénél fogva vagy ennél fogva is létesül. Arany, vas, só is terem ugyan, de a mi munkásságunk magához a terméshez nem járul, hanem ha már termett, csak kivájja, kibányászsa azokat. A magyar ember csak növényeket *termeszt* vagy *termel*, már az állatokat *tenyészt*; az erdőt *növeszt*, *növeli*; az érczetek *vájja*; az *iparműveket készíti* stb. Az általános 'productio' szó magyarosítására a Kereskedelmi Szótár a 'jövesztés' szót használja.

TERMELEK, (ter-ém-el-ék) fn. tt. *termelék-ét*, harm. szr. — *e*. Oly szülemény általános kifejezésére alkalmaztatik, melyet a termelés hozott létre.

TERMELES, (ter-ém-el-és) fn. tt. *termelés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Munkásság, midőn valamit termelünk. V. ö. **TERMEL**.

TERMELŐ, (ter-ém-el-ő) fn. tt. *termelőt*. Általában aki földmivvelési tárgyat hoz létre. V. ö. **TERMEL**.

TERMÉNK, (ter-ém-énk) mn. tt. *terménket*. 1) Lásd: **TERMÉKENY**. 2) Ásványokról, nevezetesen érczekről szólva am. termék, azaz vegyületlen, tiszta. — Képeztetésre hasonlók hozzá: *félénk, falánk, nyulánk*, azaz félekeny, falékony, nyulékony, és így egyik jelentése *terménk* am. termékeny.

TERMÉNY, (ter-ém-ény) fn. tt. *termény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Szoros ért. akár a mivelt, akár a vadon termett növények gyümölcsei, magjai vagy hasonló nemű sarjai, kinövései stb. különösen, midőn kereskedési árucikkékké válnak, milyenek: gabona, gubacs, gyapot, kender, dohány stb. *Hazai, külföldről hozott termények*. Ide számíthatók némely állati testek sarjadékai, mint: gyapju, szőr, toll. Máskép: *termék*, csak hogy ezt átv. értelemben is használjuk, ellenben 'termény' szót nem; nem mondjuk pl. ezt: olme terményei. Különbözik némileg *termesztmény*: l. ez.

TERMENNYISÉG, (ter-mennyiség) l. **TER-NAGYSÁG**.

TERMÉNYSZÁLLITMÁNY, (termény-szállitmány) ösz. fn. Terményekből álló szállitmány. V. ö. **SZÁLLITMÁNY**.

TERMÉNYTÁR, (termény-tár) ösz. fn. Tár vagy rakhely, melyben az eladó terményeket lerakják.

TERMÉNYTÁRLAT, (termény-tárlat) ösz. fn. Nyilvános kiállítási helyek vagy helyiségek egy vagy többféle termények megnevezése végett.

TÉRMÉRÉS, (tér-mérés) ösz. fn. A tér fölületének, illetőleg hosszának és széleének bizonyos mérőeszköz általi meghatározása.

TÉRMÉRTÉK, (tér-mérték) ösz. fn. Mérőeszköz vagy határozott nagyságu tér, mely által valamely térség fölületét meghatározzuk, milyenek négyszögü láb, négyszögü öl, négyszögü mérföld; különböztetésül másnemű, pl. sulyt, terimét, magasságot meghatározó mértéktől.

TERMÉS, (ter-ém-és) fn. tt. *termés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) A növénynek magról, töről, gyökérről fakadó létrejövése, sarjadzása, növése, tenyészése. *A növények természetét mesterségesen előmozdítani.* 2) Az átható igétől származva am. a létrejövés, növés eszközlése. *A föld természetét művelés által előmozdítani.* 3) Állatokra vonatkozva, születés, származás. *Valakinek természetét szidni, káromolni.* 4) Maga a termés által létrejött növény, sarjadék. *Idei, tavali termés. Bő, szűk termés. Nyugodt földnek jobb a termésé. (Km.).* 5) A növények gyümölcssei, tenyészésök vég eredményei. *A gyümölcskertet, szőlőtáblát természetével együtt megvenni. Reménylett természetét előre eladta. Érczekről is mondják: bányatermés.* 6) Öszvetételeknél az előrészben különösen érczekre vonatkozva am. a természetben vagy vajúskor tiszta, vegyületlen állapotban talált pl. *termésarany, termésrész, termésékénő* stb. am. eredeti, tiszta, vegyületlen, mesterkéletlen növésü valami. Továbbá *terméság*, mely termőbimbókat hoz (latinul: *termes*); *termésbimbó*, melyből virág fakad, s illetőleg gyümölcs terem.

TERMÉSADÓ, (termés-adó) l. **TERMÉKADÓ**.

TERMÉSÁG, (termés-ág) ösz. fn. Ág, mely virágos bimbókat hoz, illetőleg gyümölcsöt terem.

TERMÉSARANY, l. **TERMÉKARANY**.

TERMÉSBIBE, (termés-bibe) ösz. fn. A virág terméje v. nősténye hegyén ikrás szőrök vagy babugokból álló ragacos rész, mely a reá hulló virágot felfogja, s azokat termékenyítő szütyőkké fejleszt. Növénytan munkákban a *bibe* szót önmagában is használják. (Stigma).

TERMÉSKŐ, (termés-kő) ösz. fn. Valódi eredeti kő, különböztetésül a kőhöz némileg hasonló, s agyagból égetett téglától. *Terméskőből épített ház.* V. ö. **KŐ**.

TERMESZ, fn. tt. *termesz-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Faevő, faragó, szűféreg. Ha eredetét a magyarból szabad nyomozni, talán *ter* gyökét a *tör* igével lehetne rokonítani, mintha volna *térmesz*, *törmesz*, mennyiben a fát porrá tördeli, törmelékké rágeszálja. Egyébiránt egyeztethető vele gyökben és jelentésben is a latin *teredo*, illetőleg görög *τεροιδών*; ez utóbbit a nyelvészek *τερω* (reiben, zerreiben, mürbe machen stb.) szótól származtatják.

TERMÉSZ, (ter-ém-ész) fn. tt. *termész-t*, tb. — *ék*. Jelentene oly személyt, ki különféle növények, vetemények, gyümölcsök természetével foglalkodik, melynek általán a mezei gazdák, szőlőművesek, ker-

tészek, erdőszők; azonban így elvontan nem divatos. V. ö. **TERMÉSZIK**; **TERMÉSZET**.

TERMÉSZET, (ter-ém-ész-et) fn. tt. *természet-ét*, harm. szr. — *e*. 1) Eredeti érteményben jelenti az érzékek által közvetlenül észrevett földi testek mindenségét, melyek földünk örök és szükségképeni törvényeinél fogva teremnek, s melyeket a tudományos nyelv három osztályra, ú. m. az állatok, növények és ásványok országára különített el; és ez a *külső természet*. Latinul: *natura* (*naturata*) a *nascor* igétől, mint a *természet* a *terem* v. *teremik* igétől. *Életszerves és életszervellen természet. Vizsgálni, tanulmányozni a természetet. Természet leírása. A képzőművészek utánozzák a természetet, midőn egyes tárgyait rajzban, festvényben stb. ábrázolják.* 2) Szélesb ért. a földön kívül is létező, akár látható, akár szemünk előtt elrejtett lények összege, mint a mindenható Isten teremtései. *Természet mindensége. Mindenés természet. A természetből ráismerni a teremtőre.* 3) Az öszves természetben foglalt lények azon eredeti belereje, melynél fogva fejlődnek, változnak, új és új alakot öltenek, fajaikat szaporítják, egymásra hatnak stb. Innen jelenti az állati, különösen emberi nemzömágot is. *Természet menete, folyása. A természet változatlan törvények szerint működik. A természetben nincs ugrás. Természet szerint vagy ellene cselekedni. A természet megboszulja magát. A természet adóját lefizetni, azaz meghalni, s mintegy visszaadni neki, amit származásunk, s életünk által kaptunk tőle. A természet hajlamát, ösztönét követni, vágyait teljesíteni, szavára hallgatni. A természet mostohán bánt vele.* 4) Különösen a lények azon tulajdonságai, változatai, melyek az imént érintett belerőből folynak. *A testek természetét kutatni, vizsgálni. Ez a dolog természetével meg egyezik, ellenkezik. A víz természeténél fogva folyékony, a jég hideg, a tűz éget, a kő kemény. Az ember kettős természete úgy hozza magával, hogy mind testét mind lelkét egyformán ápolja és művelje. A természet különféle. Az emberi lélekre és kedélyre vonatkozva: erős, kemény, gyönge, lágy, szelíd, vad, nyájias, bátor, féltékeny, haragos, indulatos, heves, lassu, jó, rossz természet. Hasonlatilag véve mondjuk az emberről, hogy kutya-, macska-, ló-, szamar-, disznó-, rókatermészete van stb., azaz, némi testi, vagy erkölcsi tulajdonságokra nézve a mondott állatokhoz hasonló. Természete nem szenved. Nagy benne a természet, makacs, akaratos. Természet csúfja.* 5) Néha úgy fordul elő, mint a mesterség, mesterkélés, emberi mű ellentéte. *Természeténél fogva eszes, okos, elmés, anélkül, hogy tanították, iskoláztatták volna. Ezen ember csupa természet, semmi tettetés, erőtetés nincs benne.* 6) Átv. ért. erkölcsi vagy szellemi lényeknek is mintegy velők született tulajdonságai; továbbá az emberi észnek elvont gondolatai, vagy belső szükségesség és érzet alapján teremtett művei stb. *Isteni, angyali természet. A természet világánál belátott igazságok. A nyelv természetével egyező vagy ellenkező beszédmód, ragozás.* — Eredetére nézve l. **TERMÉSZIK**.

TERMÉSZETADOMÁNY, (természet-adomány) ösz. fn. A természet útján közvetlenül nyert jeles tulajdonság, pl. az egészséges emberi test, kitünő ész, szívjószág stb.

TERMÉSZETBELI, (természet-beli) ösz. mn. A természetből való.

TERMÉSZETBUVÁR, (természet-buvár) ösz. fn. Személy, ki a természetben előforduló eseményeket, változatokat, tüneményeket fürkészi, kutatja, s azok törvényeit és származását kitanulni törekszik, s ha ezt némi sikerrel teszi és végrehajtja, természetűdős a neve.

TERMÉSZETELLENI, (természet-elleni) ösz. mn. Ami a természet törvényeibe, s annak rendes működési folyamába ütközik; ami a természet erejét, hatását mintegy elrontani, megsemmíteni törekszik. *Természetelleni növelés, erkölcsök, életmód, állapot. V. ö. TERMÉSZET.*

TERMÉSZETELLENILEG, (természet-ellenileg) ösz. ih. A természet rendébe, törvényeibe, működési módjába ütközve, természet ellen.

TERMÉSZETÉS, (ter-ém-ész-et-és) mn. tt. *természetés-t v. —et, tb. —ek. 1) Ami valami dolognak eredeti szerkezetén, mivoltán alapszik, azzal megyegyezik. Az éhség, szomjúság természetes vágyaink. Mi természetesebb, mint erős munkában elfáradni? Természetes működései az emberi testnek. A szeretet saját gyermekéi irányában az anyának természetes tulajdonsága. Természetes halál, mely a természet törvényei szerint egykor szükségkép bekövetkezik. Ennek természetes oka van. 2) Néha használjuk bizonyító, erősítő kifejezésül. Természetes, hogy te is meghalsz. Az természetes, úgy van, úgy kell lennie. 3) Ami bizonyos dologgal egyszerre támad, együtt létezik. A szülék, gyermekek és testvérek egymással természetes öszveköttetésben vannak. A füst természetes jele a gyuladásnak, égésnek. 4) A mesterkéltnak, erőtetettnak ellentétese. Természetes ember, tettetés nélküli, nyílt, őszinte, a műveltség máza által eredetiségéből ki nem vetkőzött; különösen, gyermek. Természetes beszéd, nyilatkozat. Természetes arczszín, nem festett. Természetes haj, nem paróka. Természetes bor, nem kotyvasztott. Természetes mozgás, járás. 5) Túl a Dunán, nevezetesen Göcsejben, am. indulatos, akaratos. — V. ö. TERMÉSZETI.*

TERMÉSZETÉSEN, (ter-ém-ész-et-és-en) ih. 1) A dolognak természetéből, szerkezetéből folyva, következve, a természet törvényei szerint; úgy mint a természeti ösztön, hajlam hozza magával. *Természetesen élni, halni.* 2) Bizonyító, erősítő jelentésű. *Természetesen!* azaz nem különben, úgy, tudnivaló, hogy... 3) Nem mesterkélve, nem tetteve; őszintén, erőtetés nélkül. *Természetesen beszélni, viselni magát. Természetesen lépni.*

TERMÉSZETÉSSÉG, (ter-ém-ész-et-és-ség) fn. tt. *természetésség-ét, harm. szr. —e.* Állapot vagy tulajdonság, melynél fogva valamit természetésnek mondunk; tartzunk. V. ö. **TERMÉSZETES.**

TERMÉSZETFÖLÖTTI, (természet-fölötti) ösz. mn. A természet határait túlhaladó; mit a természet rendes törvényeiből megfogni, értelmezni nem lehet. *Természetfölötti erő, hatalom.* Különbözik tőle a természetelleni és természetlen. Mondjuk továbbá oly ismeretekről, melyeket nem érzékek, hanem az észnek elvonó tehetsége által szerzünk. Ide tartoznak keresztény értelemben azon igazságok, melyeket a korlátolt emberi ész meg nem fog, hanem azokról azt hiszi, hogy isteni közvetlen nyilatkozatból tudja. *Természetfölötti hitigazságok.*

TERMÉSZETGYŰJTEMÉNY, (természet-gyűjtemény) ösz. fn. A természet országaiából öszveszedett testek gyűjteménye, pl. *állat-, növény-, ásvány-gyűjtemény.*

TERMÉSZETHISTÓRIA, (természet-história) ösz. fn. Az úgy nevezett természet országaihoz tartozó lények, ú. m. állatok, növények, ásványok stb. leírása, alakjaik s egyéb tulajdonságaik szerint; helyesebben: *természetrajz.*

TERMÉSZETHISTÓRIAI, (természet-históriai) ösz. mn. Természetehistóriát illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Természetehistóriai ismértek, értekezések.*

TERMÉSZETHÍVEN, (természet-híven) ösz. ih. A természettel nagyságban vagy életmódban egyezőleg. V. ö. **TERMÉSZETHŰ.**

TERMÉSZETHIVŐ, (természet-hivő) ösz. mn. és fn. Aki a természeti vallást követi, s az isteni nyilatkozásban nem hiszen.

TERMÉSZETHŰ, (természet-hű) ösz. mn. A természettel nagyságban egyező; a természet törvényeit követő. *Természhű kép. Természhű életmód.* Az utóbbi érteményben másképen: *természeteszerű.*

TERMÉSZETI, (ter-ém-ész-et-i) mn. tt. *természeti-t, tb. —ek. 1) Bizonyos viszonynál fogva a természethez tartozó, arra vonatkozó, azt illető. Természeti események, tünemények, változások. Ennél fogva különbözik tőle a természetes, mely valaminek szoros belső viszonyát, öszveköttetését jelenti a természettel, vagyis ami valamivel szükségkép létezik, vagy belőle foly; honnét természetes esemény, tüneményváltozás, mely a természet törvényeiből szükségkép származik vagy azokkal egyezik. 2) Ismeretekre és erkölcsi tárgyakra vonatkozólag, amit a velünk született ész törvényeiből vagy lelkünk bel s galmából tudunk, ami nem külsőleg viszonylik velünk. *Természeti jog, törvény, erkölcsstan. Természeti vallás, mely értelemben különbözik tőle a természetfölötti, az Isten nyilatkoztatta vagy alapította (positív) vallás stb. V. ö. TERMÉSZETES.**

TERMÉSZETILEG, (ter-ém-ész-et-i-leg) ih. Természeti módon; úgy, mint a dolog természete hozza magával; nem mesterkélve.

TERMÉSZETISÉG, (ter-ém-ész-et-i-ség) fn. tt. *természetiség-ét, harm. szr. —e.* Természeti tulajdonsága vagy állapota valaminek. *Az emberi ösztön természetisége. Az atyai szeretetnek természetisége. Különö-*

sen tettetés nélküliség, szendeség, gyermettség, mesterkéletlenség. *A ferde műveltség, mesterkelt társadalmi szabályok kivetkőztetik (az embert természetiségéből).*

TERMÉSZETISME, (természet-isme) ösz. fn. Ismeret, melyet valaki kutatás, vizsgálódás által a természet országaihoz tartozó tárgyakról szerzett.

TERMÉSZETISMERET, lásd : **TERMÉSZETISMI**.

TERMÉSZETISMERŐ, (természet-ismerő) ösz. fn. Személy, ki természetismerettel bir. V. ö. **TERMÉSZETISME**.

TERMÉSZETJOG, (természet-jog) ösz. fn. Egyedül az eszményi ember természetéből, tekintet nélkül a fennálló társadalmi életre, az ésből, az ész kívánalmi szerént kifejtett jog, melyet *észjog*-nak is hívnak, s melyhez mint eszményhez a tevőleges jog lehetőleg közeledni törekszik.

TERMÉSZETJOGI, (természet-jogi) ösz. mn. Természetjogra vonatkozó, természetjogból merített. *Természetjogi igazságok, tételek, állítványok.*

TERMÉSZETLEIRÁS, (természet-le-írás) ösz. fn. A természeti testeknek, t. i. a természet országához tartozó lényeknek alakjaik s egyéb tulajdonságaik szerénti ismertetése; másképen : *természetrajz*.

TERMÉSZETLEN, (ter-ém-ész-e-tlen) mn. tt. *természetlen-t*, tb. — *ék*. A természetnek szokott rendét, törvényeit nem követő, vagy azokkal ellenkező; továbbá a dolognak természetéhez nem illő, nem alkalmazott; erőtetett. *Természetlen állás, állapot. Természetlen dolog, midőn az anya gyűlöli, vagy éppen megöli gyermekét.* Ellentétül v. ö. **TERMÉSZETES**. Határozóként am. természetlenül.

TERMÉSZETLENSÉG, (ter-ém-ész-etlen-ség) fn. tt. *természetlenség-ét*, harm. szr. — *e*. Természetlen állapota vagy tulajdonsága valaminek. V. ö. **TERMÉSZETLEN**.

TERMÉSZETLENÜL, (ter-ém-ész-et-len-ül) ih. A természetnek rendes törvényeit nem követve, vagy azokkal ellenkezve.

TERMÉSZETORSZÁG, (természet-ország) ösz. fn. A földi testek mindensége, a természettudósok által három osztályra különítve, melyeket országnak neveznek, vagyis az állatok, növények és ásványok országa.

TERMÉSZETRAJZ, (természet-rajz) l. **TERMÉSZETHISTÓRIA**.

TERMÉSZETSZERÉNTI, (természet-szerénti) ösz. mn. A természettel, a természet törvényeivel egyező; természetes. *Természet-szerénti életmód.*

TERMÉSZETSZERŰ v. — **SZERŰ**, (természet-szerű) ösz. mn. A természettel egyező; a természeti lények tulajdonságaival biró; természetes.

TERMÉSZETSZERŰLEG v. — **SZERŰLEG**, (természet-szerűleg) ösz. ih. A természettel egyezőleg; természetesen.

TERMÉSZETTAN, (természet-tan) ösz. fn. 1) Tan, mely a természetben előforduló eseményeket és változatokat, továbbá azok okait és törvé-

nyeit tárgyazza, s mely tudományos rendszerbe foglalva természettudománynak mondatik. *Súlyos, súlytalan testek természetana.* 2) Könyv, melyben ezen ismeretek adatnak elő.

TERMÉSZETTANI, (természettani) ösz. mn. Természettant illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Természettani munkák, kísérletek.*

TERMÉSZETTÁR, (természettár) ösz. fn. L. **TERMÉSZETGYŰJTEMÉNY**.

TERMÉSZETTUDOMÁNY, (természet-tudomány) ösz. fn. Természettani ismeretek, tudományos rendszerbe foglalva.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI, (természet-tudományi) ösz. mn. Természettudományt illető, arra vonatkozó.

TERMÉSZETTUDÓS, (természet-tudós) ösz. fn. Tudós, ki a természet országába tartozó tárgyakról alapos, rendszeres ismeretekkel bir.

TERMÉSZETVIZSGÁLÓ, (természet-vizsgáló) ösz. fn. Tudós, ki a természetben előforduló eseményeket és változásokat vizsgálja, kutatja, s azok törvényeit és származását megfejteni, fölvilágosítani törekszik; másképen : *természetbuvár*.

TERMÉSZIK, (ter-ém-ész-ik) Elavult középige, melyből a köz ismeretű *természet*, és származékai eredtek, valamint a még élő *enyészik, tenyészik* igékből lett *enyészet, tenyészet*. (Hasonlóan létezett hajdan *merészik a mer* ige gyökötől : „És senki nem *merészik* vala ellenek állani.“ Bécsi cod. Hester IX. fej.).

Ész képzőjénél fogva az alapfogalomnak vagyis termő állapotnak és erőnek bizonyos gyakorlatát, folytonosságát s az *ik* némi szenvedést vagy kényszerűséget fejezvé ki, az egész azt jelentené : belső kényszerűség vagy szűkségességnél fogva termő állapotban létezik.

TERMESZT, (ter-ém-esz-t) áth. m. *termeszt-étt*, par. *természs*, htn. — *ni* v. — *eni*. Munka, szorgalom által eszközli, hogy bizonyos növények teremjenek, sarjakat hajtsanak, gyümölcsözzenek stb. Két tényező kívántatik hozzá : elsőben, hogy magában a földben is meglegyen a *termő erő*; másodsor, hogy az előállításához *emberi munkásság* is járuljon. *Gabonát, dohányt, kendert, lent, zöldseget, takarmányt termeszteti. Burgonyát, répát, repczét termeszteti. Napi szükségekre, kereskedésre való növényeket termeszteti.*

Törzse *terem* ige, de amelynél ezen származék szűkebb értelményü, minthogy kizárólag csak növényekre vonatkozik. Alakra az *eszt, aszt* képzőjü igék osztályába tartozik, azon különbséggel, hogy megfelelő *ed, ad* önható alakja (termed) nincsen, mint a *dermeszt, förmeszt, mereszt* stb. igékkel viszonyló *dermed, förmed, mered*; t. i. önhatólag már az egyszerű *terem* szót használják vagy tájdivatosan különösebben a székelyeknél divatos *termik* közép igét. Így a *mulaszt, omlaszt, ömleszt, kopaszt* átható igékkel is a *mulik, omlik, ömlik, kopik* állnak viszonyban. Egyébiránt v. ö. **TERÉMT**; **TENYÉSZT**; **TERMEL**.

TERMESZTÉS, (ter-ém-esz-t-és) fn. tt. *termesztés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Gazdasági, illetőleg kertészeti iparra vonatkozó cselekvés, mely által bizonyos növényeket, gyümölcsöket termesztünk. *Gabona-, repce-, len-, kender-, répa-, hajmatermesztés. Olaj-, bór-, gyümölcstermesztés.* V. ö. **TERMESZT**.

TERMESZTMÉNY, (ter-ém-esz-t-mény) fn. tt. *termesztmény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Mindenféle növény, s azok sarjai, gyümölcsei stb. melyeket iparilag sarjaztatnak, növesztenek, pl. gabona, burgonya, len, dohány, szőlő stb. Szabatosan véve különbözik tőle a széles érteményű *termény*, mely utóbbi nem csak emberi munkásság által növesztetett, hanem a nélkül is vadon termő növényeket, sarjakat, gyümölcsöket jelent, melyeknek: *gubacs, toll, tapló* stb. Jobb hangzással: *termesztvény*.

TERMESZTŐ, (ter-ém-esz-t-ő) mn. és fn. tt. *termesztőt*. Aki munka, szorgalom által emberi és állati táplálásra szolgáló és más a társadalomban hasznos, szükségre és kényelemre fordíthatni szokott növényeket termeszt. *Dohánytermesztő kertészek, gányók.* Átv. ért. *gabonatermesztő ország, bortermesztő vidék.* Mint főnév jelent földmivest, szőlőmivest, kertész. *A természetektől nyerekedésre bevásárolni a gabonát, zöldséget. Hol kevés a természet, és sok a fogyasztó, ott a termények ára nagy.*

TERMESZTVÉNY, (ter-ém-esz-t-vény) fn. tt. *termesztvény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. L. **TERMESZTMÉNY**.

TERMET, (ter-ém-et) fn. tt. *termet-ét*, harm. szr. — *e*. Szófejtésileg, s képzési hasonlat szerint véve annyit tenne, mint a termés által kifejtett testnek alkata, külseje, formája; de szokott szoros értelemben a köz életben főleg az emberi test alakjára vonatkozik. *Alacson, magas, sugar, zömök termet. Karcsu, nyulánk, vastag termet. Szép, helyes, deli, rút, idomtalan termet. Deli, jeles, ép termete.* (Faludi).

„Kertünk alatt szánt egy eke,
Egy szép legény áll mellette,
Úgy megtetszett a termete,
Halál választ el mellőle.“

(Népd.).

A növénytanban az egész növény külseje. (Habitus).

TERMETÉS, (ter-ém-et-és) mn. tt. *termetés-t* v. — *ét*, tb. — *ék*. Derék, magas, szálas testalkatu. *Termetes legény, leány, katona.* Itt az alapszó fokozatos érteményű, mint a *csontos, vállas, tenyeres, talpas, marokos, izmos, czombos, faros* szókban.

TERMÉTT, (ter-ém-étt) mn. tt. *termétt-ét*. 1) Mondjuk életszerves, különösen növényi, de néha életszervetlen testekről is, mennyiben azt állítjuk rólok, hogy teremnek. *Alföldön termett búza. Kertben termett vetemények, gyümölcsök.* 2) Emberi testalkatra vonatkozólag am. bizonyos testi alakkal bíró. *Szépén termett legény, szép növésű.* 3) Átv. bizonyos észlelre alkalmasnak fejlődött, vagy képességgel bír valamire. *Nagyra termett ifju. Világra termett ember. Lóra*

termett legény. Katonának, papnak, ügyvédnek, színésznek termett fiú. V. ö. **TERÉM**, (1).

TERMÉTTSEĞ, (ter-ém-étt-ség) fn. tt. *termétt-ség-ét*, harm. szr. — *e*. 1) Termés által létrehozott bőség, sokaság. 2) Ügyesség, képesség, melyet valaki mintegy természeténél fogva bír. *Nagyra termétt-ség.*

TÉRMEZŐ, (tér-mező) ősz. fn. Nyílt egyenes sík, tág mező, térség, lapály. Szabó D. szerint máskép: *orgovány föld*.

TERMIK, (ter-ém-ik) k. m. *term-étt*. A székeleknel am. az önh. 'terem'; l. **TERÉM**, (1).

TERMŐ, (ter-ém-ő) mn. tt. *termőt*. 1) Önhatólag véve ami magból, töről stb. nő, sarjadzik, azaz nővő, sarjadzó, tenyésző. *Mezőn, kertekben termő virágok. Vadon termő növények. Buján termő fűzések, burjánok.* 2) Áthatólag, amiben valami terem, növekedik, sarjadzik. *Gabonatermő föld. Szőlőtermő hegyek.* V. ö. **TERÉM**, ige.

TERMŐÁG, (termő-ág) ősz. fn. Ág vagy sarj, melyen termő, azaz virágzó, s gyümölcsöző bimbók fakadnak.

TERMŐBIMBÓ, (termő-bimbó) ősz. fn. Virágot illetőleg gyümölcsöt hozó bimbó bizonyos növényeken, pl. fákön.

TERMŐFA, (termő-fa) ősz. fn. Fa, mely gyümölcsöt terem, vagyis szoros ért. vett gyümölcsfa, mert széles ért. minden fa a maga nemében termőnek mondható, míg ki nem szárad.

TERMŐPARÁNY, (termő-parány) ősz. fn. Rendkívül piczi állatkák az úgy nevezett ázalagok neméből, melyek tisztátalan vízben milliomonként hemzsegnak, s nagyító csövön nézve mozgó parányokhoz, pontokhoz hasonlók. (Monas).

TERMŐRÉTEG, (termő-réteg) ősz. fn. A földnek felső, mivelés alatt levő vagy mivelhető része.

TERMŐRÜGY, (termő-rügy) l. **TERMŐBIMBÓ**.

TERMŐSÍT, **TERMŐSÍT**, (ter-ém-ő-s-ít) áth. m. *termősített*, htn. — *ni* v. — *eni*, par. — *s*. Valamely földet vagyis földrészt mivelés által termővé tesz; némelyek szerint másképen: *telekesít*.

TERMŐSÍTÉS, **TERMŐSÍTÉS**, (ter-ém-ő-s-ít-és) fn. tt. *termősítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Termővé tétel. V. ö. **TERMŐSÍT**.

TERMŐZTET, (ter-ém-ő-z-tet) l. **TERMŐSÍT**.

TÉRNAGYSÁG, (tér-nagyság) ősz. fn. A tér fölületének széle, hossza együtt véve. *Négyszögölönyi, négyszögmér-földnyei térnagyság.*

TERNEKÁG, falu Szala m.; helyr. *Ternekág-ra*, — *on*, — *ról*.

TERNOVA, falu Arad m.; helyr. *Ternová-ra*, — *n*, — *ról*.

TERNYE, (1), (ter-ény-e) fn. tt. *ternyét*. Diószegi-Fazekasnál növényem neve, a négyföbbségek seregéből és tászkások rendéből; némely hímszállain belülről kis fogacska látszik; tászkája vagy csorba, vagy ép végű, szirmai némely fajokban két fogú. (Alyssum). Ennek egyik faja népies néven a *ternyefű*; l. ezt. A ternyének legtöbb faja sátorozó;

azaz szétterjedt virágfüzéri, t. i. habár a virágzat kocsányai különböző magasságból indulnak, végre mégis egyenlő magasságra érven egy síkban terülnek ki. Különösen ilyen minőségű a ternyefű is; tehát ez valószínűleg e tulajdonságtól vette nevét; s a 'ternye' magában a növénytanban nemi névvé lett, mint több más növény nevével is történt.

TERNYE, (2), faluk Sáros és Zólyom m.; helyr. *Ternyé-re*, —n, —ről.

TERNYEFŰ, (ternye-fű) ősz. fn. Népnyelven am. fejr. ternye, melynek virágai a szár- és ághegyeken sátorozók azután fürtöseké lesznek. (Alysum incanum).

TERNYÓ, (ter-eny-ő) fn. tt. *ternyőt*. 1) Lásd: TERNYÓTISZAFÁ. 2) A székelyeknél am. száraz, törpe növéü.

TERNYÓFA, (ternyő-fa) lásd: TERNYÓTISZAFÁ.

TERNYÓTISZAFÁ, (ternyő-tisza-fa) ősz. fn. A tiszafák egyik faja, melynek levelei szálasak, laposak, két oldaliak, s himvirágának vaczka gömbölyü. (*Taxus baccata*). Köznépiesen: *ternyőfa*, *tiszafa*.

TERÖM, TERÖMIK, tájdivatosan és régiesen am. terem; l. TERÉM, (1).

TERÖMT, régiesen és tájdivatosan am. teremt; l. ezt.

TÉRÖNGET, (tér-öng-et); TÉRÖNGETÉS, (tér-öng-et-és) székely szók; am. téreget; téregetés, szokottabban: terelget; terelgetés; l. ezeket.

TÉRÖRNAGY, (tér-ör-nagy) ősz. fn. Térparancsnok, őrnagy ranggal.

TÉRÖRPARANCSNOK, (tér-ör-parancsnok) l. TÉRPARANCSNOK.

TÉRÖRPARANCSNOKSÁG, (tér-ör-parancsnokság) l. TÉRPARANCSNOKSÁG.

TÉRPARANCSNOK, (tér-parancsnok) ősz. fn. Valamely erődített helyen s nagyobb katonai állomáson az őrségre és ennek felosztására ügyelő tiszt. Nem szabatos kifejezés. Helyesebb: *helyőrségi parancsnok*, *helyőrpáncsnok*.

TÉRPARANCSNOKSÁG, (tér-parancsnokság) ősz. fn. Térparancsnoksági v. helyőrpáncsnoksági hivatal; helyőrpáncsnoksági személyzet.

TERPED, (ter-ep-ed) önh. m. *terpedt*. Széles ért. mondjuk rugalmas vagy tágulékony részű testről, midőn szétterjed, eltertyed, két vagy többfelé nyúlik, szétnyílik. *Terped a széthúzott száj. Terped a kifeszített sátor, esernyő.* Szorosb ért. terpednek a lábak, kezek, midőn két ellenkező irányban kinyulnak. *Az uszó béka lábai elterpednek. Terped az ember, midőn szétveti lábait.* Gyökre és alapfogalomra nézve egyeznek vele a *terebe*s, *terebély*, *terepes*, *terepély*, *terjed*, *tertyed* és származékaik. V. ö. TÉR, fn. Molnár A. szerint latinul: *desidet*, azaz lefelé száll, mennyiben terpedés által az illető állatnak vagy testnek dereka alább esik, továbbá: *torpet*, azaz *tesped*, minthogy ami *tesped*, az rendesen szétmegyen, megtágul, rugalmasságát veszti, pl. *peshedt alma*, *tök*.

TERPEDÉS, (ter-ep-ed-és) fn. tt. *terpedés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A test alakjának változása, midőn bizonyos részei szétnyúlnak, terpednek. V. ö. TERPED.

TERPEDÉKÉNY, (ter-ep-ed-ék-ény) mn. tt. *terpedékény-t* v. —et, tb. —ek. Ami természeténél fogva könnyen terped, terpedésre hajlandó vagy alkalmas. *Terpedékény lábak.*

TERPENTIN, l. TERPETIN.

TERPÉNY, l. TÖRPÉNY.

TERPES, falu Heves m.; helyr. *Terpes-re*, —én, —ről.

TERPEST, falu Bihar m.; helyr. *Terpest-re*, —én, —ről.

TERPESSZKÉDÉS, (ter-ep-esz-kéd-és) fn. tt. *terpeszkédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Az állati lábak mozgása, midőn egymástól távolodó irányban szétnyúlnak, s mintegy nagyobb tért képeznek magok között. *Terpeszkedésben megszakadni.*

TERPESSZKÉDIK, (ter-ep-esz-kéd-ik) k. m. *terpeszkéd-tem*, —tél, —ít. Lábaikat egymástól szétvetve áll vagy nyújtózkodik, pl. hogy erősebben álljon, hogy birkozó társa földhöz ne vágassa stb.

TERPESSZT, (ter-ep-esz-t) áth. m. *terpeszt-étt*, par. *terpeszsz*, htn. —ni v. —eni. Terepessé, terpedővé tesz valamit, széthúz, szétfeszít, tertyeszt; különösen lábait szétveti. *Száját elterpeszteni. Lábaikat kiterpeszteni.*

TERPESSZTÉS, (ter-ep-esz-t-és) fn. tt. *terpesztés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valamit terpesztünk. V. ö. TERPESSZT.

TERPETIN, TERPENTIN, fn. tt. *terpetin-t*, tb. —ék, harm. szr. —e v. —je. Mézgeféle folyadék, melyet több nemű tülevelű fákból bemetszés által vonnak ki; vagy néha a kéreg fölrepedése által önmagától folyik ki. 1) *Pisztáczterpetin*, főleg a Cyprus és Chio szigeteken tenyésző pisztáczból a legjobb fajta; 2) *Velencei terpetin*, a veresfenyű mézgájából finom fajta ez is; az úgy nevezett canadai balzsammal együtt. 3) *Közönséges terpetin*, folyó gyanta több nemű fenyűből, ilyenek különösen a *straszburgi* (fejér fenyűből), *bordeauzi*, *bostoni* terpetinek. Eléfordúl ezen szó (terebinthina *τερεβινθος*, *τερεβινθος*) különösen a latinban és görögben s ezek után a többi európai nyelvekben is. De szintén előfordul az a keleten, névszerént a persa nyelven *termentin* alakban.

TERPETINESZTRAGOR, (terpetin-csztragor) l. TERPETINSZTRAGOR.

TERPETINFÁ, (terpetin-fa) l. TERPETIN-PISZTÁCZ.

TERPETINGÓLYAORR, (terpetin-gólya-orr) l. TERPETINISZTRAGOR.

TERPETINISZTRAGOR v. —ISZTRAGOR, (terpetin-isztragor) ősz. fn. Diószegi-Fazekas szerént növényfaj az isztragorok neméből; ernyői kevés virágú; levelei tenyeresek, s kétszerszárnyasan hasgattak, szegett szélük, érdesek, csíkosak; virága veres csíkos. (Pelargonium v. geranium radula; né-melyek szerént: geranium revolutum).

TERPETINOLAJ, (terpetin-olaj) ösz. fn. Olajféle sűrű folyadék, melyet közönséges terpetingyantából vonnak ki. Némileg különbözik: *terpetinszesz*.

TERPETINPISZTÁ CZ, (terpetin-pisztác) ösz. fn. A pisztácok neméhez tartozó fa, mely különösen Persiában, Arábiában, Syriában s Keletindióban tenyészik, s melynek mézgája igen erős illatu, és éles keserű ízű. (Pistacia terebinthus). Némelyek szerint máskép: *terpetinfa, pisztácza*.

TERPETINSZESZ, (terpetin-szesz) ösz. fn. Szeszféle finomabb folyadék, melyet a terpetinből párolás által készítenek. A párolás után hátramaradt rész adja azon gyantát, melynek görög-latinul colophonium a neve.

TÉRSÉG, (tér-ség) fn. tt. *térség-ét*, harm. szr. — e. Nagyobb helyet foglaló tér; síkság, lapány. *Alföldi, tiszavidéki térség. Hull a zápor az alföldi térségen.* (Népd.). Mennyiben az illető gyökszónak nagyságát vagy gyüokaságát jelentik, hasonlók hozzá a *síkság, hegység, völgyesség, rónaság, pusztaság, mezőség, posványosság, tótság, erdőesség, Bakonyosság, Hanság, Nyírőség* stb.

TÉRSZTYÁN, falu Szepes m.; helyr. *Térsztyán-ba, — ban, — ból.*

TÉRTET, (tér-tet) mivel. m. *tértet-tem, — tét, — tét*, par. *tértess.* Eszközlí, hogy valaki v. valami bizonyos irányát változtatva más irány felé forduljon; szokottabban: *terel* vagy *térit*.

TÉRTI VEVÉNY. Oly vevény (vételről szóló irat), midőn a levélfeladó nemcsak a postahivataltól kap vétbizonyítványt, hanem ezért az átvevőtől a postán érkezett bizonyítvány is a feladó kívánságára kiadatik. (Retour-Recepisse).

TERTYED, (ter-ty-ed) önh. m. *tertyedt.* Alapértelemben egyezik a *terjed* igével, azon különbséggel, hogy amaz némi gúnyt foglal magában, s helytelen, idomtalan terjedést, szétnyulást fejez ki, pl. *tertyedt száj, tertyedt szóéjtés*, mely a szavakat nyújtja. — A j némely vidékek ejtése szerint majd *gy*, majd *ty* hangra szokott változni, mint *sarju sargyu, borju borgyu, kalapja kalaptya* stb.

TERTYEDT, (ter-ty-ed-t) mn. tt. *tertyedt-ét*, tb. — *ék.* Idomtalanul szétterült, lapult, kinyúlt. *Tertyedt talpu ledny. Tertyedt orr.*

TÉRÜT, (tér-út) ösz. fn. Nyílt, tágas út, mely aránylag nagy tért foglal el.

TERÜ, fn. tt. *terüt.* 1) Térhely, téres hely. 2) A székelyeknél am. tereh v. teher. Orbán Balás munkájában is többször eléljön.

TERÜL, TERÜL, (ter-ül) önh. m. *terült.* 1) He-lyiségre vonatkozólag am. fölülete bizonyos távol-
ságban szétnyúlik. *Falunk határa két mérföldnyire terül.* 2) Mondjuk testről, midőn tágul, szélesül, szétlapul, s ez által mintegy nagyobb tért képez vagy foglal el. *Elterül a sodrófával nyújtott térsza. Kiterül a sátor, midőn kifeszítik. Szétterül az árvíz.* 3) Leesve, le-
dőlvé, lefekve bizonyos tért beföd. *Leterül a többel kivágott fa. Földre, jégre terült. Estében hanyatt terült.*

TÉRÜL, TERÜL, (tér-ül) önh. m. *terült.* Bizo-nyos iránytól másfelé fordul, hajlik. *Igaz útra terül. Félre terül.* „Hogy az istenekhez térőlj es irlgalmas-ságot nyerj.“ (Sz. Krisztina élete. 29. l.). *Térül for-dúl.* (Pázmán Pr. 461.). *Megtérült a borjú benne* (km.), azaz megjuhászodott, lecsendesedett. (Szabó D.). *Megtérül a kár, veszteség.*

TERÜLÉS, TERÜLÉS, (ter-ül-és) fn. tt. *terü-lés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Állapot, midőn vala-mely test terül.

TÉRÜLÉS, TERÜLÉS, (tér-ül-és) fn. tt. *térü-lés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Fordulás, elhajlás. *Megtérülése a kárnak.*

TERÜLET, TERÜLET, (ter-ül-et) fn. tt. *terü-let-et*, harm. szr. — e. Bizonyos határok közé szorí-tott térség, mennyiben valami különálló helyiséget, nevezetesen földbirtokot jelent. *Ország, vármegye, vá-ros, falu területe. Száz négyszögmérföldnyi terület.*

TÉRÜLFÉRÜL, (térül-férül) ikerített önh. A székelyeknél am. térül fordul. (Krizsa J.).

TERV, (ter-v) fn. tt. *terv-et*, harm. szr. — e. Átv. értelmű szó, s jelent alapfogalmat vagy alap-rajzot, mely valamely készülöben levő vagy végre-hajtandó műnek, egésznek mintegy vázolatát terjeszti elé. *Építendő templom, intézet terve. Bizonyos vállalat-hoz, képhez, beszédhez, költeményhez tervet készíteni. Tan-terv*, mely az eléadandó tanulmányok mennyiségét, s a tanítási rendszert terjeszti elé. *Terv szerint végre-hajtani valamit. Kívihető, kivihetetlen terv.*

Több réginek hasonlatára, mint: *kedv, nedv, redv, orv, örv, sérv, senyv, enyv* stb. alkotott új szó.

TÉRVÁR, falu Torontál m.; helyr. *Térvár-ra, — on, — ról.*

TERVEL, (ter-v-el) áth. m. *tervelt.* L. TERVEZ.

TERVEZ, (ter-v-ez) áth. és önh. m. *tervez-tem, — tét, — tét*, par. — z. 1) Tárgyesetes viszonynévvel am. valamely művet tervben, azaz alaprajzban, vá-zolatban fogalmaz. *Épületet tervezni.* 2) Önhatólag, eszében holmi vállalatokat forgat, magában tanács-kozik. *Sokat tervez, és keveset végez.*

TERVEZÉS, (ter-v-ez-és) fn. tt. *tervezés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Cselekvés, mely által valamit tervezünk. V. ö. TERVEZ.

TERVEZET, (ter-v-ez-et) fn. tt. *tervezet-ét*, harm. szr. — e. Több részekből álló terv, mint egész.

TERVEZGET, (ter-v-ez-get) gyakorító áth. m. *tervezget-tem, — tét, — tét.* Gyakran vagy folyvást tervez, terveket készít vagy készitget.

TERVEZGETÉS, (ter-v-ez-get-és) fn. tt. *ter-vezgetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Tervek készitge-tése.

TÉRVIDÉK, (tér-vidék) ösz. fn. Téres vidék.

TÉRVISZONY, (tér-viszony) ösz. fn. Valamely térnek viszonya egy másikhoz vagy ugyanazon tér részeinek egymáshoz.

TERVKOHOLÓ, (terv-koholó) ösz. fn. Némli gúnyos árnyéklattal olyan személy, ki felszólítatlanul terveket készíteni, s ajánlani szeret.

TERVNÉLKÜLISÉG, (terv-nélküliség) ösz. fn. Állapot v. minőség, melyben bizonyos terv hiányzik.

TERVRAJZ, (terv-rajz) ösz. fn. Valamely építendő tárgy, pl. ház, hajó egész teste és részeinek rajzokban, képekben életűntetése.

TÉSA, falu Hont m.; helyr. *Tésá-ra*, —*n*, —*ról*.

TÉSBARÁT, (tés-barát) ösz. fn. Jó barát, kit tegezni szoktunk. V. ö. TEGEZ, 2) v. TÉZ.

TÉSÉN, falu Baranya m.; helyr. *Tésén-be*, —*ben*, —*ből*.

TÉSÉNFA, falu Baranya m.; helyr. —*fá-ra*, —*n*, —*ról*.

TESKÁND, faluk Szala m.; helyr. *Teskánd-ra*, —*on*, —*ról*.

TÉSLA, pusztá Tolna m.; helyr. *Téslá-ra*, —*n*, —*ról*.

TESMÁG, falu Hont m.; helyr. *Tesmág-ra*, —*on*, —*ról*.

TÉSOLA, I. TÉZSOLYA v. TÉZSLA.

TESPED, (tep-és-ed) önh. m. *tespedt*. Eredetileg, mint Erdélyben s különösen a székelyföldön mondják: *tepsed*, azaz (meglágyulva) szétnyulik (Kriza János); ugyanazon törzsű *tepsi* szóval. Innen áttétellel, s átv. ért. rugalmasságát vesztve mozdulatlanul romlik, poshad, peshed; tétlenül hever. *Tesped az álló víz, a tunya ember teste*.

TESPEDÉS, (tep-és-ed-és) fn. tt. *tespedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Némely testek állapota, midőn rugalmasságukat tömörségüket vesztve szétterjednek, mint a tepsi. 2) Az életerőnek tunyaság miatti megromlása. V. ö. TESPED.

TESPEDÉZ, (tes-ép-ed-éz) önh. m. *tespedéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Folytonosan *tesped*, tottyad, *peshed*; tunyálkodaya romlik.

TESPEDÉZÉS, (tep-és-ed-éz-és) fn. tt. *tespedezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Folytonos *tespedés*.

TESPEDSÉG, (tep-és-ed-ség) fn. tt. *tespedségét*. Tulajdonság, midőn valamely test bizonyos okoknál fogva *tesped*. V. ö. TESPED.

TESPEDT, (tep-és-ed-t) mn. tt. *tespedt-et*. Romlásban széttlapult, elterjedt, poshadt.

TESPEDTEN, (tep-és-ed-t-en) ih. *Tespedt* állapotban.

TESPEDTSÉG, (tep-és-ed-t-ség) Lásd: TESPEDSÉG.

TESSANÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Tessanócz-ra*, —*on*, —*ról*.

TEST, fn. tt. *test-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Széles ért. minden látható, vagy más kül. érceink által tapasztalható, s bizonyos alakú anyag, mint a láthatatlan lélek és szellemi lények ellentéte. *Szilárd, tömör, kemény, lágy, híg, sötét, állítószó testek. A lég nem látható, de érezhető rugalmas test. Földi, égi testek. A nap világító test. Sulyos, sulytalan testek. A testek terjedtsége, áthatlansága, likacsossága.* 2) Szűkebb ért. az ember, s más állatok szilárd és híg részei együtt véve, melyek mesterséges szervezetet képeznek, s a lélek működésének mintegy eszközei. *Ép, egészséges,*

*erős, izmos, helyes alkotású test. Kövér, vastag, nehéz idomtalan test. Gyöngye, beteges, vézna, szikár, sovány test. Halavány, holt test. Test, jóra rest. (Km.). Test kötése, a székelyeknél am. testalkat, test állása. Jó kötésű teste vagyon. (Mondják marháról is). A lélek szóval ikerülve jelenti az ember egész valóságát. *Teste lelke megunta. Se testének, se lelkének nem kell. Csak a teste lelke, azaz nincs semmi egyebe; más-kép: csak teste, lelke és a sodrófája. Testestül, lelkestül elkárhozni. Testét, lelkét elátkozta.* 3) Különösen az állatnak szilárd szövétü, húsos, izmos részei, mint a nyirkos részekről és vértől különböző anyag. *Testéből foly a vér, geny, rütság. Darabhúst hasítottak ki testéből. Innen keresztény hittani ért. Az ige testté lön. Krisztus teste és vére, a kenyér és bor színe alatt, mint a catholicusok hitelve szerént az oltári szentség titka, vagy némely más hitfelekezetek tana szerént a kenyér és bor példázzák a Krisztus megtörtént testét és kiontott véréét. *Jelen van itt test és vér, mely minden kincscezl fölér. (Egyh. ének). Krisztus testét magához venni.* 4) Átv. bizonyos célra egyesült személyekből álló, társadalmi egész. *Hadtest, államtest, törvényhozó test. Az országnak teste a nép, feje annak a király. (Kisf. S.). Egyébiránt I. TESTÜLET.***

Alakra nézve hasonló a *nyest, rest, est, rost, nyüst, füst, üst, tiszt, liszt* szókhoz. Ha azon alapfogalomból indulunk ki, hogy a test, mint a lélek ellenéte szemmel látható tárgyakat jelent: akkor gyökül tekinthetjük az elavult *tét* v. *titik* igét, melyből *tető* és *tetszik* származtak, s melynek eredeti jelentése: *látszik, szembeötünik*. Csáti Demeter krónikájában olvassuk: „A Tetemben el *feltetőnek*“, azaz Tétényben feltüntetnek. A Müncheneri cod. Máté XVII. fej. „Mi *titik* te neked Simon?“ *quid tibi videtur?* Luk. XI. fej. „A koporsók, kik nem *tetnek*“, *monumenta, quae non apparent*. Innen: *tettetni magát* am. bizonyos látszatot, alakot mutatni, álképet tüntetni elé; *nekem úgy tetszik*, azaz úgy látszik; *tető* am. valaminek legmagasabb, azaz leglátszatosabb fölülete; *tesem*, az elrohadt holttestnek látszó maradványai, sontjai; *tetemes*, szembeötünőleg nagy, felötölő a maga nemében.

Ezeknél fogva *test* vagy am. *tetes*, azaz látszatos, látszó, szembeötölő v. külső valami, melyben az utóbbi *t* és s helyet cserélve v. áttéve (mint a *p* és *s* *tesped* = *tepsed* szóban) s az utóbbi *e* elhagyásával lett: *tes-t*; vagy pedig ily helycsere nélkül annyi volna mint *tetszet*, és szintén azt jelenti: látszatos valami, öszvehúzza *tetszt*, s változattal *test*, mint a *met, metsz* igéből lett *mesgye*, azaz *metgye* v. *metszgye*, vagyis *metszett*, hasított vonal két szomszéd telek vagy határ között. Sőt, mint tudjuk, maga *tessék* nem egyéb, mint átalakult *tetszék* v. *tejték*. A gyökélem mindenestire *te*, melynek eredeti alapjelentése: *tova*, azaz *terjedés*. Innen hangban is megegyeznek a magyar *test* szóval a szanszkrit *tatasz* (= *terjedt*), *tatisz*, görögül *τάσις*, am. *terjedés*. V. ö. TA, TE, TEN v. TENY gyökök és TETSIK közép ige. Ide jegyezzük még figyelmeztetésül Mátyás

Flóriánnak e tárgybeli jegyzeteit is. Test = zend *tasz* (formálni, alkotni); ebből lesz mult részesülő: *taçta* (alakított). Hasonúl (hasonló) még hozzá a szanszkrit *taksz* (csinálni); ebből lesz mult részesülő: *taszta* (takszta helyett) am. alkotmány, figmentum. A zend szoros értelmében a részesülő más alakját használja: *taszan* = test. Deszatr *dehasz* = test.

TESTÁL, áth. m. *testált*, TESTÁLÁS; latin eredetű szók. L. HAGYOMÁNYOZ; HAGYOMÁNYOZÁS.

TESTALKAT, (test-alkat) ösz. fn. Általán az állati, különösen emberi testnek egész külső idoma, termete, alakzata. *Deli, férfiás, erős, idomtalan, gyöngye testalkat.*

TESTALKOTÁS, (test-alkotás) ösz. fn. Szorosan, szöfejtésileg véve annyit tenne, mint cselekvés, mely által valamely test bizonyos alakuvá képezte, formáltatik; de ezen értelmében nem divatos, hanem jelenti a már kész testnek alakját, idomát vagy bel szerkezetét; tehát szabatosabban: *testalkat.*

TESTALKOTMÁNY, (test-alkotmány) ösz. fn. Az állati testnek, mint életszerves egésznek öszvefüggő szerkezete, mind belsőleg, mind külsőleg véve s abban különbözik a testalkattól, hogy ez inkább csak a test külső alakjára vonatkozik.

TESTÁLLÁS, (test-állás) ösz. fn. Az emberi testnek bizonyos idomú magatartása, melyet álltában, mentében, lejtéseiben elűntet. *Egyenes, feszes, katonás, nyalka, görbe, lomha, idomtalan testállás. Deli, urias, méltóságos testállás. Tánczosok, színészek testállása.*

TESTAMENTOM, fn. tt. *testamentom-ot*, harm. szr. — a. L. VÉGRENDELET. A Szentírás két fő-része: *Ó és Új Testamentom*, újabb korban *Ó és Új Szövetség*-re alakult át.

TESTÁRS, (tés-társ) ösz. fn. Társ, pajtás, czimbora, kit *te'* czimmel nevezünk, kit tegezni szoktunk; máskép: *tesbarát*. (Dutzbruder).

TESTBONCZOLÁS, (test-bonczolás) ösz. fn. Az állati test alkatrészeinek, tagjainak, ízeinek stb. különösen emberi hullának egymástól szétválasztása, különösen avégett, hogy bel szerkezete, s mivolta tudomásra jöjjön. V. ö. TAGOLÁS, KONCZOLÁS, BONCZOLÁS.

TESTECS, (test-ecs) l. TÖMECS.

TESTÉS, (test-és) mn. tt. *testés-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Fokozott ért. am. nagy, kövér, vastag testű. Hasonlóan fokozott értelműiek: *csontos, vállas, hasas, poczokos, czombos, faros, tenyeres talpas, markos, izmos, melles, pofás, pofitos*. A Nádor-codexben am. testtel bíró, anyagi. „A pokolnak tüze testös és illethető.“ (79. l.).

TESTÉSÉDÉS, (test-és-éd-és) fn. tt. *testésédés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Gyarapodó állapot, midőn az állati, nevezetesen emberi test izmosodik, hússodlik. *Testesedésre hajlandó ember.*

TESTÉSÉDIK, (test-és-éd-ik) k. m. *testéséd-tem*, — *tél*, — *étt*. Izmos, husos, kövér, vastag testűvé leszen; vastagodik, kövéredik, dalmahodik.

TESTÉSÍT, TESTÉSIT, (test-és-it) áth. m. *testésít-étt*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *eni*. 1) Valamely szellemi lényt vagy elvont tárgyat testi alakban állít elé, hogy érkeink által könnyebben fölfoghassuk. *Testesíteni az Istent, az angyalokat. Mit a költő megénekel, a festész és szobrász megtestesíti.* 2) Átv. több személyt bizonyos testület tagjává teszen vagy egyesít. *Betestesíté őket a szászokkal*, (incorporavit. Heltai).

TESTÉSÍTÉS, TESTESÍTÉS, (test-és-it-és) fn. tt. *testésítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, mely által valamit testesítünk. L. TESTESÍT.

TESTÉSSÉG, (test-és-ség) fn. tt. *testesség-ét*, harm. szr. — *e*. A testnek vastag, kövér állapota vagy tulajdonsága. Külső anyagi állapot. V. ö. TESTÉS.

TESTÉSÜL, TESTÉSÜL, (test-és-ül) önh. m. *testesült*. Testet vesz magára, teste nő, gyarapodik; testessé, vastaggá, kövérré lesz. Keresztény hittani ért. Krisztus, mint Isten megtestesült, midőn emberi testbe öltözött. Átv. mondjuk elvont tárgyról, midőn mintegy érezhetővé leszen vagy megrögzött tümenynyé válik. *Megtestesült ostobaság, tunyaság.*

TESTÉSÜLÉS, TESTÉSÜLÉS, (test-és-ül-és) fn. tt. *testesülés-t*, tb. — *ék*. 1) Sokasodó, nagyobbodó állapot, midőn valamely állat testessé leszen. 2) Keresztény hittani ért. *Krisztus testesülése*, midőn emberi testbe öltözött. V. ö. TESTÉSÜL.

TESTÉSÜLET, TESTÉSÜLET, (test-és-ül-et) l. TESTÜLET.

TESTÉSÜLT, (test-és-ül-t) mn. tt. *testésült-ét*. Testté vált, testbe öltözött. Átv. rögzött. *Testesült tunyaság, ostobaság*. V. ö. TESTÉSÜL.

TESTESZAKADT, (teste-szakadt) ösz. mn. Szabó Dávidnál am. inaszakadt, béna.

TESTETLEN, (test-etlen) mn. tt. *testellen-t*, tb. — *ék*. Aminek teste nincs. *Az Isten testellen lény. Az angyalok testetlen lelkek*. Határozóként am. test nélkül.

TESTETLENSÉG, (test-etlen-ség) fn. tt. *testetlenség-ét*, harm. szr. — *e*. Test nélküli állapot vagy tulajdonság.

TESTETLENÜL, (test-etlen-ül) ih. Test nélkül.

TESTGYAKORLÁS, (test-gyakorlás) ösz. fn. Különféle testmozgások, melyeknek célja a test ügyességet kifejteni, s az erőt edzeni; milyenek: úzás, lovaglás, csuszkálás, vívás, birkózás stb.

TESTGYAKORLÁSI, (test-gyakorlási) ösz. mn. Testgyakorlást illető, arra vonatkozó. *Testgyakorlási mozgás, futás, mászás. Testgyakorlási leccék.*

TESTGYAKORLAT, (test-gyakorlat) ösz. fn. Végrehajtott vagy elvont értelmében vett testgyakorlás.

TESTHAJTÁS, (test-hajtás) ösz. fn. A testnek, illetőleg deréknek előre görbitése. Hasonlók hozzá: *fehajtás, térdhajtás.*

TESTHORDÓ, (test-hordó) ösz. fn. Személy, ki a holt testeket szent Mihály lován vagy hasonló eszközön a halottas házba vagy temetőbe hordja; halotthordó.

TESTHŐ, (test-hő) ösz. fn. Az élő állat testének rendes mérsékű melegsége.

TESTI, (test-i) mn. tt. *testi-t*, tb. — *ek*. Testet illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó; különösen érzékekre ható. *Testi kívánság, gyönyörűség. Testi fájdalmak.* Midőn a lelki szóval ikerül, am. egész valónkra vonatkozó. *Testi, lelki barát.* „Testi lelki nyugodalom mint eltüntenek!” (Vörösmarty).

TESTILEG, (test-i-leg) ih. Testet illetőleg, arra vonatkozva, viszonyolva; különösen, érzékiileg. *Testileg szenvedni. Testileg lelkileg gyönyörködni valamiben.*

TESTISÉG, (test-i-ség) fn. tt. *testiség-ét*, harm. szr. — *e*. Erkölségi ért. a testi érzékek, vágyak, ingerek öszvege, mennyiben az állati élet gyönyöreire vonatkoznak egyedül, s a lélek nemesebb törekvéseivel, élvezeteivel ellenkeznek. *A testiség elfojtja a szellemet, kiirtja az erényt. A testiség élvezet keresni. A mértékletes élet, a bűnt megzabolazza a testiséget.*

TESTJÁTEK, (test-játék) ösz. fn. Játékozás a testtel. Különösen test v. tagmozgatás, mely a különböző indulatot kifejezni törekszik.

TEST KÖTÉSE, I. TEST alatt.

TESTMÉRÉS, (test-mérés) ösz. fn. Mérés, mely által a testek nagyságát minden irányban véve meghatározzuk; különböztetésül a térmérestől, mely a testek fölületét határozza meg.

TESTMÉRTAN, (test-mér-tan) ösz. fn. A mértannak azon része, mely a testmérés szabályait tárgyalja. (Stereometria). V. ö. **TESTMÉRÉS**.

TESTMOZGÁS, (test-mozgás) ösz. fn. Mindenféle mozgás, melyet testünkkel, illetőleg tagjainkkal teszünk, mint : járás, ugrás, tánczolás, hajlongás, úszás, korcsolás stb.

TESTOVA, (te-s-tova) ih. Ide oda irányozva; jobbra balra, előre hátra. *Testova tekintetni. Testova járnékemi.* „És látják vala ötet a vének egymenden napon bemenette (a gymölcskertbe) és testova járatta.” (Bécsi cod. Dániel XIII.). Elemezve : *té és tova*; máskép : *ide s tova*.

TESTŐR, (test-őr) ösz. fn. Udvari szolga vagy katona, ki valamely főrangú, különösen fejedelmi személy őrizetére van rendelve.

TESTŐRSÉG, (test-őrség) ösz. fn. Testőrök-ből álló személyzet. *Magyar királyi testőrség.* V. ö. **TESTŐR**.

TESTŐRSEREG, (test-őr-sereg) lásd : **TESTŐRSÉG**.

TESTÖRZŐ, (test-örző) I. **TESTŐR**.

TESTSZÍN, (test-szín) ösz. fn. 1) Olyan szín, milyen az emberi testé, illetőleg bőré szokott lenni. *Világos, barna, sötét testszín.* 2) Melléknevül I. **TESTSZINŰ**.

TESTSZINŰ v. — **SZINŰ**, (test-szinű) ösz. mn. Olyan színű, mint az emberi test. *Testszinű keztyű, nadrág, mellény.*

TESTTARTÓ, (test-tartó) ösz. mn. Pázmánái am. testet tápláló, nevelő. *Testtartó eledetek.* V. ö. **TARTATLAN**.

TESTTÖLVÁLT, (testtől-vált) ösz. mn. Mondjuk lélekről, midőn a testből elszáll. *Testtölvált lélek.*

TESTÜLET, **TESTÜLET**, (test-ül-et) fn. tt. *testület-ét*, harm. szr. — *e*. Átv. bizonyos czélra egyesült vagy egyesített több személy társulata. *Tudósok, kereskedők, iparosok testülete. Különös testületet képezni.*

TESTÜLETI, **TESTÜLETI**, (test-ül-et-i) mn. tt. *testületi-t*, tb. — *ek*. Bizonyos testülethez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Testületi tagok, szabályok. Testületi szellem*, mely a testület tagjait lelkesíti, megkülönbözteti stb.

TESTVÉR, (test-vér) ösz. fn. tt. *testvér-t*, tb. — *ek*, harm. szr. — *e*. Szoros ért. testvéreknek vagy egytestvéreknek nevezzük, kik ugyanazon apától és anyától lettek, vagyis szófejtésileg véve, kik egy testből és vérből származtak. Kiket pedig ugyanazon apa nemzett, de más anya szült vagy viszont; azok *féltestvérek*, s illetőleg *apul* v. *anyul* testvérek. *Testvérbátya*, öregeb férfitestvér; *testvérocs*, fiatalabb férfitestvér; *testvérnéne*, idősb nőtestvér, *testvérhug*, ifjabb nőtestvér. Újabb szokás szerint a *frater* kifejezésére *fivér*, a *soror* jelentésére *nővér* jött divatba. Szélesb ért. testvérek azok is, kik ugyanazon törzsapától és anyától származván közelebbi vérokonságban állanak, honnan az *unokatestvér*, *unokabátya*, *unokaöcs*, *unokanéne*, *unokahug* nevezetek. Legbensőbb viszonyra és bizalomra, szeretetre vonatkozik az ily mondatokban : *Úgy szeretik egymást, mintha testvérek volnának. Testvérek között is megér annyit.* Néha egyszerűen *vér* használtatik helyette. *Ők a mi véreink. Édes vérem. A vér nem válik vízzé*, a testvéri szeretet ki nem alszik.

TESTVÉRATYAFIAK, (test-vér-anya-fiak) ösz. többes fn. Kik egy közös törzsapától és anyától származva közelebbi vérokonságban vannak egymással, milyenek a fiak, az első, másod, harmad unokák stb.

TESTVÉRATYAFISÁG, (test-vér-anya-fiság) ösz. fn. Rokonság, melyben a testvératyafiak vannak egymással. V. ö. **TESTVÉRATYAFIAK**.

TESTVÉRÉS, (test-vérés) ösz. mn. Kinek egy vagy több testvére, bátyja, öcscse, nénje vagy huga van. Ellentéte : *testvértelen*.

TESTVÉRÉSÍT, (test-vérésít) ösz. áth. m. *testvéresít-ett*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *eni*. Átv. valakit mással oly belső viszonyba hoz, milyenben a testvérek szoktak egymással lenni, pl. midőn az apa önnemzette gyermekei mellé idegent fiasít, gyermekévé fogad.

TESTVÉRÉSÍTÉS, **TESTVÉRÉSÍTÉS**, (testvéresítés) ösz. fn. tt. *testvéresítés-t*, tb. — *ek*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, mely által bizonyos személyeket testvéresítünk. L. **TESTVÉRÉSÍT**.

TESTVÉRÉSÜL, **TESTVÉRÉSÜL**, (test-vérésül) ösz. önh. m. *testvéresült*. Valakivel testvér gyanánt egyesül, a legbensőbb viszonyba lép. A különböző szüléktől származott árvák testvéresülnek, midőn valaki fiaivá fogadja őket.

TESTVÉRFAJ, (test-vér-faj) ösz. fn. Közel rokon faj akár származásra s névre, akár nyelvre nézve. *A francia, spanyol, portugali és olasz testvér-fajok. A török, mongol és tatár testvérfajok. A görög, latin, germán, szláv testvérfajok.*

TESTVÉRGYILKOLÁS, (test-vér-gyilkolás) ösz. fn. Gyilkolás, midőn valaki saját testvérét megöli.

TESTVÉRGYILKOS, (test-vér-gyilkos) ösz. fn. Gyilkos, ki öntestvérét megölte. *Káin volt az első testvérgyilkos.*

TESTVÉRGYILKOSSÁG, (test-vér-gyilkosság) ösz. fn. Testvérgyilkolási gonosztett.

TESTVÉRHAZA, **TESTVÉRHON**, (test-vér-haza v. —hon) ösz. fn. Hazánkkal rokon népség lakta másik háza. Különösen így neveztük egyesülés előtt Erdélyt.

TESTVÉRI, (test-véri) ösz. mn. Testvért illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Testvéri vonalom, szeretet, bizalom. Testvéri viszony, öszveköttetés.* Néha am. a testvérek között történni szokott. *Testvéri osztály, perlekedés, civakodás.*

TESTVÉRIES, (test-véries) ösz. mn. A testvéri jó indulathoz hasonló.

TESTVÉRIESEN, (test-vériesen) ösz. ih. A testvéri jó indulathoz hasonló módon.

TESTVÉRIESSÉG, (test-vérierség) ösz. fn. Testvéri jó indulathoz hasonló tulajdonság.

TESTVÉRILEG, (test-vérileg) ösz. ih. Testvérek módjára; különösen, gyöngéden, szeretettel, vonzalommal. *Testvérileg bánni valakivel. Testvérileg meggyezni, élni egymással.*

TESTVÉRISÉG, (test-vériség) ösz. fn. Testvéri viszony, egymásnak testvéri módon szeretése. *Szabadság, egyenlőség, testvériség!* az újabb kor három jelszava.

TESTVÉRÍT, (test-vérit) ösz. áth. m. *testvéritést*, par. —s, htn. —ni v. —eni. **L. TESTVÉRESÍT. TESTVÉRÍTÉS, TESTVÉRITÉS, I. TESTVÉRESÍTÉS.**

TESTVÉRORSZÁG, (test-vér-ország) ösz. fn. Ország, melyben valamely más ország népével rokon nép lakik, pl. Belgium Franciaországgal testvérország.

TESTVÉRSÉG, (test-vérség) ösz. fn. 1) Testvérek közötti viszony vagy állapot. *A testvérséget gyöngédség, szeretet által kimutatni.* 2) Testvérek együtt véve. *Az egész testvérség együtt volt.*

TESTVÉRSZERETET, (test-vér-szeretet) ösz. fn. Eredeti, belső vonzalmu szeretet, melylyel a testvérek természetnél fogva viseltetnek egymáshoz.

TESTVÉRÜL, (test-vérül) ösz. ih. Testvér gyanánt vagy testvérré. *Testvérül szeretni, testvérül fogadni valakit.*

TESTVÉRÜL, (test-vérül) ösz. önh. **L. TESTVÉRESÜL.**

TESTVILÁG, (test-világ) ösz. fn. A testi lények mindensége; jobb hangzással: *testi világ*, más-

kép: *külső világ*, különböztetésül a *szellem- v. szellemi és erkölcsi világ-tól*, *belső világ-tól*.

TESTVILÁGI, (test-világi) ösz. mn. Testvilágra, vagyis a testek mindenségére vonatkozó, külső világi. *Testvilági tünemények, változások.*

TÉSZ, (té-sz) áth. első m. *tevék, tevék, tevé v. tén v. tön, tévénk, tevék, tevének*, régiesen: *ték v. tók* (egy- 1-ső személy), *tól* (2-ik sz.), *tön* (3-ik sz.), *ténk v. tönk* (többes 1-ső sz.), *tőnek* (többes 3-ik sz.); második m. *tött*; jöv. *téend*; par. *tégy*; kapcsoló mód: *tegyek, tégy, tegyen*; htn. *tenni*; részes. *tevő*; tehető alak: *téhet*; mivel. *tétet v. tétet*. 1) A helyiség különféle viszonylataira nézve, valamit bizonyos térre vagy téröbölbe vagy fölületre helyez, illetőleg fektet, állít, ültet, mozdít. *Fejére kalapot, sípkát, sisakot tesz. Föltette az Orbán süvegét. (Km.). Polczra, szekrénybe tenni az edényt. Asztalra tette a tálat. A terhet leteszi a földre. Kemence mögé, véka alá, szekrény fölé, ház elé tenni valamit. Tűzhöz tenni a fazekat. Betenni a kaput, ajtót, ablakot, könyvet, azaz kinyitlt szárnyait behajtani, s mintegy más helyzetbe igazítani. Zsebbe tenni a pénzt. Visszatenni elébbi helyére a könyvet. A száz forinthez még tizet tenni. Kitétték a szűrét, azaz kiadtak rajta, szegyen fejében elküldték, kosarat adtak neki. A vész ígével ikerülve: *teszi veszi*, ide-oda, egy helyről másra rakja, helyezi; *tesziveszi háló*, vagy tapogató kosár, melyet folytonosan majd lemerítenek, majd fölhúznak; *se teszi se veszi*, nem nyúl hozzá, nem gondol vele; *ha letetted, vedd föl. Átv. föltenni magában valamit, bizonyos dolgot végrehajtás végett mintegy célpont gyanánt kitenni. Ilyesmit ne tégy föl rólam, ne vélj, ne gondolj. Föltenni a folyamodványt, am. fogalmazni. Koczkára, kártyára pénzt tenni. Száz forintot tesztek egyre. Fejemet teszem rá, fogadásképen fejemet koczkázatom, haljak meg, ha nincs ügy. Valakit szolgálatból, hivatalából kitenni. Biróságból letették. Szóval letenni valakit. Akár hová tesz az Isten, nem segíthetek róla. Rosz fát tett a tűzre, esinyt követett el. Mit félre nem tettél, elé sem veheted. (Km.).**

2) Valamit csinál, eszközöl, elkövet, cselekszik. *Jót, rosszat tenni. Kárt tenni. Amit örömet teszünk, nem esik nehezünkre. Mi van mit tenni, ha meg kell lenni. (Km.). Mit tettél megint? Mi tevő legyek? mit tegyek? Megtette kötelességét. Nagyon tettél. Münch. cod. János III. fej. Ki kedig teszen igazságot, jó a fényességre. XV. fej. Mert szolga nem tudja, mit ő ura tegyen. Sajátságos mondatok: *Eleget tenni valakinek*, tartozását lefizetni, megadni. *Bűneiert eleget tenni. Magáért kitenni*, cselekedet által kitüntetni magát. *Másokon kitenni*, jeles tett által másokat föltülni. *Valakivel föltenni*, bizonyos tette versenytársul fölhívni, összetűzni. A régieknél általán 'cselekszik' és 'vegez' értelemben is találjuk. „Késedelmet teszen.“ (Müncheni codex. Lukács. XII.). „Ki teszen igazságot.“ (Ugyanott. János. III.). „Holott urunk tegnapi este velünk a vacsorát tevé.“ (Nádor-cod. 383. l.).*

Mint tőige fölveszi az *en* harmadik személyragot: *teszen*, mint *veszen*, *leszen*, *hiszen*, *viszen*, *megyen*, (régies) *aluszon*, *fekszon* stb.

Azon igék osztályába tartozik, melyek egyszerű elavult gyökökből sz képzővel alakultak, s azt a miveltető és tehető származékokban elhagyják, mint: *vé-sz*, *vé-tet*, *vé-het*; *lé-sz*, *lé-het*; *vi-sz*, *vi-tet*, *vi-het*; *hi-sz*, *hi-tet*, *hi-het*; *é-sz(ik)*, *é-tet*, *é-het(ik)*, *i-sz(ik)*, *i-tat*, *i-hat(ik)*, *al-sz-ik*, *al-tat*, *al-hat-ik*; *nyug-sz-ik*, *nyug-tat*, *nyug-hat-ik*; *fek-sz-ik*, *fek-tet*, *fek-het-ik*.

Véleményünk szerint ez igének eredeti első jelentése mint az egyszerű *te* gyöke: *tova*, különösen helyiségre vonatkozó irányzás, illetőleg: *mozgás*, s másod jelentése: *cselekvés*. Mint közvetlenül helyiségre vonatkozó egyezik azon *t*, vagyis *et at*, fordítva *te ta* képzővel is, mely számos helyhatározót és helynevet képez, mint: *itt ott*, *alatt*, *fölött*, *között*, *mögött*, *lent*, *fent*, *kiunt*, *bent*: *Győrött*, *Fehérvárt*; *Hahót*, *Babót*, *Marót*, *Barót*, *Gyimót*, *Gyirót*, *Szanat*, *Bakta*, *Rákota*, *Bagota*, *Csejte*, *Perbete*, *Csente* stb. Rokon hozzá a szintén helyneveket képző *d*, lágyítva *gy*, előhangzóval *ad*, *ed*, *od*, *öd*, mint *Udvard*, *Ludad*, *Üleed*, *Tyukod*, *Somogy*, *Szilvagy*. V. ö. —D, helynévképző. Különösen a *tesz* igének értelménye rejlik az igealkotó *t* és *ít* képzőkben, pl. *tölt* am. telivé *tesz*, *kelt*, kelővé *tesz*; *feketít*, *fehérít*, *csunyt*, *szépit*, am. *fehérré*, *feketévé*, *csunyává*, *széppé tesz*. L. —T ige-képző. Végre a *té* elavult gyökkel egyezik azon *ese* v. *csi*, melyből a régies, sőt a székelyektől ma is hallható *csedl*, *csial*, azaz *csinál*, és *csel*, *cselekszik* származott. Hasonló értelményü a *csizmadia* és *csizmazia*, *csizmagyia* szókban rejllő *dia*, *zia*, *gyia*, mintha volna *csizma-csia*, csizmacsináló, mint Pápa'n a *zubbonycsi* am. zubbonycsináló, vagyis paplanos. Idegen nyelvekben egyezik vele a finn *teke-*, észt *tege-*, lív *tie-*, lapp *takke*, mordvin *tije-*, erza-mordvin *teje*. (Budenz J.). Továbbá egyezik vele a szanszkrit *dhá* gyök, tökéletesen a magyar *tesz* (ú. m. helyez; eszközl) jelentésében; hellen *θεω*, *τιθημι*, *θεσις*; továbbá a német *thun* és származékai *that*, *thütig* stb. A német *thun* is, mint a magyar *tesz*, vétetik *pono* és *facio* értelemben, pl. *Die Hände in die Tasche thun*; *die Sache bei Seite thun*; *Öhl in die Lampe, Wasser in den Wein thun* (Adelung); és: *jeine Pflicht*, *jeine Arbeit thun*; *Gutes*, *Böses thun*; *Wunder thun* stb. Hasonló hozzájuk a szláv *gyelaty* (tenni, munkálni) és *csinaty* (csinálni).

TÉSZEN, (tész-en); l. TESZ.

TESZÉR, falu Hont m., ÁCS—, PÁPA—, faluk Veszprém m.; helyr. *Teszér-re*, —*én*, —*ról*.

TESZETOSZA, (tesze-tosza) iker fő- és mn. Bangó, hülye, kit ide-oda tenni, tuszkolni lehet.

TESZNYE, (tesz-nye) mn. tt. *tesznyét*. A palóczbarkóknál am. csúnya, rendetlen viseletű. Képzőjére (nye v. ne) nézve hasonló a szintén rosz értelményű *csúnya*, *rusnya*, *susnya*, *elemezne* szókhoz, mely képző a tagadó *ne* szócskából eredetnek vagy ezzel rokonnak látszik.

TESZNYEKÉDÉS, (tesz-nye-kéd-és) fn. tt. *tesznyekéd-és-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rendetlenkedés. V. ö. TESZNYEKÉDIK.

TESZNYEKÉDIK, (tesz-nye-kéd-ik) k. m. *tesznyekéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Palóczosan szólva am. magaviseletében rendetlenkedik. „Ne tesznyekedj, mert a bor még im a torkodra forr.” (Palócz népd.). V. ö. TESZNYE.

TÉSZTA, fn. tt. *tésztát*. 1) Széles ért. valami folyadékkal vegyített lisztből vagy más porhanyú testből szívossá gyúrt, dagasztott tömeg. *Téglaporból és olajból készített tészta*. *Gyógyszerészek tésztája*, melyből labdacokat csinálnak. *Csiriznek való tészta*. A képfaragóknál lágygyá gyúrt agyag, melyből mintákat alkotnak. Az irhagyártóknál liszt, tojás, faolaj, timsó és konyhasóból vegyített sűrű tömeg. 2) Szorosb és szokottabb ért. vízzel, tojással, téjjel stb. kevert és idomíthatóvá gyúrt, dagasztott testtömeg, melyet különféle alakban elmetelve, kiszakgatva stb. eledelül megfőzni vagy sütni szoktak. *Kenyér-*, *kalács-*, *zsemlyetészta*. *Gombóc-*, *bukta-*, *lepény-*, *podácsatészta*. *Tésztát gyurni*, *dagasztani*, *kinyujtani*, *metélni*, *szakgatni*, *csipegetni*. *Savanyú tészta*. *Tésztát savanyítani*. *Dagasztott*, *gyúrott*, *kelesztett tészta*. *Vágott*, *metélt*, *csipkés v. csipkézett*, *koczkás*, *szakgatott*, *csipedett*, *morzsolt tészta*. 3) Átv. tésztából készített eledel. *Főtt*, *sült tészta*, *száraz v. szárított tészta*. *Tésztával élni*. *Tésztát enni*. *Tésztatek*, *tesztacsik*, *tesztapacsal*, *tesztasütemény*.

Képezetetésre hasonló a *giliszta*, *veleszta*, *puszta*, *tiszta*, *rosta*, *kosta* szókhoz. A *t* hang helyett *p-t* ejtve, egyezik vele az olasz *pasta* (Mehlteig, Teig). Mi magyar elemzését illeti, ha alapfogalomul azt vesszük, hogy mindenféle tészta gyúrás, dagasztás, dörzsölés által készül: valószínűnek látszik, hogy gyöke *tész* egy a *gyeszöl*, *gyeszétöl*, *csesz*, *cseszal*, *cseszalódik* szók gyökeivel, melyekhez hasonlók *tosz*, *toszogat*; mi szerint *teszta* annyira volna, mint *gyeszette*, *toszotta* (a 'rátotta' hasonlatára), vagyis öszvegyeszettől porhanyú test, változattal: *gyeszölő*, *gyeszte* vagy *toszóló*, *toszta*, honnan alakult: *teszta*, *tészta*. Egyébiránt szintén egyezik vele a szláv *tyesztó* v. *czesztó* v. *czesztó*, melyekkel viszonyban látszanak lenni: *tyeszni* szoros, *tyeszmit* vagy *tyiszmit* szorítani, szorongatni, mely ismét rokon a magyar *toszogat* igével, honnan némely tájszólásban *toszogatott kolbász*, am. bélbenyomogatott, tömött, szorongatott, begyúrt vagdalékhús. A német *Teig* és izlandi nyelven *teyga* (kneten, gyúrni) mind értelményben, mind származási viszonyban szintén hasonlók hozzá.

TÉSZTACSIK, (tészta-csik) ösz. fn. Vékony szálakra metélt tészta, egyszerűen: *csik* v. *metélt*; (mákkal készítve: *mácsik*, azaz mákcsik). *Tyükleves tésztacsikkal*.

TÉSZTAÉTEK v. —ÉTEI, (tészta-étek vagy —étel) ösz. fn. Étek főtt vagy sült tésztából.

TÉSZTALEVES, (tészta-leves) ösz. fn. Tészta-étekekkel, pl. gombócizzal, galuskával, csuszával, morzsókével, metélttel készített leves.

TÉSZTAMETÉLŐ, (tészta-metelő) ösz. fn. Konyhakés, melylyel a tésztát vagdalják, metélik.

TÉSZTAMÍVES, (tészta-míves) ösz. fn. Meszterember, ki különféle tésztasüteményeket, néha főzni való száraz tésztát készít és árul. (A száraz v. szárított tészta arra való, hogy több ideig, hetekig vagy hónapokig is el lehessen tartani vagy távol helyekre vinni, melyet használat előtt rendszeren főzni szoktak).

TÉSZTAMŰ, (tészta-mű) ösz. fn. Tésztából készített sütemény, kalács.

TÉSZTAPACZAL, (tészta-paczal) ösz. fn. Szalagos paczal formára metélt tészta, melyet levesbe szoktak belefőzni; máskép: *szabógallér*.

TÉSZTÁS, (tészta-as) mn. tt. *tészás-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Tésztaancmű, tésztából főzött vagy piritott, vagy süített. *Tészás éték*. 2) Lágy, ragadós, czipakás, záklás, keletlen. *Tészás kenyér*. 3) Önálló főnevi jelent tésztából készített étket, midőn a tt. *tészás-t*, és a tb. — *ok*. *Szereti a tészást*.

TÉSZTÁSÉTEK, (tésztás-étek) 1. **TÉSZTÁÉTEK**.

TÉSZTASÜTEMÉNY, (tészta-sütemény) ösz. fn. Tésztából illetőleg lisztből készített sütemény, különböztetésül másféle pl. czukorsüteménytől.

TÉSZTESSÉG, Sz. Krisztina életében am. tiszteesség.

TET, elavult gyök, melyből a szintén elavult *tetik*, továbbá *tető*, *tetem*, *tetés*, *tetszik* stb. származtak. Baranyában főneviül használva am. *tető*. *Új tete van a háznak*. Egyezik vele mély hangon: *tat*. Bővebben 1. **TETSIK** alatt.

— **TET**, mélyhangon — *tat*, átható és mivelteő igeképző, pl. *bűn-tet*, *erő-tet*, *ül-tet*, *süt-tet*, *jár-tat*, *untat* stb. L. — **TAT**, és Előbeszéd, 132 — 33 lap.

TÉT, (té-et) fn. tt. *tét-et*. 1) Tárgyra vonatkozva, amit valahova helyezünk, állítunk, fektetünk stb. különösen játékokban, kereskedésben azon mennyiség, melyet nyereszkeskedés végett ajánlunk, odaadunk. *Az első tétre nyerni, a másodikban a nyereséget is elveszteni*. 2) Cselekedet, mivelkedet. *Jó tét, gonosz tét. Jó tét helyébe jót ne várj*. (Km.) „Bódog a szolgál, kit mikor jövend az úr, lelendi ő neki úgy *tétét*“ (ita facientem, Münch. cod. Luk. XII. fej.). „Bánom *tétemet*.“ (Ugyanott XVII. fej.). Késaság és gyilkosság *tétejért* (v. *téteiért* — a codex írásmódja szerint: *téteiért*, tudnivaló hogy az *e* = hosszú *e* vagy közép *e*, az *e* pedig rövid *e*. Ugyanott XXIII. fej.). Képeztetésre hasonló a *vét*, *lét*, *hit*, *ét* főnevekhez, melyek *el* utóragot is vesznek fel: *vétel*, *létel*, *hitel*, *étel* és így *tétel*. Egyezik vele a hellen *θέσις*, és a német *That*. V. ö. **TÉSZ**.

TETALJPONT, (tet-alj-pont) ösz. fn. A csillagászoknál jelenti azon szöveget, melyet a csillagnak *tétököre* valamely helynek délkörével képez. (Azimuth).

TÉTŰN, (tét-bűn) ösz. fn. Bűn melyet valaki *tettel*, *cselekvéssel* visz véghez (peccatum com-

missionis), különböztetésül oly büntől, melyet az ember a kötelesség nem teljesítése mulasztása által követ el (peccatum omissionis).

TETE, puszta Pest m.; helyr. *Teté-re*, — *n*, — *ról*.

TETEJ, fn. tt. *tetej-t*, tb. — *ék*. Tájdivatosan am. *tető*. Eléjön Molnár Albertnél és Szabó Dávidnál is.

TETEJÉZ; **TETEJÉZÉS**, lásd **TETÓZ**; **TE-TŐZÉS**.

TÉTEL, (té-et-el) fn. tt. *tétel-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Nem egyéb, mint a hangzatosság végett *el* szótaggal megnyujtott *tét*. Hasonlók: *vét vétel*, *lét létel*, *ét étel*, *hit hitel*, *menet menetel*, *jövet jövetel*, *rovat rovatal*. 2) Jelent különösebben valamely irományban, eladásban, számvitelben egyes szakot, körülményt, vitaközéskor, vitatás közben valamely bizonyítandó mondatot, pl. „*A lélek halhatatlan*.“ Így könyvvitelekben is valamely egyes kiadásra vagy bevételre vonatkozó esetet, vagyis azon kiadásra vagy bevételre vonatkozó eset eladását, pl. „*A pénztárba fizetett NN. lejárt váltóbeli tartozása lerovásául 100 forintot*.“

TÉTELES, (té-et-el-és) mn. tt. *tételes-t* v. — *et*, tb. — *ek*. Ami *téve*, *adva*, megállapítva van. *Tételes jog*. (Jus positivum).

TÉTÉLPÉNZ, (tétel-péNZ) ösz. fn. A kártya-, koczka-, szerenesejátékosoknál azon pénz, melyet nyereségi alapul eleve kitesznek, vagy felajánlanak és befizetnek, *tétösszeg*.

TÉTELSZÁM, (tétel-szám) ösz. fn. Számvitelben valamely egyes *tételnek* száma.

TETEM, (tet-em) fn. tt. *tetem-et*, harm. szr. — *e*. 1) Régiesen am. csont (Szabó Dávid, csontszár, különösen a holttestek csontváza. *A holtak tetemeit kiásmi a sírokból. Belül teljesek halottaknak tetemekkel* (ossibus. Münch. cod. Máté XXII. fej.). „*S hogy egyedül ne lenne (t. i. Ádám), oldala teteméből, mikor alunnejek, társot terömt neki, Éva anyánkat*.“ (Debrezeni Legendáskönyv 148. lap.). „*Az teteme (a báránynak) torkába akada*.“ (Pesti G. Meséi. VI. mese). *Szent tetemek* (reliquiae sanctorum). 2) Szélesb ért. állati test, honnan Calepinus magyarázójánál *tetemellen* am. *testetlen* (asomatos). Továbbá, tagok, úgymint a lábak, kezek, melyeknek fő alkatrésztét a szárcsontok teszik. Mint az elavult *tet-ik* származéka hasonló a *foly*, *kell*, *él*, *húz*, *kel* igékből származott *folyam*, *kellem*, *élem*, *huzam*, *Kelem* (föld) főnevekhez.

TÉTEMÉNY, (té-et-e-mény) fn. tt. *tétemény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvény, cselekedet, mint a szabad akaratnak végrehajtott műve, máskép: *tett*. Mai szokás szerént rendszeren csak a *jó* szóval egyesülve használják: *jótetemény*. (Azonban a *tett* szó ellentétes szóval egyesülve is, mint: *jótetett*, *gonosztett*, *büntett*). Pesti Gábornál magában is *jótetemény* helyett áll. „*Míg szolgálhattalak, szeretél (mily helyesen használja a viszonyos multat): immár látod, hogy nem lehet tölem és gyílelész. Ha hálálat-*

lan nem volnál, kit ezelőtt a haszonért szerettél, mastan is szeretnél akkori téteményemért.“ (XXII. mese). Újabb használatlalt annyi is mint *tétel*, honnan *téteményes* am. *tételes* (positivum).

TÉTEMÉNYÉS, (té-ét-em-ény-és) mn. tt. *téteményés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. L. TÉTELES.

TETEMÉS, (tet-em-és) mn. tt. *tetemés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Eredetileg és némely régibb írónál, pl. Szabó Dávidnál, am. csontos, izmos, tagos, testes. 2) Átv. és mai szokottabb jelentéssel, ami a maga nemében nagyobb, feltünőbb, fontosabb, mintegy szembeötlőbb, láthatóbb, kitetszőbb. *Tetemes haszon, tetemes dolog, tetemes kár. Tetemes oknál fogva.*

TETEMÉSEN, (tet-em-és-en) ih. Átv. a maga nemében kitünőleg, látszólag, nagy mértékben. *Jószága tetemesen gyarapodott. Tetemesen javult.*

TETEMÉSSÉG, (tet-em-és-ség) fn. tt. *tetemes-ség-ét*, harm. szr. —*e*. Kitünő, látszatos, nagy mértékben szembetűnő tulajdonsága valaminek, tetemes, feltűnő állapot.

TETEMETLEN, (tet-em-et-len) mn. tt. *tetemetlen-t*, tb. —*ék*. Aminek tetemei nincsenek; testetlen, csontatlan. Átv. a maga nemében csekély, nem nagy, nem szembetűnő, alig látszatos.

TETEMETLENSÉG, (tet-em-et-len-ség) fn. tt. *tetemetlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, vagy állapot, midőn valami tetemetlen.

TETEMHÁZ, (tetem-ház) ősz. fn. Ház vagy elzárt hely, hová a sirokból kiásott tetemeket rakják. V. ö. TETEMTARTÓ.

TETEMKOROM, (tetem-korom) ősz. fn. Általán, kiégetett csontokból eléállott korom.

TETEMOLDÓFŰ, I. TETEMTOLDÓFŰ.

TETEMTARTÓ, (tetem-tartó) ősz. fn. A sírboltban azon üreg vagy gödör, melyben a holtak csontjai tartatnak.

TETEMTOLDÓFŰ v. —SZUHAR, (tetem-toldó-fű v. —szuhar) ősz. fn. Növényfaj, a kórós és pálhás levelű szuharok alneméből; kórója megdőlt, ágai felállanak; levelei ellenesek, szegett szélük, tompák; pálhái láncásak. Virága rendszerint sárga. *Tetemtoldófű*, népies, *tetemtoldó szuhar* pedig növénytani neve. (Cistus helianthemum). Nevét onnan kapta, hogy némely csontbajok, csonttörések ellen hasznos gyógyszernek tartják. Gönczy Pálnál *tetemoldó* hibából áll, *tetemtoldó* helyett. Nemcsak Diószegi-Fazekasnál, hanem Molnár Albertnél is az utóbbi alakban találjuk.

TETEMVÁZ, (tetem-váz) I. CSONTVÁZ.

TÉTÉN, I. TETŐ alatt.

TÉTÉNY, falu Moson, KIS —, pusztá, NAGY —, falu Pest m.; helyr. *Tétény-be*, —*ben*, *ből*.

TETEPUTA, (tete-puta) ikerített mn. tt. *teteputát*. Élhetetlen, ügyetlen, kit semmiben megbízni nem lehet, tetyetotya. Székely tájszó. Hangáttétel-lel, *tepetupa* szóból támadott, mely önhangzói változással: *tipitapi*.

TÉTERŐ, (tét-erő) I. TETTERŐ.

TETÉS, (1), (tet-e-es v. tet-ös) mn. tt. *tetés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. A Müncheneri codexben am. fölözött, tetézett. „Jó mértéket, és bővőt, és nyomottat és *tétést* (superfluentem) adnak tü kebeletekbe.“ (Luk. VI. fej.). Gyöke azon *tetik*, melyből *tetéz*, *tetem*, *tetemes*, *tető* származtak; és tulajdonképen am. *tetős*; közel áll hozzá érteményben a mai *tetéz*; v. ö. TETÉS, (2).

TETÉS, (2), (tet-e-es v. tet-ös) mn. tt. *tetés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. A székelyeknél am. magas. Heves megyében *tetős*.

TÉTET, (tè-tet) mivel. m. *tétet-étt*, par. *tétess*. Eszközli, parancsolja, meghagyja, hogy valaki bizonyos helyre, vagy cselekvőleg tegyen valamit. *Léte-tetni valakivel a könyvet. A levett süveget föltette velem. A holttestet székérre tetették. Szolgái, durva munkát tetetnek vele.*

A *tész* igének egyszerű *te* gyökéből alkotott szó, mint, *vetet*, *hitet*, *vitet*, *altat*, *nyugtat*, *fektet*, *éte*, *ítat*. V. ö. TÉSZ. Különbözik: *tettet*.

TÉTET, I. TÉTET.

TÉTÉTÉS, (tè-tet-és) fn. tt. *tétetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Parancsolás, eszközzés, mely által valamit tetetünk. V. ö. TÉTET. Különbözik tőle: *Tettetés*, I. ezt, és v. ö. TETTET.

TÉTÉTLEN, (1), (tet-é-telen, azaz tet-ő-tlen) mn. tt. *tététlen-t*, tb. —*ék*. Aminek teteje, födele nincsen. *Tététlen ház*. Törzse *teté* a szokottabb *tető* változata, melyekhez hasonlóak a *fő fé*, *cső csé*, *hő hé*, *bő bé* stb.

TÉTÉTLEN, (2), falu Szabolcs, puszták Pest m.; helyr. *Tététlen-en*, —*re*, —*ről*.

TETÉZ, (1), (tet-é-ez, v. tet-e-ez v. tet-ő-ez) áth. m. *tetéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. 1) Valamire födelet rak, csinál, épít. *Házat tetézni*. Szokottabban: *tetőz*. 2) Öszvehalmozott, garmadába rakott holmit csúcsosan, hegyesen bevégez, beföd. *Baglyát, kazalt, asztagot tetézni*. 3) Bizonyos mértékre fölös mennyiséget halmoz. *Az itczével, vékával mért szilvát, almát megtetézni*. 4) Átv. bőven tulajdonít, valamit. *Dicsérettel, áldással tetézni a jötevőt*. V. ö. TETŐZ.

TETÉZ, (2), (tet-é-ez) fn. tt. *tetéz-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Valamely ürmértékre rakott fölőslég. *Tetézvékát kapnak a cséplők*. (Kriza J.). *Tetézzelel adják mint Bódván a tejet*. (Gúnyos mondat).

TETÉZÉS, (tet-é-ez-és) fn. tt. *tetézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit teté-zünk. V. ö. TETÉZ, (1).

TETÉZÉTT, (tet-é-ez-étt) mn. tt. *tetézétt-et*. 1) Amit tetővel födtek, csúcsosan, hegyesen öszvehalmoztak. *Tetézett ház; tetézett baglya, kazal*. 2) Rendes mértéken túl fölhalmozott. *Tetézett itcze, véka, mérő*. V. ö. TETÉZ, (1).

TETÉZVE, (tet-é-ez-ve) ih. A rendes mértéken túl fölhalmozva. *Tetézve mérni, adni a gyümölcsöt, gabonát*.

TÉTH, faluk Győr és Szabolcs m.; helyr. *Téth-re*, —*én*, —*ről*.

TETIK, elavult ige, l. TETSZIK.

—TETIK, l. —TAT, —TET alatt.

TÉTOVA, (té-tova) ösz. ih. Rendetlen s ideoda hajló irányban; erre-arra. *Tétova járni kelni, bolygani. Szemei tétova járnak. Tétova kap v. kapdos.* 2) Használják főnév gyanánt is, a határozatlan s ingadozó kedélyállapot kifejezésére.

Az ikerszók osztályába tartozik, s némi módosítással egyezik vele mint igehatározóval: *téltül*.

TÉTOVÁZ, (té-továz) ösz. önh. Tulajd. ért. különböző irányban, ideoda mozog, ingadoz. Átv. és szokottabb jelentéssel am. akarata határozatlan állapotban van, nem tudja, többek közül mit tegyen; véleményében, gondolkodásában haboz, ingadoz.

TÉTOVÁZÁS, (té-továzás) ösz. fn. Az akaratnak határozatlan, ingadozó, habozó ideoda hanyó-dása, kételkedő állapota. *A sok tétovázás után végre elhatározta magát.*

TÉTOVÁZÓ, (té-továzó) ösz. mn. Ingadozó, határozatlan elméjű, akaratu.

TETŐ, (tet-ő) fn. tt. *tetőt*. Személyr. *tetóm, tetőd, tetője v. teteje*. A székelyeknél *tétén* (= tetőn) azt teszi: *agyba. Ma tetén sujtak.* (Krizsa J.). Baranyában: *új tete van a háznak*, e helyett van: *új teteje*, mintha csak *tet* volna a törzs. „Tető” eredetileg az elavult *tetik* igének részesülője, s mint olyan jelent általában látszatos, föltünő valamit. V. ö. TETSZIK.

1) Akármely testnek legmagasabban fekvő, vagy felnyúló része, fölülete, csúcsa, kupja, hegye, orna, mennyiben ezek legelőször, vagy leginkább tűnek föl. *Hegytető, dombtető, fatető, hajótető, kazaltető, fejtető. Tetőtől talpig becsületes ember, azaz, minden tekintetben, egészen. Ha feje tetejére áll sem bánom. Tetőn v. mint a székelyeknél: tetén ütni am. agyba ütni.* „Messze sötétedik már a Ság teteje.” (Bertzsenyi). *Torony tetejére tűzött kereszt.* Ellentétei: *alj, fenék, tö, alap, talp.* 2) Különösen az épületnek födele. *Háztető, faltető. Főlrakni a tetőt. Elégett a templom tetője.* A szokás oda látszik hajlani, hogy midőn a tető födelet (tectum) jelent, harmadik személyraggal inkább *tetője*, midőn pedig általában fölületre vonatkozik, *teteje* (apex). A török-tatár nyelvben Vámbéry szerént: *tepe, töpe, töbd.* Egyezik vele a franczia (la)tété, régi francziául: *teste*, olaszúl *testa*, Régnier szerént a latin *testa* után.

TETŐABLAK, (tető-ablak) ösz. fn. A födélzeten levő nyílások beüvegezése. Különösen így nevezik némely épületeken, hajókon a födélzet alatti helyiségek, udvarok fölülről világító és szellőztető ablakait.

TETŐÉL, (tető-él) ösz. fn. Az éles szöveget képező épület födelének teteje.

TETŐFA, (tető-fa) ösz. fn. Különféle faragványú fák, melyekből az épülettetőt készítik, ú. m. gerendák, ollófák, szelemenek stb.

TETŐGERINCZ, (tető-gerincz) ösz. fn. Azon faalkotmány, mely az épülettetőnek mintegy gerin-

czét képezi, vagyis a szelemengerendáról kétfelé a falak párkányaira lenyúló ollófák szerkezete.

TETŐIRÁNYOS, (tető-irányos) ösz. mn. Fölfelé nyúló; különböztetésül a fekirányostól. *Tetőirányos helyzetben föllállított gerenda. Tetőirányos vonal* (linea verticalis).

TETŐIRÁNYOSAN, (tető-irányosan) ösz. ih. Tetőirányos állásban, fölfelé nyúlva.

TETŐLEG; TETŐLEGES, l. TERŐIRÁNYOSAN; TETŐIRÁNYOS.

TETŐLYUK, (tető-lyuk) ösz. fn. Ablakféle nyílás az épülettetőn.

TETŐPONT, (tető-pont) ösz. fn. A tetőnek legmagasabb, legfelsőbb csúcsa, hegye. Átv. bizonyos minőségnek, állapotnak magassági, nagysági határfoka. *A dicsőség tetőpontját elérni.* Csillagászati ért. a szemlélőnek feje föltt levő vagy képzelt pont, az égnek boltozatán (Zenith). Ellentéte: *lábpont* (Nadir).

TETŐPONTI, (tető-ponti) ösz. mn. Tetőpontra vonatkozó. *Tetőponti kör.*

TETŐPONTOS, (tető-pontos) l. TETŐIRÁNYOS.

TETŐS, (tet-ő-ös) mn. tt. *tetőst v. —et, tb. —ek.* Aminek tetője, födele van. *Tetős ház, akol. Tetős tányér* (székelyesen: *tánygér*), a szücsöknél eszköz, melylyel a kucsma tetejét kikerítik. *Tetős teteje* a székelyeknél am. legteteje. *Éppen a tetős tetejébe állott.* (Krizsa J.). Ellentéte: *tetőtlen*.

TETŐSZUG, (tető-szug) ösz. fn. Szug, melyet az épület tetőzete vagyis födelalkotmánya képez.

TETŐTLEN, l. TETÉTLEN.

TETŐVONAL, (tető-vonal) ösz. fn. Csillagászati ért. egyenes vonal, mely a lábponttól a tetőpontig nyúlik, s a látkörnek mintegy tengelyét képezi. (Linea verticalis).

TETŐZ, (1), (tet-ő-öz) áth. m. *tetőz-tem, —tél, —ött, par. —z.* Az épületre tetőt azaz födelet rak; tetővel főd. *Tetőzni a házat, templomot, tornyot.* Midőn a tető alatt nem épületrészt, hanem más fölületet, magasságot, pl. csúcsot, halmazt, hegyességet értünk, közönségesebb szokás szerint *tetéz* kifejezéssel élünk. A baglyát, kazalt *tetézük* nem *tetőzzük*, kivéven, ha külön tetőt csinálnánk vagy emelnénk fölébe. V. ö. TETÉZ.

TETŐZ, (2), (tet-ő-öz) önh. helyesebben: *tetőzik*; l. ezt.

TETŐZÉS, (tet-ő-öz-és) fn. tt. *tetőzést, tb. —ék, harm. szr. —e.* Ácsolás, építés, mely által valamely épületre tetőt raknak. L. TETŐZ; (1), (2), és v. ö. TETÉZÉS.

TETŐZET, (tet-ő-öz-et) fn. tt. *tetőzet-ét, harm. szr. —e.* Az épületnek tetője, egészen véve, mint elkészített mű; födélzet.

TETŐZIK, (tet-ő-öz-ik) km. *tetőz-tem, —tél, —ött, par. —tetőzzél.* A tetőpontot éri, a tetőponton áll. (Culminare).

TETŐZUG, (tető-zug) l. TETŐSZUG.

TETSZÉKÉNY, (tet-sz-ék-ény) mn. tt. *tetszé-kényt*, tb. — *ék*. Tetszeni vágyó, magát kelletni akaró. *Tetszékeny* nő. V. ö. TETSZIK.

TETSZÉKÉNYSÉG, (tet-sz-ék-ény-ség) fn. tt. *tetszékenység-ét*. Kedélyi tulajdonság, melynél fogva valaki tetszeni vágyik. V. ö. TETSZIK.

TETSZELÉG, **TETSZELG**, (tet-sz-el-ég) önh. m. *tetszelég-lem*, — *tél*, *tetszelg-élt*, htn. — *ni* v. *tetszelg-eni*. Kaczerkodás által tetszeni vágyik.

TETSZELGÉS, (tet-sz-el-ég-és) fn. tt. *tetszelgés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Kaczerkodás neme, mely által valaki mások tetszését megnyerni törekszik.

TETSZELGŐ, (tet-sz-el-ég-ő) mn. tt. *tetszelgő-t*. Tetszeni vágyásból kaczerkodó, magát kellető. *Tetszelgő hiú* nő.

TETSZELKÉDÉS; **TETSZELKÉDIK**, lásd: **TETSZELGÉS**, **TETSZELÉG**.

TETSZEMÉNY, (tet-sz-e-mény) fn. tt. *tetszemény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Új alkatu szó, a gyakorlatilag behozott *placetum* kifejezésére, s jelenti a római anyaszentegyház fejétől jött egyházi intézkedések helybenhagyását a fejedelem által, mielőtt azok jogérvényesen kihirdetnének vagy éltebe léptethetnének. *Királyi tetszemény* (*Placetum regium*).

TETSZÉS, (tet-sz-és) fn. tt. *tetszés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) A kedélynek kedves érzeménye, mely akkor támad bennünk, midőn valami dolog jó tulajdonságainál fogva kellemesen, vonzólag, vágyainkat kielégítőleg hat reánk. *Tetszéssel fogadni valakit*. Mások tetszésére tenni, tetszését keresni. 2) Különösen, helybenhagyás, beleegyezés. *Az új terv mindnyájunk tetszését megnyerte vagy bírja*. 3) Szabad akarat. *Tetszés szerént tenni valamit*. *Tetszésre szóló*, v. *tetszésre kelt váltó* a bemutatásra vonatkozva. V. ö. TETSZIK.

TETSZESKÉDÉS, (tet-sz-es-kéd-és) fn. tt. *tetszeskédés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Mások tetszésének hiú keresése, önfitogtatás, kaczerkodás.

TETSZESKÉDIK, (tet-sz-es-kéd-ik) km. *tetszeskéd-tem*, — *tél*, — *étt*. Mások tetszését keresi; némely valódi vagy képzelt kellemének fitogtatása, mutogatása által kelletti magát; kaczerkodik.

TETSZÉSSZERENTI, (tetszés-szerénti) ösz. mn. A szabad tetszést vagyis szabad akaratot nem korlátoló.

TETSZET, (1), (tet-sz-et) fn. tt. *tetszet-ét*. 1) Látszat, vagyis azon szín, alak, melyben valami dolog szemünkbe tűnik, vagy elménkben földerül. Különösen tünemény, álkép, gyanítás, vélemény, mint a valóságnak ellentéte. *Ez csak tetszet, nem valóság*. *Egyedül tetszet végett tenni valamit*. 2) Kedves, a kedélyre kellemesen ható érzemény és tünemény. V. ö. TETSZÉS.

TETSZET, (2), (tet-sz-et) áth. m. *tetszet-tem*, — *tél*, — *étt*. Egyedül visszaható névmással használtatik; *tetszetem magamat, tetszeted magadat, tetszeli magát* stb. azaz, mások tetszését bizonyos előnyök mutogatásával megnyerni iparkodom stb. Hasonló hozzá: *kellet*.

TETSZETÉS, (tet-sz-et-és) mn. tt. *tetszetés-t* v. — *et*, tb. — *ék*. 1) Látszatos; a szemeknek bizonyos színben, alakban vagy álképben feltűnő, nem igazi, nem valóságos, csak olyanforma. 2) Ami a szemeknek kedves tüneményül, kellemes látványul szolgál, vagy általán, ami kedves érzést gerjeszt, vonzalmunkat megnyeri. *Tetszetes magaviselet, testtartás, taglejtés*. *Tetszetes beszéd, nyájasság*.

TETSZETÉSKÉDÉS; **TETSZETÉSKÉDIK** I. **TETSZESKÉDÉS**; **TETSZESKÉDIK**.

TETSZETÉSSÉG, (tet-sz-et-és-ség) fn. tt. *tetszetésség-ét*, harm. szr. — *e*. 1) Látszatosság, tüneményesség. 2) Tetszettel vagyis kedvezést megnyerő, gerjesztő tulajdonsága valaminek.

TETSZETLEN, (tet-sz-et-len) ran. tt. *tetszellen-t*, — *ék*. Ami a kedélynek nem tetszik; ami kül vagy bel érzeinkre kedvesen, kellemesen nem hat; ami nem tetszetes.

TETSZETŐS, (tet-sz-et-ő-ös) mn. tt. *tetszetős-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Ami kitünőleg tetszeti magát, ami első látásra megnyeri tetszésünket. *Tetszetős női alak*.

TETSZETŐSÉG, (tet-sz-et-ő-ség) fn. tt. *tetszetőség-ét*, harm. szr. — *e*. Tulajdonság, melynél fogva valaki vagy valami magát tetszető, kellető alakban tűnik elé.

TETSZETŐSEN, (tet-sz-et-ő-ös-en) ih. Tetszetős módon, alakban, színben; magát megkedveltetve. *Tetszetősen öltözködni, piperékedni*. V. ö. TETSZETŐS.

TETSZHALOTT, (tetsz-halott) lásd: **SZÍNHALOTT**.

TETSZIK, (tet-sz-ik) km. *tetszett*, par. *tessél*. Gyöke az elavult *tet* v. *tetik*, mely a régiéknél *videtur*, *apparet* értelmében divatozott, pl. Münch. cod. Máté XVII. fej. „Mi *tetik* neked?“ (*quid tibi videtur?*) Lukács XXIII: „A szombat *feltetik* vala“, (*sabbatum illucescebat*). Luk. XXII: „A koporsók, kik nem *tetnek*.“ (*Monumenta, quae non apparent*). Máté XXIII: „Kik embereknek kívül szépeknek *tetnek*.“ Csáti Demeter krónikájában: „A Tetemben el-*feltetőnek*“ azaz, Tétényben föltűnének, meglátszanak. Innen a miveltető *tettet* am. láttat, *magát tettetni*, am. bizonyos álszínben mutatni, láttatni; *tettetés*, színlelés, képmutatás; *tettetelt szent*, képmutató. A *tet-ik* és *tetsz-ik* közép igék oly viszonyban állanak egymáshoz, mint a szintén régies *met* és mai *metz* átható igék. Egyébiránt már a régiéknél is előjön *tetszik*, pl. a Nádor-codexben: „De enneköm úgy *tetszik* és alkolmasznak úgy *látatik*.“ (383. l.). A parancsoló *tessék* is talán inkább a *tetik*-ből képeztetett, mintha volna *tet-j-ék*, miként a régies *met* (scindit) igéből *metj*, *mess*, Döbrentei codexben *meggyj*. „Vala kedeg az szoknya varratlan, mondának azért egymásnak: ne *meggyjűk* meg *űtet*“ azaz, ne *messük*, ne *metjük* meg. Hasonlóan, *vessen* am. *vetjen* és *űssön* am. *űtjön*. (Egyébiránt *latszik* is a parancsoló módban *lássék*, a melyben szintén mind a három hang *t sz j*, *ss-sé* hasonúlt). A föntebbiek szerént a *tetszik* (valamint *tetik*) szónak első jelentése *latszik*, *fel- v. szembetűnik*, *felöltlik*. *Fűltetszik* a *csil*

lag, azaz, föltünik. *Kitetszik* (kilátszik) a szög a zsákból. *Nekem úgy tetszik, mintha ott valaki jönne. Ez jónak, rosznak, világosnak, sötétnek tetszik. Megtetszik, ki az ember. Ez nekem korai dolognak tetszik. Kinek mi van szívében, kitetszik szemében.* (Km.). *Kitetszik belőle, hogy nincs nevelése. Mennyiben a testek fölülete leginkább szembeötölő, innen tető am. a testnek legmagasabb, vagyis legelőbb feltünő része; tetem, maga a test, mint látszatos tárgy, tetemes, a maga nemében nagysága által szembeötölő. — Másod értelemben mondjuk valamiről hogy tetszik, midőn bizonyos jó tulajdonságánál fogva kedves, kellemes, vagy ilyennek látszik, régiesen : *kelletik. Ez az ember nekem tetszik, jónak, kedvesnek látszik. Mi tetszik önnek? Ha nem tetszik, hagyj ott. Nehéz mindenkinek tetszeni. Mindennek tetszeni lehetetlen, akarni bolondság.* (Km.). *Visszatetszik. Innen e kedveskedő kifejezések : Mi tetszik önnek? Hogy tetszik érezni magát. Nem tetszik leülni? Tessék!**

TETSZŐ, (tet-sz-ő) mn. tt. *tetsző-t.* 1) Látszó, szembeötölő; valamely szint, alakot, alképet mutató. *A távolban feltetsző hegyek sötétlenek. A házak közül kitesző torony. Kitesző vagy mint juhok közül a számár.* (Km.). *Szélesnek tetsző víz. Néha a betegnek tetsző ember legjobb egészségben van.* 2) Kedélyünkre kedvesen ható. V. ö. **TETSZIK.**

TETSZŐLEG, (tet-sz-ő-leg) ih. 1) Látszólag, a mint első pillanatra szembeötlik; külső színre, alakra nézve. *Tetszőleg erős ház. A síkföldi toronyok tetszőleg közel látszanak, pedig távol vannak. Ellentéte : valódiilag, igazán.* 2) Kedvesen, vágyunkat kielégítve, helybenhagyásunkat megnyerve, vonzalmunkat bírva. *Indítványa tetszőleg fogadtatott.*

TETSZŐSÉG, (tet-sz-ő-ség) fn. tt. *tetszőség-ét*, harm. szr. — e. 1) Látszóság, állapot vagy tulajdonság, amint valami látszólag szembeötlik. 2. L. **TETSZETŐSÉG.**

TETSZVÁGY, (tetsz-vágy) ősz. fn. Vágy, melynél fogva valaki mások tetszését megnyerni törekszik. *Hív tetszvágy, mely holmi külső kecs, pipere, testi kellemek stb. által vadászsa a tetszést. Komoly, nemes tetszvágy, mely valódi érdem által akar méltóvá lenni mások kegyére, becslésére, tisztelésére stb.*

TETSZVÉNY, (tet-sz-vény) l. **TETSZMÉNY.**

TÉTT, (1), (tè-tt) részesülői mn. tt. *tétt-et*. 1) Bizonyos helyiségre, térre helyezett, fektetett, állított stb. *Verembe tett gabna. Asztalra tett könyvek, irományok. Föltett kalappal bemenni valahova. Kített gyermek. Birónál letett peres pénz. Zsebbe tett erszény.* 2) Cselekvés által eszközlött, végrehajtott. *Okosan tett rendelkezés. A megtett számadást, számolást ismételni.* V. ö. **TÉSZ.**

TÉTT, (2), (tè-tt) fn. tt. *tétt-et*, harm. szr. — e. Tulajdonképp a *tész* igének, mint cselekvést jelentőnek múltja, vagyis teljesedett, végrehajtott állapota, némely értékenyben egyezik vele *tét*, mely képzésre hasonló az igékből alkotott *at et* képzőjű főnevekhez, azaz, elemezve *te-et*, öszvehúzva *tét*. Mi a *tett* főne-

vet illeti, mint más főnevek a névviszonyragokat mind fölveheti, mint : *tétt, tettnék, tettet, tettek, tetthez, tetten, tettről* stb. *Az ember tetttét csak a tekintete is elárulja. Jó tett, gonosz tett. Tetten vagy tetten érni, tetten kapni valakit. Tetten mutatja, hogy derek ember.*

TÉTTDŰS, l. **TÉTTGAZDAG.**

TÉTTÉBEN, (tett-e-ben) Szabó Dávidnál am. valóban, valósággal, valójában. *Téttében úgy vagyon.*

TÉTTÉRŐ, (tett-erő) ősz. fn. Nagyobb tetekre megkívántató erő v. tehetség.

TÉTTÉRŐS, (tett-erős) ősz. mn. Aki erővel, tehetséggel bír nagyobb tettek végrehajtására.

TÉTTES, (tett-es) fn. tt. *tétt-es-t*, tb. — *ék*. Aki valamit tett vagy elkövetett. Különösen mondják a büntető eljárásban, ki valamely büntetésre méltó cselekvényt elkövetett. (Thäter).

TETTET, (1), (tet-tet) áth. m. *tettet-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *tettess*. Visszaható névmással viszonyulva divatozik, s am. külsőleg magát bizonyos színűnek, alakúnak mutatja, illetőleg hazudja, vagyis alakoskodik, álarczoskodik. *Szentnek, jámbornak tetteti magát. Úgy tettetik magukat, mintha mit sem tudnának a dologban. Ne tettesd magadat. „És ő tetttété ön magát.” (Et ipse se finxit. Münchener cod. Lukács. XXIV). „Mert ki(k) tettetik ő orcájokat, hogy láttassanak embereknek böjtölők.” (Ugyanott Máté VI. fej.). Mint ez értékenyből látszik, *tettet* nem a *tész* igéből származik, mert ennek miveltetője : *tè-tet* v. *té-tet*, hanem azon régies *tet-ik* igéből, mely látásra vonatkozik s am. *látszik*, és így *tettet*, am. *látat*, szembeötintet. Ennélfogva a gyök hangzója nyílt *e*, ellenben a *tész* *tétet* igéé zárt *e*.*

TETTET, (2), (tet-tet am. tet-sz-et) fn. tt. *tettet-ét*. Külső látszata, szembeötölő alakja, színe valaminek; s ettől származik : *tettetés*. Ugyanaz, ami a *tetszet*, melynek *sz* belképzője rokonszervű *t-re* változott, mint a *látszat* másképp *látat*. Egyébiránt származtatható a régies *tet-ik* igéből is.

TETTETÉS, (tet-tet-és am. tet-sz-et-és) mn. tt. *tettetés-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Szabó Dávidnál am. színlett, színrevaló; tehát látszatos, ami bizonyos színben, alakban vagy álarcban tűnik elé. Így a régiéknél is, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben „Tettetős képen békeségöt szerze az érsökkkel.” (83. lap.). Molnár A. szerint : kitünő (egregius, conspicuus). V. ö. **TETTET**, (2).

TETTETÉS, (tet-tet-és) fn. tt. *tettetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Színeskedés, álarczoskodás, képmutatás, mely által valaki másnak akar látszani, mint ami valóban. *Tettetés nélkül. Tettetésből jámbor. Hagyj föl a tettetéssel, s légy őszinte. Mirevaló az ily tettetés?* V. ö. **TETTET**, (1).

TETTETÉTT, (tet-tet-étt) mn. tt. *tettetétt-et*. Bizonyos *tész* szint, álarczot hazudó, képmutató; nem őszinte, nem valódi. *Tettetétt barátság, jámborság, ájtatosság.* V. ö. **TETTET**, (1).

TETTETIK, (tet-tet-ik) külszenvedő, m. *tettet-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *tettessél*. A Nádor-codexben am.

láttatik v. látszik. „És a lába nyoma törés miá vérrel tettetik vala.“ (539. l.).

TETTETŐ, (tet-tet-ő) fn. tt. *tettető-t*. Képmutató, alakoskodó, színlelő személy.

TETTETŐS, (tet-tet-ő-s) l. **TETTETÉS**.

TÉTTGAZDAG, (tett-gazdag) ősz. mn. Ki sokat tett; tevékenységéről híres; tettekkel bővelkedő; máskép: *tettűs*. Korról szólva, melyben sok történet, eseménydús.

TÉTTLEG, (tét-tt-leg) ih. Valósággal végrehajtva valamit, nem csupán szóval, igérettel, biztással stb. *Tettleg bebizonyítani vitéségét*.

TÉTTLEGÉS, (tét-tt-leg-és) mn. tt. *téttlegés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Tettel végrehajtott, valóságos létrehozott. *Téttleges segítség*. *Téttleges megsértés*.

TÉTTLEGESSÉG, (tét-tt-leg-es-ség) fn. tt. *téttlegesség-ét*, harm. szr. —*e*. Valóságos végrehajtással eszközölsbe vett állapot; különösen rossz értelemben, pl. midőn a szóval való czivódás ütlegezésre kerül.

TETT SZOMJ, **TETTVÁGY**, (tett-szomj vagy —vágy) ősz. fn. Élénk kívánság valamely nagy tett végrehajtására.

TETÜ, (tet-ü) fn. tt. *tetü-t*, tb. —*k*. Mennyiben több hasonló képzőjü szók gyanánt *tetv* alakot is ölthet, innen tárgyesete máskép *tetvet*, több. *tetvek*, s képzőragokkal *tetves*, *tetvez*, *tetvéskedik*. Több tájon divatozó kiejtéssel *tetű*. Csunya féregnem, melynek hat mászólába, egy árhegyi szilárd sziványa, fonaldad csápjja és lapos fara van. (Pediculus). A természet buvárok eddig alakja, nagysága és színére nézve mintegy 66 fajtát ismerik, melyek mindnyájan eleven állatokon élődnek, s jobbra ezekről kapták neveiket is. *Juhtetű*, *ebtetű*, *disznótetű*, *tyúktetű*, *lőtetű*. Szűkebb ért. az emberi testen élődo ilyenén féregfaj, milyen a *fejtetű*, *fantetű*, *szőrtetű*, *lapostetű*. (Pediculus humanus). *Tetüket keresni, ölni*. *Tetük másznak a ruhán, a bundán*. *Lassan mász, mint a tetü*. *Majd megesszik a tetük*. *Meghuzza magát, mint a tetü a var alatt*. *Szegény mint a tetü*. *Tetűszinü*, undok sáppadt sárgaszinü. *Tetü a bíborban is megnevekedik*. (Km.). *Nem szükség a tetüt ködmönbe rakni*. (Km.). *Oda ütök, hol a tetü bakzik*. (Aljas km.). *Ringy rongyban terem meg a tetü*. (Km.). *Minél hitványabb a tetü, annál jobban csip*. (Km.). Átv. ért. *vizestetü*, vagyis a tetücsipéshez hasonló bőrvizketeg. Hasonlatnál fogva tetüknek nevezik a fák leveleihez tapadó apró férgeket is. V. ö. **KOLDUS-TETÜ**.

E szó eredete nyelvünkben homályos. Talán am. a székelyes kiejtési *tepedő*, azaz általánosabb nyelvsvokás szerént: tapadó, minthogy a testekbe mintegy beletaped vagy tapad. Egyébiránt némileg hasonló hozzá Budenz J. szerént a finn és észtt *tai*, osztyák *teudem*, liv *tei*, votják *taj* stb.

TETÜFA, (tetü-fa) ősz. fn. Népies neve a farkas boroszlánnak; máskép szintén népiesen: *farkashárs*. L. **FARKASBOROSZLÁN**.

TETÜFÉSZÉK, (tetü-fészék) ősz. fn. 1) Azon hely az emberi vagy állati testen, hol több tetü raká-

son tanyáz, s fajtát serkék által szaporítja. 2) Aljas gúnykifejezéssel, tetves ember, nyomorult ringyrongy.

TETÜFŰ, (tetü-fü) ősz. fn. 1) A sarkvirágok neve alá tartozó növényfaj népies neve; pilise négy tagú, sarkantyúja rövid, tompa; levelei tenyeresek, máskép szintén köznéven: *turhásfü*, *náthafü*, *tetüölőfü*; növénytani néven: *féregölő sarkvirág*. (Delphinium staphisagria). 2) Molnár Albertnél am. pedicularia, mely Diószegi-Fazekasnál: *kajmacsór* (pedicularis).

TETÜIR, **TETÜKENŐCS**, (tetü-ir, —kenőcs) ősz. fn. Ir vagy kenőcs, melyet a tetük kiölésére használnak.

TETÜKERESÉS, (tetü-keresés) ősz. fn. Midőn valaki tetüket keres, hogy megölje.

TETÜKERESŐ, (tetü-kereső) ősz. mn. és fn. Személy, ki tetüket keres; továbbá ringyrongy tetves ember.

TETÜMAG, (tetü-mag) ősz. fn. A tetüfűnek magva. V. ö. **TETÜFŰ**.

TETÜÖLŐFŰ, (tetü-ölő-fü) ősz. fn. lásd: **TETÜFŰ**, 1).

TETV, (tet-v) fn. tt. *tetv-et*, harm. szr. —*e*. A *tetü* szónak módosított alakja, mely csak némely ragok és képzők előtt divatozik; *tetvel*, *tetves*, *tetvez*. Alakra hasonlókké hozzá *nedü*, *redü*, *redü*, *kedü*, *daru*, *darv*, *szaru*, *szarv*, s több mások.

TETVES, (1), (tet-v-es) mn. tt. *tetves-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Tetüktől lepett, tetükkel bővelkedő. *Tetves fej*. *Tetves ember*, *kutya*, *disznó*. *Tetves szür*, *bunda*, *gallér*. *Tetves betegség*. Aljas népnnyelven megvető gúnyczím.

TETVES, (2), pusztá Somogy m.: helyr. *Tetvesre*, —*én*, —*ról*.

TETVESÉDÉS, (tet-v-es-éd-és) fn. tt. *tetves-édés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn az embert vagy más állatot, illetőleg az öltözéket tetük lepik el. *A zsirban kifőzött fehér ruhát a pusztai nép ovószernek tartja a tetvesedés ellen*.

TETVESÉDIK, (tet-v-es-éd-ik) km. *tetvesédtem*, —*tél*, —*étt*. Tetük nőnek rajta, tetük lepik meg. *A tisztátalan ember megtetvesedik*.

TETVESÍT, (tet-v-es-it) áth. m. *tetvesít-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Tetvesé tesz, eszközli, hogy tetük teremnek benne.

TETVESSÉG, (tet-v-es-ség) fn. tt. *tetveség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság vagy állapot, midőn valaki vagy valami tetves.

TETVÉSKEDÉS, (tet-v-ész-kéd-és) fn. tt. *tetvéskedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki tetvéskedik.

TETVÉSKÉDIK, (tet-v-ész-kéd-ik) km. *tetvéskédtem*, —*tél*, —*étt*. Saját testén vagy ruháján tetüket keresgél.

TETVEZ, (tet-v-ez) áth. m. *tetveztem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Tetüt tesz, rak valahová, tetüvel behint. *A tetves vendég betetvezi az ágyat*.

TETVEZÉS, (tet-v-ez-és) fn. tt. *tetvezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit tetükkel behintenek.

TETVEZKÉDÉS, (tet-v-ez-kéd-és); TETVEZKÉDIK, (tet-v-ez-kéd-ik) lásd: TETVÉSZKÉDÉS; TETVÉSZKÉDIK.

TÉV, (té-v) elavult s újonnan fölélesztett fn. tt. *tév-et*. Tulajdonkép menésre vonatkozva jelenti azon állapotot, midőn valaki a helyes, a czélszerű iránytól eltér. Ezen érteményre mutatnak származékai: *téved, tévelyeg, téves, téveszt* stb. Átv. az észjárásnak, gondolkodásnak az igaztól, a valótól eltérése. Öszvetételekben némely új szók alkotására alkalmazták, pl. *téveszme, tévtan, tévokoskodás*.

Eredetere nézve I. TÉ. Hangáttétellel egyezik vele *vét* ige, mely eredetileg annyit tesz, mint *téveszt*, pl. *elvéti az utat, a számlálást* stb. V. ö. VÉT.

TEVE, fn. tt. *tevé-t*. A kérődzők osztályába tartozó s igen hasznos házi állat Ázsiában és Afrikában, mely hét nyolcz lábnyi magas, hosszú, görbe, és bozontos nyakú, idomtalan lábszáru, egy vagy két pupos hátú. A homokos és vizetlen sivatagokon teherszállításra igen alkalmas állat. *Két púpos teve* (camelus bactrianus); *egy púpos teve* (camelus dromedarius). *Teve, ha rühes is, többet bír, mint az egészséges számára.* (Km.). *Tevének mind nyaka mind szőre haszon.* (Km.). *Görbe mint a teve háta.* (Km.).

Egyezik vele a török *deve*, csagataj *tive* (Abuska), mandsu *temen*, mongol *temegen*; továbbá Dankovszky és Gyarmathy szerint az illir *deva*, ugyanazok és Jancovics szerint a szláv *tyava*; ez utóbbiak hihetőleg a török-tatár és magyar nyelvek után.

TEVE, (2), (te-v-e), *tesz'* ige törzse (egyes számban harmadik személy) a függő multban. Régiesen, sőt az írói nyelvben ma is: *tön* (= *teve-ön*).

TEVEBŐR, (teve-bőr) ösz. fn. A teve nevű állatnak bőre, akár eleven, akár lenyúzott állapotban.

TÉVED, (té-v-ed) önh. m. *téved-t*. 1) Az egyenes, czélravezető, igazi irányt vagy utat elvesztve ide-oda bolyong. *Éjjel, sűrű erdőben eltévedni.* 2) Átv. *téved* az emberi ész, midőn az észtan szabályaitól önkénytelenül eltérve hibásan vélekedik, ítélt vagy okoskodik, midőn az igazság ösvényét akaratlanul elhagyja, hibát követ el. *Tévedsz, ha azt gondolod, hogy... Az ember vajmi gyakran téved ítéletében. Számadásomban tévedtem.* „Sokat tanultam tévedve — szól a bölcs, s nem csodálatos dolog-e, hogy tapasztalásainkból mégis semmit nem tanulunk meg oly későn, mint azt, mit legtöbbször tapasztaltunk, hogy könnyen tévedhetünk.“ B. Eötvös J. (Gondolatok). V. ö. TÉ, TÉV.

TÉVEDEÉS, (té-v-ed-és) fn. tt. *tévedés-t*, *tb. —ék*, harm. szr. —e. Állapot, midőn valaki akár tulajdon, akár átv. értelemben téved, vagyis a helyes, a czélirányos utat elveszti, különösen az észjárásra vonatkozólag am. *hibázás*.

TÉVEDEZ, (té-v-ed-éz) gyak. önh. m. *tévedeztem*, —*tél*, —*étt*. Gyakran v. ide-oda *téved*. Lásd: TÉVELYÉG.

TÉVEDEÉS, (té-v-ed-ség) fn. tt. *tévedés-ét*, harm. szr. —*ék*. *Tévedés*, elvont értelemben véve.

TÉVÉGÉL, (té-v-ég-él) áth. m. *tevegél-t*. Ide-oda *tesz*; gyakran *tesz*.

TÉVÉGÉLÉS, (té-v-ég-él-és) fn. tt. *tevegélés-t*, *tb. —ék*, harm. szr. —e. Ide-oda *tevés*; gyakori *tevés*.

TEVEHAJTÓ, (teve-hajtó) ösz. fn. Szolga, ki a teherszállító tevéket tereli.

TÉVÉK, (té-v-e-ek), régiesen: *ték, tők*; lásd: TÉSZ alatt.

TEVEKÁKA, (teve-káka) ösz. fn.

TEVEKECSKE, (teve-kecske) ösz. fn. Amerikai emlőállat, melynek hosszú nyaka, széles és vastag bőri szügye és barna szőre van. Teherhordásra használják, és szőréből az úgynevezett teveszörkermét készítik. (Camelus lama). Nevét onnan kapta, mert a tevéhez és kecskéhez is némileg hasonló.

TÉVÉKÉNY, (té-v-ék-ény) mn. tt. *tevékény-t*, *tb. —ék*. Tettekben nyilatkozó; tettek végrehajtásában munkás.

TEVÉKÉNYEN, (té-v-ék-ény-en) ih. Tettekben nyilatkozva; tettek végrehajtásában munkás részt véve.

TÉVÉKÉNYSÉG, (té-v-ék-ény-ség) fn. tt. *tevékenység-ét*, harm. szr. —e. Tettekben nyilatkozó szorgalom. „Hogy tevékenységiünknek sikere legyen: arra mindenek előtt az szükséges, hogy cselekedeteink fontosságáról meg legyünk győződve.“ B. Eötvös J. (Gondolatok).

TÉVEL, mváros Tolna m.; NAGY— falu Veszprém m.; helyr. *Tevel-be*, —*ben*, —*ből*, v. —*re*, —*én*, —*ről*.

TÉVÉL, (té-v-e-el) régiesen: —*től*; I. TESZZ alatt.

TÉVÉLY, (té-v-ély) elavult és újonnan fölélesztett fn. tt. *tévely-t*, *tb. tévely-ék*. Ebből származtak: *tévelyég, tévelyédik* stb. E tekintetben hasonló *émely, gömoly, gomoly, gömböly, gomboly* szókhoz, melyek szintén újabban jöttek divatba. A *tévely* szó jelentése pedig nem egyéb, mint némileg módosított, s mintegy folytonos *tév*.

TÉVÉLYÉDÉS, (té-v-ély-éd-és) fn. tt. *tévelyédés-t*, *tb. —ék*, harm. szr. —e. Az igaz utról eltérő, s czélvesztett járáskelés.

TÉVÉLYÉDIK, (té-v-ély-éd-ik) k. m. *tévelyéditem*, —*tél*, —*étt*. Az igazi irányt elvesztve *tévelygővé* lesz. A *tévedésnek* nagyobb, s bonyolultabb állapotát fejezi ki.

TÉVÉLYÉG, TÉVÉLYG, (té-v-ély-ég) gyak. önh. m. *tévelyég-tem*, —*tél* v. *tévelyg-étem*, —*éttél*, *tévelygétt*, htn. —*ni* v. *tévelygeni* v. *tévelygni*. Igazi utat, irányt vesztve folytonosan ide-oda járkel, bolyong. *Erdőkben, úttalan pusztákon tévelyegni. Egész éjjel tévelyegtünk.* „Nem tévelyeg az, ki elvesztett utját megtalálja.“ Gr. Eszterházy Miklós nádor, Rákóczi Györgyhöz 1644-ben.

TEVÉLYGÉS, (té-v-ély-ég-és) fn. tt. *tévelygés-t*, *tb. —ék*, harm. szr. —e. *Tévtutakon* folytatott, czéliránytalan ideoda járáskelés, bolyongás. Átv. az ész-

járásnak, gondolkozásnak hibás működése; a való-
tól, igaztól folytonos eltávozása.

TÉVELYGŐ, (té-v-ély-ég-ő) mn. tt. *tevelygő-t*.

Aki v. ami tevelyeg, ide-oda járkel, bolyong.

TÉVELYKERT, (tévely-kert) l. TÉVKERT.

TEVEPÁRDU CZ, (teve-párdu cz) ősz. fn. Afri-
kában élő, hasítatlan körmű, kérődző emlősállat,
magasra nyúló hosszú nyakkal, melynek szőre sötét-
barna foltokkal pettyezett világos sárga színű. Igen
félénk, de könnyen szelidíthető állat. (Giraffe).

TÉVÉS, (té-v-és) fn. tt. *tévés-t*, tb. — *ék*. Cselek-
vés, midőn valamit teszünk, e szónak minden értelmé-
ben. *Jótevés, kitevés, betevés, föltevés, eltevés*. V. ö. TÉSZ.

TÉVES, (té-v-es) mn. tt. *téves-t* v. — *et*, tb. — *ek*.
Az igaztól eltérő, magában tévedést foglaló. *Téves
felfogás*.

TÉVESEN, (té-v-es-en) ih. Téves módon, téve-
dést foglalva magában.

TÉVESZME, (té-v-esz-me) ősz. fn. A helyes gon-
dolkozás szabályaival meg nem egyező eszme.

TEVESZŐR, (teve-ször) ősz. fn. A teve és
tevekecske nevű állatnak szőre. Különösen melyet
ezen állatokról lenyírva szövetekre használnak.

TÉVESZT, (té-v-esz-t) áth. m. *téveszt-ett*, htn.
— *eni* v. — *ni*, par. *téveszsz*. A valódi v. igazi helyett
akaratlanul hibásat ad avagy vesz elé, tévedésből
elvért v. elhibáz valamit. *El-, megtéveszt. Eltéveszteni
az utat. Megtéveszteni a neveket*.

TÉVESZTÉS, (té-v-esz-t-és) fn. tt. *tévesztés-t*,
tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés midőn valaki va-
lamit el- vagy megtéveszt.

TÉVESZTÉTT, (té-v-esz-t-étt) mn. tt. *tévesz-
tétt-et*. Elvétett, tévedésből elhibázott.

TÉVKERT, (té-v-kert) ősz. fn. Bonyolódott útú
kert, melybe aki bele téved, nehezen vagy épen nem
tud belőle kijutni. (Labyrinthus). Másképp: *tévelykert*,
tömkeleg, mindkét szó eléjön Szabó Dávidnál.

TÉVKÖR, (té-v-kör) ősz. fn. A tévokoskodás
azon neme, mely egyik téveszméből másikba esik.
(Circulus vitiosus).

TÉVOKOSKODÁS, (té-v-okoskodás) ősz. fn.
Hibás alapra, hamis előzményekre épített okosko-
dás, mely téves következményekre vezet.

TÉVŐ, TÉVŐ, (té-v-ő) mn. mint részesülő tt.
tevő-t. Aki valamit tesz. Leginkább öszvetételekben
divatozik. *Jótevő emberek. Gonosztevő latrok. Kártevő
szomszéd*. Sőt mondjuk: *kártevő barom, jégeső*. Külö-
nös sajátágul fordul elé ily mondatokban: *Mi tevő
legyek?* = mit tegyek? *Én a tevő lennék* = én azt
tenném. Mint főnév jelent személyt, ki valami tettet
követ el. A kártyajátékban tevőnek mondják, ki va-
lamily kártyára, huzásra stb. bizonyos mennyiségű
pénzt nyereség vagy veszteség fejében kitesz. Végre
tevő, vagy szokottabban *tévő*, azon vesszőből font, és
sárral betapasztott ajtócska, melylyel a kemenceze
vagy katlan száját beteszik, bedugják, másképp: *elötte*.

TÉVŐDIK, (té-v-ő-öd-ik) belsz. A tevés mint-
egy magamagától származik. *Betevődött az ajtó*, pl.

saját nehézsége vagy hajlása által. Néhutt a köznép
külszenvedő (tététk) helyett is helytelenül használja.

TEVŐLEG, (te-v-ő-leg) ih. Valamit téve, te-
vésképen, állítólag.

TÉVŐLEGÉS, (té-v-ő-leg-és) mn. tt. *tevőleges-t*
v. — *et*, tb. — *ek*. Tétéles. (Positivum). Különbözik
tőle: *tettleges*, amaz t. i. elméletileg alapít, állít,
mond valamit, emez pedig gyakorlatilag visz véghez.

TÉVTAN, (té-v-tan) ősz. fn. Téveszmékre ala-
pított, hibás tan.

TÉVÚT, (té-v-út) ősz. fn. Út, mely a kitzőtt
iránytól félrevezet. *Tévúton járni. Tévútra vezetni va-
lakit*. V. ö. TÉV.

TÉZ, (té-éz) áth. m. *téz-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *tézz*.
Valakit barátságból, vagy mint alárendeltet, vagy
épen megvetésből, vagy nemzeti szokásból *te* czim-
mel szólít. *A testvérek, pajtások tézik egymást. Magyar köz-
népi szokás, hogy a férj a feleséget tézi, a nő pedig férjét
kendezi*. Képzetetésre hasonló a *magáz, kendez, komáz*
czimzésre vonatkozó igékhez. Másképp: *teget, tegez*.

TÉZÉS, (té-éz-és) fn. tt. *tézés-t*, tb. — *ék*, harm.
szr. — *e*. Valaki irányában, *te'* szó használása. V. ö.
TÉZ.

TEZSÉR, falu Nyitra m.; helyr. *Tezsér-re*,
— *én*, — *ről*.

TÉZSLA, (tézs-ol-a) fn. tt. *tézlát*. Midőn a sze-
kér elé két vagy három, vagy több pár ökröt fog-
nak, a szekérrúdhoz folytatólag egy, két, vagy több
toldalékraud járul, melyekre ugyanannyi iga illesz-
tetik, s ezen toldalékraudak neve: *tézsla*. E szerint a
négyökrös fogatban a szekérrud előtt egy, a hatök-
rösben kettő, a nyolczásban három tézsla nyúlik
előre, és úgy tovább. A szántótaligának nem levén
hosszu rúdja, akkor is tézslát akasztanak bele, mi-
dőn kétökör húzza.

„Jó reggel a szántó nézi taligáját,
Igazgatja vasát, éles csoroszláját,
Elébe ragasztja csikorgós tézsláját,
Ökrei nyakára felteszi a jármát.“
Népv.vers.

A lovasszekér rudjához is tézslát szoktak kötni, ha
ökröket fognak bele. Némely tájéjtés szerint: *tézsóló*,
tézsola, tésola, tésla. Alakra nézve hasonló a *vészla*,
kajla, hetle-kotla, csoroszla v. *csoroszló, doroszló, sarló*,
nyakló, hasló szókhoz, melyek részint élő, részint el-
avult igék részesülői. E hasonlatnál fogva a *tézsóló*
és *tézsola* törzse hihetőleg az elavult *tézsól*, hangvál-
tozattal: *tózsól*, azaz *to* v. *tó* gyöktől, mi-
szerint a *tézsla* nem egyéb, mint a törudat *tovább*
nyújtó, megtoldó másod, harmad stb. rúd. Egyezik
vele a szláv *tazdlo* vagy *tyazsdlo*, melylyel gyök-
hangokban és fogalomban egyezik: *tahám* húzom,
és *tiszkam*, tolom, taszitom. Vagyis mind a magyar,
mind a szláv származékok közös gyöke a távolodást
jelentő *ta* v. *to* v. *té*, mely mint önálló szó, *té-to, té*
s *tova* szókban csak a magyarban él.

TÉZSLARÚD, (tézsza-rúd) ösz. fn. Toldalék-rúd, melyet az ökrös fogatban az úgynevezett tézsza képez különböztetésül a volódi szekérrudtól, mely az első tengelyvel van öszvekötvé. V. ö. **TÉZSZA**.

THASS, 1) falu Szabolcs m.; helyr. *Thass-ra*, —on, —ról. 2) I. **TASS**.

THASZÁR, falu Bars m.; helyr. *Thaszár-ra*, —on, —ról.

THEA, fn. tt. *theát*. 1) Lásd: **THEACSERJE**. 2) A theacserjének vagy theafának zsenge és megszáritott levelei, melyeket forró vízzel leöntve italul szokás használni. 3) Széles ért. holmi más növények és terményekből készített italok, kivált gyógyszerül szolgálók. *Bodzathea, hársvirágthea, székifűthea, kukoriczathea* stb. L. **TÉA**.

THEACSERJE, (thea-cserje) ösz. fn. Sinában és Japanban tenyésző cserjenövény, mely legfőleg 5 vagy 6 lábnyi magas, és tövétől kezdve tetőig ágakat hajt, melyekből ismét kisebb sarjak fakadoznak. Ennek leveleiből készítik a szoros értelemben vett theaitalt. Fajai többfélék. *Barna theacserje*, sötét, zöld levelekkel (*Thea bohea*). *Zöld theacserje*, világoszöld levelekkel, melyek szárítás után is megtartják színüket. (*Thea viridis*).

THEACSÉSZE, (thea-csésze) ösz. fn. Sajátságos alakú csésze, melyből a theaitalt inni szokták. **THEAFA**, (thea-fa) I. **THEACSERJE**.

THEASZELENCZE, (thea-szelencze) ösz. fn. Szelencze, melyben a száritott thealeveleket zárva tartják.

THEAVÍZ, (thea-víz) ösz. fn. Forró víz, melylyel a theát leöntve italul elkészítik.

THESS, falu Temes m.; helyr. *Thess-re*, —én, —ról.

THORDA I. **TORDA**.

THURDOSSIN, mváros Árva m.; helyr. *Thurdossin-ba*, —ban, —ból.

THURZÓFALVA, falu Trencsín m.; helyr. *—falvá-ra*, —n, —ról.

THUZSÉR, falu Szabolcs m.; helyr. *Thuzsér-ra*, —on, —ról.

TI, a második személynév más rövidült többese, amennyiben az egyes számu *te*-ből az *i*-hez legközelebb álló éles *ē* hang *i*-re változott (mint a *ti-ed* szóban is, mely am. *tö-ed*), és a többesi *k* elmaradt; régiesen és tájdivatosan máskép: *tü*, amely már esonkílan többesnek is tekintethetik. V. ö. **SZEMÉLYNÉVMÁS**. Általános szokással a többesszámnak szokott képzőjével: *tik*, tájdivatosan: *tük*. Midőn viszonyállapotba lép, állandóan *k*-val jön elé, és *ték*, *tök*, *tok* alakban váltakozik, pl. egyes és többes birtokban, *fejtek* fejteik, *fürtötök* fürteik, *nyomotok* nyomaitok, *sarutok* saruitok, a névviszonyító ragokkal: *tiétek*, *tiétek*, *nektek*, *benneitek*, *rajtatok*, *nálatok*, *belétek*, *rátok*, *hozzátok*, *belöletek*, *rolátok*, *töletek*, *éretteitek*, *veletek*, *alattatok*, *alólatok*, *előtteitek*, *előletek*, *fölöttetek*, *fölöletek*, *hegyetteitek*, *köröttetek*, *körülteitek*, *közöttetek*, *közöletek*, *mögöttetek*, *melleteitek*, *mellöletek*, általa-

tök, *ellenetek*, *helyetteitek*, *irántatok*, *miattatok*, *nélkületek*, *szerintetek*, *utánatok*, *végetteitek*, *kivületek*, *általatok*, *fölületek*, *belületek*, *alúlatok*. Az igeragozásban szintén a főnebbi alakokban és állandóan *k*-val jön elé: *nyertek*, *ültök*, *láttok*; *nyeretek*, *ülétek*, *látatok*; *nyertetek*, *ültetek*, *láttatok*; *nyerendétek*, *ülendétek*, *látandotok*; *nyerjétek*, *üljétek*, *lássatok*; *nyernétek*, *ülnétek*, *látnátok*; *nyernétek*, *ülnötök*, *látnotok*. A *tök*-féle változat szabatosan csak akkor használtatik, midőn közvetlenül *ő* vagy *ü* előzi meg, pl. *körötök*, *bűnötök*, *öltök*, *ültök*, ellenben: *köreitek*, *bűneitek*, *ölhettek*, *ülhettek*. Részletesebben I. **SZEMÉLYNÉVMÁS**.

TIBA, faluk Gömör és Ung m.; helyr. *Tibá-ra*, —n, —ról.

TIBAVA, KIS—, NAGY—, faluk Bereg m.; helyr. *Tibavá-ra*, —n, —ról.

TIBÁZ, tájdivatosan am. *tépáz*; I. ezt.

TIBÉJÉDIK v. **TIBÉLYÉDIK** a székelyeknél am. *tébolyodik*.

TIBÉJÉG v. **TIBÉLYÉG** a székelyeknél am. *bódul*.

TIBÓD, 1) erdélyi falu Udvarhely sz.; helyr. *Tibód-ra*, —on, —ról. 2) L. **TIBOLD**.

TIBOLD, (1), férfi kn. tt. *Tibold-ot*, tb. —ok, Theobaldus, németül: Théobald, Theubald (régii német nyelven: Theodobald, Thiotbald, Diotbald) am. *vitéz* (der Volkstapferer Tapfere).

TIBOLD, (2), **DARÓCZ—**, falu Borsod m.; helyr. —*Tibold-ra*, —on, —ról.

TIBOR, (1), férfi kn. tt. *Tibor-t*, tb. —ok. Tiborius. A törökben (Hindoglu szerént) *tibr* v. *tibir* am. *arany kard*; s az arabban (Zenker szerént) *tibr* am. *nemes ércz*, *termés ércz*.

TIBOR, (2), erdélyi falu, A. Fehér m.; helyr. *Tibor-ra*, —on, —ról.

TIBORCZ, férfi kn. tt. *Tiborc-ot*, tb. —ok. Tiburtius.

TIBORI-SZEG, falu Vas m.; helyr. —*Szeg-re*, —n, —ról.

TICHA, falu Ung m.; helyr. *Tichá-ra*, —n, —ról.

TICSURA, pusztá Máramaros m.; helyr. *Ticsurá-ra*, —n, —ról.

TIDÓ, fn. tt. *tidót*. Méces, valamely száraz, vékony meggyújtott nyirfából vagy pordorjából. Kriza J. szerént erdővidéki székely szó.

TIÉD, TIED, (tē-éd) a második személy egyes számu birtokragozása, vagyis egy személy, egy birtok. *Tiéd ezen könyv? Ezen puska nem a tiéd*.

TIÉID, TIEID, (tē-é-id) jelenti egyes második személy többes birtokát. *E könyvek tiéid*.

TIÉITÉK, TIEITEK, (tē-e-i-ték) többes második személy, többes birtoka.

TIÉTEK, TIETEK, (tē-e-ték) többes második személy egyes birtoka. V. ö. **SZEMÉLYRAG**.

TIGRIS, fn. tt. *tigris-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A ragadozó négy lábú állatok rendébe sorozott kegyetlen, marcsona fenevad, mely öldöklő vágyát mintegy gyönyörből akkor is őrzi, midőn éhét szom-

ját clottotta. Lakik Ázsiának forró övi tartományai-
ban, szőre halaványsárga, hosszu fekete csikokkal
tarkázott, melyek hátáról hasa alá nyúlnak. (Felis
tigris, latinul, görögül szinte *tigris*, németül : Tiger ;
a törökben : *kaplon*, fő magyar családok régi neve-
zete s egy helynévben ma is élő szó). Átv. ért. a
vérengző kegyetlen embernek jelképe. *Tigris téjél*
szoptatott, tigrisfejen nevelt ember. Nevét a nagy pusztai
komodoroknak is szokták adni. *Tigris ne!*

TIGRISBŐR, (tigris-bőr) ösz. fn. A tigris nevű
fenevad csikokkal tarkázott bőre. *Tigrisbőrből való*
kaczagány.

TIGRISLÓ, (tigris-ló) ösz. fn. máskép : *cebe-
raló*, melynek bőre a tigriséhez hasonló csikozatú.

TIGRISPORCZELLÁNCSIGA, (tigris-porczel-
lán-csiga) ösz. fn. Csigafaj a porczellán-csigák ne-
méből, melynek héján fekete pettyek tarkállanak.
(*Cypraca tigris*).

TIGRISSZÍV, (tigris-szív) ösz. fn. Képes kifeje-
zéssel am. tigristermészetű kegyetlen, vérengző szív.

TIHANY, mváros Szala, falu Sáros, pusztá
Gömör m.; helyr. *Tihany-ba*, —*ban*, —*ból*.

TIHÓ, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Tihó-ra*,
—*n*, —*ról*.

TIHUCZA, erdélyi pusztá Doboka m.; helyr.
Tihuczára, —*n*, —*ról*.

TIK, (1), személynév más. l. TI.

TIK, (2); **TIKMONY** stb. l. **TYÚK**; **TYÚK-
MONY** stb. A „tik” alak divatos a székelyeknél Csik-
székben; továbbá Magyarországon túl a Dunán, kü-
lönösen Sopron vármegyében, Baranyában.

TIK, (3), elvont hangutánzó gyök *tikácsol*
szóban.

TIKÁCS, pusztá Veszprém m.; helyr. *Tikács-
ra*, —*n*, —*ról*.

TIKÁCSOL, (tikács-ol) önh. m. *tikácsol-t*. Éles,
vékony, fojtó hangon köhicsel. Hangutánzó, s rokon
vele *csikácsol*. V. ö. **TIKKAD**.

TIKÁCSOLÁS, (tikács-ol-ás) fn. tt. *tikácsolás-t*,
tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Fojtó hangon köhicselés.
V. ö. **TIKÁCSOL**.

TIKÁSZ l. **TYÚKASZ**.

TÍKER, régiesen és tájdivatosan am. tükör.

TIKERÉL, áth. m. *tikerél-t*. Túl a Dunán am.
tojóz, petél. Talán *tik* és *here* szók összetételéből
eredett : *tik-here-el* v. *tik-here-ez* (tikheréz).

TIKFI, (tik-fi) ösz. fn. Régiesen am. csibe, csir-
ke. „Tikfi éleslével.” (Szalay Ág. 400 m. l. 43. 1.)

TIKHÚR, l. **TYÚKHÚR**.

TIKK elvont gyök *tikkad*, *tikkaszt*, *tikkan* szók-
ban és származékaikban.

TIKKAD, (tik-ad) önh. m. *tikkad-t*. 1) A nagy
fáradtság miatt vagy más okból ellankad. „Eszes-
ség-e vallyon fölöttébb terhelniünk magunkat, hogy
eltikkadjunk a terh alatt?” (Pázmán, préd. 89. 1.)
2) Mondjuk gyöngé növényekről s leveleikről, midőn
a nagy forróságtól lankadnak, fonnyadnak, lekonyúl-
nak. „Ha igen rökkenő helyen vagyon, a levelei meg

tikkadnak és sárgulnak.” (Lippai Virágkert 61. l.)
Szabó D. és Gyarmathi S. „fúlad” szóval értelmezik.
Innen amennyiben általában is a tikkadó emberről azt
szoktuk mondani, hogy lélekzete fogy, s mintegy el-
fúlad, továbbá a tikkadó növényekről máskép azt
mondjuk, hogy a hőség elfojtotta őket : innen való-
színű, hogy a *tikkad* eredeti jelentése : *fúlad*, *elfúlad*,
és így gyöke azon hangutánzó *tik*, melyből *tikácsol*
(azaz fúladozva köhicsel) származott. Szabó D. is a
„tikkad” szót így értelmezi : fúlad. Gyarmathi Sá-
muel szintén e fogalom alapján a német *sticken*, *er-
sticken* szókkal rokonítja. Más nézet szerént a „tik-
gyök egyeznék a *csök* v. *csökk* gyökkel, melytől *csök-
ken*, *csökkent* igék származnak, s rokon értelműek
a *tikkad*, *tikkaszt* szókkal.

TIKKADÁS, (tik-ad-ás) fn. tt. *tikkadás-t*, tb.
—*ok*, harm. szr. —*a*. Fáradtság, forróság vagy más
okból származott lankadás. V. ö. **TIKKAD**.

TIKKADSÁG, (tik-ad-ság) fn. tt. *tikkadság-ot*,
harm. szr. —*a*. Szenvedő állapot, midőn valaki vagy
valami tikkad. V. ö. **TIKKAD**.

TIKKADT, (tik-ad-t) mn. tt. *tikkadt-at*. Em-
berről vagy más állatról szólva, am. lankadt, fáradt.
Növényekre vonatkozva, a forróságtól elfojtott, el-
fonnyadt. V. ö. **TIKKAD**.

TIKKADTAN, (tik-ad-t-an) ih. Tikkadt ál-
lapotban.

TIKKAN, (tik-an) önh. m. *tikkan-t*. Lankadó,
fáradt állapotba esik; vagy, fonnyadni kezd. Szabó
D. szerént am. bűzhödni kezd. V. ö. **TIKKAD**.

TIKKANÁS, (tik-an-ás) fn. tt. *tikkanás-t*, tb.
—*ok*, harm. szr. —*a*. Tikkadó állapot.

TIKKASZT, (tik-asz-t) áth. m. *tikkaszt-ott*,
par. *tikkaszsz*, htn. —*ni* v. —*ni*. Lankadttá, fáradttá
tesz, vagy, a nagy hőség által fonnyaszt, hervaszt.
*A nagy teher eltikkasztott. A forró nap eltikkasztja a
gyöngé növényeket*. V. ö. **TIKKAD**.

TIKKASZTÁS, (tik-asz-t-ás) fn. tt. *tikkasz-
tás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tikkadttá tévés. V. ö.
TIKKASZT.

TIKKASZTÓ, (tik-asz-t-ó) mn. tt. *tikkasztó-t*.
Ami lankadttá, fáradttá vagy fonnyadóvá tesz. *Tik-
kasztó futás, teher. Tikkasztó nyári napok*. A meleg-
ségre vonatkozva máskép : *fojtó, rekkenő*.

TIKMONY, (tik-mony) ösz. fn. l. **TYUKMONY**.

TIKÓL, (tik-ól) ösz. fn. l. **TYÚKÓL**.

TIKOS, (1), (tik-os) mn. l. **TYÚKOS**.

TIKOS, (2), falu Somogy, pusztá Szabolcs,
erdélyi falu Csik sz.; helyr. *Tikos-ra*, —*on*, —*ról*.
TÍKÖR, régies és tájdivatos szó, *tükör* helyett;
l. ezt.

TIKSZÉM, (tik-szém) fn. 1) l. **TYÚKSZÉM**.
2) Az öthímesek seregéből és egyenységek rendéből
való növénynem; eszéjszéje öt hasábú; bokrétája ke-
rékforma; tokja egy rekeszű, derekán nyíló. (Ana-
gallis). Egyik faja *piros tikszem*, máskép köz nyelven :
tiktara, *kakukterjék*, *tyükbegy*. (Anagallis arvensis).
Azonban van kék virágú fajtája is. (Anag. coerulea).

TIKSZÓ, TIKSZÓKORON régiesen am. kakaszó, kakasszó idején l. TYÚK alatt.

TIKTAK, (tik-tak) ikerített fn. tt. *tiktak-ot*, harm. szr. —*ja*. A székelyeknél am. hitvány, hánytvetett ember. (Ferenzi János).

TIKTARA, (tik-tara) ösz. fn. l. TIKSZÉM, (2).

TIKVAKOS, TIKVAKSI, (tik-vakos vagy —vaksi) ösz. mn. Győr tájékán am. oly ember, ki éjjel nem lát, vagy, mint másképp mondják, kinek farkassütésége van.

TIKVÁN, KIS—, NAGY— faluk Krassó m.; helyr. *Tikván-ba*, —*ban*, —*ból*.

TIKVAKSI l. TIKVAKOS.

TIKVERŐ; TIKVERŐS; TIKVERŐZ lásd: TYÚKVERŐ stb.

TIL, (1), természeti hangszó, melylyel a magyar nyelvjárás bizonyos vékony éles hangú fuvószerek, az úgy nevezett tilinkónak hangját *tili tili* utánozza.

TIL, (2), elavult név- és igegyök, melyből *tilalom*, *tilos*, *tílt* és a régies *tiloszik* származtak, s melyek mindnyájan némi erkölcsi távolításra vonatkoznak, mennyiben ami tiltatik, vagy tilos, tilalmas, ahhoz közeledni nem szabad, attól távolodni, tartózkodni kell; s a régies *tiloszik* épen am. tartózkodik. Ezen alapeszméből kiindulva legvalószínűbbnek látszik, hogy a *til* nem egyéb, mint hangzótávoztatással módosított *tal*, *tol*; amabból *t* mivelletével lett *tílt*, mint a *kel*, *telik*, *alík*, *válík* igéből *kelt* v. *költ*, *telt* v. *tölt*, *alt* v. *olt*, *vált*. E szerint a *til* mint elavult főnév annyit tenne mint *távol*, honnan *tilos* am. *távolos* és *tílt* am. *távolít*, *távollá* tesz. Például ezen értelmet fejezi ki a régi halotti beszédben: „De tilutoá őt így (egy) fa gyimilcsétől“ azaz erkölcsileg parancsszóval eltávolítá. Az *i* és *o* váltakoznak *irt ort*, *bibircső boborcó*, *gyilk gyolk* stb. szókban is. Egyébiránt rokon vele Vámbéry szerint az ujjur *tíltak* és csagataj *tíjmak* am. *tílt*-ani. Budenz J. szerint a finn *kieltä*-, észt *keel*-, liv *kielđö*- am. *tílt*-ani.

TILAJ, falu Szala, pusztá Borsod m. KIS—, pusztá, NAGY—, falu Vas m.; helyr. *Tilaj-ba*, —*ban*, —*ból*.

TILALMAS, (1), (til-al-om-as) mn. tt. *tilalmas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Amire tilalom van vetve, kimondva, vagyis amitől vágyunkat, akaratumkat, illetőleg cselekvési erőnket visszatartani, s mintegy eltávolítani kell, amit tenni nem szabad. *Tilalmas erdő*, melytől a szabad bejárás, legeltetés el van zárva. *Tilalmas út*, melyet nyilvános közlekedésül használni nem szabad. *Tilalmas a vadászat*. *A tilalmas alma mindenkor jobb ízű*. (Km.). V. ö. TILALOM.

TILALMAS, (2), (til-al-om-as) fn. tt. *tilalmas-t*, tb. —*ok*. Tiltott hely, t. i. erdő- vagy legelőrés, melyet a sarjadék, vadállomány, illetőleg fű tekintetében ember és állat elől árokkal, kerítéssel, vagy csak kitűzött jegyek által tilalom alá helyeznek. *Félnék szív nem megy a tilalmasba*. (Km.). L. TILOS, (2).

TILALMAZ, (til-al-om-az) áth. m. *tilalmaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Tilalomféle nyilatkozat által erőlyesen kijelenti, hogy ezt vagy azt tenni, elkövetni nem szabad. *Tilalomfák által tilalmazni a vadászatot*. *Törvények által tilalmazni valamit*. *Tilalmazni, eltilalmazni valamely erdőt, határt, azaz, tilalomjelekkel, tilalomfákkal stb. ellátni határszéleiket*. V. ö. TILALOM; TILALMAS (1), (2).

TILALMAZÁS, (til-al-om-az-ás) fn. tt. *tilalmazás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Erkölcsi rendelkezés, törvényhozás, mely által tilalmaznak, vagy tilalomjellel ellátnak valamit. V. ö. TILALMAZ.

TILALMI, (til-al-om-i) mn. tt. *tilalmi-t*, tb. —*ak*. Tilalomra vonatkozó, azt illető. *Tilalmi parancs, rendelet*. *Tilalmi idő*. *Tilalmi jel*. *Tilalmi tábla*.

TILALOM, (til-al-om) fn. tt. *tilalm-at*, harm. szr. —*a*. Az erkölcsi törvényes hatalom erőlyes és határozott nyilatkozata, mely által valamit tenni tilt, vagyis korlátot jelöl ki, melyet áthágni nem szabad. *Isteni, emberi tilalom*. *Kihirdetni a tilalmat*. *Tilalom ellen cselekedni*. A tilalom a cselekvési vágyat akaratot visszatartóztatja, valamint egyik ellentéte a *parancs* az akaratot tevére kényszeríti, az *engedély* pedig az akarathoz szabad tért nyit.

Törzse az önállóan nem divatos *tilal* ige, mint általában az *alom* elem alakú főnevek jobbára hasonló törzsekből származtak. V. ö. —ALOM, —ELEM, névképző.

TILALOMÁROK, (tilalom-árok) l. TILÁROK. TILALOMCSUTAK, (tilalom-csutak) l. TILCSUTAK.

TILALOMFA, (tilalom-fa) ösz. fn. Határszéleken föllállított ezölöp, czobor, mely vagy már magában tilalomjelül szolgál, vagy táblával van ellátva, mely a tilalmat köztudomásul hirdeti. *Vadászati tilalomfa*. *Utat, erdőt elzáró tilalomfa*. *Tilalomfán üldögelő sas*.

TILALOMJEL, (tilalom-jel) ösz. fn. Akármiféle jel, mely által köztudomásul adatik, hogy valami tiltva van, pl. keresztben föllállított két karó az elzárt út, vagy ösvény elején.

TILALOMPARANCS, (tilalom-parancs) ösz. fn. A széles értelemben vett parancsnak azon neme, mely valamit tilalmaz, vagyis a cselekvő akarathoz gátot vet. Különbösen a szoros értelmű parancs szabatosan véve a tilalomnak ellentéte. V. ö. PARANCS.

TILALOMTÁBLA, (tilalom-tábla) lásd: TIL-TÁBLA.

TILÁROK, (til-árok) ösz. fn. A tilalom alatt levő helyet pl. erdőrészt bekerítő árok.

TILATLAN, (til-atlan) mn. tt. *tilatlan-t*, tb. —*ok*. Ami nem tilos, amit tenni szabad, meg van engedve. Az elavult *til* v. *tilik* származéka. V. ö. TIL gyök.

TILATLANUL, (til-atlan-ul) ih. Tilalom nélkül, szabad akaratra hagyva.

TILCSUTAK, (til-csutak) ösz. fn. Egyes rudak vagy (erdőkben) fák tetejére kötött szalma- vagy

rözsecsutakok, melyekkel a tilalmas helyek jelez-
tetnek.

TILD, falu Bars m.; helyr. *Tild-ra, —on, —ról.*

TILFA, (til-fa) ösz. fn. 1) L. TILALOMFA. 2).

A posztósok és kalapgyártók ivalakú faeszköze, hú-
rokkal ellátva, melylyel a gyapjút verik és tisztogat-
ják. V. ö. TILÓ.

TILHATÁR, (til-határ) ösz. fn. Tilalmi határ,
valamely város környéke, meddig annak hatósága
terjed; a német „Bannmeile“ és franczia „banlieue“
magyarítására használják. Az Erdészeti szótárban
am. a tilalmas erdőterek határa.

TILI, női kn. tt. *Tili-t*, tb. —k, kicsiny. *Tilike.*
Ottilia. „Otto“ szóval együtt a régi német *ót* (mon-
gólul: *ed* = vagyon) szótól származtatva am. vagyono-
s, szerencsés.

TILIBÓGYI, (tilim-bógyi?) mn. tt. *tilibógyit.*
Kriza J. szerint a székelyeknél am. ügyetlen, féleszüi.

TILIDŐ, (til-idő) ösz. fn. Tilalmi idő, t. i. azon
időtartam, melyre v. meddig a tilalmazás kiterjed.

TILIMÍT, (tilim-it) áth. m. *tilimit-ott*, par. —s,
htn. —ni v. —eni. A székelyeknél am. csendesít,
csillapít, csitít, csigat. A „tilim“ törzs csendet jelent-
het. Az Abuskában (Vámbéry csagataj-török szó-
gyűjteményében) *tin-* gyök csendesedést, csillapodást
jelent, pl. *tin-ib* am. csillapodván, *tin-dür-üb* leesen-
desitvén, csillapítván.

TILINKA, fn. tt. *tilinká-t*. Vékonyhangu pász-
tori vagy gyermekcip, pl. milyet a lehámozott fűzfa
héjából csinálnak. Természeti hangutánzó. Eléjön ez
alakban mint székely szó Gyarmathi Sámuelnél és
Szabó Dávidnál. Általánosb kiejtés szerint: *tilinkó.*
A *tilin* v. *tilink* törzs hangutánzóznak látszik. Vullers
persa szótárában ez áll: „*Tiling* (تِلْدِيك) digitis pul-
sare instrumenta musica *daf* (tympnum manuale)
et *dajrah* (ugyanaz) dicta vel similia.“

TILINKÁZ, (tilinka-az) önh. m. *tilinkáz-tam,*
—tál, —ott, par. —z. Tilinkaféle kis sípot fúj.

TILINKÓ; TILINKÓZ lásd: TILINKA; TI-
LINKÁZ.

TILÓ, (til-ó) fn. tt. *tiló-t*. Lábakon álló kes-
keny váluforma eszköz, egyik sarkán szegbe illesz-
tett, s föl-alá mozgatható nyellel ellátva, melylyel az
áztatás után megszáradt kendert és lent markokra
fogva tördelik, hogy a pozdorjától megtisztítsák.
Átv. öszvetéve: *nyaktiló*, a francziául úgy nevezett
guillotine, az emberek lenyakazására használt gép.

E szó, mint alakjából kitünik, eredetileg ré-
szesülő az elavult *til* igéből, mely valószínűleg nem
egyéb, mint a *tal tol* s talán lágyítva *gyal*, honnan
gyalu am. famivesek azon szerszáma, melylyel a fá-
nak fölületéről szijácsokat, szilagokat szelnek mint-
egy *tolnak* le; hasonlóan a *tiló* is am. *taló toló*, mert
vele a kender- és lenszálakról a pozdorját letolják.
Vámbéry szerint csuvas nyelven: *tíla*, szintén am.
a magyar *tiló*; továbbá csagataj nyelven *til-mak* am.
4ör-ni, *darabol-ni*, s *tilim*, valamint az osznanli *dílím*

am. darab. Eléjön a francziában is *tilier* v. *teiller*
am. *tilólni* és *tillothe* v. *tillotte* v. *tillothe* am. *tiló.*

TILÓL, (til-ó-ol) áth. m. *tiló-l-t*. A kendernek
vagy lennek szárait tilóval tördeli, hogy fonálszálai
a pozdorjától elváljanak. Tájédivatosan: *tilol.*

TILÓLÁS, (til-ó-ol-ás) fn. tt. *tilólás-t*, tb. —ok,
harm. szr. —a. Kézi munka, midőn *tiló* nevű eszköz
segítségével a kendert vagy lent törrik. V. ö. TILÓL.

TILÓLT, (til-ó-ol-t) mn. tt. *tilólt-at*. A mit *tiló-
l*val megtörtek és pozdorjától megtisztítottak.
Tilólt len, kender. A tilólt kendert megrebenezni.

TILOS, (1), (til-os) mn. tt. *tilos-t* v. —at, tb.
—ak. Ami meg van tiltva, ami nem szabad, amit az
áthágás ellen elzártak, elkorlátoltak. *Ide tilos a be-
menet. A mi határunkban tilos a vadászat. Tilos erdő,*
melyben fát vágni vagy barmokat legeltetni nem
szabad. Máskép: *tilalmas*; és valamint ez, úgy *tilos*
is használtatik főnévül, amidőn tárgyesete: *tilos-t*,
többese: —ok. L. TILOS, (2).

Gyöke közvetlenül az elavult *til* ige, melyből *os*
képzővel lett *tilos*, mint *pirít, takar, vakar, magaszt*
igékből, *pirítos, takaros, vakaros* (vakares), *magasztos*.

TILOS, (2), (til-os) fn. tt. *tilos-t*, tb. —ok.
Hely, térség, melyre menni, vagy hol bizonyos dol-
dokat végezni nem szabad. *Tilosba menni. Tilosban*
vadászni, legeltetni, fát vágni. A tilosban kapott vadászt,
lovászt megzalogolni. Szeret a tilosba járni, bizonyos
tekintetben kihágni, a törvényt megszegni. *Tilosba*
is bevég a kasa. (Km.). V. ö. TIL, gyök.

TILOS, (3), máskép: ÖR, falu Somogy m.;
helyr. *Tilos-ra, —on, —ról.*

TILOSZIK, (til-o-szik) régi k. az „aluszik“,
„esküszik“ igék hasonlatára; első m. *tilovám, tilová,*
tilovék (a Nádor-codexben), *tilovánk* stb.; 2-od m. *ti-*
lottam, tilottál, tilott, tilottunk stb. jövő: *tilovandom,*
tilovandol, tilovandik, tilovandunk; kapcsoló mód:
tilógyam, tilógyál, tilógyék, tilógyunk stb. Am. a mai
tiltatik. „És evék az tilott gyimilestől (gyümölcs-
ből). Régi Halotti Beszéd. „És paradicsomba őket
béhelhezette volna, parancsolván önekik, hogy ne
ennének az megtilott gyemelesbe.“ Katalin prózai
Legendája. (Toldy F. kiadása 218. l.). „Ha penig-
len te k(egy)elmed) nem akarja, bátor abban jár-
jonk el, kit ismétlen az törvényhoz, de azért az
hajdinátul és az földektül te k. es (is) eltilógyék.“
Levél 1550-ből (Szalay Ág. 400 m. l.). „Izentél volt
ennekem, hogy az földektül eltilógyam.“ (Ugyanott.
1559-ből). A Nádor-codexben am. tartózkodik. „Ő
álnak (alább: álnok) és hitetlen Júdás, ki nem szé-
gyönléd annyának egygyetlen egy fiát ily kemény
kénra elárulni. Azért nem tilovék meg a veszedelem-
nek fia ő gonosz és álnok szándokáról“ (155. l.).
V. ö. TIL, (2).

TILOZ, (til-oz) l. TILALMAZ.

TILPRÉS, TILSAJTÓ, (til-prés v. —sajtó)
ösz. fn. Tilalmi sajtó, bérsajtó, melyen bizonyos vi-
dék lakosai bér mellett sajtóhatnak. A német „Bann-
kelter“ után magyarított szó.

TILT, (til-t) áth. m. *til-tott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. 1) Korlátot von vagy jelöl ki, melyet áthágni nem szabad, vagyis bizonyos helyiségtől eltávolít. *A határt a vadászok, a rétet, erdőt a legelő barok elől tiltani vagy a vadászokat a határból, a barokot az erdőből kitiltani. A kóborló idegeneket kitiltani a városból.* 2) Széles ért. jogszerű hatalomnál fogva s büntető fenyegetés mellett kimondja és rendeli, hogy valamit cselekedni, elkövetni nem szabad. *A szerencsejátékok némely nemeit tiltják a törvények. Ezt az ész és az Isten törvénye tiltja. „Megtiltván (ma: eltiltván) az ördögöket, hogy engömet ne illessenek.” (Nádor-cod. 88. l.). A rendőri szabályok tiltják az éjjeli dorbócolást. Megtiltani, eltítani valamit. Letiltani valakit az ügyvédi gyakorlatról. Az erkölcstelen könyveket, a fegyverviselést betiltani, használat elől elzárni. A székeleyknél: tit.*

„Titnak rózsám, titnak fölled,
Titkon se beszéljek veled.”
Székely népdal.

A régieknél is a viszonyzó résznél *tól, től*, résznél *ról, ról* raggal jár. „De tilutoá 'öt így (egy) fa gyimilestől” azaz, rendelé, hogy egy fa gyömölcséből ne egyék. (Régi Hal. beszéd). „Azért méltán tiltja Krisztus ez szentségnek vételét az iregygyektől” (irigyektől. Nádor-codex 1. lapon). „És kezdég (kezdek) ütöt fegyvelmeznie és róla tiltania” (U. o. 84. l.).

Mennyiben a tiltás az akarati törekvésre tagadólak, akadályozólag hat, ellentéte résznél a szoros értelemben vett *parancsol* ige, mely bizonyos cselekvésre kényszerít, résznél az *enged* ige, mely a cselekvést a cselekvőnek önkényére hagyja. — Elemzésére nézve l. TIL, (2).

TILTÁBLA, (til-rábla) ősz. fn. Tilalmi tábla, t. i. a tilalmas helyet jelező tábla.

TILTAKOZÁS, (til-t-a-koz-ás) fn. tt. *tiltakozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ellenmondó nyilatkozás, mely által valami ellen tiltakozunk. V. ö. TILTAKOZIK.

TILTAKOZIK, (til-t-a-koz-ik) km. *tiltakoz-tam*, —tál, —ott, par. —zál. Jogait sértő, akár végrehajtott, akár csak szándokolt cselekvés, illetőleg kihágás ellen óvást teszen.

TILTAKOZMÁNY, TILTAKOZVÁNY, (til-t-a-koz-mány, til-t-a-koz-vány) fn. tt. *tiltakozmány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvény, mely tiltakozást foglal magában.

TILTÁS, (til-t-ás) fn. tt. *tiltás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Jogszerű hatalom nyilatkozása, mely által valamit tilt. Igekötőkkel: *eltiltás, kitiltás, letiltás, megtiltás*. V. ö. TILT.

TILTOTT, (til-t-ott) mn. tt. *tiltott-at*. Amit áthágni vagy amit tenni nem szabad, megengedvén; máskép: tilos, tilalmas. *Tiltott játék, mulatság. Tiltott eledetek*, melyeket orvosi vagy egyházi rendeltől enni nem szabad. *Tiltott gyümölcs*, saját és átv. értelemben.

TILU, l. TILÓ. E szók véghangzója változatosan fordul elé, mint némely más eszközök nevei, pl. *válu váló, vésü véső, seprü seprő, gyeplü gyeplő* stb., melyekben az első alak inkább önálló főnevet, a második melléknevet vagy részesülőt képez.

TILUL, TILULÁS, l. TILÓL; TILÓLÁS.

TIM, fn. mely önállólag nem, csak öszvetételekben divatozik: *timany, timércz, timföld, tinkő, timsó*, Ide tartozik a timmal dolgozó *timár* neve is. — Eredeti jelentésére nézve mennyiben a *tim* illetőleg *timsó* más sóktól főleg abban különbözik, hogy öszvehuzó, öszveszorító, s mintegy tömegesítő erővel bír, azt lehet vélni, hogy a *tem* v. *töm* igével rokon, vagy azonos. V. ö. TIMANY.

TIMAFALVA, erdélyi falu Udvarhely sz.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

TIMALYKÓ, l. TOMOLYKÓ.

TIMANY, (tim-any) fn. tt. *timany-t*, tb. —ak v. —ok. Az elemi vagyis egyszerű testek egyike, s tulajdonkép a földek érczeinek egyike. (Aluminium). A természetben élenyvel egyesülve találtatik, s azon testet alkotja, melyet *agyagföld*-nek hívunk. Mint ilyen igen nevezetes és elterjedt alkatrészt teszi a földkéregnek, és számos ásványban mint lényeges alkatrészt találtatik. Nevét onnét nyerte, hogy a *tim*-sónak (alumen) alkatrészt teszi. Öszvetételekben: *tim*, mint *timéleg, timföld* stb.

TIMÁR, (1), (tim-ár) fn. tt. *timár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Széles ért. mesterember, ki különféle állatok nyers bőreit bizonyos csávaléban áztatva megpuhítja, szőreiktől megtisztítja, s úgy készíti el, hogy némely használatra alkalmasak legyenek. Különbözik tőle: *szűcs*, ki a bőroket szőröstül gyapjastúl készíti ki. Szorosb ért. amaz mészszel, eserből, gubacsból és timsóból csinált csával dolgozik, s idomítja a bőroket. Mennyiben a németek által gyakorlott mód szerint készíti műveit, *német timár* a neve, különböztetésül az ősi honi módon dolgozó *magyar timár*-tól, vagy *cserző vargá*-tól ki sarunak s boeszkornak való durvább munkákat gyárt ló, tehén és ökörbőről. Ide tartoznak (törökből kölesönzött szóval) az úgy nevezett *tobakok*, kik juh és kecskebőről fehér kutyaganajjal és szömörézével kordoványt, szattyánt és irhabórt gyártanak; továbbá a *fehértimár*-rok, kik különösen öz és szarvasbőroket készítenek ki.

A szoros értelemben vett timár a *tim*-tól, azaz *timföld*től, *timsótól* vette nevét, mely a timárcsávnak egyik lényeges kellékét teszi; tehát timár eredetileg am. *timsóval* csávaló (Gyarmathi Sámuel). Közel áll hozzá hangokban is a francia *tanneur* (Lohgerber), melyet *tan* (angolul: *tan*), *tanner* stb. szókkal együtt Regnier a középkori latin *tonnum* (Gerberlohe, Lohe) szótól származtat.

TIMÁR, (2), falu Szabolcs, pusztá Fehér m.; helyr. *Timár-ra*, —n, —ról.

TIMÁRBAK, (timár-bak) ősz. fn. Lejtősen álló pad, melyen a timárok a nyers bőroket vakarják, tisztítják, puhítják. Máskép: *timárfa*.

TIMÁRCSER, (timár-cser) ösz. fn. Beáztatott cserhéjből s gubacsból készített csáva, melyben a timárok a nyers bőrt kékítik s puhítani szokták.

TIMÁRFA, (timár-fa) l. **TIMÁRBAK**.

TIMÁRFŰ, (timár-fű) ösz. fn. Népies neve az *eczetsömörce* (rhus coriaria) nevű növénynek, melyet szintén népiesen *eczefá*-nak is neveznek.

TIMÁRKÉS, (timár-kés) ösz. fn. Két végén nyellel ellátott kés vagy kaszaforma eszköz, melyel a timárok a nyers bőrt levő szőrt és húros rostokat levakarják. A magyar timárok, vagyis tobakok és cserzővargák farezolónak vagy kaszának nevezik.

TIMÁRMŰHELY, (timár-műhely) ösz. fn. Műhely, melyben a timárok a bőrt kikészítik, idomítják, festik, mángorolják stb.

TIMÁRSÁG, (tim-ár-ság) fn. tt. *timárság*-ot, harm. szr. — a. A timárok bőrgyártó mestersége. *Timárságot tanulni. Bűdös a timárság, de hasznos.* (Km.).

TIMÁRSÓ, (timár-só) l. **TIMSÓ**.

TIMÉLEG, (tim-éleg) ösz. fn. A timanyak élenyvel vegyülete, melyet közönségesen tiszta *agyagföld*-nek vagy *timföld*-nek hívunk.

TIMÉNY a székelyeknél am. tömjén.

TIMÉRCZ, (tim-érecz) ösz. fn. Ércz, mely timrészeket foglal magában, melyből timanyt lehet főzni.

TIMFÖLD, (tim-föld) ösz. fn. Timrészekből és élenyből álló föld; l. **TIMÉLEG** alatt.

TIMFŰ, (tim-fű) ösz. fn. Így nevezik némelek a démutkát, mely latinul: *thymus*.

TIMGYÁRTOTT, (tim-gyártott) ösz. mn. Amit timvegyítékű csárával fehérré gyártottak; timár által készített. *Timgyártott borjubőrök*.

TIMKŐ, (tim-kő) ösz. fn. Timrészeket tartalmazó kő.

TIMM, elvont gyök 1) *timmed*, *timmég*; 2) *timmel* szóban; az utóbbiban hangutánzó.

TIMMED, (timm-ed) önh. m. *timmed-t*. Kemesali tájszó, s am. sanyarodik, veszni indul. Eredeti jelentésére nézve *tim* gyökben rokonnak látszik a *csűnik*, *csenevész* szók *csűn*, *csen* gyökével.

TIMMEDÉS, (timm-ed-és) fn. tt. *timmedés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Timmedő, csenevészdedő állapot. V. ö. **TIMMED**.

TIMMÉG, (timm-ég) önh. Folytonosan vagy lassanlassan csökken, sanyarog, elvész.

TIMMEL, (timm-el) áth. m. *timmelt*. Valamely húros hangszerezen a húrt felhúzza, amidőn ez a pengetésre, *timm-timm'* hangokat ad. Egyezik a törzsben s ennek értelmében a német *stimmen'* igével.

TIMNÖCZ l. **TÖMLÖCZ**.

TIMÓ v. **TIMOTÉ**, férfi kn. Timotheus. Görög eredetű szó s am. imádd az Istent (*timán* am. imádni, tisztelni, *theós* am. Isten).

TIMON, fn. tt. *timon-t*, tb. — *ók*. Hajó kormánya, t. i. a hajó hátulján levő azon készülék, mely-

nek részei a kormányfél, köldökök, kormánylapát és kormányrud vagy kormánykerék s mely egészben együtt a hajó irányadásának eszköze. A magyar hajónép az olasz *timone* után nevezi így, ez pedig a latin *temo* szóból alakult.

TIMORÁCZ, falu Trenesin m.; helyr. *Timorácza-ra*, — *on*, — *ról*.

TIMPALA, (tim-pala) ösz. fn. Timrészeket tartalmazó palakó, a legközönségesebb timérecz.

TIMPÓ, fn. tt. *timpó-t*. Növényem a húszhímeselek seregéből és sokanyások rendéből; csészéje nyolcz metszésű, minden második foga kisebb; bokrétája négy szirmu, vaczka kicsin, aszú; magva sok, és csupasz. (Tormentilla). A *pimpótól* csak abban különbözik, hogy a virágzásnak minden része ötödreszszel kevesebb benne. V. ö. **PIMPÓ**.

TIMSÓ, (tim-só) ösz. fn. Közönséges értelmébe öszvehuzó erejű, fehéres színű, félig átlátszó kettessó, ú. m. kénsavas hamanyból és kénsavas agyagföldből összetéve. *Timsót főzni. Égetett timsó*.

TIMSÓBÁNYA, (tim-só-bánya) ösz. fn. Bánya, melyből timsót tartalmazó érczeket ásnak.

TIMSÓCZUKOR, (tim-só-czukor) ösz. fn. A gyógyszerárakban, tojásfehérrel és rózsavízzel vegyített timsóból álló, s czukorsüvegecske formájú készítmény.

TIMSÓÉRCZ, (tim-só-érecz) l. **TIMÉRCZ**.

TIMSÓFEJTÉS, (tim-só-fejtés) ösz. fn. A bányarégekben levő timérecznek kiásása.

TIMSÓFORRÁS, (tim-só-forrás) l. **TIMSÓK ÚT**.

TIMSÓFÖLD, (tim-só-föld) l. **TIMFÖLD**.

TIMSÓFÖZÉS, (tim-só-főzés) ösz. fn. 1) Főzés, mely által a timmal vegyült ásványokból a timrészeket kivonják. 2) Bányahuta, melyben timsót főznek.

TIMSÓFÖZŐ, (tim-só-főző) ösz. fn. Bányamunkás, ki timsót főz.

TIMSÓGYÁRTOTT, (tim-só-gyártott) l. **TIMGYÁRTOTT**.

TIMSÓHUTA, (tim-só-huta) ösz. fn. Timsóbányához tartozó épület, hol az ásványokból a timsót kifőzik.

TIMSÓKŐ, (tim-só-kő) l. **TIMKŐ**.

TIMSÓKÚT, (tim-só-kút) ösz. fn. Kút, melynek vize timsós részeket tartalmaz.

TIMSÓNEMŰ v. — **NEMŰ**, (tim-só-nemű) ösz. mn. Némely tulajdonságaira nézve a timsóhoz hasonló.

TIMSÓPALA, (tim-só-pala) l. **TIMPALA**.

TIMSOR, falu Bereg m.; helyr. *Timsora-ra*, — *on*, — *ról*.

TIMSÓS, (tim-sós) ösz. mn. Timsóval vegyített vagy izre a timsóhoz hasonló. *Timsós víz, csáva. Timsós íz*.

TIMSÓVÍZ, (tim-só-víz) ösz. fn. Timsóreszkekkel terhelt víz, melyből timsót lehet főzni.

TIMSÓZ, (tim-sóz) ösz. áth. Timsóval vegyít, behint. *Timsózni a csávat, a szájpvizet*.

TIN, személynév, l. TE, TI.

TINCS, (tim-es azaz tön-es) fn. tt. *tincs-et*. Szőr- vagy fonalszálakból való kisebb nagyobb fűrt, vagy csomó, maroknyi tömeg. *Egy tincs kender, len; egy tincs haj, szőr, gyapjú, vessző. Egy tincs haját kizakasztották.* Hangzováltozattal: *tencs*, pl. Szabó Dávidnál, 'matring' szó alatt. Másképen ugyan ő nála: *csel, zseréb*.

Alapértelménél fogva legvalószínűbb, hogy gyöke *tim* a *tem* v. *töm* szóval rokon, mintha volna: *tömes* v. *temes*, azaz, kisebb tömeg vagy csomó, öszvehuza: *tencs, töncs tincs*, mint a *lom, rom, kam, bom* gyökökből *loncs, roncs, kancs, boncz*. Rokon vele a csomóba vert méznek *tung* neve is. V. ö. TAM, gyök; és TINCSEL, TINCSDÍK.

TINCSEL, (tim-es-él) áth. m. *tincsel-t*. A székelyeknél különféle értelemben divatozik. 1) Az áztatott kenderszálakat száraikról lefejtí, tehát mintegy kis tincsekre szedi. 2) A fonalsomót kisebb fűrtökre, vagyis tincsekre választja. 3) A fát apró részekre hasogatja, s kötésekre szedi. V. ö. TINCIS. 4) Hizlal, kövérít. Ez értelmében is egyezik a *tincs* szóval, mennyiben hizlalni annyit tesz, mint a testet tömötté tenni. Szintén ettől származik a rokon értelmű *tincsdík*.

TINCSELŐDIK, (tin-es-él-ő-öd-ik) belsz. m. *tincselőd-tem, —tél, —ött*. Kriza J. szerint a székelyeknél Udvarhelyszékben am. sanyarán dolgozik. V. ö. TINCSEL.

TINCSES, (tin-es-és) mn. tt. *tincses-t* v. —*et*, *tb. —ek*. Tincsbe szedett, szorított, kötött, csavartott. *Tincses kender, len, haj, szőr*. V. ö. TINCIS.

TINCSESEN, (tim-es-és-en) ih. Tincsesel vagy tincsekkel ellátva, kötve, csavarodva.

TINCSEFÖLD, (tincs-föld) ösz. fn. A székelyeknél kis hasáb föld. V. ö. TINCIS, TINCSEL.

TINCSDÉS, (tin-es-ő-öd-és) fn. tt. *tincsdés-t*, *tb. —ek*, harm. szr. —*e*. Hizás, kövéredés. V. ö. TINCSDÍK.

TINCSDÍK, (tim-es-ő-öd-ik) belsz. m. *tincsdít-tem, —tél, —ött*. Hizik, hizni kezd, hizakodik (Szabó Dávid), azaz, teste tömöttebbé leszen, s mintegy tömcsődik, tömösdök. V. ö. TINCIS.

TINCISROJT, (tincs-rojt) ösz. fn. Tincset, vagyis kis csomót képező rojtok, különböztetésül a zilált szálu rojtoktól.

TINI, női kn. tt. *Tini-t*, *tb. —k*. Christina.

TINKOVA, falu Krassó m.; helyr. *Tinková-va, —n, —ról*.

TINMAGATOK, (tin-magatok) kettőztetett második személynév, a többes számban. Az első személy itt: *minnagunk*, a harmadik: *önnaguk*, vagy toldva: *minnennagunk*, *tinnennagatok*, *önnönnaguk*. L. SZEMÉLYNÉV alatt.

TINNHAL, (tinn-hal) ösz. fn. Középtengeri hal, mely mintegy hét lábnyi hossza nő. Húsát beszózzák, s eledelül árulják. (*Scomber thynnus*).

TINNYE, falu Pest-Pilis m.; helyr. *Tinnyé-re, —n, —ről*.

TINÓ, (tin-ó) fn. tt. *tinó-t*, harm. szr. —*ja* v. *tinaja*. Széles ért. minden kiherélt bikaborju, kétéves korától mintegy negyedfű koráig, midőn tudniillik ökörré növekedik. Ellentéte: *üszöborju*, melyből tehát leszen. Szűkebb ért. három, négy éves fiatal ökör, melyet már be is szoktak fogni; ez értelmében máskép: *tulok*. Innen a közmondatt: *tanulj tinó, ökör lesz belőled. Tinókat járomba fogni, tanítani. Tinókon szántani. Szilaj tinó. Kicsin tinó nagy a járóm.* (Km.). Innen vették a *Tinód* helységek is nevüket, mint: *Lovad, Kecskéd, Szamárd, Disznód, Maglód* stb. a lótól, kecskétől stb. Vámbéry Á. szerint a *tinó* (juvencus) csuvasul: *tina*, csagataj nyelven *tana*, oszmanli török nyelven: *dana*.

TINÓ-BINÓ, ikerített fn. Jelen több tinót együtt. Hasonló alkatu hozzá a japáni *fito-bito*, a *fito* (= fi, férfi) szó többese. A székelyeknél Kriza J. szerint am. apró marha.

TINÓD, falu Bihar m.; helyr. *Tinód-ra, —on, —ról*.

TINÓRD v. TINÓD, puszta Fehér m.; helyr. *Tinórd-ra, —on, —ról*.

TINÓRÚ, (tin-ór-ú) fn. tt. *tinóru-t*, *tb. —k*. Gombanem, melynek kalapja v. süvege alul likacsos, és majd minden fajai domboruak, honnan latinul: *boletus*, görögül: *βολίτης* (talán *βόλος* szótól, mely am. a német Klossz, Klump = buczok, csomó).

Ezen alapfogalomból kiindulva a *tinóru* talán annyi mint *tomorú* v. *domorú*, azaz *domború* és így törzse *tinor* am. *domor, dombor*. Párizspainál: *ürgomba*. Figyelmet érdemel a székelj *tinótorty*, mely szintén gombát jelent; e szerint, *tinóru'* talán annyi volna mint *tinó-orru*, t. i. a *tinóorrához* hasonló. V. ö. TINÓTORTY.

TINÓTORTY, (tinó-torty) ösz. fn. Székely szó. Kriza J. csak annyit jegyez föl róla, hogy gomba neme. A *torty* szó pedig szerénte valami bugyogó vagy bugygyanó-féle, tehát szintén valamely buczok, csomó. (L. TORTY). A borjúról és tagjairól is több növényt neveznek, mint *borjúláb, borjuorr, borjúpázsit*.

TINTA, fn. tt. *tintát*. Általán, bizonyos színre festett folyadék, melylyel irni szokás. *Vörös, zöld, sárga, kék tinta*. Különösen, ily nemű fekete folyadék. *Irótinta. Kalapostinta*, melylyel a kalapostót festik. *Festészek tintája*. Más kiejtéssel: *tenta, ténta*.

Eredetre egyezik a német *Tinte*, a szint jelentő olasz *tinto*, és franczia *teinte* szókkal, melyek Adelung szerint a latin *tingo, tinctura*, középkori latin *tincta* szóból eredtek stb.

TINTAFÉRÉG, (tinta-férég) ösz. fn. Tengeri férég, mely midőn ellenséget lát közeledni magához, fekete nedvet ereszt ki, melylyel a vizet elhomályosítja, hogy ellensége szemét kikerülje. (*Sepia loligo*).

TINTAFOLT, (tinta-folt) ösz. fn. Folt, vagyis szenny, melyet a tinta, kivált fekete csinál valamely testen. *Tintafolók az író ruháján, ujjain, asztalán*.

TINTAFOLTOS, (tinta-foltos) ösz. mn. Tintával beszenyezett, becepegetett. *Tintafoltos papír, padolat.*

TINTAFOLTOSAN, (tinta-foltosan) ösz. ih. Tintával beszenyezve, becepegetve.

TINTAKŐ, (tinta-kő) ösz. fn. Vörös, sárga, szürke, fehér vagy fekete színű kőnem, mely vasgaliczot kevés rézzel, és horganyval vegyítve tartalmaz, és ha nyalják, tintaize van.

TINTAPECSÉT, (tinta-pecsét) l. TINTAFOLT.

TINTÁS, (tinta-as) mn. tt. *tintás-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Tintától foltos, szennyes, mocskos. *Tintás ujjak, ruha, padló.* Aljas népnyelven és gúnyosan *tintás seggü*, am. diák vagy más irással foglalkodó személy. 2) Amiben tintát tartanak. *Tintás üveg.*

TINTATARTÓ, (tinta-tartó) l. KAKAMÁRIS.

TÍNY, alsó Nyitra völgyében divatos tájszó, am. magasabb karókból, hasogatványokból készített kerítés.

TIP, (1), hiányos fn. mely csak *vá*, áthasonulva *pá* viszonyítóval divatozik; *tippá tenni valakit*, azaz, lábakkal öszvetaposni, zúzni, pocsékká tenni. Ettől erednek: *tipod, tipor, tiporczol, tipos*, továbbá bizonyos árnyalattal a székely *tippadt, tippanós, tiponyó*. Egyébiránt nem más, mint a lábtalpra vonatkozó *tap, top, tep* változata, honnan a föntebbi *tipor, tipod* stb. s némi hangváltozattal: *tapos, topog, teper* rokon értelményű származékok. V. ö. TAP.

TIP, (2), elvont gyöke *tipég, tipés, tipiczkel* szónak. Abban különbözik a föntebbi *tip* szótól, hogy emeből mély, a második számu *tip*-ből pedig magas hangú szók erednek.

TIPANYÓS, (tip-any-ó-s) mn. A székelyeknél am. tézstalagságu; l. TIPPANÓS.

TIPASZÓ, puszta Heves m.; helyr. *Tipaszó-ra*, — *n*, — *ról*.

TIPÉG, (tip-ég) gyak. önh. m. *tipég-tem*, — *tél*, — *étt*. Egy helyben maradvá, vagy lassu léptekkel haladva, s aprózva tapossa a földet. *Tipegtopog, mint a tojó galamb.* (Km.). *Az inagyöngült vén ember tipegve jár.* Másképp: *tipes*, csagataj nyelven: *dipsz-er*. (Abuska 61. l., az *er* részesülő féle végzet). V. ö. TAP.

TIPÉGÉS, (tip-ég-és) fn. tt. *tipégés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Aprózott tapogás, topogás, lépegetés.

TIPÉGTÓPOG, (tipég-topog) ikerített önh. l. TIEG és TOPOG.

TIPÉS, (tip-és) önh. m. *tipés-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *tipess*. L. TIPÉG; v. ö. TAPOS.

TIPÉSTAPOS, (tipés-tapos) ikerített önh. A földet talpával majd gyöngébben majd erősebben nyomdosva mozog, lépeget.

TIPICZKÉL, (tip-icz-k-él) gyak. kics. önh. m. *tipiczkél*. A földet igen aprón taposva mozog, pl. a járnai tanuló gyermek, vagy a kertész, midőn a földet lábával nyomdossa.

TIPICZKÉLÉS, (tip-icz-k-él-és) fn. tt. *tipiczkélés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, midőn valaki tipiczkel.

TIPISKÁL, (tip-is-ka-al) gyak. kics. önh. m. *tipiskált*. L. TIPICZKÉL.

TIPITAPI, (tipi-tapi) ikerített mn. Tipegőtopogó, vagy, minden czél nélkül idestova járó kelő. Másképp: *tepetupa*.

TIPOD, (tip-od) l. TAPOD.

TIPOLY, fn. tt. *tipoly-t*, tb. — *ok*. Féregnem, melynek hosszú lábai vannak, szárnyai részint szétállanak, részint testét fődik, s a legyek seregébe tartozik. (Tipula). *Bükktipoly* (tipula fagi). *Fenyőtipoly* (tipula pini).

TIPONYÓ, (tipp-an-ó) mn. tt. *tiponyót*. Székely szó. L. TIPPANÓS.

TIPONYODIK, (tipp-an-od-ik) km. *tiponyodtam*, — *tál*, — *ott*. Székely szó. L. TIPPAN, (2).

TIPOR, (tip-or) áth. m. *tiport* v. *tiprott*, htn. — *ni* v. *tiprani*. Lábaival, talpaival erősebben nyomkod, tapos és öszvezúz, öszvetördel valamit. *Letiporni a virágokat, növényeket, füvet, vetést. A lovak eltíporták a gyermeket. A sárba beletiporni valamit. Kítiprom a lelket. Öszvetíporlak mint a férget.* A göcseji szójárásban: *tapor*; némely más tájak szerint: *teper*. V. ö. TAPOS, TEPER.

Képzője *or* illetőleg *r* az alapszónak hatását növeli, mint a *kotor, gyötör, habar, csavar, zavar, kavar* s több igében. Egyébiránt Vámbéry Á. szerint csagataj nyelven is *tipre-mek* v. *tepre-mek* am. *tipor-ni* és *teper-mek* am. *tapodni*.

TIPORCZOL, (tip-or-cz-ol) önh. m. *tiporczol-t*. Tipegtopog, különösen hidegben, hogy a lábai meg ne fázzanak. Göcseji tájszó. V. ö. TOPORZÉKOL.

TIPP elvont gyöke *tippad* és *tippan* szónak; l. czekek.

TIPPAD, (tipp-ad) önh. m. *tippad-t*. A székelyeknél am. tapad, ugyanott másképen: *teped*.

TIPPAN, (1), fn. tt. *tippan-t*, tb. — *ok*. Sok családú növénynem a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből; csészéje egy virágu, polyvája kettő; bokrétájának ondója kettő, hol kalászos, hol kalásztalan. A bokréta a csészéből kiér, s virágzásakor szétnyílik. Virágzása bugás. (Agrostis). Nevét talán a székely *tippan* szótól, mely am. tapadós lesz. Innen egyik faja köznéven is *harmattartó*; növénytani néven: *harmattartó tippan*. (Agrostis spica venti).

TIPPAN, (2), (tipp-an) önh. m. *tippan*. A székelyeknél am. tézstásul, tézstásodik, lágygyá vagy tapadós lesz. Gyöke *tipp* egyezik *tep* gyökkel a szüneten székely 'teped' szóban, mely általánosb szójárás szerint: *tapad*. V. ö. TIPPANÓS.

TIPPANÓS, (tipp-an-ó-s) mn. tt. *tippanós-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Keletlen, lágy, záklás, szalonnás, czopákás tézstájú, tapadós v. ragadós, pl. Kriza J. szerint a kenyér, ha nincs tökéletesen megsülve s ragadósan, csirizesen marad; mondják a sárról is. Székely szó. V. ö. TIPPAN.

TIPRÁS, (tip-or-ás) fn. tt. *tiprás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Erősebbféle taposás, mely által valamit öszvezúzunk, törünk, nyomunk stb. V. ö. TIPOR.

TIPRAT, (tip-or-at) mivel. m. *tiprat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *tiprass*. Eszközli, parancsolja, okozza, hogy más embernek vagy állatnak lábait, vagy valamely jármű talpai tiporjanak, öszvezúzzanak, törjenek valamit. *Kendert, szőlőt tipratni a munkásokkal. A vetést letipratni, a gyermeket, apró barmokat eltipratni a lovakkal.* V. ö. TIPOR.

TIPRÓDÁS, (tip-or-ó-od-ás) fn. tt. *tipródás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lábakkal gyakorlott nyomkodás, taposás.

TIPRÓDIK, (tip-or-ó-od-ik) belsz. m. *tipród-tam*, —*tál*, —*ott*. Nagyobb erővel, illetőleg kártékony indulatból, rontásra törekvő ezérből gyakorolja a tiprást, taposást. *A földhöz sújtott birkozó társ mellén térdelékkel tipródni. Ne tipródjatok a kerti veteményeken.*

TIPRÓZSÁK, (tipró-zsák) ösz. fn. A szüretelőknél szőlővel töltött zsák, melyből tiprás által nyomják ki a szőlőlevelet. Máskép: *taposózsák*.

TIRIBES, pusztai Heves m.; helyr. *Tiribes-re*, —*n*, —*ről*.

TIRANN, idegen fn. tt. *tirann-t*, tb. —*ok*. L. ZSARNOK.

TIRIA, fn. tt. *tiriát*. A székelyeknél am. terjék; l. ezt. *A gyermek ha nem alszik, adj neki tiriát.* (Krizsa J.).

TIRICS, némely apró madarak utánzott hangja. Hasonló hozzá a *csiri, csirip*.

TIRICSÉL, (tirics-él) önh. m. *tiricsélt*. Tiricsféle vékony szóval hangicsál. Mondják különösen pacsirtáról. *Tiricsél a pacsirta.* (Szabó D.).

TIRICSÉLÉS, (tirics-él-és) fn. tt. *tiricselés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Tiricsféle hangon csiripelés.

TIRIHOL, l. TIRICSÉL.

TIRINÁKÓ, mn. tt. *tirinákó-t*. A székelyeknél gúnyneve az ügyetlen, együgyű embernek. Egyébiránt a *tiri* mint gúnynév ismeretes a palóczoknál is nevezetesen Apátfalva vidékén és a Mátyusföldön.

TIRINK, fn. tt. *tirink-ét*. A székelyeknél jelent máslást, mely megmarad az alorból, midőn a seprőről lehúzzák. A maga nemében oly ital, mint a Dunán túl divatos *ficzkó*, vagy seralja.

TIRIPIRILÚDLÁB, (tiripiri-lúdláb). A székelyeknél közmondatnemű kifejezés, melyet oly emberre alkalmaznak, ki valamivel sikeretlenül foglalkodik, s tulajdon értelmé: *abból semmi sem lesz*.

TIRNÁVA, falu Zaránd m.; helyr. *Tirnává-ra*, —*n*, —*ről*.

TIRNAVICZA, falu Zaránd m.; helyr. *Tirnavicza-ra*, —*n*, —*ről*.

TIRNOVA, falu Krassó m.; helyr. *Tirnová-ra*, —*n*, —*ről*.

TISZA, (1), folyó neve, tt. *Tiszát*. Nagyságra második, s hajókázható folyóvíz Magyarországon, mely felső Máramarosban két forrásból fakad, s mitután több kisebb nagyobb folyót felvett, Tittelnél a Dunába ömlik. *Tisza melléke* v. *Tisza vidéke* azon földterület, mely a Tisza jobb és bal partján terjed

el. *Tiszán innen*, a Tisza jobb partján, *Tiszán túl*, a Tisza bal oldalán. *Lassan foly a Tisza, boldog a ki issza.* (Km.). A Tisza és a Duna, mint hazánk fő folyamai nagyban szerepelnek a népdalokban.

„Tiszaháti kis leány,
Gyere által a Tiszán,
Ha általjössz a Tiszán,
Megcsókollak a partján.“

„Tisza! habod azért vidám,
Mert tebenned fürdött rózsám.“

„Duna mellett van a házunk,
Kinyilt már a rózsá nálunk.“

„A Tisza, a Duna beh zavaros,
Az én kis galambom beh haragos.“
Népdalok.

„Menjünk innen fakó lovam,
Tisza ide nem messze van,
A Tiszában megitatok,
A Dunáig meg sem állok.“

Vörösmartytól.

Valamint több más folyó nevét, úgy a Tiszaét is a kuvasz és komondorebeknek szokta adni a nép. *Tisza, Duncsi ne!* A régi s középkori latin íróknál *Tibissus, Tibiscus, Pachyssus, Tibisca, Tiscia*, s ezek után alakult a magyaros *Tisza* németül *Theisz*.

TISZA, (2), erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Tiszá-ra*, —*n*, —*ről*.

TISZAFALVA, l. TERNYŐ. A tiszafa valószínűleg a latin *taxus*-ból módosult. Gyarmathi S. szerint vend, szerb és cseh nyelven *tisz*, illirül is *tisza*.

TISZAFAGOMBA, (tiszafa-gomba) ösz. fn. Gombafaj, mely tiszafán szokott teremni. L. GALÓCZA.

TISZAFALVA, falu Zaránd m.; helyr. *Tiszafalvá-ra*, —*n*, —*ről*.

TISZAFENYŰ, (tiszafenyű) l. TERNYŐ.

TISZAMELLÉK, (Tisza-mellék) ösz. fn. A Tisza mentében jobbba balra fekvő vidék, földterület. Szokottabban birtokragos viszonyban: *Tisza melléke*.

TISZAMELLÉKI, (Tisza-melléki) ösz. mn. Tiszamelléken lakó, fekvő, onnan való, oda tartozó, arra vonatkozó. *Tiszamelléki magyarok, városok, faluk. Tiszamelléki szójárás. Tiszamelléki termények.*

TISZA-ÚJLAK, l. ÚJLAK.

TISZA-VÁRKONY, l. VÁRKONY.

TISZA-VID, falu Bereg m.; helyr. *Tisza-Vid-ra*, —*on*, —*ről*.

TISZÁN INNEN v. INNÉT, a Tiszának jobb oldalán, jobb partján.

TISZÁNINNENI, (Tiszán-inneni) ösz. mn. A Tiszának jobb oldalán fekvő, létező. *Tiszáninnyi kerület. Tiszáninnyi vármegyék: Abaúj, Borsod, Sáros, Zemplén* stb.

TISZÁN TÚL, a Tiszának balpartján, baloldalán.

TISZÁNTÚLI, (Tiszán-túli) ősz. mn. A Tiszának balpartján, baloldalán fekvő. *Dunántúli kerület. Dunántúli vármegyék: Bihar, Szabolcs, Szatmár, Máramaros* stb.

TISZINA, puszta Somogy m.; helyr. *Tisziná-ia*, —n, —ról.

TISZÓLCZ. mváros Gömör m.; helyr. *Tiszolcz-ra*, —on, —ról.

TISZT, (tisz-t) fn. tt. *tiszt-ét*, harm. szr. —e v. —je. 1) Hivatali állapot és rang, mely az illető személynek a társadalomban, vagy bizonyos testületben mások fölött némi fényt, díszet, erkölcsi becsset, hatást kölcsönöz. *Nehéz a szegénynek tisztre hágni.* (Km.). *Magas tisztre vágyni, törni, jutni, felkapni. Tisztet viselni. Tisztét letenni. Tisztéből kitenni valakit.* 2) Az említett hivatallal, ranggal járó teendők, köteleességek és jogok. *Tisztében eljárni. Tisztét teljesíteni. Ez tisztetemben álló dolog. Ez tisztetemhez nem tartozik, tisztetemmel nem egyezik. Tiszt szerint cselekedni. Tisztéről elfeledkezni, Tiszte ellen véteni. Ha fölvetted a tisztet, el is jáj benne.* (Km.). *Köntöst a testhez, tisztet a tehetséghez kell szabni.* (Km.). „Mi is azért ő felsége után szeretettel kérjük s — intjük is tisztünk (írva: tisztjünk) szerint kegy(elme)teket.“ Gr. Eszterházy M. nádor 1643-ban. (Magyar Tört. Tár 179. l.). 3) Maga azon személy, ki bizonyos ranggal díszített és kötelezettséggel járó hivatalt visel. *Országkormányi, hutósági, polgári, uradalmi tiszt.* Különösen a hadseregben a közvitének fölött kisebb nagyobb rangban álló személy. *Katonatiszt, hadi tiszt. Altisztek: szabados, tizedes, őrmester. Felisztek: hadnagy, százados v. kapitány. Törzstisztek: őrnagy, alezredes, ezredes. Huszár, vértés, dsidás, gyalog, vadásztiszt. Tüzér-, utász-, mérnöktiszt.*

Véleményünk szerint e szónak eredeti első jelentése az erkölcsi fényre, kitüntetésre, ékességre vonatkozó *disz*, (decus, ornamentum), melyből *t* utótétellel lett *diszt*, s keményebb hangoztatással *tiszt*. (V. ö. **TISZTELENÍT**). Tudniillik szokása nyelvünknek az *sz*, *s*, *cs* véghangu gyököket és törzsokeket *t*-vel vagy *k*-val megtoldani, mint: *válasz választ, arasz araszt, eresz ereszt, mész meszet, máz maszat, tövis tövisk, viasz viaszok, varacs varacsok, lucsk lucsk, lust* stb. Továbbá a *d* keményebb *t*-re szeret változni, mint: *dobzódik tobzódik, dukmál tukmál, duska tus, dok tok, dombérotombol, devernya tivornya, derécel terécel, dömöszöl tömöszöl* stb. A *tiszt* tehát, mennyiben a *disz* gyökből származik, észtani rendben jelent először *diszt* adó, erkölcsi becsesél járó társadalmi állást, rangot, honnan a *tisztes, tisztesség, tisztel, tisztelet, tisztelendő* származékok; másodsor, azon állással járó köteleességet; harmadszor, átv. értelményű, melynél fogva az állapottal az állapotot viselő személy azonosíttatik, s ez nyelvünkben nem ritkaság, pl. *tanács, consilium*, és *consiliarius*; *méltóság dignitas* és *dignitarius*; *hatóság, potestas* és *magistratus*; *őr vigilia* és *vigil*; *őrizet custodia*, és *militia custodiaria*. V. ö. **DÍSZ**, és **TISZTA**.

TISZTA, (tisz-t-a) mn. tt. *tisztát*. 1) Minden olynemű tapadékrészeketől ment, melyek a testet mocsokossá, szennyessé, homályossá teszik. *Tiszta ruha*, melyben szennyfoltok nincsenek. *Tisztává mosni, tisztára kiporolni, kifejélni a ruhákat. Tisztát venni magára.* Fejér ruhára vonatkozva am. ki van mosva. *Édes anyám adj tisztát rám, szennyes minden üngöm, gatyám.* (Népd.). *Tiszta edények, evőszerek, fegyverek*, melyeket csiszolás, dörzsölés által fényessé, ragyogóvá tettek, melyekről a mocskot, rozsdát stb. lezsúrolták. *Tiszta szoba, ház, folyosó, udvar, utca*, melyeket szemet, por nem disztelenít. *Tiszta üveg, tükör. Tiszta papír. Tiszta test, bőr*, azaz, mocsoktalan, szep-lötelen, pörsedéktelen stb. *Tiszta mesterség*, mely a vele bánót be nem szennyezi. *Tiszta munka*, melyen a dolgozónak keze szennye nem látszik. *Tiszta írás*, nem tintafoltos, nem törleses. *Egyik kéz a másikat mossa, s mindkettő tiszta marad.* (Km.). *Ide vele, ha tiszta, ha nem tiszta, vidd vissza.* (Km.). 2) Derült, világos, fényes, nem homályos, mintha kicsiszolták volna. *Tiszta szemek. Tisztaság. Tiszta idő.* 3) Egynemű alkatrészekből álló, idegenféle állománnyal nem vegyült, nem zavaros. *Tiszta bor, víz*, melyet más folyadékkal nem keverték, nem seprős, nem szemetes. *Tiszta búza*, nem kevert, nem kétszeres. *Tiszta gabona*, nem polyvás nem konkolyos stb. *Tiszta, mint a galamb szedte búza. Tiszta liszt*, nem korpás, vagy melyet tiszta búzából őrlöttek. *Tiszta erdő, vetemény*, melyben idegenemű eszerje, gaz, gyom, burján nem tenyészik. 4) Mondjuk térről, helyiségről, öbölről, midőn üres, mennyiben minden idegenemű tartalék távol van tőle. *Tiszta a túl*, ha mindent kiettek belőle. *Tisztára kiűriteni a palaczkot, hordót, zsákokat. Tisztára ellakarodtak*, senki sem maradt ott. 5) Átv. ami bizonyos tekintetben egynemű tulajdonságú, nem vegyes, nem abajdócz. *Tiszta magyar*, nem kores, nem zagyva beszédű, ki a magyaron kívül más nyelvet nem beszél. (Csupa német, merő tót). *Tiszta magyar irály*, idegen szókkal és szó-lásmódokkal nem kevert. *Tiszta magyar helység*, melyben csak magyar ajkuak laknak. Szintén átv. ért. *tiszta hang, tiszta torok*, mely, mint képesen mondják, nem rozsdás, nem rekedt. *Tiszta haszon, tiszta jövedelem*, mely a költség lehuzása után marad. *Tiszta nyereség*, minden kiadások után fenmaradó nyereség. *Tiszta suly*, minden idegen suly, pl. zsák, láda, göngyölék eltávolításával eléállott suly. 6) Észre vonatkozólag, ami világos, mindenki által fölfogható homálylyal nem fődött. *Tiszta igazság. Tiszta eszű, fölfogású ember. Tiszta eszből merített ismeretek.* 7) Erkölcsi ért. amit bűnök, vétkek be nem szennyeztek, ártatlan lelkű, szemérmes kedélyű. *Tiszta szív, lélek-indulat, szándék. Tiszta élet, hűség, szeretet. Szűzies tiszta szerelem. Szerettek én Istenem tiszta szivemből.*

A fentebb elsorolt értelményekből kitünik, hogy a *tiszta* tulajd. érzelmi vagy anyagi jelentése a testek látható mineműségére vonatkozik, melynél fogva azok minden idegenemű vegyülék, keverék, tap-

dék nélkül sajátzerü külsejökben, tüneményeikben ötlenek szemünkbe. Minthogy továbbá a testek jobbara vagy gyakran részint más testrészek odata-padása, részint közbevegyülése által mocskosak, illetőleg homályosak, zavarosak lesznek, s valódi színüket különféle csiszolás, dörzsölés, vagyis az idegenemű részek eltávolítása, elválasztása által nyerik vissza: innen okszerűleg állíthatni, hogy eredeti magyar fölfogás szerint a *tiszta* szóban a csiszolás, dörzsölés alapfogalma rejlik, s gyöke *tisz* egy azon *csisz* gyökkel, melyből *csiszol*, *csisza* (kő), *csiszár*, *csiszárol* származtak, s az illető testek tisztítására, fényesítésére vonatkoznak. Ezen *csisz* v. *tisz* gyökből származott az elavult *ige* *tisz-t*, mint a *vesz*, *osz*, *fosz*, *rej*, *fej*, *hím*, *hám*, *rom* gyökökből *veszt*, *oszt*, *foszt*, *rejt*, *fejt*, *hint*, *hánt*, *ront*. Mi szerint *tiszta* módosított részből *tisztó* helyett, mint, *hintá* *hintó*, *sánta* *sántó*, *sumyda* *sumyó*, *csisza* *csiszó*, *serteperte* *sertőpertő*, *hellekotta* *heltőkötő* és több más.

Alapfogalomban rokona: *disz*, mennyiben részint külső, részint erkölcsi esint, fényességet jelent, honnan *disztelen* am. külsőleg vagy erkölcsileg csúnya, mocskos, tisztátalan. Azonban abban különbözik a kettő egymástól, hogy a *disz* és ezzel azonos *tisz* származékai mint *dízses*, *tisztel* stb. magas képzeteket és ragokat vesznek fel, ellenben *tiszta* és az ebből eredett szók mély önhangzókkal járnak, valamint az ezzel azonos *csisz* és származékai: *csiszol*, *csiszár* stb. is.

Egyezik a 'tisza' szóval a szláv *csiszti*, melylyel ismét egy gyökü a *tiskám*, *teszkám* azaz tuszkolom, taszigálom, mennyiben a csiszolás és dörzsölés a dolog természeténél fogva ideoda nyomuló toszigálással jár. V. ö. TA, TASZ, TASZIT, TO, TOSZ, TOSZIT.

TISZTA-BEREK, falu Szatmár m.; helyr. *Tiszta-Berek-re*, —én, —ről.

TISZTABÚZA, (tisza-búza) ösz. fn. Így nevezik a búzát, midőn abban semmi más gabonafaj (a mezőn), vagy gabonaszem (kicsévelt és rostált állapotban) főleg pedig rozs nem találtatik. Átv. ért. feddhetetlen jellemű ember. „De az (a fő szolgabíró) nem tisza búza, elbocsátta (bocsátotta) vala őket (a gonosztevőket). Szalay Ág. 400 m. levél (364. l.).

TISZTÁDONTISZTA, (tisztádon-tiszta) ösz. mn. Egészen tisza, igen tisza; minden szennytől, mocsktól, idegen vegyülettől ment. Túlozva nagyító kifejezéseink egyike, melynek: *csupádon-csupa*, *údonuj*, *ódonó*, *merevenmerő*, *telidesteli*, *régesrégi*, *egyesegyedül* stb.

TISZTÁL, (tiszt-a-al) áth. m. *tisztál-t*. 1) Valamely folyadéktól szűrés vagy csepegtetés által az idegen anyagú seprős részeket elválasztja. *A seprős ecetet ruhán által, a homokos folyóvizet csepegő kővön tisztálni. A pálinkát második lejtartás által tisztálni.* 2) Szemes, magvas jószágtól az ondot, polyvát, s idegen részekből álló salakot elválasztja. *Tisztálni az őrleni, vetni való gabonát.* 3) Bármely vegyes anyagból

az idegen részeket eltávolítja s ez által azt finommá teszi. *Cukrot tisztálni.*

TISZTÁLÁS, (tiszt-t-a-al-ás) fn. tt. *tisztálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit tisztálunk. V. ö. TISZTÁL.

TISZTÁLAT, (tiszt-t-a-al-at) fn. tt. *tisztálat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. 1) L. TISZTÁLÁS. 2) A tisztálás eredménye.

TISZTÁLKODÁS, (tiszt-t-a-al-kod-ás) fn. tt. *tisztálkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki tisztálkodik

TISZTÁLKODIK, (tiszt-t-a-al-kod-ik) km. *tisztálkod-tam*, —tál, —ott. Magát tisztára mossa. *Tisztán öltözködik.*

TISZTÁLMÁNY, (tiszt-t-a-al-mány) fn. tt. *tisztálmány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ami tisztálás által létesült. *Szesz tisztálmánya. Cukortisztálmány.*

TISZTÁLÓ, (tiszt-t-a-al-ó) mn. és fn. tt. *tisztálót*. Aki tisztál; vagy ami által, aminek segítségével tisztálnak.

TISZTÁN, (tiszt-t-a-án) ih. 1) Tiszta vagyis szennytelen, mocskotalan állapotban, kimosva, kicsiszolva, fényesítve stb. *A kölcsönözött edényeket, evőszereket tisztán visszaadni.* 2) Minden idegen részek vegyülete nélkül. *Tisztán inni a bort.* 3) Átv. ért. egészen, épen; különösen Ormátságban Baranyában. *Tisztán olyan.*

TISZTÁS, (tiszt-t-a-as) mn. tt. *tisztás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Idegen vegyitékü részekről ment, a maga nemében híg, salaktalan, söprűtlen stb. *Tisztás liszt*, melyben korpa nincsen. *Tisztás égetibor.* 2) Főnévileg (tárgyesete: *tisztás-t*, tb. —ok). Mondják erdőről, melynek egyes részeiben fák nincsenek, mert vagy kivágták azokat, vagy nem termettek, nyílt hely az erdőben.

TISZTASÁG, (tiszt-t-a-ság) fn. tt. *tisztaság-ot*, harm. szr. —a. 1) Mocskok, szenny nélküli tulajdonsága vagy állapota valaminek. *Szobák, bútorok, edények, öltözékek tisztaságára ügyelni. A tisztaság második egészség.* (Km.). 2) Erkölcsi ért. lelki, szívbéli tisztaság; *szűzies tisztaság*, azaz, szemérmes élet. A Bécsi codexben: *tisztaság*; így *kazdagság*, *magasság* stb.; v. ö. —SÁG, —SÉG képző.

TISZTASÁGOS, (tiszt-t-a-ság-os) mn. tt. *tisztaságos-t* v. —at, tb. —ak. Képzési tulzással a régiek-nél, pl. a Nádor-codexben am. *tiszta*, igen *tiszta*.

TISZTÁSAN, (tiszt-t-a-as-an) ih. Tisztás minőségben; *tiszta* állapotban; *tisztán*.

TISZTÁTALAN, (tiszt-t-a-talan) mn. tt. *tisztátalan-t*, tb. —ok. 1) Mocskos, szennyes, mosatlan, mosdatlan. *Tisztátalan test, fej, arcz, kezek. Tisztátalan lak, bútorok, öltözékek. Tisztátalan edények, evőeszközök.* 2) Idegenszerű részekkel, salakkal, seprűvel stb. vegyített. *Tisztátalan italok, ételek. Tisztátalan buza, bab, liszt.* 3) Átv. ért. ami az embert erkölcsileg beszeny-nyezi, szemérmetlen, buja, trágár. *Tisztátalan élet, személy. Tisztátalan beszéd. Tisztátalan gondolat, vágy szándék.*

TISZTÁTALANÍT, TISZTÁTALANIT, (tisz-t-a-talan-ít) áth. m. *tisztátalanít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ni. Tisztátalanná tesz, tulajdon és átv. értelemben véve, azaz, mocskosít, szennyesít, idegen salakkal vegyít, zavar vagy erkölcsileg megfertőztet. V. ö. TISZTÁTALAN.

TISZTÁTALANÍTÁS, TISZTÁTALANÍTÁS, (tisz-t-a-talan-ít-ás) fn. tt. *tisztátalanítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valami tisztátalanná tétetik. V. ö. TISZTÁTALAN.

TISZTÁTALANKODÁS, (tisz-t-a-talan-kod-ás) fn. tt. *tisztátalankodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakorlatos cselekvés, midőn valaki tisztátalanul viseli magát; illetőleg mocskos ruházkodás. 2) Szemérmetlen, parázna életmód gyakorlása.

TISZTÁTALANKODIK, (tisz-t-a-talan-kod-ik) gyak. k. m. *tisztátalankod-tam*, —tál, —ott. 1) Testét, öltözetét, lakását szokása szerint mocskosan, disztelenül tartja. 2) Szemérmesértő, parázna, buja életet gyakorol.

TISZTÁTALANSÁG, (tisz-t-a-talan-ság) fn. tt. *tisztátalanság-ot*, harm. szr. —a. 1) Tisztátalan tulajdonság vagy állapot, illetőleg mocskosság, szennyeség, mosdatlanság, szurtosság, különösen a testre, öltözetre, lakásra, bútorzatra vonatkozólag. 2) Szemérmetlen, buja, testfertőző életmód.

TISZTÁTALANUL, (tisz-t-a-talan-ul) ih. 1) Mocskosan, szennyesen, piszkosan, szurtosan, mosatlan, mosdatlan állapotban. 2) Szemérmetlenül, buján, paráznán.

TISZTÁTLAN; TISZTÁTLANISÁG; TISZTÁTLANUL I. TISZTÁTALAN, TISZTÁTALANSÁG, TISZTÁTALANUL.

TISZTÁVÍZ, pusztá Veszprém m.; helyr. —vizre, —én, —ról.

TISZTÁZ, (tisz-t-a-az) áth. m. *tisztáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Tiszta ruhaneművel ellát, öltöztet, behúz stb. *Tisztázni a gyermekeket. Tisztázni az ágyakat.* 2) Szennyfoltos irományokat, törléses vagy rendetlenül följegyzett fogalmazatokat tiszta papírra, rendes, olvasható módon átír v. lemásol.

TISZTÁZÁS, (tisz-t-a-az-ás) fn. tt. *tisztázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit tisztázunk. V. ö. TISZTÁZ.

TISZTÁZAT, (tisz-t-a-az-at) fn. tt. *tisztázat-ot*, harm. szr. —a. Valamely irománynak, fogalmazatnak tisztára leírt példánya v. másolata. V. ö. TISZTÁZ 2).

TISZTÁZMÁNY, (tisz-t-a-az-mány) fn. tt. *tisztázmány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. TISZTÁZAT.

TISZTBELI, (tisz-t-beli) ősz. mn. Tiszthez, mint hivatalhoz tartozó, arra vonatkozó; hivatalbeli. *Tisztbeli kötelesség, eljárás, pontosság, ügyesség. Tisztelbeli társ.*

TISZTÉCSKE, (tisz-t-écs-ke) kics. fn. tt. *tisztécskét.* 1) Csekély, alsó rangú kis hivatal. 2) Fiatall, a maga nemében alacson rangú tiszt; különösen a

katonai testületben az olesárlás vagy gúny némi árnyéklatával.

TISZTEJT I. TISZTÍT.

TISZTÉL, (tisz-t-él) áth. m. *tisztél-t.* 1) Valakit bizonyos erkölcsi tulajdonságai miatt becsben, kegyeletben tart, s becsülését a bevett illem külső jelei által kimutatja. *Az érdemes, jámbor embereket tisztelnünk kell. Süvegvetve, üdvözölve, köszöntve megtisztelni valakit. A szenteket, a szentek képeit és maradványait tisztelni. Alázatosan megtiszteltem az urat. Ezen embert tiszteltem, becsülöm.* 2) Valakit akármily felsőbb-ségi viszonyánál fogva kegyel, s némi hódolat által kitüntet. *Atyádat anyádat tiszteljed. A jó alattvaló tiszteli urát, fejedelmét, elüljáróit. A tanítvány tiszteli tanítóját. A kinek szárnya alatt nyugoszol, azt tiszteljed.* (Km.). V. ö. TISZT.

TISZTÉLÉG, (tisz-t-él-ég) gyak. önh. m. *tisztéleg-tem*, —tél v. *tisztelgyétem, tisztelgyéttél, tisztelgyétt,* htn. —ni v. *tisztelgyeni, v. tisztelgyeni.* L. TISZTÉLKEDIK.

TISZTÉLÉJ! hadi vezérszó, am. a fegyvernek bizonyos megrántása és tartása által jelentsédiszteléseidet, üdvözléseidet.

TISZTÉLENDŐ, (tisz-t-él-end-ő) mn. tt. *tisztelendő-t.* Akit, vagy illetőleg amit tisztelni kell, vagy illik. *Minden érdemdús férfi tisztelendő.* De különösen, és általán bevett szokás szerint az egyházi személyek czimnévéül használtatik, latinul: *reverendus, venerandus.* Fokozatosan: *nagyon tisztelendő, admodum reverendus; főtisztelendő, reverendissimus.* A protestánsoknál ezek helyett *nagytisztelhető és főtisztelhető* czimnevek vannak szokásban. Egyébiránt régente a „*tisztelendő*“ czimet a világi, vagyis polgári hatóság tisztviselőinek is adták, a latin *honorabilis* értelmében, pl. 1517-ben egy perbeszédben megszólítás: „*Tisztölendő bíró uram és nemes tanács uraim.*“ 1558-ban Fóris Gáspár Lőcse városa bírájához így czimzé levelét: „Ezen levél adassék az löcsei főbírónak, nekem *tisztelendő* jó uramnak.“ 1559-ben Pellyó János és Török Imre, Nagyszombat küldöttéi a város tanácsához: „*Tisztelendő bíró uram, nemes uram.*“ 1560-ban a lizskai bírák és polgárok a löcsei bíráknak és polgároknak: „*Tisztelendő nemes bíráknak és polgároknak adassék ez levél.*“ (Régi Magyar Nyelvelmékek II. és III. k.). „És népek között *tisztelendőbbek*“ (optimates. Bécsi cod. Dániel. III.). „Menden városoknak lakozói, fejedelmi és *tisztelendőbbi*“ (honorati. Ugyanott. Judith. III.).

TISZTÉLENDŐSÉGÉD, (tisz-t-él-end-ő-ség-éd) czimnév, melylyel az egyházi személyeket szólítani szokás. Képeztetésre olyan mint *nagyságod, méltóságod, kegyelmességed.*

TISZTELENÍT, (tisz-t-elen-ít) áth. m. *tisztelenít-ett*, htn. —ni v. —ni. A Régi Magyar Passióban többször is előfordúl „*tisztelenít*“ értelmében. „Es öneki tisztelendő fénes ifiúnak arczáját nyavalyaságos es ondokságos hagyapásokkal (kópésekkel) tisztelenítették vala.“ (Toldy F. kiadása 89. l.). „Ó en

édességem uram jó Jézus Krisztus, ez világnak teremtéje, miképpen ülsz, es megutálván, tisztelenitvén! hol vannak az te barátid?" (Ugyanott 96. l.).

TISZTÉLÉS, (tisz-t-él-és) fn. tt. *tisztelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Belérzés vagy külső jelekkel kitüntetett cselekvés, mely által valakit tisztelünk. V. ö. **TISZTÉL**.

TISZTÉLET, (tisz-t-él-et) fn. tt. *tisztelet-ét*, harm. szr. —*e*. Szívünkben élő kegyeleti érzemény, melyet valakinek erkölcsi tulajdonságai iránt táplálunk, vagy bizonyos erkölcsi becsütárgy iránt éreziünk. *Füü tisztelet. Tisztelettel viseltetni szüleink, előjáróink iránt.* 2) Illemi, hódulati külső jelek, melyek által kegyeletünket kijelentjük. *Isteni tisztelet*, mely vallási szertartásokban nyilatkozik. *Tisztelet becsület, de igazság is.* (Km.). *Tisztelettel legyen mondva*, azon tisztéleti illem megsértése nélkül, melylyel a hallgatók, a jelenlévők iránt tartozunk. *Nagyitiszteletü* a protestánsoknál így czimezik az előkelőbb lelkészeket, különösen espereseket. *Főtiszteletü* ugyanott a superintendensek, püspökök czíme.

TISZTÉLETADÁS, (tisztelet-adás) ösz. fn. Külső cselekvény által kitüntetett tisztelés; másképen: *tisztelettétele*.

TISZTÉLETADÓ, (tisztelet-adó) ösz. mn. Aki valaki iránt tiszteletet mutat; másképen: *tisztelettevő*.

TISZTÉLETBELI, (tisztelet-beli) ösz. mn. Ki valamely testületnek, hivatalnak, hatóságnak kebelébe csupán némi megtiszteltetésből, nem rendszeren működő vagy fizetéses tagul vétetett föl, ki az illető hivatalnak vagy rangnak egyedül czímét viseli. *Tiszteletbeli polgár, kanonok. Valamely tudományos társulat tiszteletbeli tagja. Tiszteletbeli cím. Tiszteletbeli hivatal, szolgálat.*

TISZTÉLET CZÍM, (tisztelet-czím) ösz. fn. Általán, a társadalmi szokás által bevett mindenféle czím, melylyel kitkit polgári, katonai, egyházi állásához, illetőleg rangjához képest szólítani szoktunk.

TISZTÉLET DÍJ, (tisztelet-díj) ösz. fn. 1) Díj, melyet valakinek kitüntetett érdemiért némi elismerésül, s tiszteletből adnak. 2) Szellemi művekért adott jutalom, mennyiben általa az illető tudós vagy művész megtiszteltetik.

TISZTÉLETÉS, (tisz-t-él-et-és) mn. tt. *tisztelés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Tiszteletést, becsületést, szerző, tisztelettel járó. *Tiszteletes magaviselet. Tiszteletes polgári állás, rang, hivatal.* 2) Népiünknel általán divatozó szokás szerint a protestáns egyházi személyek czíme. *Tiszteletes úr!* v. *uram!* V. ö. **TISZTELENDŐ**.

TISZTÉLETÉSEN, (tisz-t-él-et-és-en) ih. Tiszteletre gerjesztőleg, illedelmesen.

TISZTÉLETÉSSÉG, (tisz-t-él-et-és-ség) fn. tt. *tiszteletesség-ét*, harm. szr. —*e*. Tiszteletre indító, tiszteletet szerző állapot vagy tulajdonság, illedelmesség; tiszteletre méltóság.

TISZTÉLETI, (tisz-t-el-et-i) l. **TISZTÉLETBELI**.

TISZTÉLETLEN, (tisz-t-él-et-len) mn. tt. *tiszteletlen-t*, tb. —*ék*. 1) Tiszteletben nem álló, akit vagy amit nem tisztelnek. *Tiszteletlen elüljáró, hivatalnok.* 2) Illetlen, a mások iránt tartozó illemet, tiszteletet sértő. *Tiszteletlen beszéd, magaviselet. A templomban tiszteletlen módon kacsingatni, nevetgelni.*

TISZTÉLETLENSÉG, (tisz-t-él-et-len-ség) fn. tt. *tiszteletlenség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Állapot, midőn valakit nem tisztelnek, gyaláztatás. *Tiszteletlenségben lenni, élni.* „Miolta ez világban élek, ilyen tiszteletlenség nem esett vala rajtam és eltűrhetlen volt volt volna es (is) énnekem, ha az k(egyelm)ed személyét nem néztem volna, mert nem szoktam a barátoreczát, és tiszta orczával akarok az koporsóban mennem.“ Levél 1560-ból (Szalay Ág. 400 m. l. 1560. l.). 2) A mások iránt tartozó tiszteletnek hiánya, vagy a tisztéleti kötelességnek tényleges megsértése; illetlenség.

TISZTÉLETLENÜL, (tisz-t-él-et-len-ül) ih. 1) Másoktól nem tiszteltetve. 2) Mások iránt tiszteletet nem mutatva; illetlenül. *Tiszteletre méltó*, ami a tiszteletet, becsületést megérdemli. *Tiszteletre méltó régiség.*

TISZTÉLETTELJES, (tisztelet-teljes) ösz. mn. A kellő tiszteletadásnak minden jeleit kitüntető; hóduló figyelemmel járó. *Tiszteletteljes üdvözet, fogadás.*

TISZTÉLET TÉTEL, (tisztelet-tétel) ösz. fn. Cselekvés, midőn mások iránti tiszteletünket az illem és hódulat bevett jeleivel kimutatjuk.

TISZTÉLETTEVŐ, (tisztelet-tevő) l. **TISZTELETADÓ**.

TISZTÉLG; **TISZTÉLGÉS**, l. **TISZTÉLÉG**; **TISZTÉLKÉDÉS**.

TISZTÉLKÉDÉS, (tisz-t-él-kéd-és) fn. tt. *tisztétkedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Illedelmi foglalkodás, mely által valakinek v. valakinél tisztelkedünk; pl. midőn csupán tiszteletből vagy hódulattól meglátogatjuk, bizonyos szertartásokkal üdvözljük stb. V. ö. **TISZTÉLKÉDIK**.

TISZTÉLKÉDIK, (tisz-t-él-kéd-ik) k. m. *tisztétkéd-tem*, —*tél*, —*ött*. Valamely beesben tartott vagy magasabb állásu, rangú személy iránti figyelmét, hódulattát bizonyos illedelmi cselekvés, illetőleg szertartások által kitünteti. *A hires férfiaknál, előkelő uraknál, hölgyeknél tisztelkedni. A városba érkezett főrangú személyeknek tisztelkedni. Tisztelkedik a katonaság, midőn diszöltönyben, fegyveresen, a szemetartó tábornok előtt elvonul, fegyverét meghúzza stb.*

TISZTELLENÉS v. —**ELLENÉ**, (tiszt-ellenés v. —elleni) ösz. mn. Ami valamely tiszttel, mint hivattal, illetőleg hivatali kötelességgel ellenkezik. *Tiszteletellenes v. tisztelteni tette kényszeríteni, csábítani valakit. Tisztelles eljárás.*

TISZTÉLŐ, (tisz-t-él-ő) mn. és fn. tt. *tisztelő-t*. Aki valakit bizonyos érdemeiért, jeles tulajdonságaért, vagy a társadalomban elfoglalt állásaért tisztel, becsül, s figyelmét, hódulattát tetteleg is kitünteti iránta.

TISZTÉLT, (tisz-t-él-t) nm. tt. *tisztélt-et*. Tiszteletben, erkölcsi becsben tartott; kit tisztelünk, becsülünk. *Mindnyájunktól tisztelt férfit: Tisztelt barátim, polgártársaim!*

TISZTÉLTEN, (tisz-t-él-t-en) ih. Tisztelt állapotban v. minőségben.

TISZTÉS, (tisz-t-és) nm. tt. *tisztés-t* v. *et*. tb. — ok. Személyre vonatkozva am. külseje, magaviselete, érett higgadt szora, vagy rangja miatt tiszteletet gerjesztő. *Tisztés férfi, asszony. Tisztés öreg úr. A mi biránknak igen tisztés személye van.*

„Szűzek, szép leányok, szép kised gyermekek,
Vélek egyetemben szép tisztés szövények“.

Temesváry István. 1569-ben. (Thaly Kálmán gyűjteménye I. Köt. 66. l.). Tárgyra alkalmazva am. illemes. *Tisztés öltözet.*

TISZTESB v. **TISZTESEBB RENDÜ**, közép osztályból való a nemesek és nem nemesek között, milyenek a műveltebb és különösen okleveles állampolgárok ha különben nemesi ranggal nem bírnak.

TISZTES BIBETYÜ, (tisztes-bibetyü) l. **TISZTESFÜ**.

TISTESEJT l. **TISTESÍT**.

TISZTESFÜ, (tisztés-fü) ösz. fn. A bibetyük neme alá tarozó növényfaj népies neve; virágai gyűrűsek, murvátlanak; szirmai a csészénél kesebbek; felső ajaka három fogu, s az egész növény borzas; növénytani néven: *tisztés bibetyü*. (*Sideritis montana*). Néhutt közt néven a tisztés hunnyászt is így nevezik; l. **TISZTESHUNNYÁSZ**.

TISZTÉSEN (tisz-t-és-en) ih. Rangjához állásához, körülményekhez illő diszesen, a bevett illemesség szabályait nem sértve *Tisztésen öltözködni, viselni magát*, „Ha szinte nem tisztésen, legalább eszesen.“ (Faludi. ddv. Emb.)

TISZTÉSHUNNYÁSZ, (tisztes-hunnyász) ösz. fn. Diószeginél, növényfaj a hunnyászok nemből; virág zása füzéres szabásu, hat-tíz virágu gyűrűkkel: levelei szívés tojásdadok, gyakran láncásak, alig nyelések, csipkések, ritka szörösek, ránczos szabásuk; máskép köznépiesen: *tisztésfü, tarlóvirág*. Sárkőzben: *élethalokfü*. (*Stachys recta*).

TISZTÉSÍT, (tisz-t-és-ít) ár. m. *tisztésít-étt*. par. — s. htn. ni. v. eni. Tisztesség, illemesség tesz. *Jámborság tisztésít, szemérem ékesít*. (Szabó D.). Régiessen pl. Münch. codelban *tisztéséjt*, am. tisztelettel illet. „Én tisztéséjtem én atyámat“. Ego honorifico Patrem meum (János VIII.)

TISZTÉSKÉDIK, (tisz-t-és-kéd-ik) K. m. *tisztés-kéd-tem-tél-étt*. Tisztésen viseli magát. V. ö. **TISZTÉS**.

TISZTESKÜ, (tisz-teskü) ösz. fn. Eskü, melyet a tiszt hivatalba léptekor letesz.

TISZTÉSSÉG, (tisz-t-és-ség) fn. tt. *tisztesség-él*, hárm. szr. — e. 1) Tisztés állapot, vagy tulajdonság, külső erkölcsi becsületesség. *Ruha tisztesség, pénz emberség*. (Km). *Utolsó tisztesség* am. temetési szertartás. 2) Mások iránt viseltető illemesség. *Megadni minden-*

kinek az illő tisztességet. Másoktól tisztességet kívánni. Tisztességgel legyen mondva.

TISZTÉSSÉGADÁS, (tisztesség-adás) ösz. fn. Mások iránt mutatott udvariság, melynél fogva a kellő tiszteletet megadjuk nekik; máskép: *tisztességmutatás, tisztességtétel*.

TISZTÉSSÉGÉS, (tisz-t-és-ség-és) nm. *tisztességés-t*, v. *et*, tb. — ek. Az illető személynek rangjához, korához, állásához, illő, nem sértő külsejű; a maga nemében szerény illedelmes, közép mértéket tartó. *Tisztességes viselet, lakás, bútorok. A tisztességes nem' néha kedvesebb, mint az izetlen ügy' (Km.). Jobb a tisztességes háborúság, mint a színes barátság. (Km.).*

TISZTÉSSÉGÉSEN, (tisz-t-és-ség-és-en) ih. Illendően; közép mértéket tartva; nem túlságos fényvel; állásához mérve. *Tisztességesen fogadni a vendégeket. Ennyi jövedelemből tisztességesen megélhetni.*

TISZTÉSSÉGMUTATÁS, (tisztesség-mutatás) ösz. fn. Udvarias, illendő kinyilatkoztatása azon tiszteletérzésnek, melylyel mások iránt viseltetünk, vagy viseltetünk kell.

TISZTÉSSÉGTELEN, (tisz-t-és-ség-telen) nm. tt. *tisztességtelen-t*, tb. — ek. A tisztesség kellékeit nélkülöző, illetlen, mások iránti tiszteletet megtagadó. *Tisztességtelen magaviselet.*

TISZTÉSSÉGTELENÜL, (tisz-t-és-ség-telen-ül-ik.) Illetlenül; a kellő tiszteletet meg nem adva; szerénytelenül, udvariatlanul.

TISZTÉSSÉGTÉTEL, (tisztesség-tétel) l. **TISZTESSÉGMUTATÁS**.

TISZTETLEN, (tisz-t-etlen) nm. *tisztetlen-t*, tb. — ek. 1) Tisztesség nélküli, tisztességtelen. 2) Kinek hivatala, tisztai állása nincsen. 3) Tisztféle személyeket nélkülöző. *Tisztetlen uraság*, kinek gazdasági tisztai nincsenek. V. ö. **TISZT**.

TISZTETLENÍT, régiessen: **TISZTETLENEJT** (tisz-t-etlen-ít v. tisz-t-etlen-ejt) áth. m. *tisztetlenít-étt*, htn. — ni v. — eni, par. — s. Régiess szó, am tisztességtől megfoszt, a tisztességtételt megtagadja. „Tisztesejtem én atyámat, tü ke(dég) megtisztetlenéjtem engemet“ (vos inhonorastis me. Münch. cod. János VIII.)

TISZFELEDÉS, (tisz-feledés) ösz. fn. Azon kötelességek elfeledése, illetőleg elhanyagolása, melyek bizonyos tisztai álláshoz kötvék.

TISZT-FELEDŐ, (tisz-feledő) ösz. nm. Ki tisztai, vagy is hivatali kötelességét elhanyagolja, nem teljesíti.

TISZTHATÁLY, **TISZTHATÁS**, (tisz-hatály v. hatás) ösz. fn. Valamely tisztviselőnek működési körébe vágó cselekvés v. cselekvény.

TISZTHATÓSÁG, (tisz-hatóság) ösz. fn. 1) Azon cselekvési kör, melyre valamely tisztnek, illetőleg tisztai karnak működési jogai és kötelességei kiterjednek. 2) Maga azon testület, mely illetén cselekvési körrel bír.

TISZTI, (tisz-t-i) nm. tt. *tiszt-ti* tb. — ek. Tisztet, tisztviselőt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó, attól származó. *Tisztai kötelesség, foglalatosság. Tisztai*

óra. Tiszti eljárás. Tiszti jelentés. Tiszti bizonyítvány. Tiszti írásmód.

TISZTIKAR, (tiszi-ti-ka) ösz. fn. Bizonyos működésre, hatóságra rendelt tisztekből álló testület. *Polgári, katonai, urasági, tisztkar. V. ö. TISZT.*

TISZTI ALÜGYÉSZ, közhatósággal bíró, alattas rangban álló ügyész. V. ö. **TISZTIÜGYÉSZ**.

TISZTI FŐÜGYÉSZ, közhatósággal bíró főbb rangban álló ügyész. V. ö. **TISZTIÜGYÉSZ**.

TISZTÍT, (tiszi-ta-it) áth. m. *tisztít-ott*, par. s. htn. ni. v. ani. 1) Valamely testről a mocskot, szennyet lecsiszolva, ledörzsölve, lemosva stb. azt fényessé, ragyogóvá, a tapadékrészekről menté teszi. *Ruhát, kardot, puskát tisztítani. Csizmát kefével, lovat vakaróval tisztítani.* 2) Valaminek héját, tokját, bőrért lehúzza, lehántja. *Burgonyát, répát, petrezselymet tisztítani.* 3) Valamely tömegtől az idegennemű részeket elválasztja, salakját, söprejét kivonja. *Némely orvosszerek kitisztítják a beleket.* 4) Átv. erkölcsileg tisztává tesz, a bűn szennyét mocskát lemossa valakiről. Régiesen pl. a Münchener codexben: *tisztejt „Uram ha akarsz megtisztítejthatsz engemet“ (Máté VIII.). „Jaj tünéktek irástudók leváltak képmutatók, kik megtisztítátok azt mely kívül vagyon a kelyhen“ (Máté XXIII.). Ugyanitt tisztót is. „Tisztóhad meg (tisztótság v. tisztótság meg, t. i. h a régiéknél a parancsoló módban igen gyakran am. a mai (s) előszer azt, mely belől vagyon.“ Sz. Krisztina életében is olvassuk: „Es tisztóhad meg az szeplóktól, kik reám vettetének.“ (Toldy F. kiadása a Debreczeni Legendáskönyv végén 189. l.) „Tisztít’ törzstől: „Édes laput keress és jól megh tisztóhad“ (Régi Magyar Nyelvmélekek. II. Kötet. Vegyes t. 46. l. 1531—1542. és közötti korból). Ma is hallható Abaúj megyében: *tisztóhad*.*

TISZTÍTÁRS, (tiszi-ti-társ) l. **TISZTÁRS**
TISZTÍTÁS, **TISZTÍTÁS** (tiszi-ta-it-ás) fn. tt. *tisztítás-t* tb. — ok, (harm. szr. — a, Általán cselekvés, mely által valami tisztává tétetik. *Ruhatisztítás, szobatisztítás, edény-, fegyvertisztítás. V. ö. TISZTA.*

TISZTÍTATLAN, **TISZTITATLAN**, **TISZTITLAN**, (tiszi-ta-it-[at]lan) nm. *tisztítatlan-t*. tb. — ok. Amit meg nem tisztítottak; szennyes, mocskos, salakos, szemetes, söprős, rozsdás stb. Igehatarozóként: tisztítatlanul, tisztítatlan állapotban. V. ö. **TISZTÍT**.

TISZTÍTATLANUL, (tiszi-ta-it-at-lan-ul) ih. Meg nem tisztítva, tisztítatlan állapotban, mineműségben, l. **TISZTÍTATLAN**.

TISZTÍTKOZÁS, (tiszi-ta-it-koz-ás) fn. *tisztítkozás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Visszaható cselekvés, mely által valaki önmagát tisztogatja. V. ö. **TISZTÍTKOZIK**.

TISZTÍTKOZIK, (tiszi-ta-it-koz-ik) k. m. *tisztítkoztam*, — tál, — ott, par. — nál. Önmagát tisztítja, csinósítja. Átv. erkölcsi mocskot okozó vád ellen menetegeti magát.

TISZTITLAN l. **TISZTÍTATLAN**.

TISZTÍTÓ, **TISZTITÓ**, (tiszi-ta-it-ó) nm. és fn. tt. *tisztító-t*. A ki vagy ami valamely testről a szennyet, mocskot, salakot, idegen részeket stb. lecsiszolja, lemossa, lekeféli stb. Az illető tárgy nevével öszve-téve főnevül használtatik. *Ruhatisztító, csizmatisztító, kénymentisztító, szobatisztító* stb. V. ö. **TISZTÍT**.

TISZTITOLL, (tiszi-ti-toll) ösz. fn. Bizonyos formák szerint megalapított, sajátos írásmód, melyet a hivatalos irományokban követni szokás és szükséges; máskép: *tiszti írásmód*.

TISZTÍTÓ v. **TISZTITÓSZÉR**, (tisztító-szer) l. **HAJTÓSZÉR**.

TISZTÍTÓ v. **TISZTITÓTŰZ**, (tisztító-tűz) ösz. fn. A katolikus egyház tana szerint közép állapot a mennyországi üdvösség és pokoli örök kárhozat között, vagyis lelki helyzet, melyre halál után azok lelkei jutnak, kik azon bűnökért, melyek örök kárhozatot nem érdemelnek, e világon eleget nem tettek, hogy ott bizonyos ideig szenvedjenek és tisztuljanak, mielőtt mennybe mennének, (Purgatorium).

TISZTIÜGYÉSZ, (tiszi-ti-ügyész) ösz. fn. Megyékben, városokban a köz különösen bűnügyekre vonatkozó perek vitelére felhatalmazott közhatóság; vagyis tiszti rangban álló személy. *Tiszti főügyész. Tiszti alügyész. Máskép: tisztügyész.*

TISZTIÜGYÉSZI, (tiszi-ti-ügyészi) l. **TISZTÜGYÉSZ**.

TISZTKAR, l. **TISZTIKAR**.

TISZTKERESÉS, (tiszi-t-keresés) ösz. fn. Midőn valaki bizonyos tiszti vagyis hivatali állomást nyerni törekszik.

TISZTKÖR, (tiszi-t-kör) ösz. fn. Hatáskör, vagy terület, melyre valamely tisztnek illetőleg tiszti hatóságnak működési joga és kötelessége kiterjed.

TISZTMULASZTÁS, (tiszi-t-mulasztás) ösz. fn. A tiszti kötelesség teljesítésének elfeledése, elhanyagolása.

TISZTNAP, (tiszi-t-nap) ösz. fn. Általán, nap, melyen a tisztek az illető hivatalban megjelenni és működni kötelesek. Különösen az urodalmi tiszteknek öszvegyülekezési és tanácskozási napja.

TISZTNÉV, (tiszi-t-név) ösz. fn. Név, vagy cím, melyet a tiszt rangjához képest visel.

TISZTOGAT, (tiszi-t-og-at) gyak. áth. m. *tisztogat-tam*, — tál, — ott, par. *tisztogass*. Gyakran, folytonosan tisztít valamit, vagy holmit. *Ruhákat, edényeket, szobákat, lovakat tisztogatni.*

Képeztetési hasonlatnál fogva nem tagadhatni, ugyan, hogy valamint a *nyitogat*, *tillogat*, *bontogat*, *töltöget*, *öntöget*, *rejteget*, *veszteget*, *fejteget* s több ilyen igékből származnak, hasonlóan a *tisztogat* törzse is talán az elavult *tiszt* igére vihető vissza; azonban e szónál inkább csak az a esett ki a *tiszta* szóból. Így emleget szóban is az *eml* törzs nem látszik igének. V. ö. **TISZTA**.

TISZTOGATÁS, (tiszi-t-og-at-ás) fn. *tisztogatás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Cselekvés, foglalkodás, mely által valamit tisztogatunk. V. ö. **TISZTOGAT**.

TISZTOGATÓ, (tisz-t-og-ató) fn. *tisztogató-t.* Személy, kinek foglalkodása, illetőleg szolgálata abban áll, hogy tisztogasson. *Ruha-, csizma-, szobatisztogató.* V. ö. **TISZTOGAT.**

TISZTOSZTÁLY, (tiszt-osztály) ösz. fn. Bizonyos hatósághoz tartozó tiszti személyzetnek egyes osztálya, mennyiben különös hivatali szakbau működik. *Számvevői, adószedői, pénztári, gazdasági, tisztosztály.*

TISZTÓT, régies; l. **TISZTÍT.**

TISZTÖV, (tiszt-öv) l. **VITÉZÖV.**

TISZTRUHA, (tiszt-ruha) ösz. fn. Egyenruha, melyet bizonyos hivatali osztályhoz tartozó tiszti személyek mint olyanok viselnek; különösen a katonatisztek ilyetén öltözete.

TISZTSÉG, (tisz-t-ség) fn. tt. *tisztség-ét*, harm. szr. — e. 1) Bizonyos ranggal, kitüntetéssel járó állapot a társadalomban, vagy testületben, mely által az úgynevezett tisztek másoktól különböznek, tiszti rang, tiszti hivatal, tiszti állás. *Tisztségre emelkedni. Alsóbb rendű, felsőbb fokú tisztség.* 2) Tisztek testülete. *Városi, kormányhatósági tisztség. Ezredbeli tisztség.* V. ö. **TISZT.**

TISZTSEGÉD, (tiszt-segéd) ösz. fn. Személy, ki valamely tiszt mellett segéd gyanánt működik, hivatalokodik; l. **TISZTISEGÉD.**

TISZTSÉRTŐ, (tisz-t-sértő) ösz. nm. Ami bizonyos tiszti kötelességbe ütközik, s annak czélja, rendeltetése ellen van. V. ö. **TISZTELLENES.**

TISZTSZOBA, (tiszt-szoba) ösz. fn. 1) Szoba, melyben valamely tiszt hivatalbeli dolgát üzni, és végezni szokta. 2) Különösen a katonai tanyákra vonatkozva am. tiszti lak, vagy szállás.

TISZTTÁRS, (tisz-t-társ) ösz. fn. Kik ugyanazon szakbeli hivatalosztálynak, vagy testületeknek tagjai, azok egyszersmind egymásnak tisztársai.

TISZTTARTÓ, (tisz-t-tartó) ösz. fn. A nagyobb urodalmakban főbb rangu gazdasági tiszt, kinek igazgatása alá rendszerént több gazdaság tartozik, s kinek elnöklése alatt az alárendelt ispánok, illetőleg más ily tisztek is időszakonként tanácskozásokat tartanak, tőle rendeleteket vesznek stb. miért is kitünőleg (per excellentiam) nevezetik tiszttartónak azaz tisztnek, tisztviselőnek. A Debreczeni Legendáskönyvben olvassuk: „Pilátos kegyig a császártól tisztül (tisztként) tartja vala Jéruzsálemöt.“ (Toldy F. kiadása 56. l.) A hazánkbeli németeknél: *Verwalter*, vagy *Hofrichter*, s a szlávoknál: *uradnih*, latinul: *provisor*, v. *procurator*. A régieknél jelentett fejedelmi helyettest, helytartót is, „Pontius Pilatus tiszttartója levén Judaeának.“ (Káldi Luk. III). Pogányoknak királyi uralkodnak ő rajtok, és kik hatalmat valnak ő rajtak, tiszttartóknak hivataknak. (Münch. cod. Luk. XXII.). „Mikoron Effesomba predikállana, megfogattatték a tiszttartótól és Rómába vitették.“ (Debreczeni Legendáskönyv. Toldy F. kiadása. 53. l.).

TISZTTARTÓSÁG, (tisz-t-tartóság) ösz. fn. Tisztartói hivatal, és rang továbbá a nagyobb uro-

dalomnak egy része, melyre tiszttartó ügyel fel. A régieknél főnökség, melyet valaki bizonyos tartományban mint a fejedelem helyettese viselt. V. ö. **TISZTTARTÓ.**

TISZTÚJÍTÁS, v. — **ÚJÍTÁS** (tiszt-újítás) ösz. fn. A megyei, városi, kerületi és községi rendszerben a szavazatzoggal ellátott személyek abbeli joggyakorlata, melynélfogva tisztviselőiket bizonyos időszak elmúltával újra választják. *Magyei, kerületi, városi tisztújítás.*

TISZTÚL, **TISZTUL**, (tisz-ta-ül) önh. m. *tisztül-t.* Általában, tisztává alakul, tisztává lesz, e szónak minden részletes értelmében véve. *Tisztül a mosott ruha, a rozsdás fegyver, ha csiszolják. Tisztül a kimezzelt ház, a kiséprett szoba. Tisztül a bor, midőn seprűje leszáll. Tisztül a víz. Bizonyos szerek által tisztulnak a belek. Tisztül az idő, midőn a felhők elvonnak. Tisztul a nyelv, midőn az idegen szók, és szólásmódok eltűnnek belőle. Képes kifejezéssel, megtisztul a lélek, midőn a bűnök a szennyéből kivetkőzik. Sajátságos értelemben használjuk oly emberről, ki valahol kelletlen, alkalmatlan levén, onnan eltakarodik, elhordja magát. *Tisztuljatok innen! Hála Istennek, hogy egyszer eltisztultak!* Régiesen: *tisztül*, melyhez mint rendszerént az *ól öl* (ül, ül) végzetű önható igékhez tatik képző szokott járulni. „Illeté ötöt (Jézus) mondván: Akarlak megtisztetjanom, és legottan megtisztoltaték (mundata est) ő poklossága. (Münch. cod. Máté VIII.).*

TISZTÚLÁS, **TISZTULÁS**, (tisz-ta-ul-ás) fn. *tisztulás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Általán, állapotváltozás, midőn valami tisztül. Különösen, *havi tisztulás* a nőnemnél, máskép: *hószám*. V. ö. **TISZTÚL.**

TISZTÚLAT, **TISZTULAT**, (tisz-ta-ül-at) fn. tt. *tisztulat-ot*, harm. szr. — a v. — ja. Tisztuló v. tisztult állapot. „Mária tisztólatinak napi“ (dies purificationis. Münch. cod. Áukács. II.). A zsidóknak tisztólatjuk szerént (secundum purificationem. Ugyanott János II.).

TISZTÚLÓ v. **TISZTULÓHELY**, (tisztulóhely) l. **TISZTÍTÓTŰZ.**

TISZTÜGYÉSZ, (tisz-t-ügyész) l. **TISZTIÜGYÉSZ.**

TISZTÜGYÉSZI, (tisz-t-ügyészi) ösz. nm. Tisztügyészre vonatkozó; tisztügyésztől hivatalánál fogva eredet. *Tisztügyészi teendő. Tisztügyészi kereset.*

TISZTVADÁSZAT, (tisz-t-vadászat) ösz. fn. Vágy midőn valaki minden úton múdon tisztségre, hivatalra akar jutni.

TISZTVÁLASZTÁS, (tisz-t-választás) l. **TISZTÚJÍTÁS.**

TISZTVISELÉS, (tisz-t-viselés) ösz. fn. Bizonyos tiszti állásához, vagy hivatalhoz csatolt kötelességek és jogok tettleges gyakorlása. *Tisztviselés gondal jár.* (Km.).

TISZTVISELŐ, (tisz-t-viselő) ösz. fn. Személy, ki mint tiszt, azaz, hivatalnok bizonyos kötelességeket teljesít, és jogokat gyakorol. V. ö. **TISZT.**

TISZTVISELŐI, (tiszt-viselői) ösz. mn. Tisztviselőt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tisztviselői gond, pontosság.*

TISZTVISELŐSÉG, (tiszt-viselőség) ösz. fn. 1) Tisztviselői hivatal. 2) Tisztviselőkből álló testület, személyzet.

TIT, gyöke *titok* szónak és származékainak; l. TITOK.

TITEKET v. TIKTEKET, (tik-tek-et) a *tik* többesi 2-od személynévmás kettőztetése, tárgyeseti raggal; ezen rag nélkül is eljön a XVI. században Istváni Pál egy verszetében (Volter és Grizeldisz): „Nem akarlak titök en ezzel bántanom.“ (Magyar költészet Kézikönyve Toldy Ferencztől I. Köt. 14. l.). Egyébiránt l. SZEMÉLYNÉVMÁS alatt.

TITEL, mváros az úgynevezett csajkások vidékén, a Tiszának a Dunába szakadásához közel; helyr. *Titelbe, —ben, —ből.*

TITK, régiesen *titök* helyett; l. ezt.

TITKÁR, (tit-k-ár) fn. tt. *titkár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a, l. TITOKNOK.

TITKÁRI, (tit-k-ár-i) mn. tt. *titkári-t*, tb. —ak, l. TITOKNOKI.

TITKÁRSÁG, (tit-k-ár-ság) l. TITOKNOKSÁG.

TITKOL, (tit-k-ol) áth. m. *titkol-t*. Valamit mások észrevevése, tudomása, kikutatása elől elrejt, eltakar, vagyis titok gyanánt őriz. *Pénzt, kincset titkolni. Szándékát, akaratát mások előtt titkolni. Szegénynek, betegséget nem lehet titkolni.* (Km.). *Hiába titkolod, tudjuk, kit rejtettél el. Ne titkold, hanem mondd meg.* V. ö. TITOK.

TITKOLÁS, (tit-k-ol-ás) fn. tt. *titkolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit titok gyanánt rejtegetünk, mások tudomása elől eltakarunk. V. ö. TITOK.

TITKOLATLAN, (tit-k-ol-atlan) mn. tt. *titkolatlan-t*, tb. —ok. Nem titkolt, mi nincs eltitkolva; határozóként am. titok nélkül, el nem titkolva. *Titkolatlan maradt a dolog.* (Szabó D.)

TITKOLÓDÁS, (tit-k-ol-ó-od-ás) fn. tt. *titkolódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Folytonosan tartó titkolás, vagy is valaminek rejtegetése, takargatása, elhallgatása, hogy mások ne jöhessenek nyomára, mibenlétére, tudomására stb.

TITKOLÓDIK, (tit-k-ol-ó-od-ik) belsz. m. *titkolód-tam, —tál, —ott*. Különös gonddal, és vigyázattal mindent elkövet, hogy valamit mások észrevevése, és tudomása elől rejtve tartson; különösen, bizonyos ismereteiről hallgat, azokat másokkal közölni óvakodik, vonakodik. *Terveivel, szándékával titkolódik, hogy utóbb meglepesse velök az illetőket. Valami csinyt forral, mert igen titkolódik.*

TITKOLÓDZÁS, (tit-k-ol-ó-od-oz-ás); TITKOLÓDZIK, (tit-k-ol-ó-od-oz-ik) l. TITKOLÓDÁS; TITKOLÓDIK.

TITKOLT, (tit-k-ol-t) mn. tt. *titkolt-at*. Amit valaki titokban tart, mások tudomása elől elrejtett, eltakart, elhallgatott. *Titkolt terv, szándék, cselekedet.*

TITKON, (tit-k-on) ih. Alattomban, mások észrevevése, tudomása elől elrejtve, takargatva; mások előtt elhallgatva. *Titkon forralni, tervezni valamit. Titkon jót tenni, valakivel.* „Tahát ő es (is) felmene az innepnapra nem jelenen (nyilvánosan) de monnal (mintegy) titkon.“ (Münch. cod. János. VII.).

A maga nemében azon határozók osztályába tartozik, melyek főnevekből alkotvák, mint: *módon, éhen, szomjan, kéjen, télen, nyáron* stb.

TITKOS, (tit-k-os) mn. tt. *titkos-t* v. —at, tb. —ak. Mások tudomása elől elrejtett; alattomos, rejtélyes, titok gyanánt őrzött. *Titkos szándék, tervezet. Titkos érzelem, mely bizonyos jelvényekben, mesékben van burkolva, melynek fölfogására mélyebb belátás kívántatik. Titkos nyavalya. Titkos ellenkezés. Nem kell czéért kötni titkos szándékunknak* (Km.). *Titkos tanácsos, v. belső titkos tanácsos*, a fejedelemnek előkelő belsőtanácsosa, kit kormány titaikba beavat, s kivel országának ügyeiről tanácskozik; többnyire csak mint ezímet adományozza a fejedelem, s az adományozottat „nagyméltóságú“ (excellentiás) megszólítás illeti.

TITKOSAN, (tit-k-os-an) l. TITKON.

TITKOSIRÁS v. —IRAT, (titkos-írás v. —irat) ösz. fn. Rejtett betűkkel vagy jegyekkel készített irat, melyet csak az abba beavatottak értenek; ilyen e következő betűcserékből álló irat: *dá ge li ro pu* azaz *d* helyett *a*, *g* helyett *e* stb. és megfordítva pl. *szogotigk* = szeretlek.

TITKOSSÁG, (tit-k-os-ság) fn. tt. *titkosság-ot*, harm. szr. —a. Elrejtett állapota, vagy tulajdonsága valaminek, rejtélyesség.

TITKOSSZER, (titkos-szer) ösz. fn. Gyógyszer, melyet az azt feltaláló vagy használó titokban tart.

TITKOSSZOBÁ, (titkos-szoba) ösz. fn. Elzárt és csak egy vagy kevesek előtt tudva levő szoba.

TITKOSTANÁCSOS, (titkos-tanácsos) lásd TITKOS alatt.

TITNOK l. TITOKNOK.

TITOK, (tit-ok) fn. tt. *titk-ot*, személyragozva: *titk-om, —od, —a* stb.; a mássalhangzón és éles önhangzón kezdődő ragok és képzők előtt, mint általában a hangugrató szóknál történik, nem vesztí el utóbbi önhangzóját, pl. *titoknak, titoké, titokért, titokban*, stb. A régieknél ily esetekben s magán állólag is gyakran csak *titk* törzslet találjuk pl. a Münch. codexben: „Tünektek adván vagyon megesmernetek isten országának titkját.“ (Márk. IV. és Lukács VIII.); a Bécsi codexben: Tahát Dánielnek é titk éjjel megjelenék“ (Dániel. II.); „És minden titk nem lehetlen teneked“ (Ügyanott IV.). 1) Széles ért. minden mi ismerőtehetségeink elől el van rejtve, minek megtudásához jutnunk nem lehet, vagy eddig nem lehetett, mit koplátolt eszünkkel föl nem foghatunk. *Teremtés titka. Az egész mindenség eredetének titka. Természet titka*, vagy is oly természeti tünevény, melynek létezését észleljük, de belső lényegét nem ismerjük. *Vallási titkok*, melyeket isteni kinyilat-

koztatás után hiszünk, de azokat elménkkel meg nem fogjuk, milyenek a *Szentháromság, az Isten megtestesülésének titka* stb. 2) Szűkebb ért. oly ismereti tárgy, melyről csak kevesen tudnak, mely élesebb elmetehetséget, s mélyebb tanulmányozást igényel, mely a nagy közönség előtt rejtélyes, csudaszerű, vagy babonás színben tűnik elé. 3) Még szűkebb ért. bizonyos zárt körhöz, testülethez tartozó személyek előtt ismert dolog, melyet azok a nyilvánosság, és köztudomás elől rejtegetnek. *Államtanács titkai. Családi titok. Tolvajezimborák titkai.* 4) Legsúlyosabb ért. oly tudomás, melyet valaki kizárólag magának tart, azt mások előtt elhallgatja, senkivel nem közli; honnan mihelyest valami felől többen tudnak, az szoros értelmű titok lenni megszűnt. *Egy, titok, kettő, tanács, három, Isten adta világ.* (Km.). *Rejtegetni, elhallgatni, elárulni, kibeszélni a titkot. Kikutatni, felfedezni, megtudni a titkot.* 5) Alattomos, rejtélyes állapot, vagy rejtekhely. *Titokban tenni valamit. Titokban tartani valamit. Titokban valakit magánál tartogatni.*

Mint hogy a titok általán mindenre alkalmazható, aminek tudomása előlünk el van rejtve, s mint egy elkorlátolva: valószerűnek látszik, hogy a *til, tilos, tilalom, tiloszik* szókkal egy eredetű, melyekkel alapfogalomban megegyezik, mennyiben a titok mint a tilalom valamit mások elől elzár, eltávolít, eltilt. Ezen alapfogalommal egyezik a latin *arcanum*, az *arceo* szótól, vagy *secretum* a *secerno*-tól. (Fabri The-saurus Eruditionis (Scholasticae). E szerint a *titok* gyöke *tit* nem egyéb, mint vagy a *tilt* igének egyszerű alakja, az *l* hangnak kihagyásával, vagy pedig a *til* gyökben levő *l* átváltozott *t*-vé, mint a régies 'képmutató' ma 'képmutató', vagy megfordítva a régies 'porosztó' ma 'porosztó' szókkal. Hasonló ezekhez 'melencze' és 'medencze' t. i. ebben *t* helyett a legközelebbi rokon *d* áll. Lehet a *til* és *tit* gyökök között oly viszony is mint *sül* és *süt*, *nyil*(ik) és *nyit* között. Vámbéry szerint ujjur nyelven a *tit-mak* (tilt-ani, meggátolni) ige törzse csakugyan *tit*. V. ö. TIL; TILT. Egyébiránt legközelebb áll a *tit* gyök-köz az orosz *тайт* (Gyarmathi). Budenz J. pedig a 'titok' szóval több finn stb. szótakat egyeztet: finn *kälke*-elrejtteni, *kälkö*, rejték, lapp *čäke*-elrejtteni (abscondere, occultare), *čäko* (celatum, arcanum), *čäkon le* (in occulto est); *čäkos* (occultus), finn lapp *čiekkä*-elrejtteni, *čiekkö*, *čiekkos* rejtkekhely; mordvin *käše*-elrejtteni stb.

TITOKBAN, (tit-ok-ban) marasztaló raggal íghehatározóként használt szó. Alattomban, suttonyban, mások tudomása elől elrejtve; ellentéte: *nyilván*, mások tudtára, szemeláttára, fülehallatára stb. *Titokban tartózkodni valahol. Titokban tenni jól.* V. ö. TITOK.

TITOKHÁZ, (titok-ház) l. TITOKSZOBA.

TITOKNOK, (tit-ok-nok) fn. tt. *titoknok*-ot, harm. szr. — a. Már Szabó Dávidnál is eléjön. Általán megbízott személy, ki valakinek titkos ügyeit kezeli. Különösen tisztviselő, ki valamely fejedelem, vagy főrangú úr, vagy főhivatalnok, vagy testület

belügyeit, levelezéseit mint titkos irnok viszi. *Fejedelmi, elnöki, főnöki, államtitoknok. Tudós társasági, színházi titoknok.* Mennyiben e szó többes számban, *titoknokok, titoknokoknak*, rút hangzatu, helyette inkább a rövidebb és a dolgot szintén megütő, s nyelvünk természetével nem ellenkező *titkár* szót használják. Némelyek *titnok* rövidítést ajánlottak, de ez nem kapott lábra.

TITOKNOKI, (tit-ok-nok-i) tt. mn. *titoknoki*-t, tb — ak. Titoknokot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Titoknoki hivatal, fizetés, jelentés, tudósítás.* Más-kép és rövidebben: *titkári.*

TITOKNOKSÁG, (tit-ok-nok-ság) fn. tt. *titok-nokság*-ot, harm. szr. — a. Titoknoki hivatal, vagy állás, vagy rang. *Titoknokságért folyamodni, azt elnyerni.* Más-kép: *titkárság.* V. ö. TITOKNOK.

TITOKSZERŰ v. — SZERŰ (titok-szerű) ösz. mn. Rejtélyes minőségű, mi olyas dolgokat foglal magában, melyekről tudomásunk nincs, vagy melyeket magunknak megfejteni nem birunk.

TITOKSZERŰLEG v. — SZERŰLEG, (titok-szerűleg) ösz. ih. Titkos módon, rejtélyes dolgokkal kapcsolatban.

TITOKSZERŰSÉG v. — SZERŰSÉG, (titok-szerűség) ösz. fn. Titokszerű vagy rejtélyes tulajdonság.

TITOKSZOBA, (titok-szoba) ösz. fn. Az előkelők s gazdagok lakosztályában külön használatra szolgáló szoba, melyben valaki ha magánosan akar lenni, elvonulni, mint író dolgozni szokott, irományait, könyveit, s némely titkosságait tartja, és csak meghittebb barátjai látogatását fogadja. (Cabinet). A Nádor codexben: *titokház*: „Es a mise a mikoron megvégeztetött volna, felmene titokházában, nagy sirva keáltván úr Istenhöz.“ (487. l.)

TITOKTALAN, (tit-ok-talan) mn. tt. *titok-talan*-t, tb. — ok. 1) Amit titok gyanánt nem rejtegetnek, nyilvános. 2) A kinek titka nincsen. V. ö. TITOK.

TITOKTARTÁS, (titok-tartás) ösz. fn. A rejtegetésnek és hallgatásnak azon neme, mely által valamit mások tudomása elől elzárunk.

TITOKTARTÓ, (titok-tartó) ösz. mn. Aki a titkot magának tartja, tovább nem mondja, másokkal nem közli.

TITOKTELI v. — TELJES, (titok-teli v. teljes) ösz. mn. 1) Akinek sok titka van. 2) Rejtélyes nivoltu, a mi sok olyast foglal magában, miről világos tudomásunk nincsen.

TITÖK l. TITEKET.

TITULÁL, áth. m. titulált. Idegenből módosult szó. Lásd CZÍMEZ.

TITVAN, puszta Nyitram. helyr. *Titvan*-ba, —ban, —ból.

TITVÁNY, puszta Somogym. helyr. *Titvány*-ba, —ban, —ból.

TÍV, régiesen am. tik v. ti, pl. „Hogy es tiv látjátok szömtökhel.“ Régi Halotti beszéd.

TIVADAR, (1) v. TIVADOR, TÓDOR; férfi kn. tt. *Tivadar-t*, tb. —ok. Theodorus. Görög eredetű szó s am. Isten ajándoka.

TIVADAR, (2) faluk Bereg és Ugocsa m. helyr. *Tivadar-ra*, —on, —ról.

TIVADARCZ, falu Vas m. helyr. *Tivadarcz-ra*, —on, —ról.

TIVIS, TIVISK, régiesen am. tövis; l. ezt.

TIVONYOS, fn. tt. *tivonyos-t*, tb. —ok. A Táj-szótárban Szabó Elek szerint székely szó s jelentése: fejér népen erőszakot tevő buja lator férfi. Eredete homályos.

TIVORNYA, fn. tt. *tivornyát*. Sándor István szerint *taberna vinaria*, azaz, borkorcsma, csapszék. Szokott értelmében ivók, dözsölők zajos, lármás mulatsága. Ugyan ily értelemben használtatnak e rokonhangu szók: *devernya*, *dávorikolás*, *dáridó*, *dálibó*, *dorbézolás*, *dombérozás*, *dinomdánom*. Alig lehet kétség benne hogy *tivornya* és *devernya* szókat a diákos emberek a latin *taberna* után hozták nyelvünkbe s mint több más latin szó, a nép között is különféleképp módosulva elterjedt.

TIVORNYÁZ, (tivornya-az) önh. m. *tivornyáz-tam*, —tál, —ott, par. *tivornyáz-z*. Ivás közben zajosan dözsol, kiáltoz, dinomdánomoz. Másképp különféle tájszókások szerint: *devernyál*, *dározikol*, *dáridó*, *dálilbóz*, *dombéroz*, *dorbézol*. V. ö. TIVORNYA.

TIVORNYÁZÁS, (tivornya-az-ás) fn. tt. *tivornyázás-t*, tb. —ok; harm. szr. —a. Dözsolés, dorbézolás, devernyázás, dávorikolás stb. V. ö. TIVORNYÁZ.

TÍZ, (1) régiesen am. tűz; l. ezf.

TÍZ, (2) sarkszámnev, tt. *tíz-et*. Kétszer öt, vagy ötször kettő, vagy is tárgyhoz kötve, azon szám, mely két kezünk, vagy két lábunk öszves ujjainak megfelel. *Úgy tudja, mint a tíz újját*. (Km.). *Tíz újjon tíz köröm*. *Kétszer tíz=húszt*. *Háromszor tíz=harmincz*, régiesen: *harmicz*. *Tízszertíz=száz*. *Tízszert száz=ezer*. *Tízszert ezer=tízezer*. Különféle viszonyragokkal: *tízen* vagyunk; *tízen* fölül voltunk; *tízszert* annyi; *tízszert* rész; *tízszert* ház a szöglettől; *tízenként* jönnek; *tízszert* adják a tojást; *tízszertes* kárpótlás, büntetés; *tízszerte* drágább.

Egyezik vele közelebről a finn-ugor nyelvek közül a szürjän és votják *dasz*, az indoeurópai nyelvek közül a szanszkrit *daçan*, cigány *des*, oskét *desz*, *densz*, örmény *taszn*, hellen *δέξα*, latin *decem*, kelt *dec*, lituai *dészim-ti*, régi szláv *deszengt(i)*, magyarhoni szláv *deszat*, *ggeszet*, *gyeszaty*, *deszecz* stb. Ekevésből is az tetszik ki, hogy eredete, illetőleg alapértelme a legrégibb ős korban tűnik el. Némely nyelvészek, különösen Benfey, Heyse stb. a szanszkrit *daçan* szót a *daç* gyöktől származtatják, mely mutatást (t. i. kézzel, újjakkal mutatást is) jelent, innen rokonítják a görög *δεξα-τ* a *δεξιωνυμι* (mutatok) igével, s a latin *decem-et* a *digitus* névvel stb.

A magyarban mi a *tíz* számnevet a *tész* v. *tészén*, (tájdivatosan: *tész* v. *tészen*) igével merészel-

tük viszonyba hozni, minthogy azon ige mindkét eredeti jelentése (helyez; csinál) a kézre (rendszerént mind a két kézre) vagyis az újjakra vonatkozik. Sőt az sem volna épen képtelenség, ha a *k* és *t* hangok fölcseréltével a *kéz* szót vennék a *tíz*-nek is alapul, mint ez *köp* székely *töp*, *töpörödik* székely *köpörödik*, *kövért* *tövért* szókban is történik. (L. Budenz József szöveggyeztetéseit TILT, TITOK, TOROK, TÖPÖRÖDİK szók alatt). Ezért merészeltük az *öt* szót is *ököl* szó *ök* gyökével, sőt az egész *ökl* törzsszel is rokonítani; minthogy valamint a *k*-nak úgy az *l*-nek is *t*-vé változtatáról példák hiányában nem vagyunk (*poroszló porosztó*, *képmutató képmutató*).

TIZED, (1) (tiz-ed) osztszám, mely 1) megfelel e kérdésre *hányad?* s jelent tíz hasonló részre osztott egészből egy részt. *Az osztrák forint tized része tíz krajczár*. *Tized magával*, azaz, ő maga, és kilencz társa. Különösen jelent ily részletű járandóságot, melyet nálunk régebben némely terményekből vagy más jövedelemből adóképen adni, illetőleg fizetni szoktak; latinos elnevezéssel: *dézma*. *Papi tized*. *Tizedet adni a gabonából, borból, etltörölni, megváltani a tizedet*. *Követelni, megenni a tizedet*. 2) Időszakra alkalmazva: *évtized* am. tíz évet magában foglaló időszak. 3) A katonaságnál tíz személyből álló csapat. 4) Némely nagyobb községekben így nevezik a város egy-egy kerületét, honnan *tizedes* oly községi szolga, vagy hajdu, ki az illető tizedben a város rendeleteit kihirdeti, s más kötelességeket végez. E nevezet onnét is származhatott, hogy ily nagyobb községekben a hasonló szolgálai személyzet tíz legényből vagy tagból állott.

A *d*-vel egyező képzők vannak a szürjän *daszud*, és votják *daszäti* szókban is (mindkettő am. tized-ik).

TIZED, (2) sorszám; l. TIZEDIK.

TIZED ALJA, Szabó Dávidnál am. tíz személyből álló katonaság.

TIZEDBÚZA, (tized-búza) ösz. fn. Búza, melyet a régi urbér vagy törvény szerint tized fejében az illető uraságnak vagy papnak adni szoktak. L. TIZEDGABONA.

TIZEDÉL, (tiz-ed-él) áth. m. *tizedél-t*. 1) Valaminek tized részét, különösen a tizedféle járandóságot kiveszi. *Gabonát, bort tizedelni*. 2) Bizonyos czélra az egésznek csak tized részét használja, vagy válogatja vagy vonja ki.

TIZEDÉLÉS, (tiz-ed-él-és) fn. tt. *tizedelés-t*, tb. —ék; harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit tizedelünk. V. ö. TIZEDÉL.

TIZEDÉLŐ, (tiz-ed-él-ő) fn. tt. *tizedelő-t*. Személy, ki a tizedféle járandóságokat beszedi vagy beszedte. *Urasági, papi tizedelő*.

TIZEDÉS, (1) (tiz-ed-és) mn. tt. *tizedés-t*, v. —et, tb. —ek. Ami egy vagy több tizedrészt foglal magában. *Tizedes számok*, ú. m. $\frac{1}{10}$ $\frac{2}{10}$ $\frac{3}{10}$ (0.1, 0.2, 0.3) stb. $\frac{1}{100}$ $\frac{2}{100}$ $\frac{3}{100}$ (0.01, 0.02, 0.03) stb. Innen a számtanban; *tizedes számítás*, *tizedes törtszámok* (decimalis).

TIZEDÉS, (2) (tiz-ed-és) fn. tt. *tizedés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Némely nagyobb községekben községi szolga, vagy hajdu, ki egy-egy tized nevű kerületben, vagy mint rendszerént tíz tagból álló szolgaszemélyzet egyes tagja a tanács rendeleteit kihirdeti, bemondói tisztet végez, előfogatokat rendel stb. 2) A katonaságnál tíz legényből álló csapat elüljárója, idegenből kölcsönzött néven: *káplár*.

TIZEDFIZETŐ, (tized-fizető) ösz. fn. Személy ki bizonyos terményekből, illetőleg jövedelemből tizedféle tartozással adózik.

TIZEDFÖLD, (tized-föld) ösz. fn. Urbéri telek, melynek terményeiből tizedet kellett, vagy kell adni.

TIZEDGABONA, (tized-gabona) ösz. fn. Gabona, mely a termesztett gabonának (búzának, rozs-nak stb.) tized részét tette, és a földes úrnak vagy illető papi személynek járandóságul fizettetett.

TIZEDHÓ, (tized-hó) ösz. fn. Október hava; másképen: *Mindszent-hó*, *Mindszent hava*, *ősz-hó*.

TIZEDIK, (tiz-ed-ik) sorszám, mely megfelel e kérdésre: *hányadik?* Jelenti azon sorszámot, mely a kilenczedik után következik. *A szöglettől tizedik ház. Éltnék tizedik évében meghalt.* A régiek *ik* nélkül használták: „capitulum tized“ (Bécsi, Müncheneri cödexek).

TIZEDIKSZER, (tiz-ed-ik-szer) ih. sorban a tizedik helyen.

TIZEDJEGYZŐ, (tized-jegyző) ösz. fn. Urasági tiszt, ki a tizedféle járandóságokat felrója, és számba veszi.

TIZEDJOG, (tized-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva valaki bizonyos urbéri terményekből és jövedelmekből tizedet húz. *A tizedjogot eltörölni, megszüntetni, és kármentesíteni.*

TIZEDKÉVE, (tized-kéve) ösz. fn. Minden tíz kéve közül egy, mely tized fejében az illető uraságnak vagy papnak járt.

TIZEDKÖNYV, (tized-könyv) ösz. fn. Hiyatalos jegyzőkönyv, melyben a tizedfizetők nevei, a bevett tizeddel együtt fölírják.

TIZEDMENTES, (tized-mentes) ösz. mn. 1) Személy, ki a szokott urbéri tized alól föl volt vagy van mentve. 2) Telek, melynek terményeitől tizedet adni nem kellett, vagy nem kell.

TIZEDPAJTA, (tized-pajta) ösz. fn. Urasági pajta, hová a tized fejében beszedett gabonát betakarították.

TIZEDPÉNZ, (tized-pénz) ösz. fn. Pénz, melylyel a természetben adandó tizedet megváltani szokták.

TIZEDPÉR, (tized-pér) ösz. fn. Per, mely az uraság és illető hűbéres között a tized ügyében keletkezett.

TIZEDRENDELET, (tized-rendélet) ösz. fn. A régi urbéri szabályzat rendeletei a tizedféle járandóságokra nézve.

TIZEDROZS, (tized-rozs) ösz. fn. L. **TIZEDGABONA**.

TIZEDSZEDŐ, (tized-szedő) ösz. mn. és fn. L. **TIZEDÉLŐ**.

TIZEDSZÉR, (tized-szér) ösz. számnévhatározó. 1) Ugyanazt tizedik ízben ismételve. *Tegnap már tizedszer írtám neki. Ma már tizedszer mentem ki.* 2) A sorolás, elszámolás rendében a kilenczedik pont után következő.

TIZEDTÖRVÉNY, (tized-törvény) ösz. fn. Törvény, mely a tizedet illető urbéri ügyeket és viszonyokat tárgyalta.

TÍZEN, (tiz-en) ih. s am. oly számmal, mely tized foglal magában. Rendesen csak személyekre vonatkozik. *Tizen vagyunk. A vendégek közül tizen elmentek. Mindössze tizen maradtunk.* Némely tájak szerint az *i* röviden is ejtetik. Különbözik tőle 1) a zárt *é*-vel ejtett *tízén*, melyben az *én* állapító névviszony rag, pl. *tízén fölül*; hány lovon jár? *tízén. Tízén* (tiz ujjon) *vette*, azaz lopta. 2) Az állandóan rövid *i*-vel ejtett *tizen*, a *tizenegy*-től *tizenkilencz*-ig számlálásban. Így különböznek egymástól *négyen* és *négyén*, *öten* és *ötön*, *heten* és *hétén*, *kilenczen* és *kilenczén*, *hárman* és *hármón*, *hatan* és *haton*, *nyolczan* és *nyolczon*, *huszan* és *huszon*, *százan* és *százon*.

TIZENEGY, (tizen-egy) ösz. számnév. Tizen fölül még egy, azaz $10+1$. Minthogy a tizen köz szokás szerint zárt *é*-vel ejtetik, valamint a *huszon-egy* nem *huszan-egy*: innen okszerűleg állíthatni, hogy az *én* alapító viszonyrag, s *tízén-egy* am. tizen fölül egy, valamint *huszon-egy* = huszon fölül egy.

TIZENEGYEDFÉL, (tizen-egyed-fél) ösz. számnév. Tíz egész és fél. *Tizenegyedfél órakor*, azaz, tíz óra után fél órakor, németesen: *fél tizenegykor*. *Tizenegyedfél esztendő*s, tíz esztendő s és hat hónapos. *Tizenegyedfél mázsa*, tíz mázsa és ötven font. V. ö. **NEGYEDFÉL**, **NYOLCZADFÉL**, **ÖTÖDFÉL**.

TIZENEGYEDIK, (tizen-egyedik) ösz. sorszám-név. Sorban, rendben a tizedik után következő. *A szöglettől tizenegyedik ház. Ma van tizenegyedik napja, hogy utra indultam.*

TIZÉNHÁROM, (tizen-három) ösz. Számnév, mely egy tizest, és háromszor egyet foglal magában; tizen fölül még három, $10+3$. *Tizenhármón kívül mind elvesztek.* Határozóilag e kérdésre *hányan?* felelet: *tizenhármán*. Sorozva: *tizenharmadik*.

TIZÉNHÁROMVÁROS, falu Vasm. helyr. *város-ba*, — *ban*, — *ból*.

TIZÉNHAT, (tizen-hat) ösz. számnév. Tizen fölül még ⁴hat, azaz, $10+6$. *Tizenhaton* vagyunk. *Tizenhaton* fölül voltunk. *Tizenhatszor* feldöltünk. *Tizenhatos* szám. *Tizenhatával* adni valamit. *Tizenhatodként* elosztani, beszállásolni a katonákat. *Tizenhatodfél mázsa* am. tizenöt és fél. *Tizenhatodré*t, *Tizenhat* szeptesi város.

TIZÉNHÉT, (tizen-hét) ösz. számnév. Tizen fölül még hét, azaz $10+7$. Nem adom *tizenhétén* alul. *Tizenheten* vagyunk. *Tizenhétszer* ki és bement. *Tizenhetes* szám. Sorban *tizenhetedik*. *Tizenhetedfél* osztrák forint am. tizenhat forint és ötven krajczár.

TIZÉNKÉT, (tizén-két) ösz. számnév. Tizen fölül még kettő, 10+2. Élünk vele, midőn a viszonynevet közvetlenül megelőzi. *Tizenkét ember, tizenkét óra, tizenkét mássa.* Különbben kettő. *Tizenkettőtől számlálni.* V. ö. **KÉT, KETTŐ.** Különbféle viszonyokban: *tizenketten* vagyunk; *tizenkettőn* alul soha sem voltunk; *tizenkétszer* lemásolni valamit; *tizenkettedik* v. *kettődik*; *tizenkétrét*, *tizenketted* v. *kettődfél*; *tizenkettejével.*

TIZENKÉTHÍMES.

TIZENKETTŐ, (tizén-kettő) I. **TIZENKÉT**, és v. ö. **KETTŐ.**

TIZENKILENCZ, (tizén-kilencz) ösz. számnév. Tizen fölül még kilencz, 10+9. *Egyik tizenkilencz, másik egy hián húsz* (km.) azaz, egyik olyan, mint a másik. *Tizenkilenczen* ültek az asztalnál. *Tizenkilenczén* alul vagy fölül, vagy kívül. *Tizenkilenczefél*, *tizennyolcz* és fél. *Tizenkilenczszer*. *Tizenkilenczedik*, sorban a *tizennyolcz* után következő. V. ö. **KILENCZ.**

TIZENNÉGY, (tizén-négy) ösz. számnév. Tizen fölül még négy, 10+4. *Tizennégyen* gyűltünk öszve. *Tizennégyén* fölül ritkán ültünk együtt. *Tizennégyén* kívül az egész hadesapat elveszett. *Tizennegyedfél*, *tizennegyed* és fél. *Tizennegyedszer*, *tizennegyedik* izben, V. ö. **NÉGY.**

TIZENNYOLCZ, (tizén-nyolcz) ösz. számnév. Tizen fölül még nyolcz, 10+8. *Tizennyolczan* vettek részt a büntetben, s mind a *tizennyolczon* végre hajtották a halálos ítéletet. *Tizennyolczadik*, *tizennyolczadszor* stb. V. ö. **NYOLCZ, NYOLCZAD** stb.

TIZENÖT, (tizén-öt) ösz. számnév. Tizen fölül még öt, 10+5. *Tizenötön*, versenyeztek vele, s mind a *tizenötön* kifogott. *Tizenötödik*, *tizenötöször*, *tizenötös*, *tizenötődfél*, *tizenötöd* magával. V. ö. **ÖT.**

TÍZES, TIZES, (tiz-es) mn. tt. *tizes-t*, v. — *et*, tb. — *ek*. Ami bizonyos nemű egységekből tizet foglal magában. *Tizes malom*, mely tiz kövön öröl, tiz keréket hajt. *Tizes vászon*, tiz nyüstös, jobbfele vászon. Mint önálló főnév (tárgyese: *tizes-t*, többese: — *ék*) jelent pénznemet, mely 1) tizkrajczárt, fél húszast ér. *Egy tizesen adni, venni valamit.* 2) am. tizforintos bank v. pénzjegy. Számtani ért. oly szám, mely kereken egy vagy több tizet foglal magában, a kilenczvenig bezárólag, azaz, 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90. A több számjegyből álló sorozatban jobbról bal felé a második helyen lévő számjegy, pl. ebben 3546, a 3 ezeres, az 5 százaz, a 4 *tizes*, a 6 egyes.

TÍZFÉLE, (tiz-féle) ösz. mn. Tíz különbözö tárgyból álló. *Tízféle ételt adtak fel az ebéden.*

TÍZKRAJCZÁROS, (tiz-krajczáros) ösz. mn. 1) Tíz krajczárt érő. *Tíz-krajczáros ezüst* v. *papíros pénz*. Amit tiz krajczáron adnak, vagy vettek. *Tíz-krajczáros pipa, pohár.*

TÍZLÁBU, (tiz-lábu) ösz. mn. Aminek tiz lába van. *Tíz-lábu bogarak, férgék.*

TÍZLAPÁTOS, (tiz-lapátos) ösz. mn. Mondják hajómüről, dereglyéről, melyet tiz evezővel hajtanak.

TÍZNAPI, (tiz-napi) ösz. mn. Tíz napig tartó. *Tíz napi utazás.*

TÍZNAPOS, (tiz-napos) ösz. mn. Tíz napot töltött. *Tíznapos gyermek, borjú, csibe, malacz, csikó.*

TÍZOSZLOPOS, (tiz-oszlopos) ösz. mn. Tíz oszlopon álló, vagy tiz oszloppal díszített. *Tízoszlopos tornác, csarnok, homlokzat.* V. ö. **OSZLOP.**

TÍZPARANC SOLAT, (tiz-parancsolat) ösz. fn. Mózes II. könyvének 20-dik részében foglalt parancsolatok, melyeket a Isten Sinai hegyen Mózes által a zsidónépnek kihirdettetett, s melyek részint az Isten, részint a felebarátok iránti tartozó kötelelősekre vonatkoznak.

TÍZSZÉR (tiz-szér) sokszorozó szám, éshatározó, mely megfelel e kérdésre: *hányszor? hány izben?* Valamit külön-külön tiz izben egymáshoz adva, vagy ismételve, vagy cselekedve stb. *Tízszér tiz forint* = száz forint. *Tízszér irni valakinek.* *Tízszér ki és bemenni.* Midőn hasonlatul használtatik, fokozati rag gyanánt te toldaléket vehet föl, pl. *tízszerte nagyobb*, *tízszerte drágább.*

TÍZSZÉRÉS, (tiz-szérés) ösz. mn. Ami a maga nemében tiz izü, vagy tiz izben ismételt; bizonyos mennyiséghez mérve tiz annyi. *Tízszeres fáradtságba került.* *Tízszeres visszafizetés, kárpótlás.*

TÍZSZÉRÉSEN, (tiz-szérésen) ösz. ih. Bizonyomennyiséghez mérve tizannyiszor. *Tartozását tízszéresen megfizette.*

TÍZSZÉRÉZ, (tiz-széréz) ösz. áth. Valamely mennyiséget kilenczszer annyival szaporit, valamit még kilencz izben ismétel. *Tízszerezni a megigért bért.* *Tízszerezni bizonyos számot*, az az, tizzel sokszorozni, vagy tízszér öszveadni.

TÍZSZÉRÉZÉS, (tiz-szérézés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit tízszerezünk. V. ö. **TÍZSZÉRÉZ.**

TÍZSZERTE, (tiz-szerte) ösz. ih. L. **TÍZSZER** alatt.

TÍZSZÖG, (tiz-szög) ösz. fn. Test, vagy építmény, melynek tiz szöge van. *Tízszöget képző vármű.*

TÍZSINA. falu Trencsin m.; helyz. *Tízsiná-ra*; — *n*, — *ról*.

TÍZSITE, falu Sáros m.; helyz. *Tízsite-re*, — *n*, — *ról*.

TO, v. **TA**; a nép nyelvén élő, s azon egyszerű szók egyike, melyekkel a barmokat üzni, hajtani, terelni, vagyis odább menésre szólítani szokták. Különösen a szarvasmarhákat, ugymint ökröket, teheneket, borjúkat üzö, nógató fölkiáltás, melynek megfelel a lovat nógató *czo!* Midőn a baromnak így szólnak: *to te!* v. *tola te!* és *tola be, tala be!* am. mozdulj innen v. menj odább; és menj tova be!; *far to* v. *far to te!* azaz, farral odább mozdulj, fordulj. Alapfogalomban tehát odább mozdulásra vonatkozik. Ezen fogalom és gyök rejlik a következő szókban, mint származékaiban: *toa* v. *taa*, mint Baranyában ejtik, azaz, odább fekvő helyre, szokottabban: *tova*, honnan *tovább, továbbá* (régiesen és tájdi-

vatosan: *toábbá*), *táv*, honnan: *távol*, *távolít*, *távolság*, *távolodik*, *távozik*; *ta*val (ta-val) elmúlt távol időben; *tób*, lágyan *dob*, kezébe fogott valamely testet magától bizonyos távolságra odább hajít, vet, röpit, eldob, kidob, földob, ledob, bedob; *tol*, v. *tal*, valamit neki feszített erővel odább nyom, csúsztat, szorít; honnan c származékok: *toliga* v. *taliga*, *tolicska* v. *talicska*, oly járművek, melyeket tolva szoktak odábobozni, *tolakodik*, *tolong*, *told*, *toldoz*, *toldul* v. *tódul*, *toldít* v. *tódit*, *tolóka* am. *tolóagy*, *tolú* v. *talú* v. *toll*; *tosz* v. *tasz*, *toszit* v. *taszit*, *toszígál* v. *taszígál*, *toszogat*, *tuszkol*, *totolász* tovább-tovább tapogatódzik; *tojás*, *tojik*; *túl*, bizonyos határvonalnak amonnan, vagyis tőlünk távolabb fekvő oldalán, elemezve: *to-ül* (mint *al-ül*, *föl-ül*, *kiv-ül*, *bel-ül*, *el-ül*, *hát-ül*). Átv. ért. a távolság, távollét alapfogalma és a *ta* v. *to* gyök rejlik ezekben is: *tagad*, azaz, valamiről azt mondja, hogy a valóságtól távol van; *tuszkol* azaz *taszígál*; *tukmál*, valakire valamit rátol.

Alapértelmökre nézve ide tartoznak azon rokonhangú gyökszók, és származékaik, melyek bizonyos iránytól eltérő odább menést, hajlást, elválást jelentenek, mint: *té*, honnan *té-tova*, *tél-túl*, *téved*, *tévelyeg*, *téveszt*, *tép*; *szá* *sze*, honnan *szána-szét*, *szél* (margo), *széled*, *szédeleg*, *szédít*, *szédül*, *szór*; *csa*, *sa*, *ta*, honnan *csák*, *csákó*, *csáklya*, *csámpa*, *sanda*, *sánta*, *tántorog*, *tág*, *tár*, *tát*. Mind ezeket részletesen l. saját rovataik alatt.

A *to ta* gyökkel rokonok Budenz J. szerint a finn *tuo*(= az, latin iste, is), *tuohon* (oda), *tuolla*, *tuossa* (ott), *tuolta*, *tuosta* (onnan), *tuonne* (oda tova); lív *tuo* (az, amaz), lapp *tuo*-, finnlap *duo*-, *do*- (az, iste, ille), *tuoggo*, *duoggo* (ott); mordvin *to*-, *tona* (az, amaz), *tosa*, *toso* (ott); cseremisiz *tu* (az); osztják *to*, *toma* (az), *totta*, *totti* (ott); vogul *to*, *tot* (ott), *tú* (oda), *túl* (onnan), *tont* (akkor) stb. stb. A mongol mutató szókban is a *t* gyakran távolt, távoltságot fejez ki pl. *ejmü* = ilyen, *t-ejmü* = olyan; *ejn* = így, ilyen, *t-ejn* úgy, olyan; *ende* = itt, emitt, *t-ende* = ott, amott stb. A távol helyiségre vonatkoznak a szláv *tam*, *tade*, *dal*, *daleko*, és a mult távol időt jelentő latin *tum*, *tunc*, *dudum*, hellén *τόθεν* (onnan), *τότε* (akkor); szláv *dávno* (régén).

TÓ, (1), fn. tt. v. *tavat*; kicsinyezve *tócsa*, *tócska*, *tavacska*. 1) Nagyobb kiterjedésű állóvíz, mely bizonyos területet kis tenger gyanánt lep el, s néha mérföldeket foglal el, melyenek hazánkban a Balaton tava és a Fertő, a kisebbnemű velencei tó Fehérvármegyében, a palicsi tó Bácskában stb. *Kákástó*, *nádastó*, melyekben káka, vagy nád terem. *Halakkal*, *vizimadarakkal* *dövelkedő* tó. *Tavon* *hajókázni*. 2) Kisebb terjedelmű állóvíz, mely néha kiszárad, máskép: *mocsár*, *tócsa*, *pocsolya*, *pocséta*, *láp*. 3) Mesterségesen készített mederbe gyűjtött víz. *Halastó*, melyben halakat nevelnek. *Molnártó*, melybe télre a malmokat bekötik. Összehúzott szó a *to-u* v. *ta-u*, v. *ta-v* elemekből, mely tekintetben hasonlók hozzá: *ó* = ou, ov, au, av; *só* sou, sov, saó, sav; *hó* hou,

hov, hau, hav; *ló* lou, lov; *cső* csöü, csöv; *kő* köü, köv, stb.

A *tó* és *tenger* alapfogalomban rokonok, miszerint nagyobb kiterjedésű, s látszólag álló víztömeget jelentenek. Innen van, hogy némely nyelvekben csekély különbséggel azonos nevekkel bírnak, p. a német *der See* tó, *die See* tenger. Valószínű, hogy valamint a *tenger* a *tenyer* és *tenyész* szókkal mint szétterjedésre vonatkozókkal egy eredetű: hasonlóan a *tó* a *tág*, *tát*, *tár*, *távol*, *tétova*, vagyis a *to* v. *ta* helyi távolságra vonatkozó szókkal áll származási viszonyban.

Egyezik velök az uralaltáji nyelvek közül a számojed *to*, *toa*, *tu*, *tui*, a tengert jelentő werchoturi *ut*, *utü*; Budenz J. szerint az osztják *teu*, *touk*, *tokh*, votják *tē*, vogul *tuo*, *túr*, finn *szuo*, észt *szoo*, lív *szuo*. Ide sorozhatók a sinai *sèu* (lacus), *süi* (aqua), továbbá a török *szu* és mongol *uszun*, melyek általában vizet jelentenek. Sőt hasonlók hozzá a német *Teich* és *See* is. Némely helynevekben magyar nyelven is *szó*, mint a *Szükszó*, *Szárszó*, *Berekszó* (azaz *Szik-tó*, *Szár-tó*, *Berek-tó*) helynevekből gyaníthatni. V. ö. TENGER.

TÓ, (2), össze van húzva ebből: *toa* v. *tova*; *Állj tó*, *menj tó*. Erdélyben Toroczko vidékén divatos. (Kriza J.)

TOA, (to-a) helyhatározó. Baranyai tájejtéssel am. *tova*, messzére, távolra. *Toa ment*. *Kinek jó szemei vannak*, *az toa lát*. Katalin prózai legendájában *edetoa* (v. *toá*) am. ide-tova, ide s tova. (Toldy F. kiadása 216. l.) Összehúzva *tá*, mely a gyermeknyelvben kettőztetve divatozik (pl. *tátába ment*, azaz, el-távozott); máskép: *tacs*. Hasonló változatokkal fordul elé *hoa*, *hova*, *há*.

TOÁBBÁ, (to-a-abb-á v. to-a-abb-vá) némely régieknél, de mai tájdivat szerint is e helyett: *to-vábbá*. „Mester, mű mit tegyönk? És ő monda azoknak: Semmit toábbá, hanem mely szerzetetett tünettek, azt tegyetek.“ (Müncheni cod. Lukács. III.)

TOÁLLÁS, (tó-állás) ősz. fn. Vizenyős helyek a legelőkön, réteken, szántóföldeken, hol az esővíz megáll, öszvegyül, s tavat képez, vagy a fenékvíz fölveri magát.

TOÁLLÁSOS, (tó-állásos) ősz. mn. Vizenyős, lápos, mocsáros. *Toállásos hely*, *mezőség*.

TÓ-ALMÁS, l. ALMÁS alatt.

TÓÁSÓ, (tó-ásó) ősz. fn. Munkás, ki mesterséges tónak való medret ás.

TOB, (1), természeti hangot utánzó gyökszó, melyből *to*bor, *to*borz, *to*borzék, *to*borzéköl, *to*borzó, *to*borzok származtak; keményebb ajakhanggal *top*, *topor*, *toporzék*, *topól*. Közbevetett *m* hanggal *tomb*, honnan *tombol*, *tombolás*, vagy lágyabb előhanggal: *domb*, *dombéroz*. Azon tompa hangot utánozza, melyet a szökdősző, ugráló tánczosok talpai adnak, midőn a földet, illetőleg a padolatot tapossák. Rokonai: *tap*, *tep*, *tip*, ezekben: *tepetupa*, *tipitapi*, *tapos*, *tepiczkel*, *tipog*, *tipor*, és a szintén kiválólag tánczra vonatkozó *top*.

TOB, (2), önállólag nem divatos gyök, melyből *tobosz*, *toboz*, *tobzódik* származtak, s ezek értelméből elvonva valami dudorút, puffadtat jelent. Lágyabb előhanggal egyezik vele azon: *dob*, mely eredetileg tompa hang, mint a puffad szó, puff^x gyöke is.

TOB, (3) áth. mn. *tob-tam*, —*tál*, —*ott*. Molnár A. szerint, valamit akaratlanul letesz, leejt. *Tobd le barát a vakarót.* (Km. Fur ablatum restitue). Máskép: *top*. (Szabó D.). Mai nap alig divatozó ige, s helyette a szélesb értelmű *dob* használtatik. Gyöke a távoltításra vonatkozó *to*. V. ö. TO.

TÓBA, falu Torontál m. helyr. *Tóbá-ra*, —*n*, —*ról*.

TOBAJ, falu Vas m. helyr. *Tobaj-ba*, —*ban*, —*ból*.

TOBAK, fn. *tobak-ot*, harm. szr. —*ja*. Bőrgyártó mesterember, ki különösen juh és kecskebőr-ből szattyánt, és kordoványt készít. Túl a Dunán nevezetese a székesfehérvári tobakok. Eredetileg török szó, honnan a szerb *tabak* is. V. ö. TÍMÁR.

TOBÁK, fn. tt. *tobák-ot*, harm. szr. —*ja*. Porrá zúzott, és sajátműleg elkészített dohány, melyet orra dugdosni, és fölszíni szokás, máskép: *pordohány*, vagy *burnót*. *Sárga, fekete tobák. Spanyol tobák.* Idegen eredetű; francziául: *tabac*, spanyolul: *tabaco*, olaszul: *tabacco* mint dohányzásra és burnótolásra szolgáló növény nevezete, Szent-Domingónak *Tabaco* nevű tartományától; a mongolban: *tamaki*, honnan *tanakincsi* am. dohányos, tobákos.

TOBÁKOL, (tobák-ol) önh. m. *tobákol-t*. Tobákot azaz pordohányt vagy burnótot szí; máskép: *burnótoz* v. *burnótol*.

TOBÁKOLÁS, (tobák-ol-ás) fn. tt. *tobákolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Pordohány fölszívása az orron. *Megszokni, elhagyni a tobákolást.*

TOBÁKOLÓ, (tobák-ol-ó) mn. és fn. tt. *tobákolót*. A ki tobákot színi szokott. *Tobákoló vénasszony.* A *tobákolónak csepeg az orra.*

TOBÁKOS, (tobák-os) mn. 1) Amiben tobákot tartanak, vagy árulnak. *Tobákos zacskó, bűdön, szelencze. Tobákos bolt.* 2) Aki tobákolni szokott. *Tobákos vénasszony.* 3) Tobákkal behintett, tobáktól moeskos. *Tobákos ruha, zsebkendő.* V. ö. TOBÁK.

TOBÁKTARTÓ, (tobák-tartó) ösz. fn. Millye vagy másféle edény, melyben tobákot tartanak, hordanak; máskép: *burnóttartó.*

TÓBELI, (tó-beli) ösz. mn. tt. *tóbéli-t*, tb. —*ek*. Ami tóban terem, nő, él, tenyészik, vagy tóból való, tóból vett. *Tóbéli növények. Tóbéli halak. Tóbéli vízzel öntözni a kertet.*

TÓBIÁSHAL, ösz. fn. A fővenybuvárok egyik faja. (Ammodytes Tobianus.).

TOBOLYGÓS, (tob-oly-g-ó-s) mn. tt. *tobolygós-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Heves megyei tájbeszédben mondják ruháról, mely tulságosan bő, mintegy *távolgós*, a testtől távol álló. A székelyeknél: *tortyos*.

TOBOR, elavult törzsszó, melyből a *toboroz*, v. *toborz*, *toborzék*, *toborzékol*, és *toborzó*, *toborzok* szár-

maztak, s minthogy mind ezek topogó tánczra, szökdelésre vonatkoznak, innen valószínűleg a *tobor* a magyar táncznak azon saját itenyű nemét jelenthette, melyet ma a nép németesen *verbunkos*-nak nevez. Keményebb kiejtéssel: *topor*. Egyébiránt hajdan divatozhatott igeiképen is, mint a *tipor*, *teper* igék.

Ezen elemzésből világos, hogy a *toborzó* és rokon származékai nem a *tábor* módosulatai, mely véleményre az adott alkalmat, hogy esetleg a *toborzó* oly tánczot jelent, melyet különösen a hadi férfiak szeretnek lejteni.

TÓBOROSTA, (tó-borosta) ösz. fn. Növénynem az egylakiak seregéből és sokhimesek rendéből; himvirágának csészéje négy metszésű, bokkrétája négy szirmu, hímszála nyolcz; anyavirágának csészéje és bokkrétája mint a hímé; magzata négy, magva négy, anyaszála nincs. Vizben, vagy viz mellett lakik, (Myriophyllum). Fajai Diószegi-Fazekasnál: *fűzéses*, és *gyűrűs* tóborosta.

TOBORZ, (tob-or-oz) önh. m. *toborz-ott*, htn. —*ani*. 1) Eredeti tulajd. ért. hármás (két rövid, egy hosszú) topogásu, és szökésű férfias, katonás magyar tánczot jár. Ily értelemben jön elé Szabó Dávidnál is. Egyébiránt v. ö. TOBOR. Innen *toborzék*, vagy *toborzok* főnév jelent ilyenmü tánczjárást. 2) A régiebb hadállítási rendszerben toborzottak a gyalog és lovas ezeredekből kiválasztott nyalka, *szemszer*, jó tánczos legények, midőn nyilvános helyeken, piaczonkon, utozákon, vásárokon zenekisérlet mellett tánczolván, szökdősvé, ujjongatva a fiatalágot édesgették, szólították, hogy katonának csapjanak föl. Németesen: *verbuval*. Az ily módon szedett legénységgel szokták akkoriban pótolni az időközben megfogyott ezerek tagjait. Így gyűjtötték rendkívüli esetekben az úgy nevezett önkénteseket is.

TOBORZÁS, (tob-or-oz-ás) fn. tt. *toborzás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Sajátnemü férfias, hadi tánczolás, toborzójárás. 2) Hadfogadás neme, melyet az úgy nevezett toborzók, vagy verbunkosok üztek. V. ö. TOBORZ, TOBORZÓ.

TOBORZÁSI, (tob-or-oz-ás-i) mn. tt. *toborzási-t*, tb. —*ak*. Toborzást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Toborzási édesgetések. Toborzási költségek.*

TOBORZÉK, (tob-or-oz-ék) fn. tt. *toborzék-ot*. Keményebb ajakbetűvel: *toporzék*. Hármás (két rövid s egy hosszú) szökellésü topogós, magyar férfias, katonás táncz; hangváltozattal: *toborzok*, mint *fazék fazok, szándék szándok, szurdék szurdok, marék marok*.

TOBORZÉKI, (tob-or-oz-ék-i) mn. tt. *toborzéki-t*. A verselésben négy tagból álló láb: 0 — 0, latinul: anapästus; ellentéte: *lengedező*: — 00 —; magukban a nevekben levő hosszú és rövid szótagok is megfelelnek a lábokban levő tagoknak. E két láb uralkodó a magyar zenében.

TOBORZÉKOL, (tob-or-oz-ék-ol) önh. m. *toborzékol-t*. Toborzékféle tánczot jár; széles kedvében szökdősvé tapossa a földet, *tombol*, *dombéroz*; keményebb ajakhanggal: *toporzékol*.

TOBORZÓ, (tob-or-oz-ó) mn. és fn. tt. *toborzó-t*. 1) Sajátnemű, magyaros ütenyű, hármás (két rövid s egy hosszú) topogással és székeléssel lejtő. *Toborzó táncz, toborzó legények, vitézek*. 2) Mint önálló fn. jelenti az imént említett tánczot; máskép: *toborzék* v. *toborzok*. *Eljární, megrakni a toborzót*. 3) Szoros ért. az ezered részéről kiválasztott, s a végett megbízott legény, hogy a hadsereg számára katonának való ujonczokat szerezzen, fogadjon; köz nyelven, de németesen: *verbunkos*. *Nyalka, csintalan, pajkos toborzó*. Mint gyűnév jelentett ily öt hat legényből álló hadfogadó testületet. *Jön a toborzó, s fölcsapnak a síhederek*.

TOBORZÓHELY, (toborzó-hely) ösz. fn. Nagyobb vidékek vagy kerületek egyes községeiben kijelölt hely, hol toborzások történtek. V. ö. **TOBORZÁS**.

TOBORZOK, (tob-or-oz-ok) l. **TOBORZÉK**.

TOBORZÓKERÜLET, (toborzó-kerület) ösz. fn. Több községből álló kerület, melyek egyikében vagy másikában toborzások történtek.

TOBORZOKJÁRÁS, (toborzok-járás) ösz. fn. Táncz neve, melyet a toborzók járnak. Ilyen tánczot járt Kinizsi Pál is a kenyérmezei győzedelem után. V. ö. **TOBORZÓ**.

TOBOSZ, (tob-osz) fn. tt. *tobosz-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Gömbölyüded, s mintegy dobforma tok, skatulya, vagy némely tájakon szalmából font hasas kosár, melyben a tojást tartják, vagy piacra viszik; máskép: *dobosz*. Legközelebb áll hozzá a puffadtat, duzzadtat jelentő *dobasz*, s alakra hasonlók hozzá *horpasz, dugasz, csupasz, kopasz, rogosz* v. *ragasz*.

TOBOZ, (tob-oz) fn. tt. *toboz-t*, tb. — *ok*, v. *tobzot, tobzok*. Némely növények, különösen a komló és fenyű neműek virágait s magvait tartalmazó olyan pikkelyes barkatermés, melynek puha pikkelyei a gyümölcs méréséke megkeményednek sőt meg is fásulnak. *Tobozosfák* (Zapfenbäume). Képzőre egyeznek vele: *koboz, lemez, nemez, tegez, száraz, igaz, csimaz*. Eredetére nézve l. **TOB**. (2). Egyezik vele gyökben a finnapp *dieppe* (fenyűfák gyümölcse. *Budenz J.*).

TOBOZMIRÍGY, (toboz-mirigy) ösz. fn. Tojásdad mirigy az agyvelőnek felső részében, hol több ideg egyesül, s melyet némelyek a lélek székének tartanak. (Glandula pinealis).

TOBOZOS, (tob-oz-os) mn. tt. *tobozos-t*, v. — *at*, 1b. — *ak*. Tobozzal ellátott, toboztermő. *Tobozosfák* (Zapfenbäume).

TÓBOZPIKKELY, (toboz-pikkely) ösz. fn. Pikkelyforma kemény fanemű levelkék, melyek különösből a fenyűtobozt képezik.

TOBOZTERMŐ, (toboz-termő) ösz. mn. Faja azon fáknak, melyek magvai tobozokban rejlenek.

TOBZÁS, (tob-oz-ás) fn. tt. *tobzás-t*, tb. — *ok*. Kemenesalon, segédék, mellékék, melyet azért ütnek a resbe, hogy az illető testet jobban szétfeszítsék.

Egyezik vele: *dobzás*, azon fa, melyet a malomban a korongvas és alkő közé csiptetnek. Alapfogalomban rokon a dagadó kifeszülésre vonatkozó *dobasz, tobzó, tobzódik* szókhoz.

TOBZÓDÁS, (tob-oz-ó-od-ás) fn. tt. *tobzódás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Torkig való lakmározás, mértéktelen evésivás, zabálás, töltözés, mely a hast földuzzasztja, puffadtá, dobaszszá teszi, máskép: *dobzódás*. V. ö. **TOBZÓDIK**.

TOBZÓDIK, (tob-oz-ó-od-ik) belsz. m. *tobzód-tam*, — *tál*, — *ott*. Torkosan, duskálkodva lakmározik, dözsol, hasát tölti. Szabó Dávid szerint: zabál; máskép: *dobzódik*. Gyöke *tob* puffadtat jelent; miszerint *tobzódni* v. *dobzódni* tulajdon szoros értelemben annyit tesz, mint sok étel-itallal a hast dobaszszá tenni. Ily fogalmi viszonyban áll a német *schwellen* dobzódni, és *schwellen* dagadni, puffadni, duzzadni. V. ö. **TOB**. (2).

TOBZÓDÓ, (tob-oz-ó-od-ó) mn. és fn. tt. *tobzódó-t*. Aki tobzódik; duskálkodva, torkig töltig lakmározó, dözsoló, korhely. V. ö. **TOBZÓDIK**.

TOBZÓS, (tob-oz-ó-os) mn. tt. *tobzós-t*, tb. — *ak*. L. **TOBZÓTERMŐ**.

TOBZOSKA, (tob-oz-os-ka) kics. fn. tt. *tobzós-ká-t*. Kis bogár, melynek testét a fenyűtobozhoz némileg hasonló szerkezetű, s ezüst színű pikkelyek takarják.

TÓCS, fn. tt. *tócs-ot*. Malompor, vagy korpá, vagy liszt, mely a malomkő kérgéhez ragad.

TÓCSA, (tó-csa) kics. fn. tt. *tócsá-t*. Kis terjedelmű, sekély állóvíz, pocséta, mocsolya, mely tartósabb meleg napokban ki szokott száradni. V. ö. **TÓ**.

TÓCSAP, (tó-csap) ösz. fn. Csap, vagy zilip, vagy zúgó, melyen a tó vizét kifolyatják.

TÓCSKA, (tó-cs-ka) kettőzt. kics. fn. Kicsided tó, pocsétácska, mocsolyácska; máskép szintén a tó szótól: *tavacska*.

TÓCSVA l. **TOLCSVA**.

TÓD, (1), szokottabban l. **TOLD**. Egyébiránt szabatosan véve a *tód* és *told* között szófejtésileg azon különbség van, hogy amaz a távolságra vonatkozó egyszerű *to* gyökből és *od* képzőből öszvehúzza alakult, mint az üző, menésre sürgető *no-ból* lett *nód, nódít*, a hajtó *cső* gyökből *csöd, csödít*, a megállást parancsoló *ho* indulatszóból (némelyek véleménye szerint) *hód, hódít*, a menést mozgást jelentő *lo-ból* *lód, lódít*, a félre hajló mozgásra vonatkozó *szé-ből* *széd, szédít*, a *bő* természeti hangból *böd, bödít*. Miszerint *tód* oly képzetetésű, mint az elavult és csak származékaikban élő *nód, csöd, hód, lód, széd, böd*. Ellenben a *told* közvetlen törzse *tol*, mint az *old-é ol* (elvont gyök), az *ölt-é öl* (fn.), a *kelt-é kel*, a *tílt-é til*, a *vált-é vál* stb. A különféle táj- és népszokás majd egyiket majd másikat ugyanazon értelemben szokta használni. Úgy látszik azonban hogy a *tód, tódul, tódulás, tódít* szoros ért. többeknek bizonyos pont vagy irány felé nyomulására, sietésére, öszvegyülésére vonatkozik, s egyezik vele a *csöd, csödül, csödülés, csödít*,

TOJÁSÁRULÓ, (tojás-áru)lő) ősz. mn. és fn. Ki tojással kereskedik.

TOJÁSCSUCSOR, (tojás-csucsor) ősz. fn. 1) Növényfaj a csucsorok neméből; szára tövistelen, levelei tojáskelek, molyhosak; kocsányi lecsüggők, borulók; máskép: *egyiptomi alma*. 2) Ugyanazon növénynek földben termő almaforma gyümölcse. (Solanium melongena.).

TOJÁSDAD, (toj-ás-dad) mn. tt. *tojásdad-ot*. Hosszukás gömbölyű, mint a tojás. Különösen a növénytanban olyan levélnemű szerv, mely mindkét végén le van kerekítve, az alsó vége azonban szélesebb, a felső vége hegyesebb; vagyis olyan lap, mely a megfőtt és hosszában két felé vágott tojás lapjához hasonlít, milyen a körtefa levele.

TOJÁSFEHÉR, v. —**FEJÉR**, (tojás-fehér v. —fejér) ősz. fn. A madártojásnak tiszta, fehér, híg része, mely a sárgáját veszi körül. Szokottabban birtokragozva: *tojás fehére*.

TOJÁSFÉSZÉK, (tojás-fészék) ősz. fn. Általán a nőszemélyek, és nőstényállatok, különösen a jércemadarak testében azon rész, melyen a fajtenyésztő tojások függenek; máskép: *petefészék*. Továbbá fészék, hová a madarak, különösen a háziak, tojni szoktak. V. ö. **FÉSZÉK**.

TOJÁSHÁRTYA, (tojás-hártya) ősz. fn. Azon vékony fehér hártya, mely közvetlenül a tojáshéjhez tapad, s melyen belül a tojás fehérre fekszik.

TOJÁSHÉJ, (tojás-héj) ősz. fn. A madártojásnak kemény, mézsnemű külső tokja, vagy hüvelye. *Fehér, pettyes, tarka tojáshej*.

TOJÁSLEPÉNY, (tojás-lepény) ősz. fn. Lepényalakú sütemény tojásból.

TOJÁSLEVES, (tojás-leves) ősz. fn. Leves, melybe tojást ütöttek, habartak, főztek.

TOJÁSOS, (toj-ás-os) mn. tt. *tojásos-t*, v. —*at*, *tb*. —*ak*. 1) Tojással készített. *Tojásos lé. Tojásos eledelek*. 2) A miben tojást tartanak, hordanak. *Tojásos kosár*.

TOJÁSSÁRGA, (tojás-sárga) ősz. fn. A madártojásnak sárgaszínű bele, széke, közepe; szokottabban birtokragozva: *tojás sárgája*.

TOJÁS SZÉKE. v. —**SZIKE**, l. **TOJÁSSÁRGA**.

TOJÁSTARTÓ, (tojás-tartó) ősz. fn. Edény, kosár, bődön stb. melyben a konyhai s más használatra való tojásokat tartani szokták, vagy melybe a kikölteni valókat öszvegyűjtik.

TOJIK, (toj-ik) k. m. *toj-tam*, —*tál*, —*ott*. Általán, tojást, vagy tojásokat nyom, tol, bocsát ki magából. *Tojnak a tyúkok, ludak, réczék, s egyéb madarak. Tojnak a kigyó, krokodil. Tojnak a bogarak, legyek*. V. ö. **TOJÁS**. Valamint a természeti szükségre vonatkozó *eszik, iszik, szarik, húgyik, fosik* stb. úgy a *tojik* is átható ige gyanánt tárgyeeset viszonynevet vonz. *Az ő tyúkjá nagyobb tojik. Egyet tojott, s megkottott*. (Km.). Népies nyelven, mintegy szépítőleg szólva, am. szarik.

Gyöke *toj* nem egyéb, mint a *tol* igének lágyí-

tott módosulata, honnan *tojás* am. *tolás*, vagyis a szoros értelmű nőstényi petének kitolása; miért régebben némelyek így is irták: *tolyik, tolyás*.

TOJÓ, (toj-ó) mn. és fn. tt. *tojó-t*. Általán mondjuk minden szárnyas nőstényről, mely t. i. tojik. *A madarak tojó állatok. Tipegtagog, mint a tojó galamb*. Km. V. ö. **TOJIK**.

TOJOMÁNY, (toj-o-mány) fn. tt. *tojomány-t*, *tb*. —*ok*, harm. szr. —*a*. Amit valamely madár tojott, tojat, tojás, pete.

TOJÓS, (toj-ó-os) mn. tt. *tojós-t*, v. —*at*, *tb*. —*ak*. Mondják különösen tyúkról, mely folytonosan tojik, melynek petefészke ki nem száradt. *Tojós tyúk. Jó tojós tyúkjai vannak*. Ellentéte: *kottós*, mely ideiglen tojni megszünik, s tojásokra ilni és azokat kiköltetni vágyik.

TOJÓZ, (tojó-oz) áth. m. *tojóz-tam*, —*tál*, —*ott*, *par*. —*z*. Tájszokásilag mondják hímzáróról, kakasról, gunáról stb. midőn a jérezet megugorja, s tojásait termékenyíti; máskép: *cziczerél, hergel, herécel, petél*. A szopós állatokra vonatkozva népies nyelven: *tököl*.

TOJÓZÁS, (toj-ó-oz-ás) fn. tt. *tojózás-t*, *tb*. —*ok*. Cziczerelés, hergelés, herécelés, petelés.

TOJPAD, őnh. m. *tojpadt*. A székeleyknél am. gyöngén horpad; máskép: *hojpad*; miből úgy látszik, mintha a *j* az *r*-nek *l* v. *ly* hangokká változása volna; miután a székeleyek az *ly* hangot általában *j*-nek ejtik, pl. *szekej* e helyett: *székely*.

TOK, (1) fn. tt. *tok-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Némely gyümölcsök, illetőleg magok hüvelye, takarója, mely bizonyos érettségi fokra jutván elválk tőlök. *Bab, borsó, lencse tokja*. „Tokba indult a paszuly, bab.“ (Szabó D.). *Tokjából kihullt a mogyoró, makk, mondola. Kikopott a beszédből, mint mogyoró a tokjából*. (Km.). 2) Szélesb ért. némely gyümölcsmagok esontnemű kemény héja, esontára. *Ha mondolat akarsz enni, meg kell törnöd a tokját*. (Km.). 3) Mesterségesen készített hüvelyféle mű, melybe valamit takarnak. *Papírból, bőrből, fából, lemezből csinált tok. Nyiltok, óratok, puskatok, tolltok, borotvatok, kalaptok, könyvtok, szivartok, tűtok. Pinczetok, ládaforma tok, fiókokkal ellátva, melybe boros üvegeket tesznek*. 4) A madárfiak testéből sarjadzó, gyöngé állományu, s hüvelyforma kinövés, mely a tollaknak mintegy tövét, törzsét képezi. Innen *tokosodik* a kis madár, midőn tollai sarjadanak; Szabó Dávid szerint máskép: *plyhersedik*.

Alapfogalomban, mint burokra, burkolásra vonatkozó, egyeznek vele a *takar, tekenő, tegez* szónak *tak, tek, teg* gyökei; továbbá: *dok*, mibe a fonókerék csörlő orsóját teszik. Rokon vele a mongol *duktui* (tok), továbbá Vámbéry szerint a csagataj *takar* v. *takao* (zsák, lepel). Hasonlók hozzá a hellenlatin *theca*, latin *tego, teges, tegmen, tegulum*, német *decken, Deckel*, stb.

TOK, (2) fn. tt. *tok-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Széles ért. halnem, melynek szálkái nincsenek, hanem porczogói, ikrája igen sok, mely igen izletes és melyből a

caviar-féle nyalánkságot készítenek. Nevezetesebb fajai: a *közönséges tok*, mely mázsányira megnő, (antacaesus); a *sőreg* (sturio secundus) oroszul: *sevruga*; a *kecsge-tok*, melylyel a Tisza és Szamos különösen bővelkedik (sturio primus) és a *viza*, latinul: *huso*, németül: *Hausen*, mely mindnyájok között legnagyobb, s a közönséges tokkal együtt nagyobb folyóinkba a fekete tengerből úszik föl ívás végett. A halászok nyelvén a *viza*, *tok*, és *sőreg*, általán *kötélhal*-nak neveztetik, mennyiben nem bárkába zárva, hanem kötélre kötve tartják. Mi eredeti jelentését illeti, talán a *toka* szóval rokon, minthogy ezen halak húsa kiválólag tömött, s egész testök hengerded gömbölyű, mintha föl volna dagadva.

TOK, (3), falu Arad m. helyr. *Tok-ra*, — *on*, — *ról*.

—TOK, személyrag; l. —TIK alatt.

TOKA, (tok-a) fn. tt. *tókat*. Az ember s némely négy lábúak álla alatt kidagadó hús. A *kövére*, *rövid nyaku embernek nagyobb tokája van*. Birka, kos *tokája*. A szarvasmarháknál megfelel neki a *lebenyeg*, a madaraknál a *bögy*. Különbözik tőle a kóros daganatu *golyva* és *görvély*. Hasonló hozzá a szintén kidudorodó, Ádám almáját jelentő *szaka*. Gyökhangokra és alapfogalomra nézve rokona a *dag*, *dagad*, *dagának*, mennyiben a toka természeténél fogva dagályos; tehát mintegy *daga*.

TÓKA, (1), (tó-ka) kics. fn. tt. *tókat*. 1) Tócsa, tavacska, kis tó. 2) Van ily nevű vadréczefaj is, de ennek eredeti jelentése homályos.

TÓKA, (2), fn. tt. *tókat*. Az erdélyi oláhoknál, és bányászoknál, karóra kötött deszkadarab, melyet pálczával verve jeladó dob vagy harang gyanánt használnak; máskép: *száldob*. Ily doboló eszközzel élnek Magyarországon is a falukon tanyázó lovas katonák. A 'tóka' szó idegen eredetűnek látszik. Vagy talán *tobóka* (dobóka) szóból van öszvehúzva?

TOKAFÉK, (toka-fék) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. lófék, vagy kantár, mely állazó szíjjal el van látva. 2) Átv. növénynem az anyahímesek seregéből; bokrétaja öt szirmú, a magzat fölött; pilise nyelve tövéen homorú és tokás, honnan a neve; anyaszála kihegyezett, a porhon hátul melléje nőtt. (Neottia.) Fajai Diószegi-Fazekasnál: *kukora*, és *gyökerező tokafék*.

TOKAJ, (1), fn. tt. *Tokaj-t*, helyr. *Tokaj-ba*, — *ban*, — *ból*. Mezőváros Zemplin megyében, mely világhírű aszúborairól nevezetes. Mongolul: *tokhai* v. *tokai* am. könyök, mely jelentés e város fekvésének teljesen megfelel, minthogy az úgy nevezett Hegyalja behajló kart képezvén, Tokaj hegyével kidudorodva annak közepe táján fekszik. Régibb iratokban csakugyan előfordul *tokai* alakban is. Beregszászi úgy vélekedik, hogy Tokaj eredetileg öszvetett szó, s am. *tok-alj* v. — *aly*, hangváltozattal *tag-aly* v. *dag-aly*, a török-tatár nyelvben élő s hegyet jelentő *dag* v. *tag* szótól, miszerint Tokaj annyi volna, mint *hegy-alj* v. *hegyalja*. Egyébiránt *tokaji borok* neve

alatt nem csupán Tokaj városának határában, hanem általán az úgy nevezett Hegyalján termő borok értenek.

TOKAJ, (2), puszta Somogy m.; KIS—, Borsod, OROSZ—, Zemplin megyei faluk; helyr. *Tokaj-ba*, — *ban*, — *ból*.

TOKAJI, (tokaj-i) mn. tt. *tokaji-t*, tb. — *ak*. Tokajból való, ott termett. *Tokaji bor*. Szélesb ért. midőn borról van szó, am. hegyalyjai. V. ö. TOKAJ.

TOKÁNY, fn. tt. *tokány-t*. tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Pörkölt bárány, vagy juhhús, Szabó D. szerint pörkölt kolbász is. Készítik disznóhúsból is. Nevét talán a *toka* szótól kapta, minthogy a juh vagy bárány vagy disznó tokája e célzra legkedvesebb.

TOKÁS, (tok-a-as) mn. tt. *tokás-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. Kinek vagy minek nagy tokája van, kövér, húsos előnyakú. *Pofitos*, *melles*, *tokás ember*. *Tokás galamb*, azaz, nagy dudorú bögyű. A növénytanban *tokás lapicz*, növényfaj a lapiczok neméből, melynek csészéje tövön toka forma táskával van ellátva. (Lunaria annua.) V. ö. LAPICZ.

TOKÁSODÁS, (tok-a-as-od-ás) fn. tt. *tokásodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Hizási állapot, midőn az embernek vagy más állatnak tokája nő, s nagyobbodik.

TOKÁSODIK, (tok-a-as-od-ik) km. *tokásodtam*, — *tál*, — *ott*. Tokája növekedik, kövéredik, kidudorodik. V. ö. TOKA.

TOKÁSZ, (tok-ász) fn. tt. *tokász-t*, tb. — *ok*. Féreg faja. Az Erdészeti Szótárban előfordul: *alma-tokász*. (Obstmade. Phalena tortrix [carpocapsa] pomonana).

TOKATARÉJ v. TARAJ v. TARÉ, (tokataréj) ösz. fn. A tyúknemű madarak, különösen a kakasok álla alatt növő taréjféle hús, máskép: *szakál*.

TOKBŐR, (tok-bőr) ösz. fn. Különös módon készített bőr, melyből toknemű hüvelyeket, tartókat csinálnak. (Chagrin).

TOKCSINÁLÓ, (tok-csináló) ösz. fn. Mesterember, ki papírból, bőrből stb. tokféle takarókat készít. V. ö. TOK, (1).

TOKFÖDÉL, (tok-födél) ösz. fn. Némely tokok felső része, melyet le lehet venni, lecsavarni.

TOKGYÁRTÓ, (tok-gyártó) l. TOKCSINÁLÓ.

TOKGYÜMÖLCS, (tok-gyümölcs) ösz. fn. Olyan száraz gyümölcs, mely felnyílásra képes. (Kapselfrucht. Erdészeti Szótár).

TOKHAL, (tok-hal) ösz. fn. l. TOK, (2).

TOKIKRA, (tok-ikra) ösz. fn. A toknemű halak ikrája, melyből az úgy nevezett *caviar* nyalánkságot készítenek.

TOKJUJ, (tok-juh) l. TOKLÓ.

TOKLA, (tok-ol-a) fn. tt. *toklát*. Azon bőrnemű hártya, vagy burok, melyben a gyermek, vagy más állati magzat, különösen borju, bárány, csikó az anyaméhéből kijő. Némely tájakon egyszerűen *burok*, hangváltozattal: *bürök*, több vidéken pedig *pokla*. A

dolog természetéből világos, hogy gyöke a takarót burkot jelentő *tok*, melyből lett a divatban nem lévő ige *tokol*, azaz, burkol, takar, s ebből *tokló*, *tokla*.

TOKLÁSZ, (tok-l-ász) fn. tt. *toklász-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Azon száraz hártyaféle levelke, vagy is tokforma burok, mely a gabonaszemekről, midőn megérnek, leválik.

Gyöke a burkot jelentő *tok*, s törzse a divatban nem lévő *toklik*, azaz, *tokja* lehull, elválik, mint *hámlik*, *vedlik*, *küklük*, *fejlük*, melyekből lett: *hámolás*, *vedlés*, *küklés*, *fejlés*, s e szerint a *toklás* am. *toklás* t. i. átv. ért. a cselekvést vagy állapotot jelentő név gyakran az eredményt jelentő helyett használtatik, pl. *tojat*, *irat* helyett: *tojás*, *írás*. V. ö. — **ÁSZ**, — **ÉSZ** képző.

TOKLÓ, (tok-ol-ó) fn. v. (tok-juh) ösz. fn. tt. *tokló-t*. Második esztendőbe menő bárány. *Kostokló*, *nősténytokló*. E szót kétféleképp elemezhetni. Ha azt vesszük alapfogalomul, hogy a bárány, miután egy éves elmúlt, úgy nevezett báránygyapjából kivetkezik, s helyette más szálút kap, azt vélhetnők, hogy gyöke azon átvitt értelmű *tok*, mely a madárfiak sarjadéktollát jelenti, miszerint *toklik* annyi volna mint tokgyapját elveti, valamint *hámlik* ami hámjából *vedlik*, *küklük*, ami tollaiból kivetkezik, s e szerint *tokló* am. tokgyapjából kivetkező. Helyesebbnek tartjuk Szabó Dávid figyelmeztetését, aki azt *tokjuh*-val (azaz tokosodó juhval) azonosítja; melyből könnyen származhatott a szintén divatos *toklyó*, s ebből *tokló*. Egyébiránt Vámbéry szerint az oszmanliban is eléjőn *tokli* s jelent hat hónapos bárányt.

TOKLÓKOS, (tokló-kos) ösz. fn. Fialat kos, mely második esztendőben jár. V. ö. **TOKLÓ**.

TOKLÓÜRÜ, (tokló-ürü) ösz. fn. Második esztendőben járó ürü, mely herélt kosból lett.

TOKLYÓ, I. **TOKLÓ**.

TOKMA; **TOKMÁL**, I. **TUKMA**; **TUKMÁL**.

TOKMÁNY, (tok-mány) fn. tt. *tokmány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Széles ért. tokféle készület, takaró. Különösen a kaszások és aratók oldalán fityegő s vízzel töltött szaru, melyben a fenkövet tartják, kaszatok.

TOKMÁNYORR, (tokmány-orr) ösz. fn. Tréfás népnnyelven, tokmányhoz hasonló nagy orr; más-kép: *tülökorr*.

TOKMÁNYORRU, (tokmány-orr) ösz. mn. Tokmányhoz hasonló nagy orru, tülökorr.

TOKOD, falu Esztergam m.; helyr. *Tokod-ra*, — *on*, — *ról*.

TOKORCS, falu Vas m.; helyr. *Tokorcs-ra*, — *on*, — *ról*.

TOKOS, (tok-os) mn. tt. *tokos-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Aminek tokja, azaz hüvelye, burka, takarója van. *Tokos magok*. *A mogyoró, gesztenye, makk tokos gyümölcsök*. *Tokos óra, kés, beretva, könyv*. 2) Mondják madárfiakról, midőn még csak sarjutollaik vannak. *Tokos még a liba* (Szabó D.); *tokos veréb*,

nemely tájakon hangváltozattal: *tökös veréb*, mi egyébiránt talán a verébfiak idomtalan nagy hasára vonatkozik, mintha valósággal tökösek volnának. *Nem mind okos, a ki tokos*, szójátékos közmond. 3) Gúnyos népnnyelven ki térdig érő, s mintegy tokhoz hasonló kurta nadrágot visel, milyen a tolnamegyei sváboknál még az újabb időkben is divatozott.

TOKOSODÁS, (tok-os-od-ás) fn. tt. *tokosodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot, midőn valami tokosodik.

TOKOSODIK, (tok-os-od-ik) k. m. *tokosod-tam*, — *tál*, — *ott*. 1) Tokféle hüvelye fejlődik, növekedik. *Tokosodik a bab, borsó, midőn elvirágozott*. 2) Tollai sarjadzanak. *A meztelenül kikelt madárfiak először tokosodnak, azután tollasodnak*.

TOKOSÚL, **TOKOSUL**, (tok-os-úl) önh. m. *tokosúlt*. L. **TOKOSODIK**.

TOKTERMŐ, (tok-termő) ösz. mn. Lásd **TOKOS**, 1).

TOL, áth. m. *tol-t*. 1) Valamely testet nyughelyéből kimozdítva neki feszített erővel, vagy eszközzel bizonyos irányban odább nyom, előbbi helyétől eltávolít. *Előre, hátra, jobbra, balra, föl, le, ki, betolni, eltolni valamit*. *Kézzelel, homlokkal, mellelel, háttal, térddelel, könyökkel vállal tolni*. *Rudjánál fogva tolni a kocsit, taligát*. Ellentétei: *húz, von*, mennyiben ezek által az illető testeket magunk felé mozdítjuk, közelünkbe juttatjuk. *A csiga majd kitolja, majd behúzza a szarvát*. *Egyik a kocsit hátulról tolja, másik elül húzza, vonja*. *Melledet told ki, hasadat húzd be*. *Kitolja a nyelvét, farát*. *A tekenősbéka kitolja fejét, lábait*. *Letolja a nadrágját, majd megint fölhúzza*. *Tolja a szelet*. átv. szelkesedik, hűhóval jár.

Ez ellentétből világos, hogy jelen igében alapfogalom a távolítás, és gyöke a távolságra vonatkozó *to*, hangváltozattal *ta*, honnan származékaik *tol* és *tal*, *toliga* és *taliga*, *tolicska* és *talicska* ugyanazon értelműek. Az *l*, mint számos igénkben cselekvést jelentő képző, egyszerűen, a gyök hangzóját röviden hagyva járult hozzá, mi az első származtatásu szókban nem ritka eset. Így lettek az elválásra vonatkozó *szá sze* gyökökből *szab, szak, szeg, szel*, így a *fé v. fő*ből *fél föl, fén, fön, féd főd*, a *le, be kü* helyhatározókból *len, ben, kün, bel, kül*, a *té, vé, hi, vi, é, i* gyökökből *tész, vész, hisz, visz, ész, isz*. Néhutt: *toly*; *túl* a Dunán köznépies kiejtéssel: *tul*, honnan *tulakodik*, és *dulakodik* am. *tolakodik*. Mongolul *tölki-kü* szintén am. *tolni*. Egyébiránt több családi rokonságát illetőleg I. **TO** gyök alatt.

— **TÓL**, vékonyhangon — *től*, névviszonyító rag, mint: *ház-tól, hely-től*. L. — **TŐL**.

TOLAKODÁS, (tol-a-kod-ás) fn. tt. *tolakodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Visszaható cselekvés, és szenvedés, midőn két vagy több ember, illetőleg állatok egymást ide-oda tologatják. Átv. a hivatlan kelletlen személynek erőszakos beavatkozása valamely társaságba vagy ügybe. V. ö. **TOLAKODIK**.

TOLAKÓDIK, (tol-a-kod-ik) k. m. *tolakod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Bizonyos sereg, sokaság között áthatolni akarván az útjában állókat ide-oda tolja, taszítja, nyomja, s tőlök viszonyos taszítást, nyomást szenved. *A tömött színházba alig birt betolakodni. A szonjas barmok tolakodnak a válu körül.* 2) Tájédivatosan sértő szándékból, vagy birkozva valakit helyéből kitolni, eltolni, iparkodik; ez értelmében máskép és szokottabban: *dulakodik. Tolakodnak a homlokukal vivő kosok, ökrök.* 3) Átv. mondjuk ember cselekvényéről, ki bizonyos körbe, társaságba hivatlanul mintegy betolja, s kelleetlenül másokra köti magát.

TOLAKODÓ, (tol-a-kod-ó) mn. tt. *tolakodó-t*. Általán, aki tolakodik. *Tolakodó sokaság. Színházba betolakodó nézők. Tolakodó, dulakodó kosok, tulkok.* Átv. ki gyöngédtelen, alkalmatlan, sőt szemtelen módon mások társaságába vegyülni, vagy dolgaikba avatkozni szeret. V. ö. **TOLAKODIK**.

TOLAKODÓSÁG, (tol-a-kod-ó-ság) fn. tt. *tolakodóság-ot*, harm. szr. —a. Tulajdonság, melynél fogva valaki erkölcsileg tolakodni szokott; hivatlan, kelleetlen, szemtelen, erőszakoskodó beavatkozás.

TOLAKOZÁS, (tol-a-koz-ás); **TOLAKOZIK**, (tol-a-koz-ik) l. **TOLAKODÁS**; **TOLAKODIK**.

TOLÁRD, (tol-ár-d); **TOLÁRDSÁG** l. **TOLAKODÓ**; **TOLAKODÁS**.

TOLÁS, (tol-ás) fn. tt. *tolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit tolnak. *Tolásban megerőtetni magát, megszakadni. Kocsitolás, taligatolás.* V. ö. **TOL**.

TOLCSA, Pesti Gábornál am. tócsa; az l. hang a cs elebe furakodott.

TOLCSEMES, falu Sáros m. helyr. *Tolcsemes-re*. —*én*, —*ról*.

TOLCSVA, mváros Zemplén megyében; hasonnevű patak mellett; helyr. *Tolcsvá-ra*, —*n*, —*ról*.

TOLD, (1) (tol-d) áth. m. *told-ott*, htn. —*ni*, v. —*ni*. Bizonyos mennyiséghez, vagy nagysághoz járulékként vagy pótlékként gyanánt hasonnemű valamit hozzá ad, illetőleg hozzáadással nagyobbít, szaporít valamit, különösen hozzá varr. *A rövid ruhához egy két hüvelyknyi kelmét, szegélyt toldani. A tagosztályban jutott telket néhány négyszögű öllel megtoldani. A hajtekereshez vendégfürtöt toldani. Bajuszát megtoldani.*

„Nem mondom, hogy szeretlek,
Mi haszna mondanám?
Te szómra nem hajolnál,
S csak búmat toldanám.“

Vörösmarty.

A Müncheneri codexben (Luk. XX.) a latin *addo* értelmében szó szerint használtatik: „És hozzá tolda más szolgát eresztetni“ (*et addidit alterum servum mittere*). „És tolda harmadot eresztetni“ (*et addidit tertium mittere*).

Eredetre nézve a *tol* igének átvitt értelemben használt módosulata; mennyiben a toldás mintegy hozzátolás által történik. Nyelvünkben több oly egy-

szótagu ige van, melyek *d* toldalékhangot vesznek föl, mint, *kenfen kendfend, mosd(-ik), kér-d* stb. V. ö. —*D*, (2), igeképző; és **TÓD**. (1).

TOLD, (2), **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, faluk Nógrád, **PUSZTA**—, Bihar m.; helyr. *Told-ra*, —*on*, —*ról*.

TOLDAL, (tol-d-al) gyak. áth. m. *toldal-t*. Gyakran, folytonosan told, azaz, több pótléket ad, köt, csatol, varr valamihez, máskép: *toldoz*. Képeztetésre hasonlók hozzá azon egyszerű igékből származott gyakorlatosak, melyek szintén *d* középtoldaléket vesznek föl, mint: *szabd-al, vag-d-al, rug-d-al, szel-d-el, nyög-d-el, tör-d-el, él-d-el* stb.

TOLDALAG, (tol-d-al-ag) fn. tt. *toldalag-ot*, harm. szr. —a. Am. toldalék. Különösen a régi jószág-zálogosításoknál az eredeti zálogösszegegen felül későbbben adott v. kölcsönzött pénzmennyiség, mi által a zálogos évek is meghosszabbítottak.

TOLDALÉK, (tol-d-al-ék) fn. tt. *toldalék-ot*, harm. szr. —a. A mit némi pótlékként, vagy ráadás, vagy kiegészítő rész gyanánt bizonyos nagysághoz, mennyiséghez adnak. *Toldaléknak való posztó, vászon. Könyv végéhez csatolt toldalékészrevételek.* V. ö. **TOLDAL**.

TOLDALÉKADOMÁNY, (toldalék-adomány) ösz. fn. Ráadás, melylyel bizonyos adományt megszereznek.

TOLDÁS, (tol-d-ás) fn. tt. *toldás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, mely által bizonyos mennyiséghez valamit hozzá toldanak. 2) Maga azon pótlék, járulékként, kiegészítő rész, melyet utólag kötnek, csatolnak, varrnak stb. valamihez, vagyis toldalék. *Toldás a ruhában, az asztalosműben, a kovács által megnádalt szántóvason.* V. ö. **TOLD**.

TOLDÁSOS, (tol-d-ás-os) mn. tt. *toldásos-t*, v. —*at*, tb. *ak*. Amit bizonyos nemű toldással, toldalékkal, pótlékkal kiegészítettek, különösen illetén kézmű. *Toldásos gallér. Toldásos asztal, szántóvas.* V. ö. **TOLDÁS**.

TOLDAT, (to-l-d-at) fn. tt. *toldat-ot*, harm. szr. —a. Amit hozzá toldottak, p. varrtak, ragasztottak, csipettek stb. valamihez; szokottan, de nem oly szabatosan: *toldás*. Különösen pótlékként a váltólévéhez, végrendelethez stb.

TOLDI, puszta Somogy m.; helyr. *Toldi-ba*, —*ban*, —*ból*.

TOLDÍT, szokottabban l. **TÓDÍT**, és v. ö. **TÓD**. **TOLDÍTÁS**, l. **TÓDÍTÁS**.

TOLDOMÁS, (tol-d-om-ás) fn. tt. *toldomás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Szokottan l. **TOLDÁS**, (1). Hasonló képeztetésűek: *áldomás, látomás, hallomás, tudomás, vallomás*.

TOLDOZ, (tol-d-oz) gyak. áth. m. *toldoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Különösen ruhaneműekre s más kézművekre vonatkozólag am. pótlék- vagy kiegészítő részeket hozzá varrogat, füzöget, ragaszgat stb. valamihez. *Toldozza foldozza az ócska ruhát. A kovács toldozza az elvassott szántóvasat. A szekrény le-töredezett szögleteit toldozni, megtoldozni.*

TOLDOZÁS, (tol-d-oz-ás) fn. tt. *toldozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, midőn toldozunk valamit. 2) Maga a toldozott mű; máskép: *toldozat*. V. ö. **TOLDOZ**.

TOLDOZAT, (tol-d-oz-at) fn. tt. *toldozat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Toldozásból származott mű.

TOLDOZGAT, (to-l-d-oz-og-at) gyak. áth. m. *toldozgat-tam*, —tát, —ott, par. *toldozgass*. Gyakran, ismételve, folytonosan, vagy többfélet toldoz. *Több darab posztóból öszvetoldozgatni a köpenyt. Alig győz a sok gyermekre toldozgatni, földozgatni.*

TOLDÚL; **TOLDULÁS**, szokottabban l. **TÓDÚL**; **TÓDULÁS**.

TOLICSKA; **TOLICSKÁZ** tájdivatosak; lásd **TALICSKA**; **TALICSKÁZ**.

TOLIGA; **TOLIGÁS** tájdivatosak; lásd **TALIGA**; **TALIGÁS**.

TOLL, (tol-l vagyis tol-u) fn. tt. *toll-at*, harm. szr. —a. 1) A madarak testét takaró, részint rugalmas kemény, részint lenge, puha, röpke részekből álló sarjdecskaszálak. *Fehér, fekete, sárga, zöld, tarkabarka tollak. Száras toll, pelyhtoll. Vastag, vékony szárú tollak. Hosszu, rövid, sima, borzas, egyenes, kacskaringós tollak. Szárnytollak, farktollak, bóbíta tollak. Kiszedni, kitépni a madár tollait. Tollat fosztani, szörnemű szálaacskait a száráról lehúzni. Könnyű, mint a toll. Kiverte az anyja tolla, fölserdült. Toll lelke, vékony hártyaféle bele. Midőn a madár tollai elhullanak, azt mondjuk róla, hogy vedlik. Tollal, fosztott tollal töltött párna. Tollal kereskedni. Más tollaival ékeskedni, átv. ért. más tulajdonaival dícselkedni, azokat magára ruházni. Még a tolla sem nőtt ki, már is röpülni akar. (Km.).* 2) Némely madarak ékszerű szolgáló tollai. *Kócsagtoll, sastoll, pávatoll, kakastoll, a süvegen, strucztollal díszített női kalap. Fodros, bodros, kacskaringós, foszlános kalaptoll.* 3) Némely madarak, különösen ludak szárnytollából készített íróeszköz, vagy átv. ért. más anyagból csinált hasonló mű. *Vastag, vékony, tompa, hegyes tollal írni. Tollat metszeni, csinálni, hegyezni, vakarni. Innen különféle átv. értelmű szólásmódok. Ezen levél az ő tollából folyt, ő írta. Úgyes tolla van, jól ír. Kenyerét tollal keresi, írásból él. Valamit tollában feledett, elmulasztott leírni. Tolba mondani gondolatait, más által leírtni. Tollát indulat, irigység vezet. Éles, hegyes, csipős tolla van.* 4) Némi tekintetben, különösen rugalmas, vagy hajlékony, vagy kemény volta, vagy alakjánál fogva a madártollhoz hasonló mű, vagy eszköz, pl. vasból, aczélból stb. készített vékonyabb, vastagabb-féle szál, rudacska, mely a myomást visszazugja. *Tollakra csinált pamlag, kocsi. Csavaros toll. Meghajtani, meggömbíteni a kulcs tollát. Tájdívatosan tolu, tollu.*

Valószínűnek látszik, hogy a *toll* gyöke átv. ért. a távolításra vonatkozó *tol*, mennyiben a tollak a madarak mintegy odább tolják, honnan Erdélyben és némely magyarországi tájakon *tolu* v. *talú*, azaz, *toló taló*, részesülőre mutat, — mint *furó furu*, *véső vésű*, *váló válu*, — melynek képzője a törzs mássalhang-

zójára változott által, vagyis ezzel hasonult. Nyelvünkben t. i. több példa van rá, hogy az egy szótagu s két ugyanazon mássalhangzóval végződő főnevek így alakultak, pl. könyő könyü, könyv, *könny*; fagyó fagyó faggyu, *váló váll*; senyő senyü *senyv senny*; eső *ess*. Hasonlóan fejlődtek ki a *mag*, *or*, *szeny*, *megy*, *ag*, *mel* (=el) gyökökből *makk*, *orr*, *szenny*, *meggy*, *agg*, *mell* stb. A toll tehát = toló, mert a madarat tovább tolja; valamint népies nyelven, a mivel hallunk, *halló*, *hallóka*, a mivel látunk, *látó*, *látóka*, a mivel nyelvünk, és nyeldekünk, *nyelő* *nyelv*, *nyeldeköl*. Egyébiránt többé kevésbé egyeznek vele a mongol *dalí* (der Flügel eines Vogels); továbbá Budenz J. szerint a lapp *tolke* (toll), finn *lapp dolge*, mordvin *tolga*, votják *tüi*, vogul *taul* (szárny, toll) stb.; Vámbéry szerint az oszmanli *tüj*, csagataj *tüg*; eléjőnek Zenkernél a *tüle* és *tel* szók is hasonló értelemben.

TOLLÁRUS, (toll-árus) ösz. fn. Ki tollal mint árucikkkel kereskedik.

TOLLAS, (to-l-u-as) mn. tt. *tollas-t*, v. *at*. tb. —ak. 1) Minek testét mez gyanánt tollak fődik. A madarak *tollas állatok*. 2) Tollal díszített, vagy tömött, vagy behintett, beszemetezett. *Tollas kalapot viselni. Tollas bot* a régi vezérek, és vezénylők jelvénye, buzogánya. *Tollas lábu galamb*, máskép: *gatyás*. *Tollas párna*, *vánkos*, *zsák*. *Tollas haj*, melybe tollszálak, pelyhek keveredtek.

TOLLASÁLLAT, (tollas-állat) ösz. fn. Bármely madár általában.

TOLLASAN, (to-l-u-as-an) ih. Tollal ellátva, főkészítve.

TOLLASDI, (to-l-u-as-di) fn. tt. *tollasdi-t*, többese nincs szokásban. Egy vagy több tollal üzött különféle játéknem, p. midőn az asztalt többen körül állják, s a közepére letett tollat ideoda fujják, vagy fagyolyócskába tollat szúrnak, s lapoczkával egymásnak ütögetik stb. Képzője *di* játéknemeket alkot, mint, *katonásdi*, *bujosdi* stb.

TOLLASÍT, **TOLLASIT** (to-l-u-as-it) áth. m. *tollasít-ott*, par. —s, htn. —ni, v. —ani. 1) Tollakkal díszít, cifráz, vagy behint, beszemetez; szokottabban: *tollaz*. 2) Átv. gazdagít s mintegy vagyonnal fölruház. V. ö. **TOLLASODIK**.

TOLLASÍTÁS, **TOLLASITÁS**, (to-l-u-as-it-ás) fn. tt. *tollasítás-t* tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés midőn valaki tollasít.

TOLLASLAPTA, (tollas-lapta) ösz. fn. Tollal ellátott laptaforma szer.

TOLLASNÉP, (tollas-nép) ösz. fn. l. **TOLLASÁLLAT**.

TOLLASODÁS, (to-l-u-as-od-ás) fn. tt. *tollasodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A növésben levő, vagy megvedlett, megkoppasztott madárnak állapota, midőn tollai nőnek. Átv. gazdagodás, gyapjasodás, midőn valaki megszedi magát.

TOLLASODIK, (to-l-u-as-od-ik) k. m. *tollasodtam*, —tát, —ott. Mondjuk madárról, midőn tollai sarjadanak, és sűrűsödnek, vagy felnőtt madárról

is, midőn vedlés vagy koppasztás után ismét tollakat kap. Átv. gazdasága gyarapodik, gazdagodik, megszedi magát; máskép, szintén átv. ért. *gyapjasodik jaggyasodik*.

TOLLÁSZKODÁS, (to-l-u-ász-kod-ás) fn. tt. *tollászkodás-t.* tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvő állapot, midőn a madár, s illetőleg az ember tollászkodik. V. ö. **TOLLÁSZKODIK**.

TOLLÁSZKODIK, (to-l-u-ász-kod-ik) k. m. *tollászkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Mondjuk madárról, midőn csőrével tollai között piszkálódik, azokat a faresikből kiszívott olajnemű anyaggal nyirkosítja, tisztogatja, rendezgeti, huzogatja; rövid szóval, midőn tollaival bibelődik. Emberről szólva, am. hajából, ruhájáról az oda tapadt tollakat pelyheket szedegeti; átv. ért. haszontalansággal tölti az időt.

Ez időnek törzsőke az önállólag nem divatos *tollász*, azaz, tollakkal bánik, vagy bánó.

TOLLATLAN, (to-l-u-at-lan) mn. tt. *tollatlan-t*, tb. — *ok*. 1) Aminek tollai nincsenek; vagy még ki nem nőttek. *A négy lábú állatok tollatlanok. Az ember két lábú tollatlan állat, mint Pláto, talán tréfából, mondotta. Tollatlan verébfak, meztelenek.* 2) A mi tollal diszitve, vagy töltve nincsen. *Tollatlan kalap, süveg. Tollatlan párnahéj.* Ellentéte: *tollas*. Határozóként am. tollatlanul.

TOLLATLANUL, (tol-u-atlan-ul) ih. Toll nélkül.

TOLLAZ, (to-l-u-az) áth. m. *tollaz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. 1) Tollal, vagy tollakkal diszít, ékesít. *Kalapot, süveget tollazni. Föltollazza magát.* 2) Tollal behint, disztelelné tesz. *Haját, ruháját betollazta. Ágyvetéskor betollazni a szobát.*

TOLLAZÁS, (to-l-u-az-át) fn. tt. *tollazás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valamit tollaznak. V. ö. **TOLLAZ**.

TOLLAZAT, (to-l-u-az-as) fn. tt. *tollazat-ot*, harm. szr. — *a*. A madár testét mez gyanánt fődő tollak öszvege, mint sajátnemű szerkezetes egész. *Czifra, tarka, fehér, fekete, tömött tollazat.* Továbbá, tollakból készített pipere. *Kalap, süveg tollazata.*

TOLLBOKRÉTA, (toll-bokréta) ösz. fn. Bokrosan, csokrosan elkészített tollak, mint bizonyos pipere, vagy disz. *Kalapot, süveget diszítő tollbokréta.*

TOLLCSAVARÓ, (toll-esavaró) ösz. fn. Órások eszöke, melylyel az óratollat illető helyére bebeszik.

TOLLCSÉV, **TOLLCSÓ**, (toll-csév. v. — cső) ösz. fn. A tollnak csöves része.

TOLLÉK, (toll-ék) ösz. fn. l. **TOLLPIPERE**.

TOLLÉKÁRUS, (toll-ék-árus) ösz. fn. Árus ki ki tollékekkel, vagyis tollakból készített piperékkel kereskedik.

TOLLÉKESSÉG, (toll-ékesség) ösz. fn. lásd **TOLLPIPERE**.

TOLLFIÓK, (toll-fiók) ösz. fn. Fiók, melyben a disztollakat, vagy tollpiperét tartják.

TOLLFOSZTÁS, (toll-fosztás) ösz. fn. Bibelődő cselekvés, mely által a tollnak szőrös, pelyhes szárait a szárról letépdelik. *Meg nem szakad ember a tollfosztásban.* (Km.).

TOLLFOSZTÓ, (toll-fosztó) ösz. mn. és fn. 1) Aki tollat foszt. 2) Helyiség, ahol tollat fosztanak. V. ö. **TOLLFOSZTÁS**.

TOLLFŰ, (toll-fű) ösz. fn. l. **HAJKA**.

TOLLGATYA, (toll-gatya) ösz. fn. Átv. ért. némely madarak lábszárait gatyaként takaró puha, pehelyféle tollazat.

TOLLGATYÁS, (toll-gatyás) ösz. mn. Mondjuk némely madarokról, melyeknek úgynevezett tollgatyájok van. *Tollgatyás v. csak gatyás galamb.*

TOLLHARCZ, (toll-harcz) ösz. fn. Írásban gyakorlott vitakozás oly személyek között, kik bizonyos véleményben, vagy ügyben ellenkeznek egymással.

TOLLHÉGY, (toll-hégy) ösz. fn. Az író tollnak vékony csúcsa, vége.

TOLLHIBA, (toll-hiba) ösz. fn. Írásban elkövetett hiba.

TOLLHÓS, (toll-hős) ösz. fn. Személy, ki tollal, vagyis írásbeli felelővel szokott, vagy szeret vitakozni. Tulajdonkép a veszekedni szerető írók gúnyneve.

TOLLHUZÁS, (toll-huzás) ösz. fn. Az író kezének működése, midőn a tollal bötüket képez, tollvonás, tollrántás. *Egy tollhuzással változtatni a bötűn, szón.* A ‚kór‘ból egy tollhuzással lesz ‚kór.‘

TOLLKALÁSZ, (toll-kalász) ösz. fn. Növény nem a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből; csészéje egy virágu, két polyváju; polyváji gyapjasak, kalászosak; bokrétája két ondóju, a külsőnek hegyén két kis egyenes kalász, a derekán egy megtekeredett. (Lagurus.)

TOLLKARMANTYÚ, (toll-karmantyú) ösz. fn. Karmantyú, mely tollal, vagy pöhölylyel van béllelve. V. ö. **KARMANTYÚ**.

TOLLKERESKEDŐ, (toll-kereskedő) ösz. fn. l. **TOLLÁRUS**.

TOLLKÉS, (toll-kés) ösz. fn. Vékony, kis pilingáju késecske, melylyel tollat csinálni szokás. *Két, négy águ tollkés. Toll késsel körmöt metszeni, tyűk-szemet vágni.*

TOLLMETSZŐ, (toll-metsző) ösz. mn. és fn. 1) A ki tollat metsz, vagy amivel tollat metszenek. 2) L. **TOLLKÉS**.

TOLLNOK, (toll-nok) fn. tt. *tolnok-ot*, harm. szr. — *a*. Általán írással foglalkodik; aki tollal azaz különösen valamely gyülekezetben, tanácsban jegyző; másképen: *tollvivő*.

TOLLÓ, tájdivatosan pl. a székeleyknél is am. talló v. tarló.

TOLLÓRA, (toll-óra) ösz. fn. Óra, melyet aczélból készített tollféle mű mozzgat, különböztetésül az ingaórától.

TOLLÓZ, tájdivatosan pl. a székeleyknél is am. tarlóz.

TOLLPILLE, (toll-pille) ösz. fn. Moly-pille, mely a tollat szereti rágni.

TOLLPIPERE, (toll-pipere) ösz. fn. Tollakból készített diszmű, p. a női kalapokon, hadi süvegeken stb.

TOLLPIPERÉSZ, TOLLPIPERŐ, (toll-piperész v. —piperő) ösz. fn. Divatárus személy, ki tollpiperéket készít, s azokkal holmi ruhaneműeket föl-ékesít.

TOLLPOH, (toll-poh) ösz. fn. Tollal tömött s poh gyanánt dudorú része valaminek. *Tollpohos ruha*. V. ö. POH.

TOLLRAJZ, (toll-rajz) ösz. fn. Rajz, melyet valaki tollal, és tintával, nem írónnal vagy festésszpacacsccsal készít.

TOLLRÁNTÁS, (toll-rántás) ösz. fn. I. TOLLHUZÁS.

TOLLSÉPRŰ, (toll-séprű) ösz. fn. Séprű gyanánt szolgáló, öszveköttött hosszú tollak, vagy e végre használt egész madárszárny, különösen, lúd-szárny.

TOLLSZÁR, (toll-szár) ösz. fn. A nagyobbféle madártollnak szilárd állományu, s alul üreges része, nevezetesen, melyből írotollat csinálhatni. Szélesb ért. minden tollnak derékszála, melyből szőr, vagy pihenemű sarjak nőnek ki. Midőn tollat fosztanak, a tollszárnak szőrét, pelyhét húzkálják le.

TOLLSZEKRÉNY, (toll-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben tollékszereket, tollpiperét tartanak.

TOLLTARAJ v. —TARÉ, (toll-taraj vagy —taré) ösz. fn. Némely madarak feje tetejét taraj gyanánt ékesítő tollak, vagyis bóbíta; milyen a kócsagok, babukák tolltaraja.

TOLLTARTÓ, ösz. fn. Hüvely, vagy tok, melyben írotollakat szokás tartani.

TOLLTOK, (toll-tok) ösz. fn. 1) A madár tollnak alsó üreges szára, dereka, mely legelőszőr sárjadzik ki. 2) Írotollaknak való hüvely.

TOLLTŰ, (toll-tű) ösz. fn. Azon aczél peczek, melyen a zseborák tolla fekszik, és mozog.

TOLLU, fn. tt. *tollut*; tájdivatos kiejtés; lásd TOLL.

TOLLUFŰ, (tollu-fű) ösz. fn. I. HAJKA.

TOLLVAKARÍTÁS, (toll-vakarítás) ösz. fn. Gúnyosan szólva am. tollhuzás, tollvonás.

TOLLVITA, (toll-vita) ösz. fn. lásd TOLLHARCZ.

TOLLVIVŐ, (toll-vivő) ösz. fn. I. TOLLNOK.

TOLLVONÁS, (toll-vonás) ösz. fn. I. TOLLHUZÁS.

TOLMÁCS, (1), fn. tt. *tolmács-ot*, harm. szr. —a. Személy, ki egymással értekezni, vagy beszélni akaró, de egymás nyelvét nem értő személyek között, mint azok nyelveiben jártas, magyarázóként közbenjár, vagyis az egyiktől mondottakat a másik nyelvén előadja. *Tolmács által értekezni, tanácskozni,*

tudakozódni. Széles ért. minden magyarázó, vagy értelmező. *Te légy tolmácsa gondolatimnak, vágyaimnak, érzelmeimnek*. Idegen származásu szó. Mongol nyelven: *tolmácsi*, honnan *tolmácsila-khu*, = tolmácsol-ni, tatárul: *tulmas*, oroszul: *tolmács*, lengyelül: *tlumacz*, németül: *Dolmetscher*, (dolmetschen am. tolmácsolni), török-persa-arab nyelven: *tardsamán*, *tardsumán*, *turdsumán*, ezen igétől: *tardsamá* (= fordítani). A törökknél eléjőn *dragomán*, *drogemán*, *trugmán* alakokban is.

TOLMÁCS, (2), faluk Nógrád, Bars és Szala, puszta Nyitra m.; helyr. *Tolmács-ra*, —on, —ról.

TOLMÁCSOL, (tolmács-ol) áth. m. *tolmácsol-t*. Mint szoros értelemben vett tolmács magyaráz, vagy értelmez valamit. Szélesb ért. másnak gondolatait, érzelmeit az illetők fölfogására elérteszti. V. ö. TOLMÁCS, (1).

TOLMÁCSOLÁS, (tolmács-ol-ás) fn. tt. *tolmácsolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki tolmácsként beszél, magyaráz, értelmez. V. ö. TOLMÁCS, (1).

TOLMÁCSOLAT, (tolmács-ol-at) fn. tt. *tolmácsolat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Az ami tolmácsoltatik vagy tolmácsoltatott, tolmácsolt szó v. beszéd.

TOLNA, hasonló nevű vármegyében a Duna jobb partján fekvő régi mezőváros, a hajdani rómaiaknál *Altinium*; helyr. *Tolná-ra*, —n, —ról; mint megye nevével: *Tolná-ba*, —ban, —ból. Van ily nevű falu is Komárom m. *Megjárta Tolnát, Baranyát* (km.) azaz, nagy tapasztalatu ember.

TOLNAVÁRMEGYE, (Tolna-vár-megye) ösz. fn. Fehér, Somogy, és Baranya vármegyék között fekvő, s a Duna jobb partjára dőlő vármegye.

TOLÓ, (to-l-ó) mn. és fn. tt. *toló-t*. 1) Aki valamit tol. *Széltozó ember*, szeleverdi, szeleskedő, nagy szélllel, hűhóval járó. 2) Eszköz, melylyel valamit tolnak. A viszonzszóval rendszeren öszvetéttetik. *Toló-rúd*, *tolózár*, *kitoló-kása* (hús nélkül) melyet a menőben levő, vagy kelleetlen vendégnek adnak, hogy elmenjen. 3) Amit egyik helyről vagy helyzetből a másikra tolás által szoktak elmozdítani. *Toló ablak*, melyet nem tárnak, nyitnak, hanem föl alá tolnak. *Tolóágy*, melyet fiók gyanánt majd betolnak, majd kihúznak. *Tolószek*, mely karikákon jár. 4) Amit tolva készítenek. *Tolófánk*, *tolócsik*. Mind ezeket l. saját rovataik alatt.

TOLÓABLAK, (toló-ablak) ösz. fn. Ablak, melynek egyes szárnyát, vagy fiókját kinyitás helyett föl szokták tolni.

TOLÓÁGY, (toló-ágy) ösz. fn. Fióknemű ke-rekes ágy, melyet lábakon álló ágy alá, vagy szekrényféle állványnak hézagába szokás betolni.

TOLÓCSÍK, (toló-csik) ösz. fn. Csikféle tészta-étel, melyet szűk csövön általtolva készítenek, különböztetésül a *metélt csik-tól*. V. ö. CSÍK.

TOLÓDÁS, (to-l-ó-od-ás) fn. tt. *tolódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A tömegesen mozgó sereg tagjainak viszonyos nyomódása, vagy surlódása egy-

mással; vagy valamely testnek erőszakos odább nyomása, egy tömegbe gyűlése.

TOLÓDIK, (to-l-ó-d-ik) belsz. m. *tolód-tam*, —*tál*, —*ott*. Mintegy belső erejénél fogva, habár kül erőszaktól nyomva is tovább-tovább halad, s többekkel öszvehalmazódik, öszvetőmődik. *A jégdarabok a partra tolódnak. A kiömlött árvíz messze tolódik. A szél-től hajtott por, homok, gaz öszvetolódik.*

TOLÓFÁNK, (toló-fánk) ösz. fn. Fánk, vagyis tésztából csinált sütemény, melyet tülök forma, s belül rovatos csövön eresztenek által, különböztetésül a *dorongfánk*-tól, melyet hengerre tekernek, továbbá a *gömbölyű fánk*- és *forgács fánk*-tól, mely utóbbit forgács formára alakítanak vagy alakítottak. V. ö. **FÁNK**.

TOLÓFIÓK, (toló-fiók) ösz. fn. Szekrénynek, asztalnak, vagy más bútornak fiókja, melyet ki lehet húzni, és betolni.

TOLÓFOGAS, TOLÓGERÉB, (toló-fogas v. —geréb) ösz. fn. Fogas vagy gerébféle eszköz, melyet ide-oda tolni lehet.

TOLÓHOROG, (toló-horog) ösz. fn. Tolásra szolgáló horog.

TOLÓKA, (to-l-ó-ka) kicsiny. fn. tt. *tolókat*, 1) Závárféle eszköz, melyet csukás vagy nyitás végett ide-oda lehet tolni. *Závárok, kapuk, ajtók tolókája.*

2) L. **TALICSKA**.

TOLÓKANÁL, (toló-kanál) ösz. fn. Tolásra szolgáló kanál forma eszköz (a fűrészmalomban).

TOLÓKÁSA, (toló-kása) ösz. fn. L. **TOLÓ** alatt.

TOLÓKASZA, (toló-kasza) ösz. fn. L. **NÁD-TOLÓ**.

TOLÓKÁZ, (tol-ó-ka-az) áth. m. *tolókáz-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Tolókéval zár. 2) Tolókéval el-ki-v. széthordoz.

TOLÓKERÉK, (toló-kerék) ösz. fn. Tolásra szolgáló kerék.

TOLÓMŰ, (toló-mű) ösz. fn. Tolásra szolgáló mű; különösen a fűrészgépnek azon része, mely a ramaszszékér (Blockwagen, Klotzwagen) előtolását eszközözi.

TOLONG, (tol-ong) gyak. önh. m. *tolong-tam*, —*tál*, —*ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Mondjuk mozgásban levő sűrű néptömegről, vagy állati seregről, nyájról, esordáról, midőn egymást tolvá, nyomkodva, taszigálva halad. *Tolongnak a vásári népek, az itatóra siető bar-mok. Tolongottak, mint az esztergára hajtott juhok.* (Pázmán préd. 475. l.). Azon gyakorlatos igék egyike, melyek képzője közbevetett *n-t* vesz föl, mint, *tálong*, *dülong*, *szállong*, *fetreny* stb.

TOLONGÁS, (to-l-ong-ás) fn. tt. *tolongás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A mozgásban levő tömeg, se-reg tagjainak szorонkodása, egymásra viszonyosan ható nyomdosása. *Tolongásban lábára hágtak, oldalba döfték, majd kinyomták a lelkét.*

TOLÓNYOSZOLYA, (toló-nyoszólya) l. **TOLÓÁGY**.

TOLÓRÚD, (toló-rúd) ösz. fn. Általán mindenféle rúd, melylyel valamit tolnak, különböztetésül másnemű, pl. emelő, nyomórúdtól.

TOLÓSZÉK, (toló-szék) ösz. fu. Karikákou járó szék, melyet helyről helyre tolni lehet.

TOLÓZÁR, (toló-zár) ösz. fn. Peczek az ajtón, kapun, vagy a pléh alján, mely ide-oda tolnható és zár gyanánt szolgál.

TOLU, fn. tt. *tolut*, székelesen: *tolvat*; pl. *tolvat fosztottam*; l. **TOLL**.

TOLÚL, (tol-úl) önh. m. *tolúl-t*. Ön ereje, habár más erőszak által is nyomva előre halad; továbbá, rakásra, egy tömegbe gyűl, együvé szorúl, nyomúl, halomra torlódik stb.

TOLULÁS, (tol-úl-ás) fn. tt. *tolulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Erőszakos előre nyomulás, együvé szorulás, öszvetorlóadás, stb. *Vértolulásban szenvedni.*

TOLVADIA, falu Torontál m.; helyr. *Tolva-dia-ra*, —*n*, —*ról*.

TOLVAJ, fn. tt. *tolvaj-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szokott ért. személy, ki lop, vagyis, másnak ingó vagyonát alattomban elviszi s magának tulajdonítja; másképen: *or* v. *orv*, latinul: *fur*, németül: *Dieb*. Különbözik tőle a *rabló*, ki a másét ennek személye ellen intézett erőszakkal ragadja el, mint az utonálló zsványok, haramiák; latinul: *praedo*, németül: *Rauber*. *Addig jár a tolvaj lopni, míg fölakasztják.* (Km.). *Házi tolvaj*, ki az illető házban lakik, és lop. *Házi tolvajtól nehéz óvakodni.* (Km.). Szélesb ért. minden alattomos csaló, ki mást rozlelküleg károsít, pl. hűtlen gazdatiszt, tilosba hajtó baromőr stb. Egyébiránt, Molnár A. latinozata szerint *praedo*, *latro* értelemben is vétetett, mennyiben mind a tolvaj, mind a rabló abban egyeznek, hogy mindketteje másnak vagyonát zsákmányul elveszi. Ezen alapfogalomból kiindulva magyar elemzéssel úgy vélekedhetünk, hogy a *tolvaj* gyöke *dú*, azaz zsákmány, ragadmány, latinul: *praeda*, honnan az elavult *dúka*, am. az öszves dúnak egy osztályrésze, s ebből katonai nyelven *dukál* am. zsákmányrészü kijár; továbbá *dúméh*, am. tolvajméh, mely más méhek kasát meglolja; *dús* eredetileg kinek sok dúja (ragadomány) van, *dúsgazdag*. A *dú* gyökből lett *dúl* (*praedatur*), s ebből *duló*, *dulva* részesülők. Tehát a *tolvaj* szó közvetlen törzse lehetett a részesülő *dulva*, melyből *j* utóhangzással lett *dulvaj*, módosítva *tolvaj*; miszerint *tolvaj* = *duló*, mint *csalva* szokottam *csalva* = *csaló*. Alakra hasonlók hozzá azon *aj* v. *éj* végzetű nevek, melyek eredetileg *ó* v. *é*-vel képződtek, mint *gané*, *ganéj* *ganaj*, *taré* *taréj* *taraj*, *paré* *paréj* *paraj*, *karé* *karéj* *karaj*. Egyébiránt a töröktatárban *tala-mak* am. rabolni. Budenz J. szerint pedig a déli vogulban *tolmakh*, a lappban *suol*, *suola*, a mordvinban *salaj*, *salí*, *salicsa*, a hegyi cseremiszbén *šola* (magyar *s*) szintén am. tolvaj.

TOLVAJBANDA, (tolvaj-banda) ösz. fn. Több tolvaj szövetekezése, társasága, tolvajcsapat.

TOLVAJBARLANG, (tolvaj-barlang) ösz. fn. Földalatti rejték, vagy más buvóhely, melyben tolvajok tanyáznak.

TOLVAJCSA, (tolvaj-esa) kicsinző fn. tt. *tolvajcsát*. A Bécsi codexben am. a latin *latronculus*. „Fosztván kívül a tolvajcsa.” (Ózeás prof. VII).

TOLVAJCSAPAT, (tolvaj-csapat) l. TOLVAJBANDA.

TOLVAJCZIMBORA, (tolvaj-czimbora) ösz. fn. A tolvajságban, lopásban részes társ.

TOLVAJCZIMBORASÁG, (tolvaj-czimboraság) ösz. fn. Tolvajok társasága, szövetsége. V. ö. CZIMBORA.

TOLVAJCSÍNY, (tolvaj-csíny) ösz. fn. Csíny, melyet valaki mint tolvaj követ el, vagyis lopást előmozdító, lopásra célzó mindenféle cselekvés.

TOLVAJECZET, (tolvaj-eczet) ösz. fn. Négyféle eczetvegyüleből készített, s bizonyos bajok ellen gyógyyszerül használtatni szokott eczet. (Räubersig, acetum quatuor latronum.)

TOLVAJÉLET, (tolvaj-élet) ösz. fn. Életmód, mely tolvajkodásból tartja fenn magát.

TOLVAJFÉSZÉK, (tolvaj-fészék) ösz. fn. Ház, tanya, vagy helység, vidék, erdőség, hol tolvajok szoktak tanyázni, tartózkodni, vagy honnan időnként sok tolvaj kerül ki.

TOLVAJFURDANCS, (tolvaj-furdancs) ösz. fn. Kővér bolhához hasonló nagyságú furdancs, mely a fűvészgöyteményekben nagy kárt szokott tenni. (Ptinus fur.) V. ö. FURDANCS.

TOLVAJFŰ, (tolvaj-fű) ösz. fn. Népies neve a csakkörök neméhez tartozó egyik növényfajnak; (sárga) virága bugás; leveli félbe-szárnnyasan hasgattak; a végső karély 3—5 szögletű, fogas; más-kép szintén népiesen: *sebfű*, növénytani néven: *bugás csakkör*. (Prenanthes muralis).

TOLVAJHAD, (tolvaj-had) ösz. fn. Egész népségből álló tolvajcsapat.

TOLVAJKODÁS, (du-l-vaj-kod-ás) fn. tt. *tolvajkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Lopással való foglalkodás, gyakori lopás. *Tolvajkodást üzni*.

TOLVAJKODIK, (du-l-vaj-kod-ik) k.m. *tolvajkod-tam*, — *tál*, — *oit*. Tolvajéletet gyakorol, lopással foglalkodik, s abból él.

TOLVAJKULCS, (tolvaj-kulcs) ösz. fn. Általán, kulcs, melylyel a tolvajok az árákat föl szokták nyitni. Különösen saját szerkezetű kulcs, mely többféle zárt fölnyit, álkulcs.

TOLVAJLÁMPA, (tolvaj-lámpa) ösz. fn. Kis kézi lámpa, vagy mécs, mely a tolvajoknak igen alkalmas, mivel egy fordítás, vagy tolóka által világosságát majd el lehet zárni, majd felderíteni.

TOLVAJLÁS, (du-l-vaj-ol-ás) fn. tt. *tolvajlás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Lopás, más jószágának alattomos elvívése, elidegenítése.

TOLVAJLÁSI, (du-l-vaj-ol-ás-i) mn. tt. *tolvajlasi-t*, tb. — *ak*. Tolvajlást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tolvajlasi kísérlet*,

TOLVAJMÉH, (tolvaj-méh) ösz. fn. l. DÚMÉH.

TOLVAJNÉP, (tolvaj-nép) l. TOLVAJHAD.

TOLVAJNŐ, (tolvaj-nő) ösz. fn. Tolvajságban ért, marasztott nőszemély.

TOLVAJNYELV, (tolvaj-nyelv) ösz. fn. Sajátnemű zagyvaléknyelv, melyen a tolvajczimborák egymással beszélni szoktak, s melyet mások nem értenek.

TOLVAJOL, (du-l-vaj-ol) áth. m. *tolvajolt-t*, v. *tolvajolt-ott*, htn. *tolvajolni* v. *tolvajlani*. Mint tolvaj más jószágát elviszi, elidegeníti. Ez igét följegyzette szótárában Molnár Albert, s használta Pázmán, de ma, úgy látszik, alig van divatban. Egyébiránt képezetetésre hasonló azon kevés igékhez, melyek az illető személy működésére vonatkoznak, mint *papolt, zarándokol, szolgál, kovácsolt, ácsolt*.

TOLVAJOS, (du-l-vaj-os) mn. tt. *tolvajost*, v. *at*, tb. — *ak*. Tolvajokkal bővelkedő, a hol tolvajok tartózkodnak. *Tolvajos erdő*.

TOLVAJRÁK, (tolvaj-rák) ösz. fn. Indiai rákfaj, mely meztelen farkát sziklarepedékbe szokta rejtteni. (Cancer latro.)

TOLVAJSÁG, (to-l-vaj-ság) fn. tt. *tolvajság-ot*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, melyet a tolvaj követ el, vagy gyakorol. *Tolvajságból élni*.

TOLVAJTANYA, (tolvaj-tanya) ösz. fn. A tolvajczimborák gyülekezési, és tartózkodási helye.

TOLVAJTÁRS, (tolvaj-társ) ösz. fn. l. TOLVAJCZIMBORA.

TOLVAJTÁRSASÁG, (tolvaj-társaság) ösz. fn. l. TOLVAJCZIMBORASÁG.

TOLVAJÚT, (tolvaj-út) ösz. fn. Alattomos, titkos út, melyen a tolvajok szoktak járni, melyen észrevétlenül el lehet valahová jutni.

TOLVAJVADÁSZ, (tolvaj-vadász) ösz. fn. Kitilosba jár vadászni.

TOLVASODIK, székelyesen am. tollas (to-l-u-as); tollasodik; l. ezeket.

TOLY, TOLYÓKA; TOLYONG stb. (Szabó Dávidnál) l. TOL; TOLÓKA; TOLONG stb.

TOM, (1), természeti hang, melyből *tomb*, *tombol*, *tombolás*, tulajdonképp kicsapongó jó kedvre vonatkozó szók származnak, mely topogással, ugrálással jelenkezik; lágyabban ejtve: *dom*, honnan *dombóroz*. Ide tartozik a hangszert jelentő *tombura* v. *tambura* is. Hasonló származási viszonyban állanak a szintén hangutánzó gyökökből kifejezett *zsémb zsémbel*, *bömb bömböl*, *doromb dorombol*, *dörömböl*, *zörömböl*, *csörömpöl*, *kolompól*. Sándor István szerint „tomb” jelentett hajdan lakomát, lakmározást is, mely gyakran tombolással, tánczezal szokott párosulni.

TOM, (2), elvont gyök, melyből két külön értelmű: származékok erednek: a) *tompa*, *tompúl*, *tompít*, és *tombár*, melyek metszett, csonkított vágott állapotra vonatkoznak; továbbá: *tomb* *tombác*, mint a levágott fának dereka, tőkéje; egyezik vele a latin *tundo*, *obtundo*, *obtusus* szókban rejlő *tun* gyök; b) *tompor*, *tompora*, melyek a tömörtet, duzzadtat jelentő *domb* *dombor*,

doboru szókkal rokonúlnak, s maga a gyök megvan a latin *tumet, tumor, tumidus, tumulus*, a német *dunsen-*ben is stb. Részletesen l. TEM v. TÖM gyök.

TOM, (3), köznépiesen (kivált 'nem' tagadó szócska mellett) összehúзва am. tudom.

„Nem vagy legény, nem vagy,
Nem mersz esőket adni,
Azt gondolod rózsám,
Nem tom visszaadni.“

Népdal.

Látom emberséges össze gyűléseket,
Nem tom mire vélni e végezéseket“

Lakadalmi vers.

TOMAJ, (1), fn. tt. *tomaj-t*, tb. —ok. Heves megyei tájszó, am. sáros söppedék, ingoványos hely. Rokon *tó, tócsa* szókkal.

TOMAJ, (2), puszta Heves m.; BADCSON—, CSERSZEG—, LESENCZE—, faluk Szala m.; helyr. *Tomaj-ba*, —*ban*, —*ból*.

TOMAJKÓ, l. TOMOLYKÓ.

TOMÁNYA, falu Szatmár m. helyr. *Tományá-ra*, —*n*, —*ról*.

TOMB, (tom-b) fn. tt. *lomb-ot*, harm. szr. —*ja*.

1) Mint hangutánzó jelent zajos, lármás, dobogó, topogó ugrálással járó mulatságot, vigságot, lakomát. 2) Am. duz gyanánt alaptámasztékül szolgáló tönk, tőke, tuskó vastag gerenda. *Tombot tenni a foltozás végett partra kivont hajó alá*. Képeztetésre hasonlók hozzá a részint önállóan élő, részint csak származékaikban rejlő *gomb, domb, lomb, czomb, doromb, gömb, romb, zsémb, bömb, hömb* stb.; származéka némi értelmi módosítással: *tombác*, azaz hajó helyett malom alá tétetni szokott, kivésett vastag tölgyfaderék, melynek belső ürege 4—6 lábnyi átmérőjű. Egy malom alá Szeged tájékán három *tombác*ot tesznek, kettőt a malomház alá, egyet pedig tarhajó vagy völgyhajó gyanánt a készsége kivül. A *tomb* és *tombác*, tehát körülbelül oly viszonyban állanak egymáshoz, mint a *gomb* és *gombóc*, a *gömb* és *gömböc*, a *lap* és *lapác*. Mi elemzését illeti, l. TÓM v. TOM, gyök.

TOMBÁ CZ, (tom-b-ác) fn. tt. *tombác-ot*, harm. szr. —*a*. L. TOMB alatt.

TOMBÁR, (tom-b-ár) mn. tt. *tombár-t*, tb. —ok. Buta, ostoba, tompa eszü, vagyis tombhoz, *tombác*-hoz hasonló, kiről azt is szokták mondani, hogy olyan mint a tuskó. Ugyanezt jelenti a tájdivatos *tankó*. Gyöke az átv. értelmű *tomb*.

TOMBOL, (tom-b-ol) önh. m. *tombol-t*. 1) Örömeben, széles kedvében ugrál, tapossa a földet. *Tom-bol a lakmározó legénység*. Egyezik vele *dombéroz*. 2) Szélesb ért. akármiféle indulatból nagy robajt csinál. *Mérgében, haragjában tombol*. Gyöke a természeti hangot utánzó *tom*.

TOMBOLÁS, (tom-b-ol-ás) fn. tt. *tombolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —*a*. Kedélyi állapot, midőn va-

laki örömeben, vagy más indulattól elragadtatva *tombol*. V. ö. TOMBOL.

TOMBORA, (tom-b-or-a) fn. tt. *tomborát*. Húros hangszer, melyet ujjakkal vagy tollal pengetnek, s csaknem úgy hangzik, mint a czitara. „Vedd el ajándéku... *tomborámat*.“ Faludi Ferencz. (Pásztorversengés). A dunai hajóslegények tréfásan másikszedőnek hívják, mert mint ennek, olyan nyaka és öblözete van. Hangutánzónak látszik, valamint a *doromb, gordon, brúgó, barbora* tompa hangszerek nevei is. Hasonlatára képeztetett az ujjabb alkatu *zongora* is. Tájak szerént némi módosulattal: *tombura, tambura*. A persában *tambur* (instrumentum musicum celebre; cithara oblongiore collo, rotundo ventre; fidibus aeneis, quae plectro pulsatur): máskép: *dunbura* v. *danbura*; Vullers véleménye szerént ettől: *dunba bara* (cauda obesa ovis).

TOMBORÁL, (tom-b-or-a-al) önh. m. *tomborál-t*. Tomborán játszik. V. ö. TOMBORA.

TOMBORÁS, (tom-b-or-a-as) fn. tt. *tomborás-t*, tb. —ok, harm. szr. —*a*. Személy, zenész, ki tomborán játszik.

TOMBURA; TOMBURÁL, l. TOMBORA; TOMBORÁL.

TOMCSIN, falu Turóc m.; helyr. *Tomcsin-ba*, —*ban*. —*ból*.

TOMEJ, puszta Somogy m.; helyr. *Tomej-re*, —*en*, —*ról*.

TOMESD, falu Zaránd m.; helyr. *Tomesd-re*, —*en*, —*ról*.

TOMEST, falu Krassó m.; helyr. *Tomest-re*, —*en*, —*ról*.

TÓMESTER, (tó-mester) üsz. fn. Nagyobb urodalmakban tiszt, ki a halastavakra felügyel, s az azokat illető kiadásokról és jövedelmekről számadol. *Tatai urodalom tómaster*.

TOMNYATEK, falu Zaránd m.; helyr. *Tomnyatek-re*, —*én*, —*ról*.

TOMOJKÓ, l. TOMOLYKÓ.

TOMOLYKÓ, fn. tt. *tomolykó-t*. A pisztránghoz hasonló folyóvízi hal, melynek oldalai hamuszínűek. (Thymallus.)

TOMOR, falu Abaúj m.; helyr. *Tomor-ra*, —*on*, —*ról*.

TOMP, (tom-p) fn. tt. *tomp-ot*, harm. szr. —*ja*. Mo'nár Albertnél am. tempor, vagy tempora. Meny nyiben dudorút, gömbölyüt jelent, hasonlók hozzá *domb, gomb, czomb, csomb, gömb, csömb, hömp*. Különbözik tőle az elmetszésre, elvágásra vonatkozó *tomp*, melyből *tompa, tompúl, tompít* származtak. V. ö. TOM v. TOM gyök.

TOMPA, (1), (tom-p-a) mn. tt. *tompát*. 1) Aminek élet, hegyét, vékonyabb szelét, sarját elmetszeték, elkoptatták, elvasították. *Tompa kard, fejsze, kesz, szantóvás. Tompa villa, szeg, tű, toll, szarv*. Ellentétei: *éles, hegyes, csúcsos, sarjas*. 2) Ami természeténél fogva olyan, mintha élet, hegyét stb. elvágta volna. *Tompa orr, köröm, fog. Tompa falevelék, tompa hegytető*. 3) Mér-

tani ért. *tompa szög*, melyet szétterpedő szárvonalak képeznek, s mely kilenczven foknál nagyobb; különbözőnek töle: *éles szög*, mely kilenczven foknál kisebb, és *egyenest szög*, mely kilenczven fokos. 4) Átv. *tompa hang*, melynek metsző éle nincsen, s a füldobot vastagon üti meg; *tompa érzék*, mely élénk fogékonyságát elvesztette, s az érdeklő tárgyak benyomását föl nem fogja; *tompa ész, elme*, azaz, buta, ostoba, máskép: *tombár, tanko*.

Gyöke azon *tom*, vékony hangon *tem*, melyből metszésre illetőleg elmetszett, elvágott testdarabokra vonatkozó származékok eredtek. V. ö. TEM. v. TOM gyök. Egyezik vele a tájdivatos *tonka*, és a köz használatu *csonka*, mely egyébiránt szűkebb jelentésű. Hasonló hozzá az előtétés német *stumpf*, mely jelent *tonkát* és *tönköt* v. *tenket*, valamint a magyar *töke*, előtéttel németül: *Stock*. A tompaság alapfogalma rejlik a latin *stupet, stipes, stipula* szókban is, melyek gyökei az *s* kihagyásával: *tup, tip*, fordítva *put*, honnan *putare, amputare*, am. elmetszeni, megtompítani, és *mut*, honnan *mutilus, mutilo* am. metszek, metélek. Szláv nyelven: *tupi*.

TOMPA, (2), falu Hont, pusztá Csanád m.; helyr. *Tompá-ra, —n, —ról*.

TOMPAHÁT, pusztá Csongrád m.; helyr. *Tom-pahát-ra, —on, —ról*.

TOMPAHÁZA, falu Sopron m.; helyr. *Tom-paházá-ra, —n, —ról*.

TOMPAK, fn. tt. *tompak-ot*, harm. szr. —*ja*. Vörössárga színű érkeverék, mely rendszeren sárga és vörös réz, továbbá ón, vagy horganyrészekből áll, s külsejére nézve aranyat mutat. *Tompak óra, tompak gombok*. Malayi nyelven *tombago* rezet jelent, mely kereskedelmi úton jött be az európai nyelvekbe.

TOMPALÁTÁSÚ, v. —LÁTÁSÚ, (tompa-látású) ősz. mn. Gyöngye szemű, ki a tárgyakat homályosan látja. Ellentéte: *éleslátású*.

TOMPÁN, (tom-p-a-an) ih. Tompa minőségben vagy állapotban.

TOMPAORRÚ v. —ORRU, (tompa-orru) ősz. mn. Tertyedt, széles orru, tülökorrú, vagy lapos orru, mint a majom; máskép: *tonkaorru*.

TOMPASÁG, (tom-p-a-ság) fn. tt. *tompaság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Valamely testnek hegyetlen, életlen, csúcstalan állapota, vagy tulajdonsága. 2) Átv. érzéki fogékonytalanság, vagy elmei butaság, ostobaság. V. ö. TOMPA, (1).

TOMPASZÖGLETŰ v. —SZÖGLETŰ, (tompa-szögletű) l. TOMPASZÖGŰ.

TOMPASZÖGŰ, v. —SZÖGŰ, (tompa-szögű) ősz. mn. Ami tompa szöget képez, vagy is olyat, mely kilenczven foknál nagyobb. *Tompaszögű háromszög*, melynek egyik szöge tompa.

TOMPÍT, (tom-pa-ít v. tom-p-it) áth. m. *tompít-ott*, par. —*s*, ltn. —*ni*, v. —*ani*. 1) Valaminek élet, hegyét, csúcsát elmetszi, elvásítja, elkoptatja. *Kardot, kést, villát tompítani. Sok írás megtompítja a tollat. Nyílát tompít, aki serpenyőt lövöldöz.* (Km.) 2) Átv. az

érzékeket, vagy elmetehetséget fogékony erejéktől megfosztja, illetőleg érzéketlenné vagy butává, ostobává tesz. *A mértéktelen élet tompítja az érzékeket, és az észet.*

TOMPÍTÁS, TOMPÍTÁS, (tom-p-ít-ás) fn. tt. *tompítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, vagy hatás, mely által valami tompává tétetik. *Fegyvertompítás. Szentompítás. Észtompítás.* V. ö. TOMPA.

TOMPOR, (tom-p-or) fn. tt. *tompor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Az ember csipeje, és fara között két oldalt kidomborodó rész: máskép: *tompóra*. Mint-hogy a tompor természeténél fogva többé kevésbé kidomborodik, legvalószínűbb, hogy nem egyéb, mint a *dombor* szónak keményített módosulata.

TOMPORA, (tom-p-or-a) fn. tt. *tomporat*. l. TOMPOR.

TOMPÚL, (tom-p-a-úl v. tom-p-úl) önh. m. *tompúl-t*. Tompává leszen, tulajdon és átv. értelemben véve. *Tompúl a kard, kés*, midőn élet veszti. *Tompúl a toll*, midőn hegye elkopik. *Tompúlnak a szemek*, midőn láterejük fogy. *Tompúl az ész*, midőn élnéksége, fogékonysága múlik. V. ö. TOMPA.

TOMPÚLÁS, TOMPULÁS, (tom-p-úl-ás) fn. tt. *tompulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapotváltozás, midőn valami tompúl. V. ö. TOMPÚL.

TOMPÚLAT, TOMPULAT, (tom-p-úl-at) fn. tt. *tompúlat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Tompúlt állapot vagy minőség.

—TON, vékonyhangon: —TÉN, TÖN, összetett igehatározói képzők, (=t-on) mely igékhez szokott járulni, pl. *nyug-ton, men-tén, jö-ttön*. Rendszeren az illető igével párosítva használtatik s ily állapotban gyakorlatos jelentésű, mint: *folyton foly, forrton forr, jöttön jö*. „Haragja lohadton meglöhada.“ Arany J. (Buda halála).

TONGYÓ, fn. tt. *tongyót*. Gyarmathi S. szerént a székeleyknél am. széles lábu (Tájszótár); midőn hasonló értelmű *toppancs* szóval. Kriza J. szerént pedig am. tonyhó; l. ezt.

TONKA, (tom-ka) mn. tt. *tonkát*. Szoros ért. aminek hegye végét elvágta, vagy eltörték. *Tonka kés, tonka kard*, melynek hegye nincs. *Tonka ujjak*, melyeknek egy vagy két izét elmetszették. *Tonka szaru*, melynek hegyét lefűrészelték. Átv. *tonka orr, tompa, széles*, mintha hegyét elmetszették volna. Egyezik vele: *csonka*, továbbá *tompa*, azon különbséggel, hogy ez szélesebb értelmű, s nem csak a testek hegyére, csúcsára, hanem élére is vonatkozik, és hogy ez átv. értelemben az érzékekre és elmére is alkalmaztatik. A *tonka* szóval legközelebbi rokonságban van a *ténk* vagy *tönk*, mint megcsontított darabfat jelentő. E szerint törzse *tonk* am. *tönk* v. *ténk*, mely a képzővel megtoldva melléknévvé alakult, s jelent tenkhez hasonló valamit. V. ö. TEM, vagy TOM gyök.

TONKHÁZA, falu Pozsony m.; helyr. *Tonkházá-ra, —n, —ról*.

TONKÍT, (tom-k-ít) áth. m. *tonkít-ott*, par. — s, htn. — ni v. — ani. Tonkává tesz valamit, midőn hegyét csúcsát, végét elmetezi, vagy eltöri; némi eltéréssel máskép: *csonkít*. V. ö. TONKA.

TONKÍTÁS, TONKITÁS (tom-k-ít-ás) fn. tt. *tonkít-ás*, tb. — ok, harm. szr. — a. Cselekvés, mely által valamely csúcsos, hegyes test tonkává tétetik; némi eltéréssel máskép: *csonkítás*.

TONKÚL, (tom-k-ül) önh. m. *tonkúl-t*. Hegyét, csúcsát, végét vesztve tonkává lesz. V. ö. TONKA; és CSONKA.

TONKULÁS, TONKULÁS (tom-k-ül-ás) fn. tt. *tonkulás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Állapotváltozás, midőn a hegyes, csúcsos, sudaras test tonkává lesz. V. ö. TONKA; és CSONKA.

TONNA, fn. tt. *tonnát*. Az európai nyelvekben általán divatos szó. Széles ért. jelent hordót, különösen, melyben holmi árukat szállítani szoktak. Különösen jelent a) ürmértéket mind folyó mind száraz árukra nézve Angolországban, Északi Némethonban, Dániában, Svédhonban stb.; b) sulymértéket hajórakományoknál.

TONYA, fn. tt. *tonyát*. Kriza J. szerint a székelyeknél Erdővidékében am. kis kövér fejér nép (nőszemély); továbbá: tócsa, állóvíz.

TÓNYA, fn. tt. *tönyát*. Növénym a öthímese seregéből és egyenysók rendéből; bokréája gyertyatartóforma, himjei a bokréta torkán; bibéje gombos, tokja egy rekeszű. (Hottonia). Faja: *czicztónya*, vízben lakik. Úgy látszik, az idegen *hottonia* után képeztetett, ambár, mivel tóvízben tenyészik, azt is vélhetni, hogy gyöke *tó*, s ebből lett *nya* képzővel: *tónya*.

TONYHÓ, székelj tájszó, némi hangáttétellel máskép: *tohonya* l. TUNYA.

TOP, (1), a földet érintő állati lábtalp hangját utánozó természeti hangszó, melyből *topog*, *toppan*, *toppant*, *toporczol*, *toporzékol* származtak. Némi módosítással egyértelműek vele a *tap*, *tep*, *típ*, mint szintén hangutánzó származékok gyökei. V. ö. TAP. Mennyiben az állati lábtalppal bizonyos öszveköttési vagy hasonlati viszonyban állanak, ide tartozók: *topány*, *topor*, *toporján* is.

TOP, (2), ön- és áth. m. *top-tam*, — *tál*, — *ott*. 1) Mint önható am. lehajol, négykézláb áll. 2) Mint átható, valamit akaratlanul leejt, s mintegy ledob, levet. Ugy látszik, hogy az első érteményben *toppan* szóval rokon, az utóbbi érteményben pedig a *dob* igének keményített hangja módosulata.

TOPA, (1), (top-a) mn. tt. *topát*. Bokában kifeszamodott lábu, ki menetközben topogni szokott. Gyöke a természeti hangot utánozó *top*, s képezetésre olyan, mint a hasonló gyökü *nyif-a*, *kuk-a*, *pösz-sz-e*, *gyagy-a*, *sus-a*, *sut-a*, stb.

TOPA, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, KÖRÖS—, faluk Bihar m.; helyr. *Topá-ra*, — *n*, — *ról*.

TOPÁN, (1), (top-a-an) fn. tt. *topán-t*, tb. — ok, harm. szr. — ja; kicsinyezve: *topánka*. Az egész láb-

fejet betakaró, mintegy bokáig érő s befűzött kurta száru lábbeli, melyhez hasonló a fontosabb talpu, s erősebb bőrből készített *bakancs*. V. ö. BOCSKOR, CSIZMA, SARU. Némi módosulattal: *topány*.

„Csizma helyett topányod lész,
Az is elől hasított lesz.“

Régi vitézi dal (Thaly K. gyűjt.). A lábtalpra vonatkozó *top* gyöktől vette eredetét. Hasonló viszonyban állanak: *boka* és *bokancs*, *bocskor*, továbbá *sark* és *saru*.

TOPÁN, (2), puszta Veszprém m.; helyr. *Topán-ba*, — *ban*, — *ból*.

TOPÁNKA, (top-a-an-ka) kics. fn. tt. *topánkát*. L. TOPÁN.

TOPÁNY, (top-a-any) fn. tt. *topány-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. L. TOPÁN.

TOPÁZ, fn. tt. *topáz-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Az agyagneműek közé tartozó drágakőfaj, mely citromsárga, vagy sötétsárga színű; van füstszínű, vagy feketesárga alsóbb rendű topáz is.

TOPEST, falu Bihar m.; helyr. *Topest-re*, — *én*, — *ról*.

TOPICSKÁL, tájdivatosan am. *tapicskál* v. *tapiskál*; lásd ezt.

TÓPISZTRÁNG, (tó-pisztráng) ősz. fn. *Pisztrángfaj*, mely hidegebb vizű hegyi tavakban tenyészik, különböztetésül a folyóvízi, vagy pataki *pisztrángtól*. V. ö. PISZTRÁNG.

TOPLA, falu Krassó m.; helyr. *Toplá-ra*, — *n*, — *ról*.

TOPLICZA, falu Kővár vid.; helyr. *Topliczá-ra*, — *n*, — *ról*.

TOPLICZA-KARÁND, falu Bihar m.; helyr. — *Karánd-ra*, — *on*, — *ról*.

TOPOCZOL, (top-ocz-ol) áth. m. *topoczolt*. A székelyeknél am. tapos; l. ezt.

TOPOCZOLÁS, (top-ocz-ol-ás) l. TAPOSÁS.

TOPÓCSOS, (top-ócs-os) l. TOPÓTYOS.

TOPOG, (top-og) gyak. önh. m. *topog-tam*, — *tál*, — *ott*. Talpával a földet erősebben ütögeti, verdesi. ikerítve: *tipegtopog*. V. ö. TOP, (1).

TOPOGÁS, (top-og-ás) fn. tt. *topogás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Cselekvés, midőn valaki talpával erősebben üti a földet, vagy talapatot; továbbá azon tompa hang, mely ekkor hallatszik. *Sánta*, *nagy saruban járó ember topogása*. V. ö. TOP, (1).

TOPOL, (top-ol) áth. m. *topolt*. A székelyeknél am. tapos; l. ezt.

TOPOLÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Topolócza-ra*, — *on*, — *ról*.

TOPOLOKA, falu Zemplén m. helyr. *Topolóká-ra*, — *n*, — *ról*.

TOPOLY, (1), fn. tt. *topoly-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Igy nevezik némely vidékeken a fehér nyárfát. l. NYÁRFA. Ihibetőleg a *p*-nek *t*-re változtatva a latin *popul-us*-ből módosult.

TOPOLY, (2), másképp: VIZES-GYÁN, falu Bihar m.; helyr. *Topoly-ba, —ban, —ból.*

TOPOLYA, (1), fn. tt. *topolyát.* L. TOPOLY, (1),

TOPOLYA, (2), mváros Bács m.; falu Torontál, puszta Temes m.; helyr. *Topolyá-ra, —n, —ról.*

TOPOLYÁN, falu Zemplén m.; helyr. *Topolyán-ba, —ban, —ból.*

TOPOLYFA, (topoly-fa) ősz. fn. L. TOPOLY.

TOPONÁR, mváros Somogy m.; helyr. *Toponár-ra, —on, —ról.*

TOPOR, (1), (top-or) elavult v. elvont hangutánzó törzs, melyből *toporc, toporczol, toporzék, toporzékol* származtak. Jelenti azon folytonos *top* hangot, melyet a talpakkal ütögetett talaj ad. Szintén csak származékaikban divatoznak ezen hangutánzók is: *sustor, csikor, nyikor, siser, pizser, döbör* stb.

TOPOR, (2), (top-or) fn. tt. *topor-t, tb. —ok,* harm. szr. — *a.* Széles pilingáju, simító szekerce, különösen a kerégyártóknál. Nevét valószínűleg a lábtalpra vonatkozó *top-tól* kapta, minthogy lapos terjedelmére nézve ahhoz némileg hasonló.

TOPORA, (top-or-a) mn. tt. *toporát.* Szabó Dávidnál törpe növésű, alacsony. *Topora fa.* Alapértelménél fogva egy eredetűnek látszik a *tompa tömpe, töpör, töpörödik* szókkal. Képzetetésre hasonlókká hozzá: *gugora, szapora, csutura, czondora, csuszka* stb.

TOPORCZ, falu Szepes m.; helyr. *Toporcza-ra, —on, —ról.*

TOPORCZOL, (top-or-cz-ol) őnh. m. *toporczol-t.* Nagy nehéz lábbeliben topogva jár.

TOPORCZOLÁS, (top-or-cz-ol-ás) fn. tt. *toporczolás-t, tb. —ok,* harm. szr. — *a.* Nehéz lábbeliben topogva járás.

TOPORCSOL, (top-or-cs-ol) l. TOPORCZOL.

TOPORJÁNFÉRÉG, l. TOPORTYÁNFÉRÉG.

TOPORTYÁNFÉRÉG, (toportyán-férég) ősz. fn. Székely tájszólás szerint, valamint Baranya megyében is, am. farkas.

TOPORZÉKOL, (top-or-oz-ék-ol) őnh. m. *toporzékol-t.* Lábaival aprózza tapossa a földet. Törzse az elavult *toporoz, v. toporz,* melyből lett *toporzék főnév,* s ebből ismét *toporzékol,* ige; némi módosulattal: *toporzikol, toporzikál.* V. ö. TOBORZÓ.

TOPORZÉKOLÁS, (top-or-oz-ék-ol-ás) fn. tt. *toporzékolás-t, tb. —ok,* harm. szr. — *a.*

TOPORZIKÁL, (top-or-oz-ik-a-al) l. TOPORZÉKOL.

TOPÓTYOS, (top-óty-os) mn. tt. *topótyos-t, v. —at, tb. —ak.* A székelyeknél Kriza J. szerint am. tapadozott; némi módosulattal: TOPÓCSOS.

TOPP, (top-p) az utolsó hang kettőztetésével nyomosbitva am. az egyszerű *top,* s elvont törzsű szolgál *toppan, toppancs, toppant* szóknál. A székelyeknél főnévileg is divatos ezen és hasonló kifejezésben: *egy toppot* (tapodtat) *sem menyek.*

TOPPAD, (tom-p-ad) őnh. m. *toppad-t.* Mondják testről, midőn érzékei megmerevednek, s mintegy

megtompulnak. Szabó Dávidnál: lankad, restül. „Egészen eltoppadt.“ Gyöke valószínűleg azon *tom,* melyből *tompa, tompul* származik.

TOPPAN, (topp-an) őnh. m. *toppan-t.* Talpával a földet vagy akármily talapzatot megütve *topp* hangot ad, illetőleg egy egy erősebb lépést tesz. *Ahányt ugrik, annyit toppan. Betoppán a szobába. Elétoppan. Hirtelen mellém toppan.*

TOPPANÁS, (topp-an-ás) fn. tt. *toppanás-t, tb. —ok,* harm. szr. — *a.* Lábaival a földet, talajt ütve, *topp'* hang adása.

TOPPANAT, (topp-an-at) fn. tt. *toppanat-ot,* harm. szr. — *a. v. —ja.* Toppanás elvont értelemben.

TOPPANCS, (topp-an-cs) mn. tt. *toppancs-ot,* Nehéz lábu. Ki topogva szokott járni. Törzse *toppan* s képzetetésre hasonlókká hozzá: *lappancs, furdancs, szurdancs, rikkancs* stb.

TOPPANT, (2) (topp-an-t) csel. m. *toppant-ott.* par. s. htn. *ni, v. ani.* Rendszeren a *toppan* igével fölcserélve használtatik, de szabatosan véve a *toppan* egyszerű állapotra, *toppant* pedig cselekvésre vonatkozik, s oly viszonyban állanak egymáshoz, mint *csörren, csörrent; durran, durrant; zörren, zörrent* stb. *Lábaival egyet toppantott.*

TOPROGYA, (top-or-ogy-a) mn. tt. *toprogyát.* Tolna megyében am. ügyetlen. A *topora'* szóval egy eredetűnek látszik.

TOPRONG, (top-or-ong) őnh. m. *toprong-tam v. —ottam, —tál, v. —ottál, —ott, htn. —ni v. ani.* Vadászok a megszorult farkasról mondják. (Bérczy K. szerint beregi szó).

TOPRONGYOS, (top-rongyos) ősz. mn. Ringyrongy ember, vagy mint néhány mondják: *rüherongya.* Valószínű, hogy e szónak első alkatrésze eredetileg *kop,* melynek *k* betűje *t*-vel cseréltetett föl, mint *köp, korhadó* székelyesen *töp, torhanyó;* mi szerint toprongyos jelentene *kopott rongyost, koprongyost.* A székelyeknél hasonlótéményben még előjön *torongy.* Lehet egyébiránt a *toprogya'* szó módosulata is.

TOR, (1), elvont gyök, melyből 1), *torol* szó és származékaik mint *torladék, torlat, torlasz* stb. továbbá *torz, torzad, torzs, torzsa* stb. erednek s ezekben általán a rakás vagy halmaz fogalma rejlik; 2), ugyan ebből erednek *torok* szó és ennek származékai, ezek közt *torkollik,* s talán *tortyika* is. 3) *torhad, torhaszt* szóknál *korhad, korhaszt* szók módosulatai gyaníthatók; v. ö. TORHAD.

TOR, (2), fn. tt. *tor-t, tb. —ok,* harm. szr. — *a.* Vendégség, lakoma; különösebben így hívják 1) azon vendégséget, melyet a megholtak rokoni a temetés után azon meghívott ösmerősöknek adnak, akik az utolsó tisztességtételnél jelen vannak, *halotti tor.* 2), azon lakomát, melyet disznóöléskor a család tagjai s velök néha mások is tartanak és élveznek.

Persa nyelven: *tur* (convivium, Vullersnél توری szónál 7) pont alatt, másképp: *tój* توی szintén Vullersnél

lersnél). Vámbéry szerént csagataj nyelven: *tor* (lakoma), és oszmani nyelven: *toj*, melyet Vullers „*nuptiae*” szóval értelmez.

TORAK, KIS—, NAGY—, faluk Torontál m.; helyr. *Torak-on*, —*ra*, —*ról*.

TORBA, pusztá Somogy m.; helyr. *Torbán-ra*, —*ról*.

TORBÁGY, KIS—, falu Pestm.; helyr. *Torbágy-on*, —*ra*, —*ról*.

TORBÉKOL v. TORBIKOL, önh. m. *torbékolt*. A székeleyknél am. bugyborékol pl. a pipe a vízben. (Kriza J.). Törzse *torb* hangutánzóknak látszik, s mint ilyen rokon *torty* törzsszel is, *tortyan* *tortyollik*, *tortyong* szókban.

TORBONCZA, tájdivatosan am. *targonca*; l. ezt.

TORBONCZÁS l. TARGONCZÁS.

TORBOSZLÓ, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Torboszló-n*, —*ra*, —*ról*.

TORCS, falu Pozsony m.; helyr. *Torcs-on*, —*ra*, —*ról*.

TORDA, faluk Bihar és Torontál m.; erdélyi m. város hasonnevű megyében; helyr. *Tordán*, —*ra*, —*ról*.

TORDACS, *t* elötéttel am. *ordacs*; l. ezt.

TORDÁS, erdélyi faluk A. Fejér m. és Szászváros székben, helyr. *Tordás-on*, —*ra*, —*ról*.

TORDASS, falu Fejér m.; helyr. *Tordass-on*, —*ra*, —*ról*.

TORDÁTFALVA, erdélyi falu Udvarhely sz.; helyr. —*falván*, —*ra*, —*ról*.

TORDAVILMA, erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Torda-Vilmán*, —*ra*, —*ról*.

TORÉNEK, (tor-ének) ösz. fn. Ének vagy zene, melyet tor, különösen halotti tor alkalmával adnak elé, halotti ének.

TORFA l. TURFA.

TORHA 1) l. TURHA, 2) Am. torhad; más-képen: *torhány*, *torhonyó*. *Torha* fa lágy anyagu. (Kriza J.). V. ö. TORHAD.

TORHAD, (tor-h-ad) önh. m. *torhad-tam*, —*tál*, —*t*, v. —*ott*. Székelyesen am. elmálás, rothadás által összeomlik; talán *korhad* szóból módosult. mint *köp* is székelyesen: *töp*.

TORHADÁS, (tor-h-ad-ás) fn. tt. *torhadás-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a*. Állapot midőn valami torhad. Székely szó.

TORHADT, (tor-h-ad-t) mn. tt. *torhadat*. Székely szó, am. rothadt. (Buczy). V. ö. TORHAD.

TORHÁNY, (tor-h-a-any) mn. tt. *torhány-t*, tb. —*ok*. A székeleyknél am. torhadó, elmálló minőségű; átv. ért. tunya, rest. *Torhány ember*. (Kriza J. Szabó Elek).

TORHASZT, (tor-h-asz-t) áth. m. *torhaszt-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*, par. *torhaszsz*. Eszközli, hogy valami torhad. V. ö. TORHAD.

TORHASZTÁS, (tor-h-asz-t-ás) fn. tt. *torhasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Eszközlése annak, hogy valami torhad.

TORHONYÓ, (tor-h-ony-ú) mn. tt. *torhonyót*. A székeleyknél am. torhad.

TORHUL, TORHUL, (tor-h-ül) önh. m. *torhult*. L. TORHAD.

TORHULÁS, TORHULÁS, (tor-h-ül-ás) l. TORHADÁS.

TORISZKA, falu Szepes m.; helyr. *Toriskán-ra*, —*ra*, —*ról*.

TORJA, (1), (tor-ja)? fn. tt. *torját*. A mell üregét fedező csontos részek. (Thorax).

TORJA, (2), ALSÓ— v. AL— és FELSŐ— v. FEL—, erdélyi faluk Kézdi székben; helyr. *Torján-ra*, —*ra*, —*ról*.

TORJÁNCZ, falu Baranya m.; helyr. *Torján-cz-on*, —*ra*, —*ról*.

TORKAFÁJÓ; TORKAFÁJÓS l. TOROKFÁJÓ; TOROKFÁJÓS.

TORKOL, (tor-ok-ol) áth. m. *torkolt*. 1) Valakit torkon fog, vagy fojtogat. 2) Átv. ért. kemény szóval visszaver, lehurogat, hurogatva czáfol különösen le igekötővel: *letorkolni valakit*. Szabó Dávidnál eléjön: *valakit bé*, *megtorkolni*. V. ö. TORKOLLIK.

TORKOLÁS, (tor-ok-ol-ás) fn. tt. *torkolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Fojtás. 2) Kemény szóval való czáfolás.

TORKOLAT, (tor-ok-ol-at) fn. tt. *torkolat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) L. TOROK. 2) Nyílása, nyiladék a valamely bányüregek, barlangnak, pinczének stb. 3) Valamely folyamnak egy másikba, különösen tengerbe szakadása. 4) Szabó D. szerént annyi is mint szűk, mély völgy; s nála eléjön ez is: *tenger torkolatja*.

TORKOLATI, (tor-ok-ol-at-i) mn. tt. *torkolati-t*, tb. —*ak*. Torkolatra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Torkolati szélesség*, *mélység*.

TORKOLLIK, (tor-ok-ol-l-ik) k. m. *torkoll-ott*, htn. —*ani*. Torlódik, halmozódik, rakásra gyül. *Az ekében a gaz megtorkollik*, melyet az esztekével (üsztkével) taszítanak el. (Horváth Zsigmond a Tájszótárban).

TORKONFOJTÁS, (torkon-fojtás) ösz. fn. Am. az egyszerű fojtás.

TORKOS, (tor-ok-os) mn. tt. *torkos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Torokkal ellátott, akinek v. aminek torka van. 2) Ételben, italban mértékletlen, telhetlen, vagyis nagy ehető, falánk és iszákos. V. ö. TORKOSSÁG.

TORKOSKODÁS, (tor-ok-os-kod-ás) fn. tt. *torkoskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Éteiben italban mértékletlenkedés, dözsolés.

TORKOSKODIK, (tor-ok-os-kod-ik) k. m. *torkoskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Ételben, italban dözsol, mértékletlenkedik.

TORKOSSÁG, (tor-ok-os-ság) fn. tt. *torkosság-ot*, har. szr. —*a*. Ételben s italban mértékletlenség; vagy ily mértékletlenség által előidézett állapot,

Rövid torkosság, hosszú betegség. (Km.). „Figyelmeztetek... netalántál megnehezdedjenek tü szüvetek torkossággal (crapula) és reszszéggel.“ (Müncheni cod. Lukács. XXI.).

TORLADÉK, (tor-ol-ad-ék) fn. tt. *torladék-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Összetorlódott, halomra gyűlt holmi. *Habtorladék. Jégtorladék.*

TORLÁS, (tor-ol-ás) fn. tt. *torlás-t* tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Halmazás, rakásia hordás, gyűjtés. 2) Boszuállítás. V. ö. TOROL.

TORLÁSI, (tor-ol-ás-i) mn. tt. *torlási-t*, tb. — *ok*. Torlásra vonatkozó, azt illető.

TORLASZ, (tor-ol-asz) fn. tt. *torlasz-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Rakásra hordott v. halmazott mindenféle szerdek; különösen így nevezik a forradalmakban, útczai harcokban az ellenfél akadályozására és saját védelemre mindenünnen összehordott útczai köveket, házibútorokat, homokos zsákokat stb. *Útczatorlasz.* V. ö. TOROL.

TORLASZFÖLD, (torlasz-föld) ösz. fn. Mindenünnen összetorlott, rakásra hordott föld; különösen víz hordta föld.

TORLASZOL, (tor-ol-asz-ol) áth. m. *Torlaszolt.* Torlaszt, vagy torlaszokat állit, rak. *Eltorlaszol. Föltorlaszol.* V. ö. TORLASZ.

TORLASZOLÁS, (tor-ol-asz-ol-ás) fn. tt. *torlaszolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Torlasz vagy torlaszok állítása, rakása.

TORLAT, (tor-ol-at) fn. tt. *torlat-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. 1) L. TORLADÉK. 2) Am. boszuállítás. 3) A magyar, latin, görög verselésben azon szótag, melyben az önhangzóra közvetlenül egynél több mássalhangzó következik, s melyek a rövid önhangzót hosszuvá teszik, latin kifejezéssel *positio* pl. magában ezen 'torlat' szóban az —*orl*— szórész, 'asztal' szóban az *aszt*, 'mondtam' szóban az *ondt*; még pedig torlat jön elé, ha a végszótagban levő mássalhangzót oly más szó követi, mely, szintén mássalhangzón kezdődik pl. asztal fiókja. Ugyan ezen eset áll, ha bár a két mássalhangzó azon egynemű is pl. *toll*, *kappan*. Alig szükség megjegyeznünk, hogy *a*, *cs*, *cz*, *sz*, *gy*, *ly*, *ny*, *ty* betűink a kiejtésben egyszerű hangok, egyszerű mássalhangzók, haszinte két betűvel írjuk is.

TORLATLAN, (tor-ol-atlan) mn. tt. *torlatlan-t*, tb. — *ok*. Meg nem boszult. Határozóként am. meg nem torolva, torlás nélkül.

TORLATLANUL, (tor-ol-at-lan-ul) ih. Torlás nélkül, meg nem boszulva.

TORLIK, (tor-olik) k. m. *torl-ott*, htn. — *ani*. Több tárgy, vagy többféle holmi öszvegyül, meggyül. (Szabó D.).

TORLÓ, (tor-ol-ó) mn. és fn. tt. *torlót*. Ami torlik, torlódik. Különösen a víz feltorlása téli erős hidegben. (Székely szó. Szabó Elek).

TORLÓDÁS, (tor-ol-ó-od-ás) fn. tt. *torlódás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Több tárgynak vagy többféle holminak öszve v. meggyülése,

TORLÓDIK, (tor-ol-ó-od-ik) l. TORLIK.

TORMA, (tor-ma) fn. tt. *tormát*. Növénynem a négyfőbb himesek seregéből és táskások rendéből; táskája csorbavégű, degesz, riparcsos, érdes; kopácsi dúczosak, tompák; néha a táska épvégű. (Cochlearia). A közéletben az *orrtekerő torma* (C. armoracia) fajnevét is csak általában tormának hívják.

TORMAFALU, helység Sopron m.; helyr. — *faluba*, — *ban*, — *ból*.

TORMAFÉREG, (torma-féreg) ösz. fn. Féreg, mely a tormán vagy tormában szokott élni.

TORMAFÖLDE, falu Zala m.; helyr. — *föld-én*, — *re*, — *ről*.

TORMÁK, falu Temes m.; helyr. *Tormákon*, — *ra*, — *ről*.

TORMÁNCS, (tor-ma-ancs) fn. tt. *tormáncs-os*, harm. szr. — *a*. Köznépiesen *téli tormáncs-nak* hívják a tormánccszegecset; l. ezt.

TORMÁNCCSZEGECS, (tormács-szegecs) ösz. fn. A *szegecs* nevű növénynek egy faja; alsó levelei félbeszárnyasak; végső karélyuk kerekített; felső levelei vizásztójszadok, fogasak. (Erysimum barbarea). Köz néven: *téli tormács*.

TORMAPATAKA, erdélyi falu Belső-Szolnok m.; helyr. — *pataká-n*, — *ra*, — *ről*.

TORMARESZELŐ, (torma-reszelő) ösz. fn. Reszelő nemű eszköz a torma széthasgatása vagy zúzására.

TORMÁS, (1) (tor-ma-as) mn. tt. *tormás-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. Tormával vegyített vagy készített. Mint fn. tárgyesete: *tormás-t*, többese: — *ok*, s ekkor jelent 1) tormával készített étket, 2) tormaermő földet.

TORMÁS, (2), falu Baranya, puszták Komárom és Nyitra m.; erdélyi falu Hunyad m. KIS—, falu, NAGY—, pusztá Tolna m.; helyr. *Tormás-on*, — *ra*, — *ről*.

TORMÁSAN, (tor-ma-as-an) ih. Tormával vegyítve vagy készítve.

TORMÁSMAJOR, pusztá Sopron m.; helyr. — *major-ba*, — *ban*, — *ból*.

TORMATILLA, a latin *tormentilla* után módosult. L. TIMPÓ.

TORMOS, (1), tájdivatosan am. tornyos; l. ezt.

TORMOS, (2), falu Nyitra m.; helyr. *Tormos-on*, — *ra*, — *ről*.

TORNA, (1) fn. tt. *tornát*. Régen lovagjáték; mai korban rendszeres testgyakorlat az emberi test erejének, egészségének, ügyességének stb. előmozdítására. Idegen eredetű szó. Olaszul: *torneo*, francziául: *tournoi*, régi németül: *turney*, (Adelung), ma *Turnier*, közép latin nyelven: *torneamentum*, a latin *torno* igétől, mely általán forgatást jelent.

TORNA, (2), mváros hason nevű megyében; helyr. *Torná-n*, — *ra*, — *ről*.

TORNÁCZ, fn. tt. *tornác-ot*, harm. szr. — *a*. A ház elébe, de ahhoz épített vagy toldott helyiség, melyet tető fedez egyik vagy másik oldala nyíltan

és fa, kő vagy vas oszlopokon áll. Udvarhelyszékben: *tornáncz*. Zenkernél keleti török nyelven: *tur v. tür*, (vestibule, Vorhaus). Gyarmathi Sámuel a francia *tournant* szóval rokonítja, mely am. forduló; különösebben azon hely, hol a kocsí megfordúlni szokott.

TORNÁLJA, mváros Gömör m.; helyr. *Tornálja-n*, —*ra*, —*ról*.

TORNAPINKÓCZ, falu Veszprém m.; helyr. —*Pinkócz-on*, —*ra*, —*ról*.

TORNA-ÚJFALU, falu Torna m.; helyr. —*Új-falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

TORNAVA, puszta Gömör m.; helyr. *Tornaván*, —*ra*, —*ról*.

TORNÓCZ, falu Nyitra m.; helyr. *Tornócz-on*, —*ra*, —*ról*.

TORNYA, mváros Csanád m.; helyr. *Tornyán*, —*ra*, —*ról*.

TORNYADZIK, (tor-ony-ad-oz-ik) k. m. *tornyadz-tam*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *tornyadzzál*. 1) L. TORNYOSODIK. 2) A növénytanban *tornyadzó*-nak hívják az olyan szervet vagy egynemű szervek összeállásából támadt alakot, melynek az alja széles, és teteje felé elhegyesedik, oldalai azonban ormósan tűnnek fel, mint a bokrétafa virágzata. (Pyramidale).

TORNYIKOL, (tornyik-ol) önh. m. *tornyikolt*. Szabó Dávidnál am. kákog, fecseg. „Ellenem azt tornyikolja“ (Ugyanott). A „tornyik“ törzs mintegy gúnyos hangutánzó.

TORNYIKOLÁS, (tornyik-ol-ás) fn. tt. *tornyikolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kákogás, fecsegés. V. ö. TORNYIKOL.

TORNYÓ, puszta Fejér m.; helyr. *Tornyón*, —*ra*, —*ról*.

TORNYOS, (torony-os) mn. tt. *tornyos-t*, v. —*at*, tb. —*ák*. 1) Toronnyal ellátott. *Tornyos épület*, *templom*, *tornyos vár*. 2) Torony v. tornyok módjára emelkedett. *Tornyos sziklák*. *Tornyos felhők*. V. ö. TORONY.

TORNYOSAN, (torony-os-an) ib. 1) Toronnyal ellátva. 2) Toronymódra v. tornyok módjára magasan fölemelkedve.

TORNYOSNÉMETI, falu Abaúj m.; helyr. —*Németi-be*, —*ben*, —*ből*.

TORNYOSODÁS, (torony-os-od-ás) fn. tt. *tornyosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Torony v. tornyok módjára emelkedés.

TORNYOSODIK, (torony-os-od-ik) k. m. *tornyosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Mint a torony vagy tornyok, akként emelkedik. *Tornyosodnak a felhők*.

TORNYOSPÁLCZA, falu Szabolcs m.; helyr. —*Pálcza-n*, —*ra*, —*ról*.

TORNYOZ, (torony-oz) áth. m. *tornyoz-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Toronnyal vagy tornyokkal ellát. 2) Torony vagy tornyok módjára fölemel.

TOROCZK, fn. tt. *torocz-ot*, harm. szr. —*ja*. Néhutt am. vassalak.

TOROCZKÓ, erdélyi mváros Torda m. helyr. *Toroczko-n*, —*ra*, —*ról*.

TOROCZKÓ-SZENT-GYÖRGY, erdélyi falu Torda m.; helyr. —*Szent-György-ön*, —*re*, —*ról*.

TOROK, (tor-ok) fn. tt. *torkol*, harm. szr. —*a*. E nevezet alatt a magyarban mind a nyelő mind a légzési csövet értjük összes részeikkel együtt. Közmondatok: *Lator a torok. Igyál torok, nincs pokol. Nem kell a toroknak hinni. Kis lyuk a torok, de egész falut elnyelhet.*

„A pénzem elkarikázott,
Torkomon lekoreshozott.“

Népvers.

Kutya baja csak a torka véres, tréfásan mondják valamely nagy bajra, mintha „csak“ (azaz csekélység) volna, ha az embernek a torka van veszélyes állapotban. Sajátságos kifejezések: *torkára forrt*, azaz meglakolt érte. Innen: *torkára forrasztani*. *Torka szakadva* v. *torokszakadva* v. *torka szakadtáig*, v. *torokszakadtig* v. *telj torokkal kiáltani*. *Bedugni valakinek a torkát*, megvesztegetni hogy ne szóljon. *Torkán akadt*, bajba, veszélybe jutott valami miatt. Szabó Dávidnál eléjönnek még: *Torkon verve elragadták*. *Valamit másnak torkára* v. *torkába verni*. *Torkig elég*, dugtig (v. duztig) elég. Átv. ért. „torkolat“ helyett is használják (l. TORKOLAT, 2.), pl. *bányatorok*, *pinczetorok*, *Zsitvatorok* (helynév) stb.

Budenz J. szerint osztyákul *tür* (torok, nyak), déli vogul nyelven: *tur* (szintén az), továbbá finnül: *kurku* (guttur, fauces, collum), észt nyelven: *kurk*, liv nyelven: *kurk* stb.; ez utóbbiak a német *Gurgel*, és latin *gurgis* szóhoz állnak közelebb, mely utóbbiból származott a francia *gorge*, olasz *gorga* és több mások is.

TOROKBETŰ, (torok-betű) l. TOROKHANG.
TOROKCSAP, (torok-csap) ősz. fn. l. NYEL-DEKLŐ.

TOROKDAGADÁS v. —DAGANAT, (torokdagadás v. —daganat) ősz. fn. Daganat a toroknak külső vagy belső részén.

TOROKDIÓ, (torok-dió) ősz. fn. lásd ADÁM CSUTKÁJA.

TOROKFÁJÁS, v. —FÁJDALOM, (torok-fájás v. —fájdalom) ősz. fn. Fájdalom a torkon belül vagy kívül.

TOROKFÁJÓ, (torok-fájó) ősz. mn. Kinek vagy minek a torka fáj.

TOROKFÁJÓS, (torok-fájós) ősz. mn. Kinek vagy minek torka gyakran fáj.

TOROKGARAT, (torok-garat) ősz. fn. Az orr-és szájuég hátuljában húsból álló tarisznya-féle szerv, mely a szájból az étel és italt legelső fogadja magába. Innen mondják a részeg emberről: *felöntött a garatra*.

TOROKGYÉK, v. —GYÍK, (torok-gyík), ősz. fn. Nyelvesap dagadása. (Angina. Szabó D.).

TOROKGYÍKFŰ, (torok-gyík-fű). l. VARJU MOGYORÓ.

TOROKGYŰLADÁS, (torok-gyűladás) ősz. fn. I. TOROK; és LOB.

TOROKHANG, (torok-hang) ősz. fn. A szóhangok azon osztálya, melyeknek kiejtése a torokból kitörő erősebb hehentés által módosul, milyenek a magyarban *g, k, h*; úgy hogy mind a magyarban (a régi írásmód szerént), mind más nyelvekben a *g, és k* betűk is többnyire *h*-val párosítva íratnak: *gh, kh (ch)*.

TOROKHÚS, (torok-hús) ősz. fn. A torkon nőtt vastagabbféle hús; különösen torokpecsenye.

TOROKMIRÍGY, (torok-mirigy) ősz. fn. Kóros állapot a torokban, mely mirigynek nevezetik.

TOROKMANDOLA, v. — MONDOLA, (torok-mandola) ősz. fn. Két csomócska a gégefő közepén.

TOROKMOSÓ, TOROKÖBLINTŐ, (torok-mosó v. — öblintő) ősz. fn. Víz vagy más folyadék, melyel a torkot tisztántartás vagy gyógyítás végett gurgulázzák, öblögetik.

TOROKPECSENYE, (torok-pecsenye) I. TOROKSÜLT.

TOROKROJT, (torok-rojt) ősz. fn. Öthimes, egy anyás növényem. (Nerium).

TOROKTISZTÍTÓFŰ, (torok-tisztító-fű) ősz. fn. Népies neve a *szapora szegecs* (erysimum officinale) nevű növényfajnak; másképp szintén köznéven: *nöstényszaporafű*.

TOROKVILLAHÍM, (torok-villa-hím) ősz. fn. L. VILLAHÍM alatt.

TOROKVÍZ, (torok-víz) ősz. fn. Toroköblintő tisztá vízből. V. ö. TOROKMOSÓ.

TOROL, (tor-ol) áth. m. *toroltam, — tál, — t. v. torlottam, — ottál, — ott.* 1) Több holmit, vagy többféle holmit rakásra hord. *Az árvis a hegyekről lehorolta és ösze-torolta a fákat, a köveket.* 2) Boszút áll; igekötőkkel: *meg-, visszatorol. A büntetteket megtorolni.* „Megtorolták v. torlották gonosz tettét.“ (Szabó D). „Meg kell az en atyámfi halálát torolnom.“ Debreczeni Legendásk. (25. l.). 3) Hibás használattal am. *toroz*; I. TOROZ.

TOROLÁS; I. TORLÁS.

TOROLYA, fn. tt. *torolyát*. Növényem a sok hímesek seregéből, és sokanyások rendéből; latinul: *trollius*, s nevét is innen vette.

TOROM, 1) tájdivatos kiejtéssel használják a szokottabb *torony* helyett, ez alakban a régieknél is gyakran eljön. 2) Törzse a *toromba* származéknak.

TOROMBA, (tor-om-b-a) fn. tt. *torombát*. 1) A háztetőnek legmagasabb orma. 2) A nádas háztetőkön az ormot fedő nádburok. 3) Balaton vidékén egy maroknád, melynek tűzénél éjtszaka rákot fogni, vagy halászni szoktak.

Mint háztetőre vonatkozó, alapfogalomban és eredetre egyezik a magasat jelentő *torlik, orom* szókkal. Többi jelentései átvitt értelműek, mennyiben a hasonlat alapját a náddal fedett háztetők teszik.

TOROMBÁZ, (tor-om-b-a-az) ön. m. *torombáz-tam, — tál, — ott.* Balaton vidékén am. marokban tartott égő nád világánál éjtszaka rákász, vagy halász. V. ö. TOROMBA.

TÖRÖMBÁZÁS, (tor-om-b-a-az-ás) fn. tt. *torombázás-t, tb. — ok, harm. szr. — a.* Rákfogás vagy halászás az úgy nevezett toromba világánál. V. ö. TOROMBÁZ.

TORON I. TORONY.

TORONGY, fn. tt. *torongyot*. 1) Székely tájszó. Csupa rongyból álló szegény ember (Fereneci János). Másképp: *toprongyos*. 2) Szabó Dávidnál kelés forma fekély az emberi alfelen. Molnár A. latinezata szerint *therioma*, melyhez hangra hasonlóknak látszik; de másfelül rokon a szintén fekélyes sebre vonatkozó *tür, tíros* szókhoz, miszerint *torony* annyi volna mint *turongy*. Hasonló viszonyuak a *var és varangy, gör és göröngy*. V. ö. TURHA; és TÖRNYŐ.

TÓRONGY, (tó-rongy) ősz. fn. Növényem az egylakiak seregéből és egyhímesek rendéből; himvirágának esészeje nincs; bokrétája nincs, himszála sincs; porhonja a levéltöveken ül. Anyavirágának sincs se bokrétája, se esészeje; anyaszálai czernaszálások. Nevét onnan kapta, mert a tavakban lakik, és rongyhoz hasonló. (Caulinia); némely növénytanok szerént: *kennedia rubicunda*.

TORONKÁZIK, k. m. *toronkáz-tam, — tál, — ott.* Tájdivatosan am. tántorog, botorkázik; s talán hangáttétellel ez utóbbiból módosult.

TORONSZÁL, (toron-szál) ősz. fn. A négyföbbszálú seregébe és beczősek redébe tartozó növényem; esészejének levelei öszeveállanak; bokrétájának szirmai földmerekednek; beczője vékony, nyulánk, szögletes. (Turritis). Fajai Diószegi-Fazekasnál: *kopasz, borzas, terepély* toronszál.

TORONTÁL, TORONTÁLMEGYE; I. TORONTÁLVÁRMEGYE; v. ö. TORONTÁLPÓK.

TORONTÁLPÓK, (torontál-pók) ősz. fn. Egyik a pókok legnagyobbneméből, déli Európában, Olaszország némely vidékén, Perzsiában stb. különösen Olaszhon Tarent nevű városában is, honnan a *tarantula*, magyarosan *torontál* nevezet. Hálót nem szokott kötni, hanem a földben likat váj, s oldalait néhány szállal behuzza, hogy be ne omoljék. Hogy csipése az embert örüllté teszi, és folytonos tánczra készíti, azt az újabbkori természetbuvárok mesének tartják.

TORONTÁLVÁRMEGYE, a Tisza, és Maros folyók, továbbá Csongrád, Bács és Csanádvármegye között.

TORONY, (1), fn. tt. *toronyot, v. toronyt, tb. toronyok*; harm. szr. *torony-a*. A közönséges lakházaknál s más épületeknél rendszeren magasabbra emelt, aránylag karesu, sudár épület, még pedig vagy önálló állapotban, vagy többnyire más épülethez ragasztva, melynek különféle rendeltetései. *Órtorony, vigyázótorony, csillagásztorony*, mint messzelátásra szolgálók. *Világítótorony*, a tengeri révekben, *Teplőtorny, harangtorony. Vártorony. Lóporos torony. Bolondok tornya. Disztorony* a palotákban, kastélyokban stb. *Börtönül szolgáló torony. Sudár, csonka, négyszögű, gömbölyű, magas, alacson torony. Fából, kőből épített torony. Porcellán torony*, símai épület. *Toronyba fel-*

menni, felmászni. *Torony iránt menni*, egyenesen a torony felé tartva. Eléfordul több helynévben: *Csák-tornya*, *Édestornya*, *Simonytornya*, *Szenttornya*, *Féltorony*, *Verestorony* stb. Átv. torony gyanánt fölmagasodó csúcsa, orma valamely műnek, honnan *tornyos* am. csúcsos, hegyes, pl. *tornyos földelű pipa*, *tornyos fejkötő*, *párta*. Tájdivatosan: *torom*, *toron*.

Egyezik vele alaphangokban a mongol *tura* (forteresse, un fort, citadelle), lengyel *turma*, latin *turris*, hellen *τῦρός* v. *τῦρος* (der Thurm, besonders Mauer- oder Festungsturm; daher für Stadt selbst. Rost szótára), német *Thurm* stb. Egyébiránt azon szók osztályába tartozik, melyek hasonló gyökhangjaiknál fogva mind a magyar, mind több más nyelvekben magasságra vonatkoznak s közös eredetűek. V. ö. R, gyökhang, és TOR, (1).

TORONY, (2), falu Vas m.; KIS—, erdélyi falu Szepesszékben; helyr. *Torony-ba*, —*ban*, —*ból*.

TORONYA, KIS—, NAGY—, faluk Zemplén m.; helyr. *Toronyá-ra*, —*n*, —*ról*.

TORONYABORONYA, (toronya-boronya) ősz. fn. Tolna Baranya. *Bejárta toronyát boronyát*, azaz sokat járt kelt, tapasztalt. Erdélyben ezen értelmé is van: *mindenféle összevissza. Toronyát boronyát felhord*, nagy teketóriával beszél. Csalóközben: *tónya-boronya*.

TORONYALAKÚ, (torony-alakú) ősz. mn. Magas, sudár, oly mértékarányban épült mint a torony. *Torony alakú filagória*, *galambház*.

TORONYFEDÉL v. —FÖDÉL, (torony-födél) ősz. fn. 1) A torony nevű épület födele. 2) Némely építményeken a toronyéhoz hasonló födél.

TORONYÓRA, (torony-óra) ősz. fn. Sajátságos szerkezetű nagy óramű, melyet a tornyokban szoktak fölállítani.

TORONYOSZLOP, (torony-oszlop) ősz. fn. 1. GÜLA.

TORONYÖR, (torony-ör) ősz. fn. Toronyban lakó ör, ki onnan a közbátorságra, különösen tűzi veszélyre, vagy a netalán közeledő ellenségre vigyáz. Ilyenek voltak a régi lovagvárak toronyőrei.

TORONYTETŐ, (torony-tető) ősz. fn. 1) A toronynak csúcsa, sudarasabb magas része. 2) L. TORONYFEDÉL, 2).

TORONYVERSENY, (torony-verseny) ősz. fn. A lófuttatásnál sövényen, karózaton, palánkon, falon, árkon, bokron, folyón, mocsáron s több ily akadályon keresztül — mintegy torony irányában — tartatni szokott verseny, mind a ló erejének s egyszerűsége, mind a lovas ügyességének, bátorságának stb. legkeményebb próbájára. Angol néven: *steeple chase*.

TOROZ, (tor-oz) önh. m. *toroz-tam* —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Halotti temetés után többekkel együtt lakomát tart; szélesb ért. általában vendégeskedik, lakmároz. V. ö. TOR, fn.

TOROZÁS, (tor-oz-ás) fn. tt. *torozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Halottas, vagy másféle lakmározás.

TÓRÓZSA, (tó-rózsa) ősz. fn. Gönczy Pálnál a sokporodások (sokhímese) seregébe, és egy terméjük (egy anyások) rendébe tartozó növényem; csészeje öt levelű; bokrétája sárga; szirmai csészéjénél kurtábbak, hátukon mézgödör van. (Nuphar).

TORPAD, (tor-pad) önh. m. *torpad-t*. Kevéssé használt, s alig ismert szó. Calepinus szótárában *megetorpad* latinozva: *inhaeret*, azaz, beleakad, beleragad valamibe. Némely szótárakban azt is teszi: mered, mereven lesz. Talán a *torlik* igével áll fogalmi és származási viszonyban, mennyiben a *torlott*, *megetorlott* testek egymásba akadnak. Egyébiránt képezetetésre hasonló a *horpad*, *terped* igékhez.

TORRÓ, (1), v. TARRÓ, tájdivatosan am. tarló; l. TARLÓ.

TORRÓ, (2), puszta Gömör m.; helyr. *Tor-ró-ra*, —*n*, —*ról*.

TORTA, fn. tt. *tortát*. Általán csemegefélé sütemény, melyet a cukrászok különféle anyagvegyüleből és különféle alakban készítenek. *Mondolatorta*, *kenyértorta*, *almatorta* stb. Eredetre nem egyéb mint a középkori latin *torta*, (némelyek szerint *torqueo* = tekerek szótól), mely majd minden európai nyelvben megvan, ú. m. francziául: *torte*, németül: *Torte*, olaszul és spanyolul: *torta*, stb; mások szerint gyöke a latin *torreo*, sütök, piritok, pergelek, midőn a mult részestülő után eredetileg *tosta* volna.

TORTASERPENYŐ, (torta-serpenyő) ősz. fn. Cukrászok serpenyője, melyben a tortát sűtik.

TORTASÜTŐ, (torta-sütő) ősz. fn. 1) Sütő, vagy cukrász, ki tortákat készít. 2) Edény, melyben tortát sűtnék.

TORTATÉSZTA, (torta-tészta) ősz. fn. Tészta, összevegyített lisztből, tejből, citromból, tojásból, stb., melyből a tortát sűtik.

TORTY, természeti hangszó, melyből *tortyan*, *tortyog* származékok eredtek. Kriza János szerint a székelyeknél önálló fn. (tárgyese: *tortyot*) s jelenti a bőre szabott ruhának bugygyanós részét; innen *tortyos nadrág* stb. *Torty ember*, aki tirttyeg-tortyog mint a vén ember.

TORTYAN, (tor-ty-an v. torty-u-an) önh. m. *tortyan-t*. Tortyféle hangot ad; bugygyan. *A bő és nedves lábbeli, vagy nadrág ülepe minden lépten tortyan*. *Tortyan a vízbe göbbögtetett vászon*. (Kriza J.). V. ö. TORTY.

TORTYANÁS, (torty-u-an-ás) fn. tt. *tortyanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tortyféle hang adása. V. ö. TORTYAN.

TORTYIKA, (tor-tyi-ka) fn. tt. *tortyikát*. A szarvasmarhának torka alatt fityegő bőr, azaz lebenyeg. Gyöke valószínűleg azon *tor*, melyből a *torok* is származott.

TORTYOG, (torty-og) gyak. önh. m. *tortyogtam*, —*tál*, —*ott*. Folytonos, vagy gyakori *torty* hangot ad. *Tortyog a lábbeli, mikor abba víz megy* (Táj-szótár). A székelyeknél eljűn ikerítve: *tirttyeg-tortyog*, pl. *tirttyeg-tortyog mint a vén ember*. (Kriza J.).

TORTYOGÁS, (torty-og-ás) fn. tt. *tortyogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Polytonos vagy gyakori *torty* hang adása.

TORTYOLLIK, (torty-ol-ol-ik) k. m. *tortyol-lott* htn. —ani. Kriza J. szerint a székelyeknél am. bugyoglik.

TORTYONG (torty-ong) önh. m. *tortyong-tam*, —tál, —ott, htn. —ni v. —ani. Am. *tortyog*. Különösen a székelyeknél az örvényre értve am. tátong (Kriza J.).

TORVAJ, falu Somogy m.; hely. *Torvaj-ba*, —ban, —ból.

TORZ, (tor-z) elavult törzs, melyből *torzas*, *torzaszt*, *torzit*, *torzonkodik* származtak. Alapfogalomban jelenti az állatok testét takaró szőrnek, hajnak, tollnak, vagy a növények vékonyabb szálu sarjainak fölfelé merevedő állapotát. Rokon vele a rokon jelentésű *borz*, és származékai: *borzas*, *borzaszt*; továbbá *durcz durcza*, *durczás*, mint kedélymerevedésre vonatkozók. Azon *tor* gyökű szók osztályába tartozik, melyek magasságra, fölmerevedésre vonatkoznak, mint *torony*, *toromba*, *torlik* stb. Ujabb korban leginkább öszvetételek által oly arczok, illetőleg fes tett képek jelentésére alkalmazzák, melyeknek vonásai idomtalanul összevissza vannak kuszálva s elrutítva: *torzalak*, *torzkép*. (Caricatura). Szabó Dávidnál igealakban is eléjön: *torzani*.

TORZAD, (tor-z-ad) önh. m. *torzad-t*. Mondjuka állati szőréről, hajról, tollról, vagy növényi vékonyabb sarjakról, midőn fölmerevednek. Hasonjelentésűek vele: *borzad*, *berzed*.

TORZALAK, (torz-alak) ösz. fn. Alak, illetőleg kép, arczkép, melynek vonásai idomtalanul el vannak rutítva. (Caricatura).

TORZAN, (tor-z-an) önh. m. *torzant*. L. **TORZAD**.

TORZANKODÁS, **TORZANKODIK**, l. **TORZONKODÁS**, **TORZONKODIK**.

TORZAS, (tor-z-as) mn. tt. *torzas-t*, v. at, tb. —ak. Minek szálai fölmerevedtek. *Torzas serte*, *bajusz*, *haj*, *tollak*. *Torzas levelü növények*. Egyezik vele *borzas*.

TORZASAN, (tor-z-as-an) ih. *Torzas* minőségben vagy állapotban.

TORZASKODIK, (tor-z-as-kod-ik) k. m. *torzaskod-tam*, —tál, —ott. L. **TORZOSKODIK**.

TORZASZT, (tor-z-asz-t) áth. m. *torzaszt-ott*, par. *torzaszsz*, htn. —ni, v. —ani. *Torzassá tesz*, fölmereszt; máskép: *borzaszt*, *berzeszt*. V. ö. **TORZAS**.

TORZASZTÁS, (tor-z-asz-t-ás) fn. tt. *torzasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. *Torzassá tevés*, fölmeresztés.

TORZFEJ, (torz-fej) ösz. fn. Idomtalan, rút alakú fej, vagy ilyet ábrázoló festmény.

TORZFESTÉSZ, (torz-festész) ösz. fn. *Festész*, ki *torzképek* készítésével foglalkodik.

TORZÍT, (tor-z-ít) áth. m. *torzit-ott*, par —s, htn. —ni, v. —ani. *Torzalakuvá tesz*, vagyis rendes idomából kivetkőztet, összevissza kuszált vonásokkal *fest*, *rajzol*, *eléd* valamit.

TORZÍTÁS, **TORZÍTÁS**, (tor-z-ít-ás) fn. tt. *torzítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés midőn valaki *torzit*.

TORZKÉP (torz-kép) l. **TORZALAK**.

TORZKÉPEL, (torz-képel) ösz. fn. *Torzképet* v. képeket készít.

TORZOL, (tor-z-ol) áth. m. *torzolt*. L. **TORZKÉPEL**.

TORZOMBORZ l. **TORZON**, (1).

TORZON, (1), (tor-z-on). Egyszerűen nincs szokásban, hanem mint a *borz* szónak ikertársa öszvetéteve használtatik, s jelent a maga nemében igen *borzast*, *bozontost*. *Torzonborz*, vagy (az *n* a közvetlen utána álló *b* miatt *m*-vé változva) *torzomborz bajusz*, *szakál*. Képezetetésre hasonló a *fántanfánt*, *kótyonfity*, *inczenpincz*, *gézengúz* stb. ikerszókhoz.

TORZON, (2), fn. tt. *torzon-t*, tb. —ok. Növénynem a háromhímesek seregéből és egyenyások rendéből; csészéje három levelű; bokrétája öt szirmu, csésze formájú. (Polychnemum). Különös faja a *mezei torzon*, melynek szétterülő szárát árforma, kemény szurós levelek fődik. (Polycnemum arvense). Göncey Pálnál eléfordul még a *karcsu t.* (p. Heuffelii), és *libircsős t.* (p. verrucosum).

TORZONBORZ, (torzon-borz) l. **TORZON**.

TORZONG, (tor-z-ong) gyak. önh. m. *torzongtam*, —tál, —ott, htn. *ni* v. *ani*. 1) *Folyvást tartó torzas* állapotban van. 2) *Átv. haragos kedélyből, indulatból durczásan, daczosan viseli magát*, s úgy tesz, mint némely állatok, melyeknek szőre mérgekben föltorzad.

TORZONGÁS, (tor-z-ong-ás) fn. tt. *torzongás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) *Torzas* állapot. 2) L. **TORZONKODÁS**.

TORZONKODÁS, (tor-z-on-k-od-ás) fn. tt. *torzonkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ellenszegülés, daczoló ellenállás neme, midőn valaki *torzonkodik*; *durczálkodás*, *berzenkedés*. V. ö. **TORZONKODIK**.

TORZONKODIK, (tor-z-ond-od-ik) k. m. *torzonkod-tam*, —tál, —ott. *Átv. a kedély állapotára vonatkozva am. durczáskodik, daczoskodik, haragos indulattal, s mintegy neki merevült kedélylyel, némely mérges állatok módjára ellenszegül*. Ezen értelemben rokon eredetűek: *durcz*, *durcza*, *durczás*, *durczáskodik*, *durmonyas*, és *dérdúr*, s az előhang változtatával, *berzenkedik*, *borzaszkodik*.

TORZOSKODÁS, (to-r-z-os-kod-ás); **TORZOSKODIK**, (tor-z-os-kod-ik) l. **TORZONKODÁS**; **TORZONKODIK**.

TORZS, (tor-zs) fn. tt. *torzsol*. Szokottan a toldalékkal *torzsa*. Tájdivatosan *torzs*-nak hívják különösen a kaszálás utáni kemény és vastag fünek tarlóját. (Tájszótár). Vékony hangon egyezik vele *törzs*. Alakra hasonlók hozzá az önállólag nem divatos *morzs*, *porzs*, *pörzs*, *horzs*, *dörzs*, továbbá az önállóan használt *bors*, *birs*, *örs*, *társ*, *nyárs*, *nyers*, *hárs*, *gyors* szók. V. ö. **TOR** gyök, és **TORMA**. Különbözik tőle a) azon *torzs*, melyből a *dörzsolés*re vonat.

kozó *torzsol* származik, s gyökre nézve a *tör, töröl, törzöl, dörgöl, dörzöl* szókkal rokon; b) azon *torzs*, mely a *torzsalkodik* igének alapját teszi, s az indulatra vonatkozó *torzankodik, durczáskodik* igékkel áll fogalmi rokonságban.

TORZSA, (1), (tor-zs-a) fn. tt. *torzsát*. 1) Némely növények rövid, zömök, húsos tönke, vagy dereka, melyet közvetlenül más növényrészek, p. levelek, vagy magvak vesznek körül. *Káposzta, saláta torzsája. Kukoricatorzsa*. 2) Némely gyümölcsök, különösen alma és körteneműek magvait takaró tok, illetőleg belső csutka. *Az almát torzsástul megenni. Az úgynevezett torzsátlan körtének nincs v. alig van torzsája*. 3) A növénytanban olyan virágzat, melynek meghúsosodott vastag kocsányára nőnek a virág tenyészszervei, mint a kontyvirágnál. (Spadix).

Gyökre és alapfogalomban egyezik vele a vékonyhangu *törzs, törzsök* és *derék*. Rokon gyöke a latin *truncus*, német *Strunk, Strumpf* stb. L. **TORZS**. **TORZSA**, (2), falu Bács m.; helyr. *Torzsa-ra*, —n, —ról.

TORZSABUROK, TORZSAHÜVELY, (torzsaburok v. -hüvely) ösz. fn. A torzsa takarója.

TORZSALÉK, (tor-zs-al-ék) fn. tt. *torzsalék-ot*, harm. szr. —a. Holmi öszveaprított torzsadarabok. Képezetűre olyan, mint a *morzsa* szóból származott *morzsalék*.

TORZSALGÁS, (tor-zs-al-og-ás) l. **TORZSALKODÁS**.

TORZSALOG, (tor-zs-al-og) gyak. önh. m. *torzsalogtam*, —tál, *torzsalogott*, htn. *torzsalogni v. torzsalogani*. L. **TORZSALKODIK**.

TORZSALKODÁS, (tor-zs-al-kod-ás) fn. tt. *torzalkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Torzankodó, berzenkedő, durczáskodó veszekedés. Gyöke azon *tor*, melyből a fölmerevedésre, magasodásra vonatkozó *torz, torzon, torzas, torol, torlás* stb. származnak. v. ö. **TORZANKODIK**.

TORZSALKODIK, (tor-zs-al-kod-ik) k. m. *torzskodtam*, —tál, —ott. Haragos, veszekedő indulat-tal más ellen torzankodik, berzenkedik, durczáskodik.

TORZSÁS, (tor-zs-a-as) mn. tt. *torzsás-t*, v. —at, tb. —ak. 1) Aminek torzsanemű tönke van. *A káposztaféle növények torzsásak. Torzsás saláta*. 2) Csutkás, pl. alma, körte. V. ö. **TORZSA**.

TORZSÁSAN, (tor-zs-a-as-an) ih. torzsával el látva, torzsás minőségben.

TORZSÁSSÁG, (tor-zs-a-as-ság) fn. tt. *torzsás-ság-ot*, har. szr. —a. Torzsás minőség.

TORZSÁTLAN, (tor-zs-at-lan) mn. tt. *torzsátlan-t*, tb. —ok. A minek, torzsanemű tönke vagy csutkája nincsen. *Torzsaátlan gyöngye saláta. Torzsaátlan körte*, melynek magtokja és csutkája alig van.

TORZSIKA, (tor-zs-i-ka) fn. tt. *torzsiikát*; lásd **LÓTORMA**.

TORZSOL, (tor-zs-ol) áth. m. *torzsol-t*. Dörzöl, vagy is zsúrolás által koptat. *Ha a barátod gabonájába mégy, szakgass gabonafejeket, és kezdél tor-*

zsol ki. Káldi. Móz. V. Könyv. 23. fej. 25. v. Vékony hangon egyezik vele *törzsol, dörzsol*, továbbá *doroszol*. A hangzók úgy váltakoznak benne mint a *porzsol* és *pörzsol* szókban. Gyökre és alapértelmen rokon vele a latin *tero, tergo, tergeo*.

TORZSOLÁS, (tor-zs-ol-ás) fn. tt. *torzsolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés midőn valamit torzsolnak.

TORZSONKODIK, l. **TORZSALKODIK**.

TORZSÚL, (tor-zs-úl) önh. m. *torzsúl-t*. Szára, tönke torzsássá lesz, torzsává alakul. *Torzsul a saláta, midőn magba megy*.

TÓS, l. **TAVAS**.

TÓS-NYÁRASD, falu Pozson m.; helyr. —*Nyárasd-ra*, —on, —ról.

TÓSOK, falu Veszprém m.; helyr. *Tósok-ra*, —on, —ról.

TOSONCZA, falu Nógrád m.; helyr. *Tosoncza-ra*, —on, —ról.

TOSZ, (to-sz) áth. m. *tosz-tam*, —tál, —ott, par. —sz. Valamit akár saját testének valamely tagjával, akár bizonyos bökő, szuró, gyakó eszközzel odább nyom, helyéből tova mozdít. Innen a gyakorlatos *toszigál, toszogat* m. többször, gyakran *tosz*. Azon szavaink egyike, melyet az aljas trágár nyelv-szókás különösen a nemi közösülés kifejezésére használnak, mint a *gyak* és *teker* igéket, nevezetesen *ik-es* alakban: *toszik*; miért tisztos beszédben illemben nem használható; helyette állhat *taszit*.

Gyökeleme azon *to*, vagy *ta*, melyből távolságra, odább nyomásra vonatkozó származékok erednek. Hangváltozattal *tasz*, honnan *toszit* és *taszit*, *toszigál* és *taszigál* egy értelműek. Némi módosítással hasonlók hozzá *tuszkol, tusa* és *doszol*, s lágyítva és vékonyhangon *gyeszél* és *gyeszétel*. Mint szintén távöltásra vonatkozó egy eredetűek és alapfogalomban egyeznek: *tol* v. *tal*, *toliga* v. *taliga, tola* v. *tala, tól, túl*, továbbá *dob* v. *tob*, talán a lágyított *gyalu* (=talu, toló) és *gyalk* v. *gyolk* v. *gyilk* is. V. ö. **TO** gyök. Egyezik vele Budez J. szerént a mordvin *tostije*-(kopogtat-ni, taszit-ani), az erza mordvinban: *tosteje*; ide sorozható s elötéttel a német *stoss-en*, mely csakugyan az angolban is azon elötét nélkül áll: *toss*.

TOSZA, ikerítve: **TESZE-TOSZA**, lásd **TOSZONKOS**.

TOSZÁS, (to-sz-ás) fn. tt. *toszás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Eredeti ért. cselekvés, mely által valamely mozgékony, vagy mozdítható testet tovább nyomnak. Szokottabb trágár beszédben, nemi közösülés.

TÓSZEGH, falu Pest m. **KIS**—, **NAGY**—, faluk Torontál m.; helyr. *Tószegh-re*, —én, —ról.

TOSZIGÁL, l. **TASZIGÁL**.

TOSZIK, (to-sz-ik) k. L. **TOSZ** alatt.

TOSZINT, (to-sz-int) áth. m. *toszint-ott*, htn. —ni v. —ani. Gyöngén vagyis alig érintve, kicsi erővel taszit.

TOSZINTÁS, (to-sz-int-ás) fn. tt. *toszintás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyöngé taszítás,

TOSZÍT; TOSZÍTÁS, lásd TASZÍT; TOSZÍTÁS.

TOSZKA, puszta Máramaros m; helyr. *Toszkára*, —n, —ról.

TOSZOGAT, (to-sz-og-at) gyak. áth. m. *toszogat-tam*, —tál, —ott, par. *toszogass*. Valamit gyakran vagy folytonosan tosz, azaz, nyomdos, lökdös, bökös, odább odább vagy bizonyos üregbe tologat, beszorogat. Az *összevagdalt húst a hurkabélbe toszogatni*. Innen a *toszogatott kolbász* neve, mely nagy darabokra metélt hússal van megtöltve. Egyébiránt a trágár kifejezések közé tartozik, melyek a nemi közösülésre is vonatkoznak. V. ö. TOSZ.

TOSZOGATÁS, (tosz-og-at-ás) fn. tt. *toszogatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki toszogat.

TOSZONKOS, (to-sz-onk-os) mn. tt. *toszonkos-t*, v. —at, tb. —ak. Ügyetlen mozgásu, járásu; hitvány, alávaló. Pápa vidéki és Kemenesali szó. Máskép: *tosza*, ikerítve: *teszetosza*.

TÓT, (1), fn. tt. *tót-ot*, harm. szr. —ja. Szoros ért. azon szláv fajú s hazánkban lakó népség neve, mely magát saját nyelvén *szlovák*-nak nevezi, s nyelve kivált a nyugati megyékben legközelebb áll a cseh és morva szójáráshoz. Régi írásmóddal: *tóth*, *thót*. *Pozsony, Nyitra, Trencsin, Árva, Turóc, Liptó, Sáros vármegyei tótok*. Különféle üzérkedéseik és foglalatosságaiknál fogva: *gyolcsos tót, olajos tót, drótos tót, kaszás tót, vajjas tót, sajtos tót, kalamászos tót, csipkés tót*.

Leginkább az ily vándor tótokra vonatkoznak ama gúnyos, tréfás közmondatok, melyek a nép ajkain forognak. pl. *Soha sem láttam rongyos tótnak jó nadrágát. Tüszög, mint a tót boeskora. Járja az országot mint a csipkés tót* stb. Szélesb ért. így nevezi a nép a slavoniai, horvátországi, dalmáciai, illiriai szlávokat is, kivált kik némely áruccikkkel bevándorolják az országot. *Zágrábi tót* („A Thótok Zágrábban... teszik ülő székeket.“ Liszti László 1653-ban), *borsos tót, safrányos tót*, máskép néhutt: *bális vendis*. Egyébiránt közösebb szokás szerint a többi szláv népeket különkülön sajtáságos nevenek hívjuk: *orosz, horvát, szerb, lengyel, bosnyák, bunjevác* stb.

Némelyek véleménye szerint a *tót* nevezet a bizonyítást vagy rámutatást jelentő *to to* (az az) szótól vette volna eredetét, melyet t. i. a beszélő szlávok ajkairól gyakran hallani. Így tréfás gúnynyelven a német neve *sagtenbakter*, a felső dunai német hajósoké: *hörögötő*. Úgy látszik, hogy a *czinczár, hiencz* népnevek is szókijetésre vonatkoznak. Valamint egyes személyeket a népies nyelv szokás bizonyos szójárásaikról nevez el: hasonlóan történhetett ez a szlávokkal, s különösen a szlovákokkal.

TÓT, (2), mn. tt. *tót-ot*. 1) Általán, ami valamely tulajdonságára, eredetére, viszonyaira nézve a tót népre vonatkozik. *Tót táncz, tót ének, tót szokás, tót viselet, tót nyelv* stb. 2) Számos helynevek jelzője,

mint *Tót-Diós, Tót-Gurab, Tót-Komlós* stb. melyeket l. illető czikkeik alatt.

TÓTÁGAS, (tót-ágas) ősz. fn. Midőn valaki fejére állva lábait az ég felé tartja, azt mondják róla, hogy tótágast csinál, vagy tótágast áll.

TOTALÁZ I. TOTOLÁZ.

TÓTALMA, (tót-alma) ősz. fn. Kisebbségi almafaj, milyen a hidegebb éghajlatu Trencsin, Turóc, Liptó stb. vármegyékben terem.

TÓTFALU, faluk B. Szolnok, Kraszna, Pest, Szepes, Vas, Szala, puszták Somogy, Vas m.; erdélyi faluk A. Fehér, Doboka, Kolos m.; KOMLÓD —, OLÁH —, MISZT —, GIRÓT —, Szatmár, KIS —, NAGY —, Baranya, SORKI —, Vas m.; helyr. *Tótfalu*, —ban, —ból.

TÓTHEGEDÜ, (tót-hegedü) ősz. fn. Hegedüforma gyermeki játékszer, melyet a vásározó kanalasztótok szokták árulni; csukahegedü.

TÓTHI, KÁPTALAN —, falu Szala m.; helyr. *Tóthi-ba*, —ban, —ból. L. TÓTI.

TÓTI, falu, KIS —, NAGY —, puszták Bihar m.; helyr. *Tóti-ba*, —ban, —ból. L. TÓTHI.

TÓTLAK, falu Vasm.; helyr. *Tótlak-ra*, —on —ról.

TÓTLANT, (tót-lant) ősz. fn. A székelyeknél, különösen Udvarhelyszékben pléhből való bolti kolomp a marhák nyakán. (Krizsa J.).

TOTOLÁZ, (tot-ol-a-az) önh. m. *totoláztam*, —tál, —ott. par. —z. Lassan, tapogatózva, s mintegy keresgélve tesz, vagy kutat valamit. Mondják különösen oly emberről, ki a munkába lassu, s csak bibelődéssel tölti az időt; néhutt aki láb alatt hentereg, akadékoskodik. Legközelebbi rokona a lassu menésre, mozgásra vonatkozó *totya, totyog*.

TOTOLÁZÁS, (tot-ol-a-az-ás) fn. tt. *totolázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lassan, tapogatózva keresgélés; bibelődés, láb alatt hentergés. V. ö. TOTOLÁZ.

TÓTORSZÁG, (tót-ország) ősz. fn. 1) Magyarország koronájához tartozó társország, melynek határa nyugotról Horvátország, a többi három oldalát pedig a Duna, Dráva és Száva választják el Magyarországtól, Serviától, és Bozsnákországtól. Máskép: *Szlavónország, Szlavónia*. Egyébiránt hajdan ez Alsó Tótországnak vagy Alsó Szlavóniának nevezetett, midőn a (Magyar birodalommal egyesülve levő) mostani Horvátország *Felső Szlavónia* nevet viselt. 2) Szélesb népies ért. tót népségek által lakott vidékek, felső Magyarországon, mennyiben t. i. az „ország“ szó népies nyelven egyes vidéket is jelent, pl. *görbe ország*.

TÓTORSZÁGI, (tót-országi) ősz. mn. Tótországból való, azt illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Tótországi ezredek, határvidékek, vármegyék*.

TÓTOS, (tót-os) mn. tt. *tótos-t*, v. —at, tb. —ak. Tót népek szokására, erkölcsire, módjára mutató. *Tótos viselet, tótos beszéd, kiejtés, tótos magyarság*.

TÓTOSAN, (tót-os-an) ih. Tótok szokása, módja szerint. *Tótosan viselni magát. Tótosan ejteni a magyar szót*.

TÓTOSÍT, (tót-os-ít) áth. m. *tótosít-ott*, par. —s, htn. *ni*, v. —*ani*. Valakinek szokásait, erkölceit, különösen nyelvét tótosá, vagy egészen tóttá alakítja, változtatja által. V. ö. **ELTÓTOSÍT**.

TÓTOSÍTÁS, **TÓTOSÍTÁS** (tót-os-ít-ás) fn. tt. *tótosítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés mely által valakit tótosá vagy tóttá tesznek.

TÓTOSODÁS, (tót-os-od-ás) fn. tt. *tótosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapotváltozás, midőn valaki eredeti nemzetiségéből kivetkezvén tótos szokásokat, erkölcsöket, s különösen nyelvet vesz fel, s ez által a tót népfajnak tagjává lesz.

TÓTOSODIK, (tót-os-od-ik) k. m. *tótosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Tótos szokásokat, erkölcsöket, s nyelvet vesz föl, s tóttá lesz.

TÓTOSSÁG, (tót-os-ság) fn. tt. *tótoság-ot*, harm. szr. —*a*. Tótos minőség. pl. a viseletben, beszédben stb.

TÓTOSÚL, **TÓTOSULÁS**, I. **TÓTOSODIK**, **TÓTOSODÁS**.

TÓTÖLTÉS, (tó-töltés) ösz. fn. A tó vizének kiáradásai ellen emelt töltés.

TÓTRÉPA, (tót-répa) ösz. fn. A székelyeknél, különösen Marosszékben, am. csicsóka (Krizsa J.).

TÓTSÁFRÁNY, (tót-sáfrány) ösz. fn. Közönseges parlagi sáfrány, melyet a házaló tótok szoktak árulni. V. ö. **SÁFRÁNY**.

TÓTSÁG, (tót-ság) fn. tt. *tótság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Tót sajtáság, különösen a tót nyelv sajtásága. 2) Bizonyos vidéken, tartományban, országban lakó tót népek öszves sokasága, tót népség. *Felső Magyarország némely vármegyéit csupa tótság lakja.* 2) Így nevezik Vasvármegyének azon vidékét, illetőleg járását, hol jobbara vend faju tótok laknak.

TOTT I. TATT, **TATÚGY**.

TÓTTELEK, falu Bihar m.; helyr. — *telek-re*, —*én*, —*ről*.

TOTTY, a lábnek, vagy más lecső testnek tompa hanggal járó ütődését utánzó gyökszó, melyből *tottyán* származik. Képzésre hasonlók hozzá a szintén hangutánzó *potty*, *kotty*, *rotty*, *szotty*, *sutty*.

TOTTYAN, (totty-an v. totty-u-an) önh. m. *tottyán-t*. Lusta, lomha, fáradt lépés, vagy lassu esés következtében *totty* hangot adva megütddik. *Az elgyöngült vén ember lába ahányat lép, annyit tottyán.* Hasonlók hozzá: *pottyán*, *kottyán*, *rottyán*, *szottyán*, *suttyán*.

TOTTYANÁS, (totty-u-an-ás) fn. tt. *tottyánás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 'Totty' hangot adva megütdés.

TOTTYAD, (totty-ad) önh. m. *tottyad-t*. Mondják gyümölcsről, midőn rohadozva megpuhul, vagy töppenni kezd, borrhól, midőn nyulósodik, romlik.

TOTTYADÁS, (totty-ad-ás) fn. tt. *tottyadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot midőn a gyümölcs töppen, vagy a bor nyulósodik kezd. V. ö. **TOTTYAD**.

TÓTUL, (tót-ul) ih. Tót nyelven. *Tótul érteni, beszélni, szónokolni, írni, tanítani.*

„Megtanultam tótul, ráczul, Kukoricza gombócátul.“

(Népd.).

TÓTVIDÉK, (tót-vidék) ösz. fn. Vidék, melyen tót népség lakik vagy tartózkodik.

TOTYA, (1), (toty-a) mn. tt. *totyát*. Idomtalan, ügyetlen, lassu járásu, ki tipegve topogva lép. *Totya vénasszony.* Másképp tájdivatosan: *totyakos*, *totyalagos*, *totyka*.

TOTYA, (2), fn. tt. *totyát*. L. **TUTYI**.

TOTYAKOS, (toty-ak-os v. toty-og-os) mn. tt. *totyakos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. **TOTYA**, (1).

TOTYALAGOS, (toty-a-lag-os) mn. tt. *totyalagos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. **TOTYA**, (1).

TOTYKA, (toty-ka azaz toty-og-ó) mn. tt. *totykát*. L. **TOTYA**, (1).

TOTYMA, (toty-ma) mn. tt. *totymát*. Lassu, idomtalan járásu, vagy, dolgát immelámmal végező, totolázó. Különbözik tőle: *tutyma*, vagy is, orrán beszélő.

TOTYOG, (toty-og) gyak. önh. m. *totyog-tam*, —*tál*, —*ott*. Lábait ügyetlenül, idomtalanul, lassan, lustán rakogatva lép, jár, mint az elhizott récze, lúd, vagy elgyöngült lábú vén ember. Képzésre hasonlók hozzá: *kotyog*, *potyog*, *rotyog*, *szotyog*, mind hangutánzók.

TOTYOGÁS, (toty-og-ás) fn. tt. *totyogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*, Idomtalanul tipegő tapogó járás kelés.

TOTYOMPOTTY, (totyom-potty) ikerített mn. Málészajú bamba, süsü, ügyetlen.

TOVA, (to-va) ih. Akármily irányban vett távolságra, messzeségre. *Tova látni, menni. Tova föl a hegyre.*

„A kürt tova és tova zengve rival.“

Vörösmarty.

A székelyeknél Kriza J. szerint azt is teszi: mintegy, körülbelül. *Tova husz-huszonötöt kapott a fenekire. Se té se tova, se ide se oda.* Vonatkozik időbeli távolságra is. *Innen v. innét tova nem látjuk egymást, azaz, ezután.* Más szókkal együtt: *ide s tova*, majd közelebbi majd távolabbi helyre, irányban. Összetéve: *tétova*, különböző irányu távolságban, szerteszét. Elemzésére nézve I. **TO**.

TOVÁBB, (to-va-abb) másod foku határozó: *tova, tovább, legtovább*, mint *ide, idébb, oda odább*; tájdivatosan: *tovébb*, mint *odébb, arrébb*. *Lassan járj, tovább érsz.* (Km.). *Drótos fazék, foltos ruha tovább tart.* (Km.). *Minél tovább; hova tovább; tovább tovább.* Fölható viszonyranggal: *továbbra*, nagyobb térbeli vagy időbeli távolságra. *Továbbra menni. Továbbra halasztani valamit.*

TOVÁBBÁ, (to-va-abb-á v. tova-abb-vá) ih. Távolagra vonatkozva am. azután; időben folytatólag. Mondják így is: *továbbad*, v. *továbbatt*.

TOVÁBBACSKA, (to-va-abb-acs-ka) kicsinző határozó. Kevésbé vagy kissé tovább.

TOVÁBBAD v. TOVÁBBATT, (to-va-abb-ad v. to-va-abb-ott) l. TOVÁBBÁ.

TOVÁBBI, (to-va-abb-i) mn. tt. *további-t*, tb. —ak. Térben vagy időben messzebb, távolabb levő, ezután, utóbbi következő. V. ö. TOVÁBB.

TOVÁBBRA, (to-va-abb-ra) ih. További időre. *Eltenni valamit továbbra*.

TOVACSO, (tova-cső) l. TÁVCSŐ.

TOVÁBBSZÁLLÍTÁS, (tovább-szállítás) ösz. fn. Amit már valahova szállítottak, annak onnat odébb szállítása.

TOVÁBBSZÁLLÍTÓ, (tovább-szállító) ösz. mn. és fn. Aki azt, amit hozzá szállítottak, odébb szállítja.

TOVAKINNET, (tova-ki-innet?) ih. Pesti Gábornál (CLXXV. mese) am. az egyszerű 'tova ,innet', 'el innet'. „Hallod-e gyermek, vedd tovak innet kezdetet.”

TOVASZÁLLÍTÁS; TOVASZÁLLÍTÓ l. TOVÁBBSZÁLLÍTÁS; TOVÁBBSZÁLLÍTÓ.

TÓVÍZ, ösz. fn. Tavat képező álló víz, különböztetésül másféle, u. m. folyó-, tenger-, forrás-, kút-vizektől. *Igyál ökör, tóvíz*. (Km.).

TOVONNAT, TOVONNÉT. A székelyeknél összességben húzva am. tova onnét.

TÓVÖLGY, puszta Heves m.; helyr. —*völgyre*, —*ön*, —*ről*.

TOVUL, (to-v-ul) elavult határozó a köz szokásu túl értelmében. Alakra hasonlók hozzá: *kívül, belül, alul, fölül*.

TÖ, gyökem, melyből bizonyos alapfogalomban egyező szócsaládok képződtek. a) Melyek valamely térbe, körbe foglalt, vagy szorított, s gyűegészsé lett részekre, illetőleg mennyiségre vonatkoznak, mint: *több, töm, tölt, töpik, tőpörödik*. Fogalmilag és alaphangilag rokonok hozzá a *csőpü, gyűp, gyap, csepszik, cseplesz, cseprente* szók alapjait képező *cső, győ, gya, cse* gyökemek, mennyiben t. i. az említett szók sűrű gyűrűszekből, vagy gyűállományokból alakult sokaságra, többségre, egészre vonatkoznak. b) Melyek a magok nemében valami vékonyat, hegyeset, csúcsos végűt jelentenek, mint: *tő, v. töv, tű, tőgy*, és származékaik: *tövis, v. tüvis, túske, tör, török*. Alapfogalomban, és gyökhangra nézve rokonai a szintén hegyesre, csúcsosra vonatkozó *gyök, cső, csücs, csücs, csöcs, czucz, czucza, szulák, czulák, szür, szük* szók elvont gyökemei: *győ, cső, csu, csű, czu, szu, szü*. Mindkét osztálybeliekben azon közös alapfogalom uralkodik, hogy mindnyájan bizonyos testek ősveszszorított, együvé nyomott állapotát fejezik ki, azon különbéggel, melynél fogva az első rendűek az illető testek *anyag* mennyiségére, a másod osztálybeliek pedig az illető tárgyak *alaki minőségére* vonatkoznak különösen.

TÖ, (1), (tő-ő) fn. tt. *tő-t*, v. *tövet*, harm. szr. *töv-e*. 1) A növénynek csöves, vagy hengerded, vagy zömök alakú alrészé, mely nagy részben a földben rejlik, s belőle fölfelé a derék, vagy szár, vagy levelek, lefelé pedig, vagy szétkúszó irányban a gyökérszalak sarjadjanak ki. *Töböl kivágni, kiirtani a fát. A szőlőt vesszejét lenyesni. Töböl hajtó fák, növények. A fát tövestül, gyökerestül kiánsi és átültetni*. 2) Az állati testen növő hajak, és szőrök alsó vége. *A bajuszt, haját, sörényt, tövestül kitepni. Hajának töve is kivesselt*. 3) Hasonlatnál fogva többféle átv. értelemben használta: a) Tőnek nevezik a folyók alsó végét, hol más vízbe merülnek, p. *Zsitvatő*, hol a Zsitva a Dunába szakad. *Marczaltő*, hol a Marczal a Rábába ömlik; ellentéte: *fő*, vagyis a folyónak eredete, mely legmagasabban, legföntebb fekszik, pl. *Tapolczafő, Pínkafő*, s innen értelmezhetők a *Balatonfő, Aszófő* stb. helynevek is; továbbá ellentéte a tetőt, magasat jelentő *hegy*, honnan, *tövérlő hegyére járnai valaminek*, am. eredetének, származásának egész menetét kikutatni; *tövel hegygyel összehányai rakni holmit*, am. kit fejjel le, kit lábbal fölfelé, összevissza, rendetlenül. b) Jelenti a magasabb helyek alsó végét, lábát; pl. *hegytövében fekvő város; szőlőhegy tövébe ültetett fák; oszlop töve; tűz töve*. c) Némely állati tagok azon végrészei, melyek úgy nyúlnak be a test más részébe, mint növény töve a földbe, pl. *kéz töve, köröm töve*. d) Mondjuk oly álló vagy fekvő testről, tömegről, illetőleg térről, mely egy másikkal közvetlenül érintkezik, mintha egy töből nőttek volna ki: *tő szomszédház, tő szomszédok*. e) A nyelvtanban *igető, névtő*, am. törzs, melyhez egy vagy több rag és egy vagy több képző járul.

Alakra nézve és ragozási tekintetben rokon a *cső, kő, fő, nő, bő* nevekhez. Mi eredetét illeti, mennyiben a növények tövei többé kevesebbé hengerdedek, s csúcsosan, csövesen nyúlnak ki, legvalószínűbbnek tartjuk, hogy a *tő* alapfogalomban egyezik a *cső, csöcs, csücs, csucs* szókkal; de legközelebb áll hozzá, sőt azonos a hegyeset jelentő *tű* v. *tő*, mint vékony hegyü, szurós szilárd növénytörzs, honnan a *tüvis* v. *tövis, túske*, és a hegyes szuró eszközt jelentő *tű* v. *tőr* és *török* fogalomban rokonok. Mennyiben pedig a *tő* a fák és némely más növényekben vastag zömök alakúvá növekszik, innen a *tőke, törzs, törzök, csög, csök, tuskó* és *ducz* alaphangban és fogalomban szintén egyeznek vele. Ide tartozik a *gyökér* is, mely összetett szónak látszik a *gyök* és *ér* (vena) alkatrészekből, miszerint a *gyök* szabatosan véve anyyi volna mint *tő* v. *csök*, a *gyökér* pedig jelentené a töből kinövő érforma rostos szálakat. Csagataj nyelven: *tüb*, pl. *tag tübi* hegy töve, oszmani nyelven: *dib*. (Vámbéry).

TÖ, (2), összetételeivel együtt mint *tőaru, töcsindló, tőtartó* stb. l. TŰ stb.

TÖBB, határozatlan számnév, tt. *több-et*; szók mélyekre viszonyítva: *többeket*; V. ö. TÖBBEN. 1) Oly mennyiségre vonatkozik, mely egy másíknál szám

szerint nagyobb, vagyis számosabb azonnemű egyiséget foglal magában. *Három forint több, mint kettő. Négy arannyal többet adott, mint ígért volt. Utam többé került száz forintnál. Péternek sok a könyve, de Pálnak több van. Két forint! ki ad többet?* Valamint más számnevek után, a vele viszonyban levő mennyiség neve rendszerént egyes számban marad. *Több szem többet lát. Több emberrel találkozni, nem: több szemek, több emberekkel. Több országot, több várost bejárni.* De midőn önálló név gyanánt használtatik, s egymástól külön álló egyéniségekre, nem egész tömegekre, vagy gyűsokaságra vonatkozik, akkor a többségi ragot fölveszi. *Utamban többekkel találkoztam, kiket már régolta nem láttam volt. Evárosban többekkel ismerős vagyok.* Gyakorta mint gyűnév en képzőt vesz fel. *Mi többen vagyunk, mint ti. Taval többen haltak, mint születtek.* A nyelvtanokban rendszeren úgy veszik, hogy a több a sok-nak másod foka, azonban már egészen különböző alakjok más-más gyökre és alapfogalomra mutat, valamint a latinban a *multus* és *plus*, a németben a *viel* és *mehr*, a szlávban a *mnóhí, vjacz*; de észtanilag véve sem áll szabatosan a hasonlat, mert lehet valamely szám, vagy mennyiség egy másikhoz hasonlítva több, ami magában véve, vagy bizonyos tekintetben épen nem sok, sőt kevés, és viszont, pl. három krajczár több mint kettő, de egy paripa árának igen is kevés; fél font hús, több mint három lat, de egy adagnak nem sok. 2) Mondják oly mennyiségről, melyben nem egyiségeket vagy egyéneket, hanem általában gyűnagságot veszünk tekintetbe. *Péternek több jószága, több földje, erdeje van, mint Pálnak.* 3) Átv. a maga nemében nagyobb. *Őt többre becslöm sok másnál. Több nyomoruságon mentem keresztül, mint te. Több volt a fáradság, de több a jutalom is.* Különös sajáttság gyanánt am. különb, derekabb. *Ő több ember, mint a bátyja.*

Valószínű, hogy a több gyöke, alapfogalmánál fogva azon *tö*, mely a *töm* és *tölt* igékben rejlik, s jelenti bizonyos gyűrészeknek, vagy állományoknak egy sűrű egészbe szorítását vagy szorulását, s képezetetésre olyan, mint a *jó*-ból eredt *jobb*; vagy talán törzse *töm* volt, s a szabályszerű *tömebb* helyett lön *több*, mint a *szép*-ből *szépebb* helyett öszvehúzáva *szebb*. Általán a *töm*, *tölt*, és *több* szók oly gyökhang- és alapfogalmi viszonyban állanak, mint a latin *pleo, plenus*, és *plus*. Figyelmet érdemel, hogy a mandsu nyelvben többes szám jelölésére eléfordul *tome*, mely a japáni nyelvben: *domo*; a sinai nyelvben pedig *to* a névszó előtt szinte többséget (többes számot) jelent. V. ö. SZEMÉLYNÉVMÁS.

TÖBBÉ, (több-vé) ih. 1) Az ellentétes *kevesebbé* szóval ikerülve bizonyos állapotnak vagy cselekvésnek határozatlan, s mintegy mérlegen ingadozó arányát fejezi ki. *Többé kevésbé mind megérdemlitek a büntetést. A vendégek többé kevésbé leitták magokat.* 2) Az állapotnak vagy cselekvésnek további folytatását tagadó, vagy tiltó, vagy tudakoló viszonyban fordul elé, s am. azután, jövőre. *Mi többé e világon nem látjuk egymást. Ezt többé ne tedd. Eljősz-e többé, vagy soha sem?*

TÖBBED, (több-ed) a személyragos *maga* szóval egyesülve társas viszonyt fejez ki: *többed magammal, magaddal, magával* stb. azaz, én, te. ő, többek társaságában. *Többed magával jött ellenem.* Hasonló viszonyban használhatók a határozatlan: *sokad, kevesed, néhányad* stb. és a határozott *ketted* v. *másod, harmad* stb. számnevek.

TÖBBÉG, (több-vé-ig, de lehet a *g* csak toldalékos hang is mint *ittén-eg, ottan-ag* stb. szókban). A székelyeknél s néhány magyarországi tájdivat szerint is am. többé; l. ezt.

TÖBBEN, (több-en) számnév-határozó, mely gyűsokaságra vonatkozik, és személyekre vonatkozólag többes számnak felel meg. *Mi többen vagyunk, mint ti. Hol többen, hol kevesebben ülünk az asztalnál. E teremben többen is elférnének.*

TÖBBES, (több-es) mn. tt. *többes-t*, v. — *et*, *tb*. — *ek*. 1) Számjegyekre vonatkozva jelent több jeggyel irt számot, milyenek a tízesek, százások, ezeresek stb. 2) Nyelvtani ért. a nevek és igék azon viszonyállapota, mely több személyre s bármely más egyénre, illetőleg azoknak többszörös állapotára, vagy cselekvésére, vagy szenvedésére, végre birtokára vonatkozik. pl. a *könyv* többese: *könyvek*, az *én* többese: *mink, mi, mi, az olvasok* szóé: *olvasunk*, az *olvas-é olvasnak*; a *könyvem* személyragos szóé, ha több személyre vonatkozik: *könyvünk*, ha több birtokra: *könyveim*, ha egyszersmind több bitokra és több személyre: *könyveink*: *Péteré* birtokos *é*-vel ragozott szóé, ha a birtok több: *Péteréi*. V. ö. SZEMÉLYRAG. Ez értelemben önállólag használva a főnevek sorába tartozik, amidőn tárgyese: *többest*. L. TÖBBESSZÁM.

TÖBBESI, (több-es-i) mn. tt. *többesi-t*, *tb*. — *ek*. Nyelvtani értelemben többes számot jelző, pl. *k, ak, ek, ok, ök, többesi ragok*.

TÖBBESLEG, (több-es-leg) ih. A székelyeknél Kriza J. szerint azt teszi: ami nines egyesleg.

TÖBBESSZÁM, (többes-szám) ösz. fn. (de külön is írhatjuk). A név- és igeragozásban a név- vagy igerészó azon módosulata, midőn ezek több dologra illetőleg több személyre vonatkoznak, vagyis valamely dolog, illetőleg személy többségét fejezik ki, és a melynek jellemhangja általában *-k*, különösen nőveknél: *ak, ek, ek, ok, ök*, s önhangzókkal végződő szóknál a rövid önhangzók a *k* előtt rendszerént hosszuvá lesznek, pl. *ház-ak, rét-ek, kert-ek, állat-ok, gyümölcs-ök*; *almá-k, fűgé-k*; igéknél a ragozási formák, módok, idők és személyekhez képest: *unk, ünk, uk, ük*; *tok, tek, tök (atok, etek, ötök, átok, étek, ötök)*; *nak, nek, ak, ek* stb. pl. a multban *várt-unk, kért-ünk*; *várt-uk, kért-ük, várt-atok, kért-eték, várt-átok, kért-étek, várt-ak* v. *várt-anak, kért-ek*. v. *kért-enek* stb. V. ö. TÖBBES, 2); és SZEMÉLYRAG. Nyelvhasonlítási tekintetben l. — K (5); és SZEMÉLYNÉVMÁS alatt.

TÖBBFELÉ, (több-felé) ösz. ih. 1) Több különkülön irányban, több helyre. *Többfelé kéneket kül-*

deni. 2) Több részre. *Többfelé osztani az erdőt.* V. ö. FELE.

TÖBBFÉLE, (több-féle) ösz. mn. Több külön-külön tulajdonsága, nemü, fajú, osztálybeli stb. *Többféle árut vásárolni. Többféle nyelven beszélni. Többféle emberrel találkozni.* V. ö. FÉLE.

TÖBBFÉRJÜSÉG, (több-férjűség) ösz. fn. Házassági viszony, midőn valakinek egynél több férje van. (Polyandria). V. ö. TÖBBNEJÜSÉG; és TÖBBTÁRSÚSÁG.

TÖBBI, (több-i) mn. tt. *többi-t*, tb. — *ek.* Bizonyos többet illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó, vagy a mi bizonyos mennyiséghez járul. *Ezer forintot magának tartott, a többit elosztotta.* Midőn valamit elszámolunk, elsorolunk, s azt akarjuk tudatni, hogy még más hasonló neműek is vannak, elhallgatóláig utána teszszük: *és a többi v. s a többi* (a betűk összevonásával: stb.). Főnevel használva am. több más. *Többihez képest. Többivel együtt. Többire semmi gondom.*

TÖBBIRE, (több-i-re) ih. Mi a többit illeti. *Többire észrevételem nincs.* Különösen a levelezésben a záradék-mondat vezérszavául használják, s oly formát jelent: a mondottak után, ezután. *Többire* (teljességgel nem: többnyire) *magamat becses hajlandóságába ajánlva maradok stb.* V. ö. TÖBBNYIRE.

TÖBBÍZBELI, (több-iz-beli) ösz. mn. Ami több különkülön ízben történik. *Több ízbeli fölszólításomra sem fizet. Többízbeli látogatásomat egyszer sem viszonzotta.* V. ö. ÍZ.

TÖBBÍT, (több-it) áth. m. *többít-ett*, par. — *s*, htn. *ni*, v. *eni*. Előbbi számához, vagy más mennyiséghez képest nagyobb számúvá, vagy mennyiségűvé tesz, sokszorít. „Többíhed meg (régiesen e helyett: többítsd v. többejtsd meg = adauge) műnekiünk hűtönket.“ (Tatrosi cod. Lukács. XVII).

TÖBBÍTÉS, TÖBBITÉS, (több-it-és) fn. tt. *többítés-t*, tb. — *ek*, harm. szr. — *e.* Cselekvés, midőn valamit többítünk. V. ö. TÖBBÍT.

TÖBBLAP, (több-lap) ösz. fn. Olyan tömör test, melynek több lapja vagyis oldala van, pl. a több szöglettel közszerűlt üvegnek. (Polyedrum).

TÖBBLET, (több-let) fn. tt. *többlet-ét*, harm. szr. — *e.* Felülvaló összeg v. mennyiség, pl. *bevételi, kiadási többlet.*

TÖBBNEJÜSÉG, v. — NEJÜSÉG, (több-nejűség) ösz. fn. Házassági viszony, midőn valakinek egynél több neje van. (Polygynia). V. ö. TÖBBFÉRJÜSÉG; és TÖBBTÁRSUSÁG.

TÖBBNYIRE, (több-nyi-re) ih. 1) Többesetben, jobbbára, leginkább. *Többnyire olvasással tölti az időt. Nyáron többnyire falun lakik.* 2) Némelyek hibásan többire értelemben is használják, pl. levelezésekben a záradékmondattal vezérszavául.

TÖBBOLDALÚ, v. — OLDALÚ, (több-oldalú) ösz. mn. 1) Mondjuk oly alakú testről, illetőleg műről, mely több oldalt, illetőleg szöveget képez. 2) Átv. szokottabb ért. ami többféle tulajdonságot tüntet

fői; ami valamit több tekintetben vesz szemügyre, vizsgálatra stb. *Többoldalú ismeret, műveltség. A kérdésnek többoldalú meghányása.*

TÖBBSEG, (több-ség) fn. tt. *többség-t*, harm. szr. — *e.* Több számból, vagy azon nemű részekből, egyénekből álló egész, mennyiben más kisebb számmal, vagy mennyiséggel áll hasonlati viszonyban. *A bírák többsége fölmentette a vádlottat. Szavazattöbbséggel megválasztani, megjutalmazni valakit. A többség határoz.*

TÖBBSÉGI, (több-ség-i) mn. tt. *többségi-t*, tb. — *ek.* Többségre vonatkozó, többségtől származott. *Többségi határozat*, mely valamely gyűlésben, törvényeszéken a szavazók vagyis szavazatok többsége által keletkezett.

TÖBBSÉGILEG, (több-ség-i-leg) ih. A szavazók többsége, vagyis szavazattöbbség által. *Többségileg hozott határozat.*

TÖBBSZÉRŰ, v. — SZERŰ, (több-szerű) ösz. mn. Több részből álló, öszvetett; ellentéte: *egyszerű.*

TÖBBSZÉRŰSÍT v. — SZERŰSÍT, (több-szerűsít) ösz. áth. Több részből alkot egybe; ellentéte: *egyszerűsít.*

TÖBBSZÍNŰ, v. — SZÍNŰ, (több-szinű) ösz. mn. Aminek több, vagyis, különemű színe van; tarka, változatos színű.

TÖBBSZÖG, (több-szög) ösz. fn. Test, melynek több kiálló szöge vagy szöglete van. (Polygonum).

TÖBBSZÖR, (több-ször) számhatározó. 1) Több különkülön ízben, vagy időpontban; s hasonlítás nélkül véve am. sokszor, gyakran, nem egyszer-kétszer. *Ő napjában többször megy sétálni. Nyaranta többször szoktam fürödni.* 2) Hasonlító mondatban am. egymáshoz viszonyítva több ízben, gyakrabban. *Péter többször megy színházba, mint Pál. Ő többször fillent, mint igazat mond.*

TÖBBSZÖRI, (több-ször-i) mn. tt. *többszöri-t*, tb. — *ek.* Többízbeli, gyakrabbi. *Többszöri hívásra sem jött el.*

TÖBBSZÖRÍT, (több-ször-it) áth. m. *többszörít-ett*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *eni.* Eszközlí, hogy valami többszörivé legyen; sokszorít.

TÖBBSZÖRÖS, (több-ször-ös) mn. tt. *többszörös-t* v. — *et*, tb. — *ek.* 1) L. TÖBBSZÖRI. 2) L. TÖBBFÉLE.

TÖBBSZÖRÖZ, (több-ször-öz) áth. m. *többszöröz-tem*, — *tél*, — *ött*, par. — *z.* Többszörössé teszen.

TÖBBTÁRSUSÁG, (több-társuság) ösz. fn. Házassági viszony, midőn valamely férjnek egynél több neje, vagy valamely feleségnek egynél több férje van; mindkettő a keresztény vallás elvei és szabályai szerint tilos. (Polygamia).

TÖBBŰL, (több-ül) önh. m. *többül-t.* Száma, mennyisége szaporodik, növekedik, nagyobbodik. Ellentéte: *kevesül, kevesbül, fogy.*

TÖBBÜNNET, (több-ünn-et v. összetételként: többünn-et v. — onnat) ih. A székelyeknél am. több

helyről. Viszonyban áll *többünt*, *többüve* szókkal. Hasonló képzetetésű *midenünnet* szóval.

TÖBBÜNT, (több-ün-t) ih. A székelyeknél am. több helyütt.

TÖBBÜVE, (több-ü-ve v. összetételként: több-hova) ih. Több helyre.

TÖBETŰ, **TÖBÖTŰ**, (tö-betü v. bötü) l. **TÖHANG**.

TÖBÖR, (töb-ör) fn. tt. *töbör-t*, tb. —ök. Gömri tájszó, s am. vizgödör. Mennyiben a gödör rendszeren többé kevésbé kerek alakú szokott lenni, alapfogalomban egyezik az edényeket jelentő *csöbör*, *csupor*, *csobolyó*, *döbör*, *döbörke*, *göbre* szókkal. A *Töbör-Ethe* és *Töbörzsök* helynevek is alkalmasint ily víztartó gödrös helyiségre vonatkoznak. Újabb korban használni kezdték az idegen 'crater' elnevezésére is.

TÖBÖRETHE, falu Pozsony m.; helyr. — *Ethé-re*, —n, —ról.

TÖBÖRZSÖK, puszta Fehér megyében; helyr. *Töbörzsök-re*, —ön, —ról.

TÖCSAVAR, (tö-csavar) ősz. fn. A csavaros fogónak, vagy csavarnyelnek csavarrovatú alsó vége, melyre a csavart rátekerik.

TÖCSEK, (töcs-ek) fn. tt. *töcsek-et*, harm. szr. —e. A székelyeknél am. törpe, csökevész ember. Némi hangáttétellel máskép: *tökencs*. Ez utóbbi alaphangokban közel áll *csök* szóhoz, amennyiben ez tuskót jelent; 'töcsek' pedig magához a 'tuskó' szóhoz.

TÖCSÉR, l. **TÓLTSEÉR**.

TÖCSIK, fn. tt. *töcsik-ét*, harm. szr. —e. Válygból, vagy agyagból rakott ülőpad, máskép: *tűz-paly*, *tűzpó*, *tűzhely*, mennyiben tüzelnek is rajta. Néhutt: *töczik*. Talán a *tűz* szóból alakult és fejlett ki, valamint a tüzelni való ganéjvályog *tözek* neve is.

TÖCSKÖL, össze van rántva ebből: *döböcsköl*, szokottabban: *dömöcsköl*.

TÖCZIK l. **TÖCSIK**.

TÖCZÍMER, (tö-czímer) ősz. fn. Paizsczímer, mely egy egész nemzetséget illet, vagyis, melyet valamely nemzetség törzsatyja kapott, különböztetésül a különös családi címer-től.

TÖDZ l. **TÜDZ**.

TÖÉRŐ, (tö- v. tü-érő) ősz. mn. a székelyeknél am. tőnyi, tūnyi, vagyis igen csekély értékű. *Egy töérőt sem lopott.* (Krizsa J.).

TÖGY, (1) fn. tt. *tögy-et*, harm. szr. —e. A négylábu nőstények, kivált nagyobbak tejedénye. *Tehén, ló, szamar, juh, kecske tögye. Más tehenének nagyobb a tögye.* (Km.). *Eltalálta szarva között a tögyét,* (Km.). *Teli van a tögye. Tögyet ereszt.*

Alakra nézve hasonló a *tűgy*, *szűgy*, *hűgy*, *völgy*, *gyöngy*, *rongy*, *bongy*, *horgy*, *ágy*, *tárgy* szókhoz. Mi eredeti jelentését és gyökét illeti, valószínűnek látszik, hogy nem egyéb, mint a *csöcs* szónak módosított alakja, s gyöke a *csövet* jelentő *tö* v. *töv*, mennyiben a *tögy* több *csövel* van ellátva, azaz *csös*, változattal *csöd*, *csögy*, mint *Somos*, *Somod*, *Somogy*,

Almás, *Almád*, *Almágy* stb. Azonban, ha alapfogalomul a *tej* szót vesszük, azt vélhetnők, hogy eredetileg *tejtöd* v. *tejtögy* volt, s ebből öszvehuzás által lett *tögy*, azaz tejes része vagy tája a nőstényállati testnek. Ez alapnál fogva egyeznek vele a *tehen*, azaz, *tején*, mint kitünőleg tejelő állat. V. ö. **TÜGY**.

TÖGY, (2) l. **TÖLGY**.

TÖGYELŐ, (tögy-el-ő) mn. tt. *tögyelő-t*. Ami tögyet ereszt, melynek tögyében gyülekszik a tej. *Tögyelő üsző*.

TÖGYES, (1), (tögy-cs) mn. tt. *tögyes-t*. v. *et*, tb. —ek. Általán, a minek tögye van. *A nőstény négylábuak tögyesek*. Különösen, nagy, teli tögyű. *Tögyes tehen sok tejet ad*. Népies nyelven mondják nagy csöcsű nőszemélyről is.

TÖGYES, (2), l. **TÖLGYES**.

TÖGYESÉDIK, (tögy-es-éd-ik) k. m. *tögyesedtem*, —tél, —ét. Tögye növekedik, teje szaporodik.

TÖGYÖK, (tö-gyök) ősz. fn. A növénynek azon gyökérse, mely közvetlenül a töből ered.

TÖHAJTÁS, (tö-hajtás) ősz. fn. A növénynek azon hajtása, vagyis sarja, mely közvetlenül a töből fakad ki.

TÖHANG, (tö-hang) ősz. fn. 1) Széles ért. azon egy vagy több szóhang melyek valamely szónak gyökét képezik, pl. a *bingo*, *bizgat*, *firkál* szókban a *bin*, *biz*, *fir*, ámbár ezekben a *b* és *f* csak elötétek, s tiszta gyökeik, tehát igazi töhangjaik: *in*, *iz*, *ir*. 2) szorosb ért. azon szóhang, mely a gyöknek lényegét teszi, s az alapfogalmat különösen jellemzi. p. e hangutánzóokban: *sug*, *hess*, *szisz*, *szusz*, *dör*, *czinczog*, *csattan* jellemző tö hangok az *s*, *sz*, *r*, *cz*, *cs*.

TÖHATÁROS, (tö-határos) ősz. men. Minek határszéle egy másikéval közvetlenül érintkezik; töszomszéd. *Töhatáros, tartományok, helységek, szőlőhegyek, szántóföldek*.

TÖHELY, (tö-hely) ősz. fn. Származási hely, honnan valami eredetét veszi.

TÖHÖL, falu Bars m.; helyr. *Töhöl-be*, —ben, —ről.

TÖJKED; **TÖJKEDÉS**, székely tájszók l. **TÖKED**; **TÖKEDÉS**.

TÖK, (1), fn. tt. *tököt*, harm. szr. —e. 1) Kobak alakú, s köz ismeretű terménye azon növénynek, melyet a növénytanban az úgynevezett egy-lakiai, és falkások seregébe soroznak. (Cucurbita). *Tök is estve virágozik* (Km.), annak mondják ki este kap a dologhoz, melyet nappal is elvégezhetett volna. *Törül szárad a tök.* (km.). *Addig úszik a tök a vizen, míg egyszer elmerül; v. addig jár a tök a lékre, hogy végre oda szakad.* (Km.). *Kit nem tökkel tjezstenek, elfelejt az egyebet.* (Km.). *Nagyon jól tudja, ha tök-e vagy turós étek.* (Km.). *Kopasz mint a tök.* (Km.). *Tökkel ütötték a fejét* (km.) am. ostoba tökfejű, töksi. Fajai többféle, pl. *sártök*, melynek kobakja gömbölyű, síma, narancsszínű, fás héju (c. *aurantia*) *dizsnötök*, kobakja fás héju, nagy, sárga, szömöltesős; (c. *verrucosa*); *úritök*, máskép: *sütötök* v. *selyemtök* v. *patyolatök*, kobakja kemény, de nem fás, nagyra nő, sokféle

szinü, húsa megsütve édes, izletes (c. pepo); *csikos-tök*, kobakja tyúktojásnyi, fásbéju, csikos, (c. ovifera); *lopótök* v. *szívótök*, kobakja nyakas, fejes, fásbéju (c. *lagenaria*); *görög* v. *görögdinnyetök* (c. *citrullus*); *koronás* v. *turbántök* stb. 2) Hasonlatnál fogva átv. ért. mennyiben legtöbb tökök kobakjai gömbölyűek, jelenti a négylábu himállatok, és himmadarak golyódad heréjét. *Megdagadt, leszállott a töke. Lóg a töke. Kostök*, a kos tökzacskójából csinált dohánzacskó. *Egész nap a tökit vakarja* (km.) am. lustálkodik, henyél. *Szorítják a tökit* (km.) am. szigorún fogják. *Nem egy eb rugja a tökit* (km.) am. több felől van segítsége, pártfogása. 3) A kártyajátékban azon lapok, melyekre megkülönböztető jelül tök van festve. *Tökdisznó, tökkirály, tökfilkó* (felső), *tökalsó, töktizes* stb. 4) Népies gúnnyelven: *tökfej, tökfeju, tökagyú, töksi* am. ostoba, buta. *Nem fér az ő tökfejébe. Tedd le azt a tökfödöt, azaz főveget. Tökkel ütötték a fejét. Tök-nél tökebb.*

Mint hogy a tökről vett hasonlatok gömbölyű testekre vonatkoznak; innen legvalószínűbb, hogy e gyökszóban alapfogalom a gömbölyűség, s ennél fogva rokonságban van a szintén valami gömbölyűt jelentő, és hasonló gyökhangu *teke, csök, csög, gyök, csok, csokor, tok, dok*, továbbá a puffadtat jelentő *döddö, tügy, tüdő, tüttös, döme, dömsödi, dundi* stb. szókkal. L. TEM, TÖM, gyök. A megfelelő latin *cucurbita* és *cucumis* gyöke: *cuc*, melylyel a hosszukás gömbölyűre, vagyis hengerded alakra vonatkozó *kukora*, és a tojást jelentő *kukó* egyeznek. Különben is a *k* és *t* mint kemény hangok néha fölcseréltetnek, mint: *köp* a székelyeknél *töp*. *kövé* néhutt: *tövé*; s fordítva: *töpörödik* a székelyeknél *köpörödik*.

TÖK, (2), falu Pest-Pilis m.; helyr. *Tök-re, —ön, —ről*.

TÖK, (3) elvont gyöke *tökéd, tökeszt* és *tökölődik* szólnak, s talán *tökít* szónak is; úgy látszik, hogy azonos *tönk* szóval, s *tőjked* szóban, mely értelményben egyezik *tökéd* szóval, az *n j*-vé változott; v. ö. TÖKED.

TÖK, (4), elvont gyök *tökél, tökéletes*, és az újabb alkatu *tökély* szóban; v. ö. TÖKÉL.

TÖK I. TÉSZ alatt.

TÖKAGYU v. AGYÚ (tök-agyu) I. TÖKFEJÜ.

TÖKALSÓ, (tök-alsó) ösz. fn. A magyar kártyajátékban a tökfilkónál egy fokkal alább, s a töktizesnél egygyel fölebb álló képes lap, melynek lábához tökszem van festve, különböztetésül a *makk, zöld*, és *veresától*. Másképp németesen szólva: *tökgyerek*.

TÖKASSZONY, (tök-asszony) I. TÖKTÍZES.

TÖKDINNYE, (tök-dinnye) ösz. fn. Népies nyelven éretlen görögdinnye; azonban az úgynevezett görögdinnye a növénytan rendszernél fogva a tök nemü növény egyik faja levén, az tökdinnyének is nevezhető, mely Diószegi-Fazekasnál *görög dinnyetök* (*cucurbita citrullus*); de általánosabb neve csak *görögdinnye*, némely újabb iratokban *görögdinnye*.

TÖKDISZNÓ, (tök-disznó) ösz. fn. A kártyajátékban a tökgyeü lapok között legnagyobb értékü

lap. Nevét onnan kapta, mert a régi úgynevezett magyar kártyában disznót és mellette két tököt ábrázolt, honnan máskép *tökkétszem*-nek is nevezik; még másképen: *töktüz*, az utóbbi szó talán a török *domuz* mely am. disznó. Talán innen eredt a *disznószerencse* kifejezés.

TÖKE, fn. tt. *tökél*. 1) A levágottnagy fának vastag zömök töve. *Kiásni a tökéket. Tökéről hajtó fa*. 2) Szélesb ért. vastagabb faderékből elvágott tömör darab, melyet bizonyos czélra használnak. *Csizmadiak tökéje*, melyen szabnak. *Hentesek, mészárosok tökéje*, melyen a húst metélik. *Szénégetőnek tökén a szemé*. (Km.). 3) Átv. ért. oly vagyon, mely nem elköltésre, hanem arra van szánva, hogy tulajdonosának jövedelmet hozzon. *Álló töke. Forgó töke. Befektetési töke. Üzleti töke*. L. TÖKEPÉNZ, és TÖKEVAGYON.

E szó alakjánál fogva kicsinzőnek látszik, de alapfogalma szerint nem az, sőt nagyjító értelmü, s eredetileg *tök* a *tő* gyöktől, s azon *ök* *ök* képzőjü szók osztályába tartozik, melyek a maguk nemében valami nagyobbat jelentenek, mint: *pofoék, monyók, szemök, csombók*. A *tök* törzs lehet annyi is mint *tönk*, valamint a *tengelicze* szó tájdivatosan, különösen a palóczoknál: *töklince*; a *penz* szót pedig a köz életben rendesen *péz*-nek ejtik; mongol nyelvben *tengri*, v. *tengeri* (ég; istenség) másképen, t. i. az *n* kihagyásával: *tegr*. Az sem valószínűtlen, hogy törzse az elavult *töög* v. *tövög* ige, melyből öszvehúzva lett igenév *tögő, tökö, töke*, mint *fecsegő fecske*, *czimegő czinke, bugyogó bugyka, locsogó locska* stb. Miszerint jelentené a faderéknak azon alsó részét, melyből a *tő* kinyúlik, s mintegy kitővedzik. Egyébiránt egyezik vele a német *Stock*, mely az angol nyelvben épen mint a magyarban, különösen tökevagyon, tökepenzt is jelent.

TÖKED, (tök-ed v. tőjk-ed v. tönk-ed) önh. m. *tökéd-t*. Erdélyi tájszó, s am. beleütközik, bele akad valakibe vagy valamibe; máskép: *tőjked. Belétökédni v. tőjkedni valakibe*, belébojtorkodni. V. ö. TÖK, (3) elvont gyök.

TÖKEDES, (tök-ed-és v. tőjk-ed-és) fn. tt. *tökéd-és-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Bele akadás, beleütközés valamibe. V. ö. TÖKED.

TÖKEDÉZ, (tök-ed-éz) gyak. önh. m. *Tökéd-éz-tem, —tél, —étt*. Gyakran vagy folytonosan töked. V. ö. TÖKED.

TÖKEDÉZÉS, (tök-ed-éz-és) fn. tt. *tökédéz-és-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori vagy folytonos tökédés.

TÖKEFA, (töke-fa) ösz. fn. Az elhasogatott tökéből való fa, különböztetésül más farészekről, milyenek: *derékfa, dorongfa, rözsefa*.

TÖKEGOMBA, (töke-gomba) ösz. fn. I. PISZTRICZ.

TÖKEHAL, (töke-hal) ösz. fn. A gadócok neméhez tartozó tengeri halfaj, mely az éjszaki tengerben nagy számmal lakik. Megszáritott húsa eledeül szolgál. (Gadus morhua). A német *Stockfisch* után van szó szerint fordítva.

TÖKEHÁZ, (töke-ház) l. helyesebben: *törzsház*.
TÖKEJÓSZÁG, (töke-jószág) l. helyesebben:
törzsjószág.

TÖKEKÖPÜ, (töke-köpü) ösz. fn. Erdei méh-
 köpü, vagy kaptár, mely levágott fatökből van ki-
 vájva; különböztetésül a deszka-, vessző-, vagy szal-
 maköpütől.

TÖKÉL, v. **TÖKÉLL**, régiesen: **TÉKÉL**, (té-
 gél? azaz te-v-eg-él) áth. m. *tökél-t*, v. *étt*. 1) Meny-
 nyiben származékai *tökélet*, és *tökéletes* a latin *perfectio*
 és *perfectus*-nak felelnek meg, am. valamit teljesen,
 egészen megtesz, megcsinál, elkészít, bevégez; régies
 jelentés; honnan: *tökéletlen*, am. nincs úgy megcsi-
 nálva, megtéve, elkészítve, mint kellene. 2) Az akaró
 tehetségre vonatkozva, am. elhatározza magát vagy
 magában, hogy valamit tenni végrehajtani fog, vagy
 törekszik. *Eltökélettem magamat, hogy, ha török szakad,*
ellent állok. Sok lelki küzdés, habozás, fontolgatás után
eltökélmi magát. Régiesen: „Tekéljed meg“ am. végezd
 be (Carthausi névtelen. 45. l.). „S nagy szépséggel
 megtékéllé.“ (Katalin 82. l.). A Müncheneri codexben
 is gyakran előfordul *megtökélylyem* (=megtökéljlem,
 perficiam. 198. l.). *Megtökéllenének* (perficierent 128. l.).
Kiü megtökéllendő volna (quem completurus erat. 148. l.).
Es a napok megtökélvén (consummatisque diebus. 128,
 131. ll.). *Megtökéltetnek* (perficiuntur. 124. l.). *Megtö-
 kélletet* (consummatum est. 237. l.). l. **TÖKÉLLIK**.

Pázmán, s némely más régi íróknál, mint fön-
 tebb érintők, máskép: *tekél*, és származékai: *tekélet*,
tekéletlen, *tekéletes*, *tekéletesség*. Ejtik és írják két *ll*-el
 is: *tökéll*, *tökéllés* stb.

Míthogy a *tökél* v. *tekél* részint végrehajtott,
 részint elhatározottan végrehajtandó tevére, cselek-
 vére vonatkozik: innen magyar elemzéssel valószí-
 nűleg állithatni, hogy gyöke azon *té*, melyből a *tész*
 ige fejlődött ki, a *té-tet*, és *té-het* pedig a gyökhang-
 zónák megnyujtása nélkül képezettek. A *té* v. *tő*
 gyökből öszvetett gyakorlatoz *gél* (eg-él v. ög-él)
 képzővel lett *tégél* v. *tögél* (tevegél) s keményítve
tékél v. *tökél*, azaz, teddegél, gyakran tesz, s ez által
 egészen bevégez valamit. Hasonló módon alakultak:
hergél herkél; *pergel perkel*; *járgál* v. *járogál járkál*;
szurogál szurkál; *turogál turkál*, s több más. Horvát
 István, kivált régi alakjánál fogva, a *teke* szóból
 elemezi, míthogy véleménye szerint a testek alakja
 között legtökéletesb a maga nemében az, ami teke
 gyanánt gömbölyüen ki van kerekítve. De ezen
 elemzésből a *tökél* szónak minden jelentéseit alig le-
 hetne kimagyarázni. Nagyobb figyelmet érdemel a
 az ujjur és csagataj *tökel* = tökéletes, *tökellik* =
 tökély, *tökün* = egészen (Vámbéry); továbbá a
 mongolban a szintén azonos gyöke és jelentésű *teg-
 gusz*; t. i. a mongolban *tegusz* (kalmukban *tögusz*) 1)
 melléknévül am. teljes, tökéletes; 2) mint igetörzs
 am. teljes lenni, teljesezni; tökéletes lenni, tökélete-
 sedni; elhatározott eltökélett, lenni (s'achever, s'ac-
 complir, se terminer; être accompli, se remplir, se
 perfectionner; être terminé, décidé), honnan *ke* ige-

képzővel: *teguszke-kü* am. elvégez-ni, eltökél-ni; tö-
 kéletesít-ni; végrehajtani; *kel* névképzővel: *teguszkel*
 am. be- v. elvégezés; tökély. A *tegusz* melléknév sok-
 szor használtatik más mellék nevek képzésére, pl.
erke egész hatalomteljes azaz hatalmas, vagy *tegusz*
erketü, teljhatalmu; igen hatalmas; *tegusz ojotu*, teljes
 okosságu stb. Innen származtatják némelyek a *Csin-
 gisz* (azaz Csingtegusz = legtökéletesb) *khán* nevet.

Míthogy pedig a *tökél* szót rendesen két *ll*-el
 ejtjük: *tökéll*, régen: *tekéll*, ebből úgy is vélekedhe-
 tünk, hogy ez am. *tegusz-öl*, *tegusz-l*, és az *sz l*-lé ha-
 sonulva lett *tegüll*, mint *javall* am. *javasol*.

TÖKÉLES, régiesen: **TÉKÉLÉS** (tökél-és) fn.
 tt. *tökélés-t*, tb. — *ek*, harm. szr. — *e*. 1) Eredetileg
 am. valamit teljesen bevégző gyakori tevé, cselek-
 vé, s mintegy teddegelés. De ezen jelentése ma nincs
 divatban. 2) Az akaró tehetségnek elhatározó mű-
 ködése, cselekvése, melynél fogva fölteszi magában,
 hogy cselekedni fog. Rendesen öszvetéve használta-
 tik: *eltökélés*. V. ö. **TÖKÉL**.

TÖKÉLET, v. **TÉKÉLET**, (tökél-et) fn. tt.
tökélet-ét, harm. szr. — *e*. 1) Mint a *tökéletes* szárho-
 zékzónak törzse jelentene gyakori tevé által végre-
 hajtott, jól bevégzett valamit; továbbá tökélyt. Kül-
 önben ma nincs szokásban. 2) Az akaró tehetségnek
 bevégzett határozata, föltétele. *Tökéletében állhata-
 tosan megmaradni, ingadozni. Tökéletét végrehajtani*.
 V. ö. **TÖKÉL**.

TÖKÉLETÉS, régiesen: **TÉKÉLETÉS**, (tö-
 kél-et-és) mn. tt. *tökélet-tés*, v. — *et*, tb. — *ek*. 1) Műre,
 készítményre vonatkozva, ami kellő módon, czélirá-
 nyosan, minden tekintetben jól, helyesen, hibátlanul
 meg van csinálva, bevégezve, a maga nemében egész,
 ép, hiánytalan. A nagyítva dicsérő, helybenhagyó,
 helyeslő kifejezések egyike. *Tökéletes remekmű*. 2)
 Erkölszi, vagy szellemi ért. az erény vagy ész sza-
 bályainak egészen megfelelő. *Tökéletes életmód, erköl-
 csi magaviselet. Tökéletes megjavulás. Tökéletes bánat*,
 melynél fogva a bünös a bünt egészen megutálja, s
 minden mellékes érdek nélkül kerüli.

TÖKÉLETÉSBÉDÉS, (tökél-et-és-b-éd-és); **TÖ-
 KÉLETÉSBÉDIK** (tökél-et-és-b-éd-ik); lásd **TÖKÉ-
 LYÉSBÉDÉS**; **TÖKÉLYÉSBÉDIK**.

TÖKÉLETÉSBÍT; **TÖKÉLETÉSBÍTÉS**; **TÖ-
 KÉLETÉSBÜL**; l. **TÖKÉLYESBÍT**; **TÖKÉLYÉS-
 BÍTÉS**; **TÖKÉLYÉSBÜL**.

TÖKÉLETÉSEDÉS, (tökél-et-és-éd-és) fn. tt.
tökéletésédés-i, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapoti ala-
 kulás, midőn valami tökéletessé képződik. Különö-
 sen erkölszi nemesedés, vagy szellemi művelődés.

TÖKÉLETÉSEDIK, (tökél-et-és-éd-ik) k. m.
tökéletéséd-tem, — *tél*, — *étt*. Folytonos képződés által
 tökéletessé leszen; illetőleg erkölsileg javul, szelle-
 mileg művelődik.

TÖKÉLETÉSEN, (tökél-et-és-en) ih. Bizonyos
 czélhoz képest egészen, teljesen elkészülve; hiányta-
 lanul, hibátlanul. *Tökéletesen bevégzett mű*. V. ö. **TÖ-
 KÉLETES**.

TÖKÉLETÉSÍT, TÖKÉLETÉSIT, (tökél-et-és-it) áth. m. *tökéletésít-ett*, par. —s, htu. —ni, v. —eni. Eszközli, véghez viszi, hogy valami tökéletes legyen. L. TÖKÉLETÉS.

TÖKÉLETÉSÍTÉS, TÖKÉLETESÍTÉS, (tökél-et-és-it-és) fn. tt. *tökéletésítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valami tökéletesé tétetik.

TÖKÉLETÉSKÉDÍK, (tökél-et-és-kéd-ik) k. m. *tökéletéskéd-tem*, —tél, —ett. Tökéletes alakban, színben mutatkozik, jelenkezik, vagy, tökéletesnek látszani vágyakodik. Képeztetésre olyan, mint *ékeskedik, fényeskedik, kényeskedik*.

TÖKÉLETÉSSÉG, (tökél-et-és-ség) fn. tt. *tökéletesség-et*, harm. szr. —e. Állapot, vagy tulajdonság, midőn valami a maga nemében tökéletes. *Tökéletességre vinni valamit. Erkölcsei tökéletesség. V. ö. TÖKÉLETÉS*; és TÖKÉLY.

TÖKÉLETÉSÜL, TÖKÉLETESÜL, (tökél-et-és-ül) önh. m. *tökéletésül-t*. Tökéletesé lesz, olyanná alakul, illetőleg hibátlan, hiánytalan, bevégzett egészszé elkészül; erkölcsileg vagy szellemileg nemesül.

TÖKÉLETÉSÜLÉS, TÖKÉLETESÜLÉS, (tökél-et-és-ül-és) fn. tt. *tökéletésülés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Alakulási, képződési állapot, midőn valami tökéletesé lesz.

TÖKÉLETLEN, (tökél-etlen) mn. tt. *tökéletlen-t*, tb. —ék. 1) Ami bizonyos kitzötött célhoz, vagy eszményhez képest nincs kellőleg bevégezve, hiányos, hibás, csonka; a maga nemében nem jeles. *Tökéletlen mű*, mely a műtan vagy művészet kellékeinek meg nem felel. *Tökéletlen életmód*, mely az erkölcsi szabályokat ki nem elégíti. *Tökéletlen bánat*, midőn a bűnös nem teszi fel határozottan, hogy életét megjobbitja. 2) Akaró tehetségre vonatkozólag, ingadozó, habozó, állhatatlan, el nem határozott.

TÖKÉLETLENKÉDÍK, (tökél-etlen-kéd-ik) k. m. *tökéletlenkéd-tem*, —tél, —ett. Tökéletlen erkölcsi életet gyakorol. Hasonló alapfogalom szerint képződtek: *illetlenkedik, becstelenkedik, hálátlanokodik* stb.

TÖKÉLETLENSÉG, (tökél-etlen-ség) fn. tt. *tökéletlenség-et*, harm. szr. —e. Állapot vagy tulajdonság, midőn valami v. valaki tökéletlen. Ellen-téte: *tökéletesség*.

TÖKÉLETLENÜL (tökél-etlen-ül) ih. 1) Bevégeztlenül, el nem készítve, nem egészen, hiányosan, hibásan, csonkán. *A szerző halála miatt tökéletlenül maradt munka*. 2) Határozatlanul, habozólag, állhatatlanul.

TÖKÉLÉTT, (tökél-étt) mn. tt. *tökélétt-et*. Akaratilag elhatározott; erős föltételű. *Eltökélett akarat, szándék. Minden vészre, akadályra eltökélett ember*. Jelent megátalkodottat is. *Eltökélett gonosztévő*.

TÖKÉLIK, (tökél-ik) k. és TÖKÉLETIK, (tökél-et-ik) régi külsz. Véghez v. teljesedésbe megy; végrehajtatik. L. TÖKÉL alatt az utolsó példákat.

TÖKÉLL; TÖKÉLLÉS; TÖKÉLLETES stb.

1. TÖKÉL; TÖKÉLÉS; TÖKÉLETES stb.

TÖKÉLT, (tökél-t) 1. TÖKÉLÉTT.

TÖKÉLTSEG, (tökél-t-ség) fn. tt. *tökéltseg-et*, harm. szr. —e. Az akaratra bizonyos dolog végrehajtására elhatározott, elszánt állapota, vagy tulajdonsága; lelki határozottság, elszántság.

TÖKÉLY, fn. tt. *tökély-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Elvont fogalom, s azon általános tulajdonságokat fejezi ki, melyek a tökéletesnek lényeges kellékei. Különbözik tőle a régebben helyette divatozó *tökéletesség*, mert ebben több részletes alfogalom foglaltatik, t. i. *tökélet*, bevégzett tett, *tökéletes* bevégzett tette mutató, bevégzett tettel bíró; *tökéletesség*, oly tulajdonság, mely egészen bevégzett tetteből származik; bevégzettség, bevégzett állapot vagy tulajdonság. Szabályszerűleg alkotott új szó, a mennyiben a *tök* (tek) törzset elfogadhatónak tartjuk, mint a *szeg, vesz, asz, akad* igékből lett, *szegély, veszély, aszály, akadály* stb. V. ö. TÖKÉL. Hasonlóan képződtek ezen új szók: *segely, eszély, dagály, ragály, szabály* stb. mint ezen régiek: *terepély, csekély, apály, lapály* stb.

TÖKÉLYES, (tökély-és) mn. tt. *tökélyes-t*, v. —et, tb. —ék. Amiben tökély van, a tökély kellékeivel bíró. Különbözik tőle szabatosan véve: *tökéletes*, mely a tökélyt előidéző cselekvést is magában foglalja; s am. tökélyessé tett, elkészített.

TÖKÉLYÉSBIT, TÖKÉLYÉSBIT, (tökély-és-b-it) áth. m. *tökélyésbit-ett*, par. —s, htu. —ni, v. —eni. Előbbi állapotához képest tökélyesebbé tesz, készít, alakít valamit.

TÖKÉLYÉSBITÉS, TÖKÉLYESBITÉS, (tökély-és-b-it-és) fn. tt. *tökélyésbités-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés midőn valaki vagy valami tökélyesebbé tesz valakit vagy valamit.

TÖKÉLYESBÜL, TÖKÉLYESBÜL (tökély-és-b-ül) önh. m. *tökélyésbül-t*. Több és több jeles kellékek, tulajdonságok fölvétele által a tökély nagyobb fokára jut.

TÖKÉLYESBÜLÉSI TÖKÉLYESBÜLÉS, (tökély-és-b-ül-és) fn. tt. *tökélyésbülés-i*, tb. —ék, harm. szr. —e. Több és több jeles tulajdonságok fölvétele.

TÖKÉLYESBÜLET, TÖKÉLYESBÜLET, (tökély-és-b-ül-et) fn. tt. *tökélyésbület-et*, harm. szr. —e v. —je. Tökélyesbülő állapot elvont értelemben.

TÖKÉLYESÉDÉS, (tökély-és-éd-és) fn. tt. *tökélyésédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Képződési változás, midőn valami előbbi állapotához képest tökélyessé alakul. V. Ö. TÖKÉLYÉS.

TÖKÉLYESÉDÍK, (tökély-és-éd-ik) k. m. *tökélyéséd-tem*, —tél, —ett. Oly folytonos változáson megyen által, melynél fogva tökélyessé lesz.

TÖKÉLYÉSÜL, TÖKÉLYÉSÜL, (tökély-és-ül) önh. m. *tökélyésült*. V. Ö. TÖKÉLYESÉDÍK.

TÖKENCS, fn. tt. *tökencset*. L. TÖCSEK.

TÖKENYÁJ, (töke-nyáj) ösz. fn. Tenyésztésre, szaporításra szánt és tartott nyáj.

TÖKEPÉNZ, (töke-péNZ) ösz. fn. Kamatozás végett kiadott, vagy bizonyos vállalatba, üzletbe fektetett pénz, mennyiben jövedelmet hoz. V. Ö. TÖKEVAGYON.

TÖKEPÉNZÉS, (töke-pénzés) ösz. fn. Személy, kinek tökepenze van, s azt kamatokra kiadja, vagy bizonyos vállalatokba fekteti.

TÖKERÜGY, (töke-rügy) ösz. fn. Rügy vagyis sarjadzó bimbó, mely a növény tökéjéből fakad és hajt ki.

TÖKÉS, (1), (töke-es) mn. tt. *tökés-t*, v. *et*, tb. —*ek*. Tökével ellátott, tökével bővelkedő. *Tökés vágszék, csizmadiaműhely. Tökés irtványföld*. Viselik e nevet több helységek, melyek valószínűleg irtásföldeken épültek.

TÖKÉS, (2), faluk Bereg, Pozsony, Szatmár m.; **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, Abauj m.; helyr. *Tökés-re*, —*én*, —*ról*.

TÖKÉSÍT, (töke-es-it) áth. m. *tökésít-ét*, par. —*s*. htn. —*ni*, v. —*eni*. Bizonyos pénzmennyiséget maradandó töke gyanánt kamatozóvá tesz. *A jövedelemnek, vagy bevett kamatnak egy részét tökésíteni*.

TÖKÉSKACSA, (tökés-kacsa) ösz. fn. Vad-réce faj neve Heves m.

TÖKÉSÚJFALU, falu Nyitra m.; helyr. — *Új-falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

TÖKESZT, (tök-eszt) áth. m. *tökeszt-ét*, htn. —*ni* v. *eni*, par. *tökessz*. Hegyével beleakaszt, belé für. Székely szó.; máskép: *tőkeszt*. V. ö. **TÖK**, (3).

TÖKESZTÉS, (tök-eszt-és) fn. tt. *tökésztes-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Hegyével bele akasztás, bele furás.

TÖKETEREBES, I. TEREBES alatt.

TÖKETLEN, (tök-et-len) mn. tt. *tökellen-t*, több. —*ék*. Általán mondják hím állatról, melynek tökét kimetszették, herélt. *Az ökrök, ürök, kappanok töketlenek*.

TÖKEVAGYON, (töke-vagyon) ösz. fn. Töke-vagyonnak nevezzük általában, melynek segítségével vagyis használatával s a munka hozzájárulásával újabb vagyonekat jövesztünk vagyis állítunk elé (helytelen kifejezéssel: termelünk. V. ö. **TERMEL**). Anyagilag a csupán halmozott és jövesztőleg (eléállítólag — productiv módon —) nem használt javak vagy vagyonok a vagyonmennyiség szaporítására és nemzeti jólét öregbítésére, emelésére semmi befolyással nincs, és ezért sajátképp tökének nem is, legfőlebb *holt töké*-nek hívjuk. Ama használat tekintetében a tökevagyon két fő osztályt képez. *Álló tökevagyon*, *álló töke* (stehendes Kapital) alatt értjük azon javakat, melyek a jövesztő (producens) birtokában maradva szolgálnak jövesztésre, ú. m. általában a telkek, épületek, gépek és más ipar és házi eszközök, igavonó és haszonhajtó állatok. *Forgó töke* vagy *forgótökevagyon* (umlaufendes Kapital) azon javakat foglalja magában, melyeket a tulajdonos, hogy jövesztésre szolgáljanak, fölhasznál és tovaad, ilyenek a munkára vagy feldolgozásra szánt anyagok (pl. búza, gyapju, répa, repce stb.) és a munka által átalakított anyagok, a kész áruk (liszt, posztó, czukor, olaj stb.); továbbá a jövesztésnél v. feldolgozásánál föl emésztett segédanyagok (fa, köszén, élelmi

szerek stb.) különösebben pénzkészlet. A kettő közötti lényeges különbség egyetlen szóval az, hogy az elsőbb osztálybeli tárgyak csak „használatnak” (werden benutzt), az utóbbiak pedig „felhasználatnak” (werden verbraucht). Ezen kívül meg szokták még különböztetni a *befektetési tökét* (Anlagekapital), mely alatt már inkább azon tökepenzt értjük, mely főleg az „álló tökevagyon” beszerzésére fordítatik, úgy hogy tágasb értelemben ezzel azonosnak is vehetjük; és az *üzleti tökét* (Betriebskapital), mely alatt a forgó töke beszerzésére fordított tökepenzt, vagy tágasb jelentésben épen magát a forgótökéket értjük. Végre meg szokták még különböztetni a *szellemi tökét*, mely alatt általában az észbeli ügyesség és tudományosság értetik, és mely főtényező mind az összes tökevagyon hasznosításában, mind a munkásságban, vagy munka használatában. „Csak a tudomány számos ágaiban gyűjtött szellemi tökének alkalmazása az emberiség életfentartó s élvezetnyújtó szükségének kielégítésére fejleszthet magát a termelést (jövesztést) is olyanná, mely a véletlennek iránytalan tapogatózásából kibontakozva, okszerű cselekvéssé, a kapkodás bizonytalan kísérletei helyett rendszeres tevékenységgé változott.” Keleti Károly.

TÖKFEJ, (tök-fej) ösz. fn. Átv. buta, ostoba fej. *Nem fér az ő tökfejébe*. (Km.). *Igen nagy tökfeje van*.

TÖKFEJŰ, (tök-fejű) ösz. mn. Buta, ostoba, nehéz fölfogású, máskép: *tökkel üttött fejű*, v. *töksi*.

TÖKFÉLE, (tök-féle) ösz. mn. I. **TÖKNEMŰ**.

TÖKFELSŐ, (tök-felső) ösz. fn. Az úgynevezett magyar kártyajátékban a tökszinűek között azon lap, mely értékre a király után, s az alsó fölött áll, és melyen a tökszem a rajta levő képnek feje mellé van festve. Máskép: *tökfilkó*.

TÖKFIKÓ, (tök-filkó) ösz. fn. Jelentésére nézve I. **TÖKFELSŐ**. Átv. tökfejű, ostoba, buta. V. ö. **FILKÓ**.

TÖKGOLYÓ, (tök-golyó) ösz. fn. A férfiak, s más hímállatok tojásdad alakú, s nemzömagvat tartalmazó nemi edénye; máskép: *here*, *mony*.

TÖKGYEREK, (tök-gyerek) I. **TÖKALSÓ**.

TÖKINDA, (tök-inda) ösz. fn. A tökféle növény szára; v. ö. **INDA**.

TÖKÍT, (tök-it v. tönk-it?) áth. m. *tökít-ét*, par. —*s*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Tájdivatos, különösen némely tiszai vidéken hallható szó. Sándor István szerint *eltökít* am. alattomban elvisz, ellop, elrejt, eldug valamit. V. ö. **TÖK**, (3).

TÖKKÁSA, (tök-kása) ösz. fn. A töknemű terménynek husából főzött pépfele eledel.

TÖKKENT, (tönk-ü-en-t v. tönk-en-t?) áth. m. *tökkent-ét*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Elavult ige I. **TÖKÍT**. Egyébiránt képeztetésre hasonló a *csökkent*, *rekkent*, *zökkent*, *rokkant* s némely más igékhez.

TÖKKÉTSZÉM, (tök-két-szém) ösz. fn. I. **TÖKDISZNÓ**.

TÖKKIRÁLY, (tök-király) ösz. fn. A kártyajátékban királyképet ábrázoló lap, melyre egyszer

smind tökszem van festve, különböztetésül a *makk-, zöld- és vereskirálytól*.

TÖKKOBAK, (tök-kobak) ősz. fn. Lopótköböl csinált palackféle kobak.

TÖKKOLOP, (tök-kolop) ősz. fn. I. TÖK-FILKÓ, és v. ö. KOLOP.

TÖKLEVELÜ, (tök-levelü) ősz. mn. Olyan levéllel vagy levelekkel ellátott, mint a tökökéi szoktak lenni.

TÖKLINCZ, tájdivatosan am. tengelicz; l. ezt.

TÖKMAG, (tök-mag) ősz. fn. A tök nevű terménynek magva. *Tökmagot szárítani, enni. Tökmagból olajt ütni.*

TÖKMAGOLAJ, (tök-mag-olaj) ősz. fn. Olaj, melyet tökmagból ütnek.

TÖKNEMŰ, ősz. mn. A tök nevezetű növények és termények neméhez tartozó, vagy ahhoz hasonló.

TÖKOCSÁN, (tö-kocsán) ősz. fn. A növény tövéből kisarjadzó kocsán. I. KOCSÁN.

TÖKÖLD, falu Nyitra m.; helyr. *Tököld-re, —ön, —ről.*

TÖKÖLE, falu Pest m.; helyr. *Tökölé-re, —n, —ről.*

TÖKÖLÖDÉS, (tök-öl-öd-és) fn. tt. *tökölődés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Vesződés, bajlódás. V. ö. TÖKÖLÖDIK.

TÖKÖLÖDIK, (tök-öl-öd-ik) belsz. m. *tökölödtem, —tél, —ött.* Székely tájszó, s Gyarmathi szerént am. vesződik, bajlódik. Mennyiben a tököldés ide-oda vergődéssel, ütődéssel jár, alapfogalomban valamint gyökhangra nézve egyezni látszik a *tökéd* igével. V. ö. TÖKED.

TÖKÖS, (tök-ös) mn. tt. *tökös-t, v. —et, tb. —ék.* 1) Köznépies nyelven, kinek tökgolyói leszálltak, vagy lejárnak, máskép: *húros v. ágyékos v. sérült.* 2) Mondják apró, különösen verébfajú madárfiakról, midőn az anyjok tolla még ki nem verte, azaz, még tokosak. *Tökös veréb.* Köznépi gúnynévvel a *tokos németet* is *tökös polgár*-nak nevezik. V. ö. TOKOS. 3) Néhutt tökös szilvának mondják a szilvafa üszögös terményét, melynek neve máskép: *birtók v. birtóka v. bábaszilva.*

TÖKÖSÖDÉS, (tök-ös-öd-és) fn. tt. *tökösödés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Kórállapot, midőn valakinek tökgolyói leszállnak.

TÖKÖSÖDIK, (tök-ös-öd-ik) k. m. *tökösödtem, —tél, —ött.* Tökgolyói leszállnak; megsérül, húrosodik. *Nagy erőlködésben megtökösödött.*

TÖKÖSSÉG, (tök-ös-ség) fn. tt. *tökösség-ét, harm. szr. —e.* Kórállapot, midőn a tökgolyók leszállanak; vagy sérülés következtében a belek lejárnak.

TÖKÖSÜL, **TÖKÖSÜL**, (tök-ös-ül) önh. m. *tökösüll.* L. TÖKÖSÖDIK.

TÖKPÉP, (tök-pép) ősz. fn. A tökféle termény megfőzött husából készített pép, *tökkása.*

TÖKSÉRV, (tök-sérv) ősz. fn. I. TÖKÖSSÉG.

TÖKSI, (tök-si) fn. tt. *tök-si-t, tb. —k. L. TÖKFEJÜ.* Képzőjére nézve egyezik *buksi, vaksi* szókkal.

TÖKSZÁR, (tök-szár) ősz. fn. 1) Szár, vagy kocsán, mely a tökterményt a tökindával öszve tartja. Némelyek így nevezik a tökindát is. 2) Heves megyében am. *tolófánk.*

TÖKTÍZES, v. —TÍZES, (tök-tízes) ősz. fn. A kártyajátékban a tökszinűek között azon lap, melyre tíz tökszem van festve, *tökasszony.*

TÖKTOLDALÉK, (tök-toldalék) lásd MEL-LÉKTÖK.

TÖKTÚZ, (tök-túz, ez utóbbi talán a török *domuz*, mely am. *disznó*) ősz. fn. I. TÖKDISZNÓ.

TÖKVIRÁG, (tök-virág) ősz. fn. A tökféle növénynek sárga s igen kényes virága. *Lankad mint a tökvirág.* (Km.).

TÖKZACSKÓ, (tök-zacskó) ősz. fn. A nemzővessző alatt kidudorodó, s rugalmas bőrből álló zacskó, mely a tökgolyókat takarja. A kosok tökzacskójából készítik az úgy nevezett *costököt.*

TÖL, (1) elvont gyöke *tölg, tölt, tölcser* szónak és származékaiknak. Azonos *tel* gyökkel vagy *tele* szóval.

TÖL, (2) I. TÖLGY, (1).

TÖL, régiesen pl. a Debreczeni Legendás könyvben összevonva ebből: *tevel*; valamint *tök* am. *tevék*; I. TÖN.

—TÖL, mély hangon: *tól*, névmódosító rag. pl. *nő-től, férj-től, szék-től, asztal-tól, bor-tól.* Személynévmásokkal: (én) *től-em*, (te) *től-ed*, (ő) *töle*, (mi) *töl-ünk*, (ti) *töl-etek*, (ő) *töl-ök.* Köznépiesen ejtve: *tül, tül, v. tül, tul* pl. *nő-tül, férj-tül, bor-tul; tül-em, tül-ed* stb. Minthogy személyragozva, mint láttuk: *töl-em, töl-ed, töl-e* stb. innen kétségtelen, hogy eredeti alakja: *töl*, nem: *tól*, s hihetőleg közvetlenül azon *té* gyökéből származott, mely közelebbi távolságra vonatkozik a *té-to, té-tova, té-l-tül* szokban. Az *el* (latinul: *a v. ab*) távolodóval egyesülve: *té-el*, lett *töl*, mint: *belé-el* régiesen lett *belöl*, ma összevonva: *böl*, (de *belöl-em, belöl-ed* stb. nem: *bölem böled*), *ra-el* lett *ról*; valamint viszonytársa a közelítő *hoz* általános közelítést, *helyreközelítést, nál* általános *helyenmaradást*, úgy *töl* (tól) eredetileg általán távozást, t. i. helyről v. helyből távozást fejez ki, még pedig az illető tárgy minden külső helyzetbeli viszonyaira értve; s ezek szerént *töl* jelentése: *té-el* azaz *onnan el amireh közel volt*, valaminek közelebből el. A *böl* (régien: *belöl*) és *ról* ragoktól abban különbözik, hogy amannak eltávozási pontja a tér foglalata, vagyis valaminek belseje, emezé a tér fölülete; képzőjekre (el) nézve pedig mindhármán egyeznek. Némelyek szerént *töl* am. *tö-el* azaz *töből v. töről* (tövéből v. tövéről) el.

Tulajdon és általános ért. *onnan távozást, távolítást, odábbozást* fejez ki, még pedig a) Mozgás, jövésmenés stb. által, midőn valaki v. valami előbbi helyét odahagyva tovább halad, s gyakran *hoz* ragu

nével mint czélponttal viszonylik, pl. *alsóbb bírótól felsőbb bíróhoz, Pontziustól Pilátushoz megy.* b) Terjedés, terjeszkedés által helyben és időben, gyakran *ig* határve-tével viszonyúlva. *Pestről Bécsig nyuló vasútvonal. Te-től talpig. Ősztől tavaszig. Reggeltől estig.* c) Elválás, elválasztás által. *Elbucuszik, elválik, elszakad rokonaitól. Megfosztották ruhájától, pénzétől.* d) Eredés, származás által. *Mindnyójan Adámtól eredünk. Teli vértől származástól. Első nejtől három gyermeket nemzett. Fogantatók Szentlélektől, születék Szűz Máriától.* (Apostoli hitvallás).

Átv. értelemben viszonyúl oly igékkel, melyek a) az érzékeket, a kedélyt elidegenítik, mintegy eltávolítják valamitől stb. *Fél a kísértettől. Undorodik a borítól. Nem ijed meg árnyékától. Óvakodjál a gonosztól. Irtság a haláltól.* b) Melyek vágyra vonatkoznak, mint: *vár, ohajt, remél, kér, követel, kíván valakitől v. valamitől valamit.* c) Melyek tudásra vonatkoznak, mennyiben az bizonyos személytől ered. *Másoktól tudom. Barátomtól értetem. Szemtanutól hallottam.* d) Melyek bizonyos oksgái függéské fejeznek ki. *Nem lát a nagy füsttől. Elkábult a bortól, gőztől. A fű nedves a harmattól. Bűdös a pálinkától, zsirtól, szennytől.* e) Amennyiben helye van a szenvedő formának, a munkásság oka v. okozója szintén ezen raggal szokott kifejezteni. *A jóktól szeretettni tisztesség.* Néha kivált szenvedő részesülőknel által névutóval is föleserl-jük. *A sokaktól v. sokak által táplált remény meghiúsult.*

Egészen egyezik vele hangokban Adelung és Vater Mithridatese szerint (IV. Kötet. 147—150. I.) Daghestánban az *avar*, máskép *chunsag* (kunság) v. néptörzs nyelvében az egyik távolító eseti rag: *tul*, pl. *cseszhu* asszony, *cseszlu-tul* asszony-tul. A finn nyelvben hasonló hozzá *lta, lta, p. maa-lta* föld-től, *työ-ltä*, dolog-tól, t. i. a finnben is úgy látszik mind a két lényeges hang megvan, de fordított viszonyban. A kalmuk nyelvben a *tu tü* és *du dü* ragok, (melyek rendszerént tulajdonító és helyviszonyi ragok) szenvedő igékkel viszonyban távolító jelentéssel is bírnak pl. *kümün dü ülü üzekden* embertől nem láttatva, *gurban du ülü üzekdümüü* a háromtól nem láttatik, *araki du szoktokszon* araktól (pálinkától) ittas. (Jül₂). Az árja nyelvekben Bopp, Schleicher stb. nyelvrészek szerint a távolító eset (ablativus) raga eredetileg *ut, t*, pl. *ma-t* (von mir) *matar-at* (anyától latinul csak *matre*, de eléjön az ósrégi latinban: *senatu-d, hostei-d*). A tatár-törökben szintén rokon hangok alkotják a távolító esetet ú. m. *dan, den* (*d=t, n=l*), a syrjänben *sänj* péld. *batj-sänj* atyá-tól; azonban ezen tatár és syrjän ragok a magyar *ből* és *ról* ragokat is pótolják, valamint az említett finn ragok is a *ról* ragot (Fábián István). A mongol *ecze*, kalmuk *éce*, mandsu *csi* távolító ragok is mind a *ből* mind a *ról* ragok jelentését fölveszik. A régi Halotti beszédben is: „Gyimicsiktől monda neki élnie.“ Budenz J. rokonságba hozza e helyütt a finn *tykö* (quod prope est) szót is, melytől ered *tyköä* (e helyett *tykötä*) -től jelentésben (pl. *läksi tyköämme* elment tőlünk; talán szó szerént: elment közelünk-ből); ugyanazon szó-

tól: *tykönä* am. —nál (közelünkben?) és *tykö*, v. *tyvön* v. *tyvö* (stb.) am. —hoz. Szerinte a mordvinban is eléjön *te* v. *tej* v. *testa* am.-tól; *tesa* v. *tejsa* am. nál, *tes*, v. *ti* v. *tej* am. —hoz.

Megemlítendő még, hogy a régiek a másod fokú melléknévvel és határozókkal viszonyos névviszonyításban a mai *nál nél* helyett jobbra *tól től* ragokat használtak, pl. a Münchener codexben: „János baptistától nagyobb próféta nincs“ (Lukács VII.). „Szeretsz-e engemet ezektől inkább“ (János XXI.). Ma is életben van e szóban: *mentől* (= *mentől* vagyis *mindtől*, *minthogy* a régiek *mind*, *minden* helyett többnyire *mend*-et' és *menden*-t' írtak). Ezen *mentől* vala nálok szokásban a legfőbb fok *leg*' helyett is; l. MENTŐL. A személyragos *töle* szóban a *tól* ragot gyakran meg is kettőzték pl. „Nagyobb ő tőletől.“ (Münchener cod. Lukács. VII.). „Tőletől álnokbakat“ (Lukács. XI.). „Tőletől megvállva“ (praeter ipsum. Bécsi cod. Heszter. V.). „Tőlledtől megvállva.“ (Judith IX). Olyan mint a ma is divatos *nálamnál, náladnál* stb.

TÖLCSÁNY, (tölgy-csány) falu Szala m.; helyr. *Tölcsány-ba, —ban, —ból.*

TÖLCSÉR, fn. tt. *tölcsér-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Rendesen, kerek öblü, fölül tágas, alul cső gyanánt öszveszoruló edényféle eszköz, melyet más edény szájába dugnak, hogy nyílásán bizonyos hig, vagy más apró részekből álló testet bele töltsenek. *Pléhtölcsér, üvegtölcsér, fatölcsér.* Szélesb ért. akármiféle alakú, de hasonló czélra szolgáló töltőgető eszköz. Átv. a tűzokádó hegyek szája. (Crater.)

E szónak törzse: *tölt*, mint a hasonló *hajcsár* szóé: *hajt*. Valószínű, hogy mindkettő közvetlenül a szokásban nem levő gyakorlatos *töltös, hajtos* törzsek-ből fejlődött ki; *töltösér, hajtosár* azaz, *töltöső, hajtosó*, mint *buv-ár* = *buv-ó, füzér* = *füző*, azután öszvehúzza lett *töltésér, hajtsár*; miért némelyek ez utóbbi alakokban írják. Hasonlóan fejlődhetek ki *hágos, lépes* (= *hágdos, lépdes*) törzsigékből a *hágosó hágosó, és lépeső lépeső*. Az is lehet, hogy *töltér-, hajtar-*ból a *t*-nek jobb hangzás kedveért egyszerűen rokon *cs*-vé változtatva lett *tölcsér, hajcsár*.

TÖLCSÉRALAKU, v. —ALAKÚ, (tölcsér-alaku) ösz. mn. Alakra nézve tölcsérhez hasonló, pl. a lopótök; különösebben a növénytanban egy tagu olyan csésze, melynek az alja szűkebb s teteje felé menedékesen szélesedik ki, milyen a szulák (convolvulus) bokrétája; (infundibuliforme).

TÖLCSÉREDED, (tölcsér-ded) mn. tt. *tölcsér-dedét*. L. TÖLCSÉRALAKU.

TÖLCSÉRÉS, (tölcsér-és) mn. *tölcséres-t* v. —et, —ek. Tölcsérrel ellátott. Így nevezik néhány bádogost, ki tölcséreket készít; a midőn mint főnévnek tárgyese: *tölcsérés-t*, többese: —ék.

TÖLCSÉRFORMA, (tölcsér-forma) l. TÖLCSÉRALAKU.

TÖLCSÉRHAL, (tölcsér-hal) ösz. fn. A kövi-halhoz hasonló tengeri hal, melynek kékes, vagy fe-

kete pettyes szárnyai, sárgás kopolyú födele, sárgás hasa, és apró éles pikkelyei vannak. (*Gobius niger*.)

TÖLCSÉRIDOMU, v. IDOMÚ, (tölcsér-idomu)

1. TÖLCSÉRALAKU.

TÖLCSÉRRORRU, v. — ORRÚ, (tölcsér-orrú) ösz. mn. Tölcsérhez hasonló hosszukás orrú. *Tölcsér orru halak, madarak.*

TÖLEG, (tö-leg) ih. a székelyeknél am. tövinnélfogva, alaposan. (Kriza J.).

TÖLEVÉL, (tö-levél) ösz. fn. Levél, mely közvetlenül a növény tövéből sarjadzik.

TÖLGY, (1), fn. tt. *tölggy-et*, harm. szr. — e. Fanem az egylakiak seregéből és sokhimesek rendéből, melynek himvirágai barkákban, anyavirágai bimbókban vannak. Himvirágának csészéje öt kis fogú, bokrétája nincs; himszála 5—10. Anyavirágának csészéje egytagú, ép száju, érdes; bokrétája nincs; makkja bőrhéju, tövén a megmaradt csészekopáncs. Nevezetesb fajai: *kocsántalan tölggy*, vagy az Erdészeti Műszótárban *csupkátlan tölggy* (*quercus robur*); gyümölcse hosszudad, kocsántalan, levelei hosszukásak, nyelesek, kikanyargatott élük; fájának husa szívos rostu, s különféle építkezési eszközökre alkalmas; ez köznyelven a szokott értelemben vett tölggyfa; ettől különbözik, amely növénytani néven: *csertölggy* (*quercus austriaca*, v. az Erdészeti Műszótárban: *quercus cerris*), makkkopáncsa tüskés, félgömbölyű levelei hosszudadok, vállban karesuk, alul szőröskék, épélük; fájának parázsa aczélosabb mint a tölggyfáé; ez köz néven: *cserfa*. Némely vidékeken a magyalfát (*ilex*) szintén a tölggyfák neméhez sorozzák, mely az Erdészeti Műszótárban: *szőrösödő tölggy* (*quercus pubescens*). Ugyanitt s részben Diószegi-Fazekasnál eléjőnek még *csupkás tölggy* (*quercus pedunculata*); *dugasz tölggy* (*quercus suber*); *keleti tölggy* (qu. *aegilops*, Knopereiche).

Mennyiben a tölggyfák neme különösen szíárd, szívos, kemény, tömör állományu: valószínűnek látszik, hogy gyöke *töl*, alapfogalomban a *tölt* és *töm* igékkel rokon. Több vidéken egyszerűen *töl*, *tölfa*. Innen a *tölös* dunántúli tájszó és *Tölös* helynév. Régi iratokban is gyakran éljön ily alakban: „Sub arbore ilicea quae vulgo dicitur *Twl*“ (1265). „Arborem *Tol* vocatam“ (1283). *Tulfa*, *Thulfa* 1015-ben, 1259-ben; *Tulfa*, *Tyulfa* 1280-ban. Pesti Gábornál is *tölfa*, *tölfa* (Toldy F. kiadása 116, 136. l.). De éljön régenteis *Tulgy* 1181-ben, *Tulgh* 1235-ben, *Twlgy* 1251-ben, *Tulga* 1235-, 1295-ben stb. (Jerney. Nyelvkincesek). Képeztetésre egész alakjában hasonló a *völgy*, *hölgy*, *tárgy*, *rongy*, *bongy*, *göngy* s némely más szókhoz.

TÖLGY, (2), 1. TÖGY, (1). Csak az előbbi szótól megkülönböztetés végett hagyják el az írók az *l-et*; különben a köz beszédben mindkét szót ejtjük *l* nélkül s ezzel együtt is. A mongolban és mandsuban is ezen 2-ik jelentésben *l-vel* jön elé; mongolul: *de-leng*, mandsu nyelven: *delen* (le pis, une tette); *l* nélkül a görög *τιτθη* szóhoz hasonlít jobban.

TÖLGYEL, (tölggy-el) önh. m. *tölggyel-t*, A Balaton vidékén mondják tehénről, midőn borjuzóba jár; s átv. ért. helytelenül varrott ruháról, ha itt-ott bugyogósan kidudorodva áll. Hevesben tölggyel a hegy, midőn felhő ereszkedik reá.

TÖLGYERDŐ, (tölggy-erdő) ösz. fn. Tölggyfákból álló erdő, máskép: *tölggyes*.

TÖLGYES, (1), (tölggy-es) mn. tt. *tölggyes-t*. v. — e. tb. — ek. 1) Tölggyfával bővelkedő, tölggyfát termő. Mint önálló főnév jelent tölggyerdőt is. 2) L. TÖGYES, (1).

TÖLGYES, (2), faluk Hont m.; és Kővár vid. helyr. *Tölggyes-re*, — *én*, — *ról*.

TÖLGYESFALVA, puszta Űgoesa m.; helyr. — *falvá-ra*, — *n*, — *ról*.

TÖLGYFA, (tölggy-fa) ösz. fn. 1. TÖLGY, (1). TÖLGYFAERDŐ, (tölggy-fa-erdő) 1. TÖLGYERDŐ.

TÖLGYFAGOMBA, (tölggy-fa-gomba) ösz. fn. A galóczák neme alá tartozó, félkalapú, tönktelen gombafaj; húsa fás, lemezei zezugosak, porosak; lakik a tölggyek derekain. (*Agaricus quercinus*). Taplót lehet belőle készíteni, melytől különbözik a *cserfatapló* vagy *biikkfatapló*, mely nem gombából készül, hanem a fa belének megporhanyodása által képződik.

TÖLGYFAGYÖNGY, (tölggy-fa-gyöngy) ösz. fn. Tölggyfák ágaiból fakadni szokott fattyúhajtás, melynek kifözött bogyói enyves lépet adnak, s márdfogsra alkalmasak.

TÖLGYFALEVÉL, (tölggy-fa-levél) 1. TÖLGYLEVÉL.

TÖLGYFALOMB, (tölggy-fa-lomb) 1. TÖLGYLOMB.

TÖLGYFAMAKK, (tölggy-fa-makk) 1. TÖLGYMAKK.

TÖLGYFAMO, (tölggy-fa-moh) ösz. fn. Tölggyfákon nőni szokott moh.

TÖLGYGOMBA, (tölggy-gomba) 1. TÖLGYFAGOMBA.

TÖLGYGUBÓBOGÁR, (tölggy-gubó-bogár) 1. RÜGYÉSZ.

TÖLGYKÍN, (tölggy-kín) ösz. fn. Vörösszínű ránczos buborék a tölggyfák levelein, melyben leveleszfereg lakik.

TÖLGYLEVÉL, (tölggy-levél) ösz. fn. A tölggyfának saját szabásu levele.

TÖLGYLOMB, (tölggy-lomb) ösz. fn. A tölggyfának lombja. V. ö. LOMB.

TÖLGYMAKK, (tölggy-makk), ösz. fn. A szoros értelemben vett tölggyfának hosszukás, kocsántalan makkja, mely a cserfának félgömbölyű, tüskés kopácsu makkjától különbözik.

TÖLGYMAKKOLÁS, (tölggy-makkolás) ösz. fn. Tölggymakkal etetés, hizlalás.

TÖLGYPILLANGÓ, (tölggy-pillangó) ösz. fn. Pillangófaj, mely tojásait a tölggyfák virágaiba, vagy bimbóira, vagy leveleire szokta lerakni. (*Cynips quercus*).

TÖLGYPILLE, (tölggy-pille) ösz. fn. Éjjeli pille, mely a tölggyfákon szeret tartózkodni.

TÖLGYSZÍNBOGÁR, (tölgy-szín-bogár) ösz. fn. Színbogárfaj, mely a tölgyfák leveleit pusztítja. 1. **SZÍNBOGÁR**.

TÖLÖS, (1), (töl-ös) mn. és fn. Túl a Dunán divatos tájszó. L. **TÖLGYES**, (1); és V. ö. **TÖLGY**. (1). **TÖLÖS**, (2), puszták Somogy és Szala m.; helyr. *Tölös-re*, — ön, — ről.

TÖLT, (1), (töl-t) áth. m. *tölt-ött*, htn. — ni. v. — eni, par. — s. 1) Bizonyos öbölbe, üregbe, hézagba valami anyagot töm, vagy rak, vagy önt, folyat, ereszt, még pedig úgy, hogy az egész üreg, vagy egy része megteljék, vagyis az illető anyag által elfoglalassék. *Gyomrárt ételitalal tölteni, megtölteni. Az üres korsót vízzel, borral megtölteni. Pipát tölteni (dohány-nyal). Álggut, puskát tölteni*, löport és golyót, göbecset stb. fojtani beléjük; ha csak löporral töltik, azt mondják: *vakon tölteni. Gödröt, kutat földdel betölteni. Félíg tölteni a poharat. A hordót borral teli tölteni, Megtölteni tollal a párnát, lószőrrel a pamlagot.* 2) Mélyebb fekvésű, gödrös, üreges, völgyes tért egymásra halmozott anyaggal bizonyos színvonalig fölemel. *Utat, utcát, udvart, kertet tölteni, feltölteni. Áradás ellen a határt, helységet körültölteni, eltölteni.* 3) Akármily híg, vagy ömletem testet előbbi tartójából egy másikba önt, folyat, ereszt. *A vizet vödörből korsóba, korsóból, pohárba tölteni. A zacskóból kimarkolt dohányt pipába tölteni. Az eczet közé bört tölteni. A tollat egyik párnából másikba tölteni. A tudományt nem lehet töltésérrel az ember fejébe tölteni.* (Km.). Különösen a megivásra szánt valamit részenként kisebb edénybe vagy torokba önt. *Töltsön kiki magának.* 4) Átv. időre, mint képzeleti ürességre vonatkozva, *időt tölteni* am. valamit tenni, hogy az idő üresen, hiúan el ne folyjon, hogy lefolytának némi nyoma, látszata legyen. *Játékkal, sétálással, olvasással, tanulással, kézi munkával tölteni az időt. Mivel töltöd a napot? Vigan tölti ifju korát. Hasznosan tölteni az élet folyamát. Alig bírtam egy órát eltölteni az unalom miatt. Fogságban két évet töltött. A szolgálati időt betölteni. Az innepeket falun töltötte.* V. ö. **MULAT**. 5) Szintén átv. a kedélynek bizonyos vágyait végrehajtja, teljesíti. *Kedvét tölteni. Hadd töltse kedvét. Haragját bosszuját tölteni. Mérgét kitölteni.*

Alapfogalomban és gyökben azonos vele *tele* telik, és közös gyökük *tel* v. *töl*, s oly viszonyban állanak egymással mint *kel* és *kelt* v. *költ*, *al-ik* *al-t* v. *ölt*, *sér sért*, *men ment*, továbbá *romlik ront*, *bomlik bont*, *ömlik önt*, *hinlik hint*, *számlik szánt*, *hámlik hánt* stb. V. ö. **TELE**, **TELIK**.

TÖLT, (2), (töl-t v. tel-t, mint tel-ik mult részesülője) mn. tt. *tölt-et*. Ami telve, v. teli van. *Vízzel tölt edények. Tölt pohár. Tölt erszény.* Szabatosan véve különbözik tőle *töltött*, mennyiben amaz egyszerű állapotra, emez pedig az illető állapotot okozó cselekvésre is vonatkozik.

TÖLTE, (töl-t-e) Személyragos igenév, mely mindig csak egy más névvel (birtokost jelentő névvel) együtt fordul elő, pl. *valaminek tölte* azaz *töltött állapot*; különösen *hold tölte*.

TÖLTELEK, (töl-t-el-ék) fn. tt. *töltelék-et*. harm. szr. — e. Azon anyag, melylyel bizonyos üreget, hézagot betöltöttek. *Kolbász-töltelék*, öszvevagdalt hús, melyet bélbe töltenek. Szakácsok nyelvén öszvevagdalt, vagy péppé gyúrt eleségféle, melyet valamely tészta vagy hús neműekbe takargatva sütnék, főznek. Különösen a borkezelésben azon bor, melylyel a hordóban a némileg leapadt bort feltölteni szokták. *Töltelékbor*. Hasonlók: *töltelékser*, *töltelékezet* stb. L. a következő szókat.

TÖLTELEKBOR, (töltelék-bor) ösz. fn. L. **TÖLTELEK** alatt.

TÖLTELEKFA, (töltelék-fa) ösz. fn. Apróbb fa, melylyel a bogsa (szénégető) aknájában a szénítés alatt támadt hézagokat kitöltik. (Erdészeti Műszótár).

TÖLTELEKFÖLD, (töltelék-föld) ösz. fn. Faültetésnél rosz földben, az ültető likakba hordott jó föld.

TÖLTELEKSER, (töltelék-ser) ösz. fn. L. **TÖLTELEK** alatt.

TÖLTELEKSZÉN, (töltelék-szén) ösz. fn. Apró szén, melylyel a bogsa (szénégető) aknájában a szénítés alatt támadt hézagot kitöltik. (Erdészeti Műszótár).

TÖLTEMÉNY, (töl-t-e-mény) fn. tt. *töltevény-t*, tb, — ék, harm. szr. — e, Körülbelül am. töltelék, de kevésbé divatos.

TÖLTÉNY, (töl-t-ény) fn. tt. *töltény-t*, tb. — ék. 1. **TÖLTÉS** 2).

TÖLTÉNYI, (töl-t-e-nyi) mn. tt. *töltényi-t*. Mennyi bizonyos üreg betöltésére elég. „Meg nem elégzik a farkas azzal, hogy hasa-töltényt egyék.“ (Káldi Vasár. préd. 609. l.). Hasonló képzésű a *jártányi* v. *jártányi*, p. nincsen jártányi ereje, azaz, annyit, hogy jární birjon. A maga nemében ritka képzésű szó.

TÖLTÉS, (töl-t-és) fn. tt. *töltés-t*. tb. — ék, harm. szr. — e. 1) Cselekvés, mely által valamit töltünk, e szónak minden értelmében. V. ö. **TÖLT**. 2) Lőanyag, melyet a lőfegyverekbe töltenek, illetőleg fojtanak. *Puskába, ágyúba való töltés. Erős töltés. Vesszővel leverni, körömvassal kihúzni a töltést. Elfogyott a töltés. Vak töltés* mely csak löport tartalmaz; *kemény töltés*, golyóval, v. göbecscsel, v. szatymával együtt. 3) Bizonyos anyagból, és célra emelt gátféle építmény. *Árvíz ellen földből, ganéjból, nádból, pözséből töltést csinálni. Magas széles töltés. A jeges árvíz elszakasztotta a töltést. Szekerútnak való töltés.*

TÖLTÉSFÖLD, (töltés-föld) ösz. fn. Föld, melyből töltést csinálnak. 1. **TÖLTÉS** 3).

TÖLTÉSGÁT, (töltés-gát) ösz. fn. Föld-, vagy ganéjtöltelékéből álló gát, különböztetésül más nemű gátoktól. V. ö. **GÁT**.

TÖLTÉSKÖZ, (töltés-köz) ösz. fn. Két töltés közti térség.

TÖLTÉSTARTÓ, (töltés-tartó) ösz. fn. Táska, tok, vagy tüszüféle öv, melyben a puskások a töltésféle készleteket viszik magokkal. Katonai németes nyelven: *patrontás* (Patrontasche).

TÖLTÉSTARTÓSZÍJ, (töltés-tartó-szíz) ösz. fn. Szíz, melynek segítségével a töltéstartót a pus-kások magokra akasztják.

TÖLTÉSTAVA, puszta Gömör m.; helyr. *Töltéstavá-ra*, —n, —ról.

TÖLTÉSTOK, (töltés-tok) l. **TÖLTÉSTARTÓ**.

TÖLTÉSÚT, (töltés-út) ösz. fn. Gátféle töltés, mely egyszermind gyalog vagy szekérutúl vagy mindkét célra használtatik.

TÖLTET, (1), (töl-t-et) fn. tt. *töltet-et*, harm. szr. —e. Egy egy töltésre való lőanyag. *Egy töltet puszkapor*.

TÖLTET, (2), (töl-t-et) mivel. m. *töltet-tem*, —tél, —ett, par. *töltess*. Eszközli, vagy rendel, parancsolja, hogy valamit töltsenek. V. ö. **TÖLT**.

TÖLTETLEN, (töl-t-etlen) mn. tt. *töltetlen-t*, tb. —ék. Általán ami nincs megtöltve, üres öblü. *Töltetlen edény. Töltetlen puska, algyu*. Ellentéte: *töltött*. Határozóként am. töltetlenül.

TÖLTETLENÜL, (töl-t-et-len-ül) ih. Meg nem töltve, üresen. *A hordókat, algyukat töltetlenül hagyni*.

TÖLTÉVÉNY, (töl-t-e-vény) fn. tt. *töltévényt*, tb. —ék, harm. szr. —e. Töltés, vagy gátféle magasbb vonal, vagy út. Hasonló hozzá az elavult *ötevény* v. *öttevény*, azaz *öntvény*, mely szintén töltött utat jelentett.

TÖLTIKE, (töl t-i-ke) fn. tt. *töltikét*. Kisebbszerű tölcser; különösen a borkezelők hasonló eszköze, mely által a hordókat feltöltik; máskép: *töltcsike*.

TÖLTŐ, (töl-t-ő) mn. és fn. tt. *töltöt*. Aki tölt; vagy amivel töltenek, pl. *töltővessző, kolbásztöltő*.

TÖLTÖGET, (töl-t-ög-et) gyak. áth. m. *töltöget-tem*, —tél, —ett. par. *töltöges*. Folytonosan, vagy gyakran, több ízben tölt. *Hordóból palaczkokba töltögetni a bort. A gabonát hombarba töltögetni. Burgonyát, kukoriczát töltögetni, töveiknél a körötte levő földet domboruan ráhuzni kapával vagy ekével. Töltögető eke*. V. ö. **TÖLT**.

TÖLTÖGETÉS, (töl-t-ög-et-és) fn. tt. *töltögetés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Folytonos vagy gyakori töltés. V. ö. **TÖLTÖGET**.

TÖLTÖGETŐEKE, l. **TÖLTÖGET** alatt.

TÖLTÖKALÁN v. **KANÁL**, (töltő-kalán v. —kanál) ösz. fn. l. **ÁGYUKALÁN**.

TÖLTÖKANNA, (töltő-kanna) ösz. fn. Kanna, melyből a bort, sert stb. más kisebb edényckbe, palaczkokba, poharakba töltögetik.

TÖLTÖTT, (töl-t-ött) mn. tt. *töltött-et*. Általán, amit megtöltöttek, minek üreges öblébe bizonyos anyagot tömtek, gyúrtak, nyomtak, takartak stb. *Töltött hordó, palaczk, pohár. Töltött fegyver. Töltött vankos. Töltött út*. Különösen mondjuk ételnemüekről, melyek úgy nevezett töltelékkel készítvék. *Töltött csirke, galamb. Töltött fánk*, melybe gyümölcsízet tettek. *Töltött káposzta* stb. V. ö. **TÖLT**.

TÖLTÖTTKÁPOSZTA, (töltött-káposzta) ösz. n. Káposztába különösen káposztalevélbe göngyön-

getett ris és vagdalt hús; a köznépnél ris helyett búza-vagy árpakását is használnak; néhutt másképen: *takart és törökösen szárma*; de ezek jelentenek töltött szőlőlevelet is.

TÖLTÖVESSZŐ, ösz. fn. Közöséges puska és hasonló szerkezetű lőfegyverhez tartozó sima vagy simított vessző, melylyel a löport a lőfegyverbe csepi vagy papír rátevése és ráverése által lefojtják, és ha szükséges, arra a golyót vagy göbecset is papírba göngyölve vagy a nélkül szintén ráverik.

TÖLTÖZÉS, (töl-t-öz-és) fn. tt. *töltözés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Evés, mely által valaki gyomrát bőven tölti; különösen mértéktelen evésivás.

TÖLTÖZIK, (töl-t-öz-ik) k. m. *töltöz-tem*, —tél, —ött; par. —zél. Bőven vagy épen mértéktelenül eszik iszik, duskálkodik. „Ne hagyjuk töltözni pogányt magunk javán.“ Vitézi énekek a XVII. századból. (Thaly K. gyűjt.).

TÖLTÖZKÖDÉS, (töl-t-öz-köd-és) fn. tt. *töltözködés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. L. **TÖLTÖZÉS**.

TÖLTÖZKÖDIK, (töl-t-öz-köd-ik) k. m. *töltözköd-tem*, —tél, —ött. Gyakran vagy rendszeren szokás szerint bőven, duskálkoldva eszik iszik.

TÖLTÉSÉR, l. **TÖLCSÉR**.

TÖLTSZÉK, falu Sáros m.; helyr. *Töltészék-re*, —én, —ről.

TÖLTVÉNY, (töl-t-vény) fn. tt. *töltvény-t*, tb. —ék. A Tájszótár szerint Gömörben, Tornában am. gádorfa.

TÖM, (1), amennyiben elvont gyököt értünk alatta, ebből származtak a tér nagyságával megfordított arányban álló, vagyis téraránylag sűrűbb állományu testeketjelentő szók, mint: *tömhűdt, tömlő, tömény. tömör, tömörzök, tömpe*. Egyeznek vele a hasonló alapfogalmu *döm, gyöm, zöm* gyökök ezen származékokban: *dömöszöl, dömöcsköl, döme, dömbeiz, dömsödi, gyömöszöl, zömök*. V. ö. **TEM**, elvont gyök; és **TÖM** (2).

TÖM, (2), áth. m. *tömtem, tömtél, tömött*. Ritkább állományu, szövetü, de többé kevésbé szilárd, rugalmas testrészeket úgy összevegyúr, tapos, szorongat, nyomkod stb. hogy aránylag minél kisebb terimében férjenek el, és sűrűbben álljanak össze, vagy hogy bizonyos üregben, öbölben hézag ne maradjon. *A deszkák közé töltött, vagy hányt földet tömni, tömögetni, hogy fallá alakuljon. Holmi ruhanemüeket zsákba tömni. Pipába, zacskóba jól betömni a dohányt. Ökölle, lábbal, térdel, tömfával tömni valamit. A gódröt földdel, ganéjjal betömni. Betömtek a száját kendővel. A vankost tollal, a pamlagot szőrrel megtömni. A sovány mellett, fart, lábikrát, czombot kitömni. Állatok bőrét kitömni. Különösen, étellel tölt, megtölt; s hizlalás végett bizonyos eledelt bele gyömöszöl. Hasát tömi. Ludat, rézcét kukoriczával tömni.*

Táj ejtéssel: *tem*, honnan a köz divatú *temel*. Alapfogalomban egy eredetü a *tele, telik* és *tölt* igékkel, azon különbséggel, hogy a *tömés* csak szilárd állományu testekre vonatkozik, s közvetlen célja minél több testrészt aránylag kisebb térbe szorítani. — Rokonai a *dömöszöl, döme, dömsödi, dödölle, gyö-*

mőszől, zömök szók gyökei: *döm, död, gyöm, zöm*. Ugyanazon alapfogalom rejlik a latin *tomentum* (töitelék) szóban is. Mongolul: *tama-khu* = töm-ni. V. ö. TEM. TÖBB, TÖPIK.

TÖMB, (töm-b) fn. tt. *tömb-et*, harm. szr. —je. Egy tömbebe gyült vagy gyűjtött csoport.

TÖMBESÍT, (töm-b-es-ít) áth. m. *tömbesít-ett*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Több külön részt egy tömbebe csoportosít.

TÖMBEZ, TÖMBÖZ, (töm-b-ez v. töm-b-öz) áth. m. *tömbez-tem*, —tél, —ét, par. —z. L. TÖMBESÍT.

TÖMBÜL, (töm-b-ül) önh. m. *tömbült*. Egy tömbebe csoportosul.

TÖMECS, (töm-ecs) fn. tt. *tömece-t* harm. szr. —e. A természettudósoknál valamely anyagnak, testnek legkisebb részecskéje, pl. *vértömece*. (Molecule).

TÖMEDÉK, (töm-ed-ék) fn. tt. *tömedék-ét*, harm. szr. —e. 1) Azon anyag, melyet tömés által bizonyos térbe és alakba szorítanak. 2) A testnek azon tömör tulajdonsága, melynél fogva az elfoglalt térrel kisebb nagyobb arányban áll. (Intensitas).

TÖMEDÉKSZÖR, (tömedék-ször) ösz. fn. Szöranyag, melylyel valamit megtömmek, p. vánkost, pamlagot stb.

TÖMEG, (töm-eg) fn. tt. *tömeg-et*, harm. szr. —e. Általán, valamely test anyagának öszvege, sokasága, mennyiben a testet mint több részekből öszvetömött egészet képzeljük. (Massa). Nagy tömeg, *hústömeg, sártömeg, téstátömeg*. Különösen, ami aránylag sűrűbb részekből öszveállott nagyobb darabot v. csoportot képez. Innen átv. ért. több részből együvé gyült sokaság, egész. *Néptömeg* (v. csak magában is *tömeg*). *Sűrű tömegben álló katonaság. Vagyon-tömeg*. A csődperekben tömegnek, *csődtömeg*-nek nevezik az alperes vagyonának öszvegét, mely a követelések lehető fedezésére fordítatik, még pedig vagy bizonyos törvényes elsőbbség szerint, vagy aránylag. *Hayatékai tömeg*, az elhaltak hátrahagyott összes vagyona.

TÖMEGBÁSTYA, (tömeg-bástya) ösz. fn. Sűrűen egybeállított anyagból, anyagrészekből álló bástya, melyben üres helyiségek, úgynevezett bástyaboltok (kázsamáták) nincsenek.

TÖMEGÉS, (töm-eg-és) mn. tt. *tömegés-t*, v. —et, tb. —ek. Tömeget képző, csoportos; sűrűen öszvegyült részekből álló. *Tömeges fölkelés*.

TÖMEGÉSEN, (töm-eg-és-en) ih. Csoportosan, seregeseen. *Tömegesen földuló nép*.

TÖMEGGONDNOK, (tömeg-gondnok) ösz. fn. A csődbíróság által ideiglen és az érdeklett felek által végleg megbízott személy, ki a csőd alá került vagyontömegre felügyel. Néha így nevezik az elhalt által hátrahagyott vagyon gondviselőjét is; de ez szokottabban *hayatékai gondnok*.

TÖMEGŐR, (tömeg-ör) l. TÖMEGGONDNOK.

TÖMEGSZAKOZÁS, (tömeg-szakozás) ösz. fn. Az évi fatermés meghatározásának azon módja, mi-

dőn a jelen fatömegkészleteket a vágásig létrejövő növedékekkel együtt a forda (turnus) minden szakára egyenlőn szétosztják s így az egész fordára egyenlő évi fatermést állapítanak meg. (Erdészeti Műszótár).

TÖMÉNTELEN, mn. tt. *töméntelen-t*, tb. —ek. Aránylag, és a maga nemében igen sok, igen nagy. Hangváltozattal több vidéken: *teméntelen*. Mi e szó elemzését illeti, ha a tagadó v. fosztó —*telen* mostani képzőjét tekintjük, a törzs-szónak jelentését tagadja, ily módon törzse nem lehet azon *tömény*, mely sokaságot jelent, mert akkor *töménytelen* annyi volna mint *nem sok, igen kevés*. Véleményünk szerint eredeti alakja vagy *száméntalan*, másképp *táméntalan*, *támétalan* volt, mint Pázmán s más régiebb írónknál előfordul, ebből magas hangon lett *teméntelen*, s módosítva: *töméntelen*; l. SZÁMÉTALAN, TÁMÉNTALAN; vagy pedig, mivel Kresznericsnél előfordul: *töményteni szerzetek*. (Sámbár ellen. 37. l. Talán Pó-saházitól?), ez lehetett eredetileg *tömény-teli*, melyben a *teli* a föntebbi szóban *teni*-vé, majd később nyelvérzék hiányában *telen*-né változott. V. ö. TÖMÉNY. A régiebbeknél, mint Molnár Albertnél, Szabó Dávidnál, sőt Kresznericsnél is a *töméntelen* v. *teméntelen* szó elé sem fordul (Simai Kristófnál már megvan), hanem csak *táméntalan* (Pázmánál, Prágainál) v. *támétalan* (Faludinál, Simainál, Molnár Albertnél), és *száméntalan* (Pázmánál); honnan úgy látszik, hogy amazok újabbkori módosulatok a *táméntalan* és *töményteni* (*töményteli*?) alakok összevarodásából.

TÖMÉNY, (töm-ény) mn. tt. *tömény-t*, tb. —ek. A maga nemében együtt levő igen sok részekből álló, mintegy öszvetömött. *Tömény sok embert láttam. Tömény érez*. (Prágainál, Molnár Albertnél, Szabó Dávidnál). *Tömény sokaság*. (Szabó D.). Hangváltozattal *temény*. V. ö. TÖM, gyök. Sándor István szerint am. zsák, erszény, táská vagy tömlőféle eszköz, de ezen jelentése mai napság nincs szokásban. A vegyészeten leginkább a legerősebb savakról mondják, melyek t. i. nincsenek vízzel vegyítve v. föleresztve. *Tömény kénsav. Tömény salétromsav*. Mongol nyelven *tümen* jelent tízezeret és határozatlan sokaságot is; innen *arban tümen* am. százezer (tízszert tízezer), *dzagun tümen*, millióm (százszor tízezer); tatár nyelven is *tuman*, köznépiesen: *tümen* szintén am. tízezer, és határozatlan sokaság (myriade), továbbá tízezerből álló sereg, öszveg stb. Eléjön a persában és arabban is *thümán* ugyanazon jelentéssel (Vullers szerint: lingua kharizmiae et mongolica). Vámbéry szerint csagataj nyelven is *tömen* sok; tízezer, ujgur nyelven: *tömen* igen sok, honnan *tömen-mek* sokasod-ni.

TÖMÉNYÍT, (töm-ény-ít) áth. m. *töményít-ett*, htn. —ni v. —eni, par. —s. A vegyészeten valamely folyadékából főképen savból a vizes részeket eltávolítja. V. ö. TÖMÉNY.

TÖMÉNYTELEN, TÖMÉNYTENI l. TÖMÉNTELEN.

TÖMÉRDEK, (töm-ér-d-ek) mn. tt. *tömérdek-et*.

1) Eredeti régi ért. mint Molnár A. följegyzette, am. vastag, tömör, zömök, vagy tömegből álló, különösen nőszemélyre vonatkozva, terhes, nehézkes. 2) Mai szokás szerint, a maga nemében fölötte nagy, vagy sok. Nagyító kifejezések egyike. *Tömérdek vastagsága fa. Tömérdek testü ember. Tömérdek nagy fej. Tömérdek sok pénz.*

Alapfogalma mutatja, hogy gyöke a térarányu sokaságra vonatkozó *töm* s közelebbi törzse vagy *tömérd* (mint család), vagy pedig *tömör*, melyből *tömördök*, majd *tömérdek* felett ki, *tömér* és *tömör* ugy változván, mint *koczer* és *koczor*.

TÖMÉRDEKÉDIK, (töm-ér-d-ek-éd-ik) k. m. *tömérdekéd-tem*, —*tél*, —*étt*. L. TÖMÉRDEKÜL.

TÖMÉRDEKÍT, (töm-ér-d-ek-it) áth. m. *tömérdekít-étt*, par. —*s*. htn. —*ni* v. —*eni*. Tömérdekké tesz. V. ö. TÖMÉRDEK.

TÖMÉRDEKSÉG, (töm-ér-d-ek-ség) fn. tt. *tömérdekség-ét*, harm. szr. —*e*. Rendkívüli nagyság, vagy sokaság. I. TÖMÉRDEK.

TÖMÉRDEKÜL, (töm-ér-d-ek-ül) önh. m. *tömérdekül-t*. Tömérdekké, azaz, szerfölött nagy tömegüvé, vastagá lesz.

TÖMÉS, (töm-és) fn. tt. *tömés-t*, tb. —*ék*. harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, oly által valamit tömünk, ez igének minden érteményében véve. 2) A székelyeknél Kriza J. szerint folyóvíz által a partjain álló előfák gyökerei közé gyuródott (mintegy tömött) ágbo-gak alatti mélység. *A tömésben lakik a hal.*

TÖMET, (1), (töm-et) mivelt. m. *tömet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *tömess*. Meghagyja, rendeli, parancsolja, hogy tömjenek valamit.

TÖMET, (2), (töm-et) fn. tt. *tömet-ét*. Azon anyag vagy test mennyisége, melyet valamibe tömnek.

TÖMETLEN, (töm-etlen) mn. tt. *tömetlen-t*. tb. —*ék*. Amit össze nem tömtek, minek részei ritkán, hízagosan, lazán állanak; továbbá, mibe mit sem tömtek, üres. *Az ujonnan hordott, s tömetlen földbe lesüppednek a lábak. Tömetlen lúd*, V. ö. TÖM. (2).

TÖMFA, (töm-fa) ösz. fn. A fának tömeges része. (Derb-holz. Erdészeti Múszótár).

TÖMFATARTALOM, (töm-fa-tartalom) ösz. fn. Azon fátömeg, melyet valamely farakásban a tömfa elfoglal, s mely az egész farakás ürmértékének 48 — 75 százalékát tölti ki. (Erdészeti Múszótár).

TÖMHÖL, (töm-h-öl) áth. m. *tömhölt*. A széke-lyeknél Kriza J. szerint am. az egyszerű töm vagyis gyúr. Másképp ugyanott *dömhöl* v. *dömzsol*.

TÖMHÖLÉS, (töm-h-öl-és) fn. tt. *tömhölés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés midőn valaki valamit tömhöl.

TÖMHÜDT, (töm-h-üd-t) mn. tt. *tömhüdt-et*. Balaton vidékén am. tömött, kemény öszveálló; sűrű szövetű. *Tömhüdt föld* (eső után). *Tömhüdt vászon*, *posztó*. Törzse a szokatlan *tömhüdik*, v. *tömhüszik*, ige, melyben a —*hüdik* képző alkalmasint az —*ödik* kép-zőből módosult, tehát am. *tömhüdik*. Alakra hasonlók

amazokhoz *petyhüdik*, *petyhüdt*, melyek amazoknak némileg ellentétei.

TÖMJÉN, fn. tt. *tömjén-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Bizonyos boróka-faj (juniperus thurifera) gyantája, mely égetve kellemes illatot ad. Ezen füstölőt szokták használni a római és görög egyházi szertartásoknál. *Tömjént égetni*. Ilyennel, vagy hasonlóval kedveskedtek hajdan a keleti népek ajándékol. „És megnyitván kincseseket, ajándékokat adának neki (Jézusnak), aranyat, *tömjént*, és mirrhát.“ Máté. 2. 11. *Ha tömjén nem telik, liszttel is áldozunk.* (Km.). 2) Átv. a külső tiszteletnek, vagy hizelgésnek jelvénye; V. ö. TÖMJÉNEZ.

Valószínűleg a hellen-latin *thimiam* után magyarított szó, mely füstölőszert jelent, közelebb a görög *θυμια* igétől, mely am. füstölök, ez ismét a görög *θύμα* névszótól, mely am. füstölőszer; áldozat; végre ez a *θύω* igétől, mely am. áldozatot égetek, áldozom. Az ettől különböző német *Thymian* nővényneve Adelung szerint a *thymus* v. *thymum* szóból eredett, mely magyarul Párizpápainál: *balsamfű*, Diószegi-Fazekasnál: *démutka*.

TÖMJÉNEZ, (tömjén-éz) áth. és önh. m. *tömjénez-tem*, —*tél* —*étt*. 1) Tömjénféle illatszerrel megfüstöl. *Az oltárt, a szertartó főpapot, megtömjéneznem* (incensare.). 2) Átv. *tömjéneznem valakinek*, am. különös tiszteletjelekkel hizelegni.

TÖMJÉNEZÉS, (tömjén-éz-és) fn. tt. *tömjénezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Szertartás, midőn az isteni szolgálatnál tömjént égetnek. 2) Átv. hizelgő tiszteletkedés.

TÖMJÉNEZŐ, (tömjén-éz-ő) mn. és fn. tt. *tömjénező-t*. 1) Aki tömjénnel füstöl, vagy valakinek hizelgőleg tiszteleg. 2) Egyházi edény, melyben a füstölni való tömjént égetik.

TÖMJÉNFA, TÖMJÉNFENYŐ, (tömjén-fa v. —fenyő) ösz. fn. A boróka-fák neme alá tartozó fa, illetőleg cserje, melynek gyantája illatos, és egyházi füstölőül használtatik. (Juniperus thurifera).

TÖMJÉNFÜST, (tömjén-füst) ösz. fn. A tömjénféle égő gyantának füstje. *Illatos, magasra szálló tömjénfüst. A hizelgés tömjénfüstével elkábítani valakit.*

TÖMJÉNFÜSTÖLŐ, (tömjén-füstölő) ösz. fn. Templomi edény, melyben füstölés végett tömjént égetnek.

TÖMJÉNMIILYE, (tömjén-millye) ösz. fn. Millye, vagyis szelenczeféle kis edény, melyben a füstölni való tömjént tartják. Kis kalán van hozzá, melylyel a pap a tömjént a füstölőbe rakja.

TÖMJÉNTARORJA, (tömjén-tarorja) ösz. fn. Növényfaj, a tarorják neméből; szára elágazó; levelei szárnyasan hasítottak; sallangjai szegett szélűek; virága hármas minden levél mellett, fehér, veressel pettegetett, jószagú. (Teucrium botrys.)

TÖMJÉNTARTÓ, (tömjén-tartó) I. TÖMJÉNMIILYE.

TÖMJÉNTERMŐ, (tömjén-termő) ösz. mn. Növényről mondják, mely tömjén nevéül gyantát hoz

létre; vagy talajról, mely ily növény tenyésztésére alkalmas.

TÖMJÉNY, I. TÖMJÉN.

TÖMKELEG, fn. tt. *tömkeleg-ét*, harm. szr. — e.

Csak az újabb korban jön elé Szabó Dávidnál, Sándor Istvánnál; s am. labyrinthus, vagyis, sűrűen benőtt, tekervényes járású, úttévesztő kert, melyenből a régi hitrege szerint Theseus csak Ariadne fonálának segítségével volt képes kihatolni. A német *Irrgarten* után némelyek szerint: *tévkert*. Átv. ért. szövvényes, öszvebonyolodott dolog, ügy, melyen eligazodni igen bajos, vagy épen nem lehet.

Mi e szó képeztetését illeti, úgy látszik, hogy alkotója a sűrűsége vonatkozó *töm* igét vette fel alapfogalomul, s a *gombolag* v. *gombolyag*, *gömbölyeg*, *huppolag* stb. szók hasonlatára alakította, melyek törzsei: *gomboly*, *gömböly*, *huppol*, mi szerint a *tömkeleg* közelebbi törzse volna: *tömege*l v. *tömgel*, némi hangváltozáttal *tömkel*.

TÖMKELEGKORALL, (tömkeleg-korall) ősz. fn. A természetleíróknál, korallfaj, mely csaknem golyódad alakú, mintegy két lábnyi átmérőjű, felszínén széles tekervények látszanak, s belül többféle irányban elterjedő sugarai vannak. (Madrepora meandrites, v. labyrinthica).

TÖMLŐ, (töm-öl-ő) fn. tt. *tömlő-t*, Rendesen bőrből készült zsák- vagy csőalakú edény, híg testeket tartani, hordani, vagy áteresztetni való. A régi *giek* tömlőben tartották a bort. A *feckendők* tömlőjét *vizel megtölteni*. Tömlőben *vinni* a légszeszt. *Fölfujni* a tömlőt. *Kiereszteni* a dudátömlőből a levegőt. *Arany tömlőből is csak szél, ami kijő*. (K. m.).

Magyar elemzéssel gyöke azon *töm*, mely bizonyos testrészek öszveszorítására, sűrűsítésére vonatkozik. Egyébiránt a mongolban némi hangáttétellel *tulum* s a mandsuban *tuluma* am. bőrzsák, tömlő (un sac de cuir, une outre; Schlauch aus einem Fell, um damit über das Wasser zu setzen. Gabelentz). Vámbéry szerint az oszmanliban szintén *tulum*, csagataj nyelven pedig *csömlek*, edény, a keleti törököknél fából készült nagy hasú vízedény, a nyugoti törököknél pedig alacsony széles főző edény. Egyezik a főntebbiekkel a Névtelen Jegyzőnél is eléjövő *tulbou* szintén 'tömlő' jelentésben. („Et fluvium Etyl super *tulbou* sedentes [*tömlőre* ülve, Szabó Károly] transnataverunt.“ VII. fejezet). A szintén itt előforduló *Tulma* (összetételben: *Oluptulma*) név egészen is egyezik a főntebbi *tuluma* szóval. (*Olum* pedig a mongolban azt teszi gázió víz, tehát *olum*- v. *oluptulma* am. gázlötömlő. Ezen *Tulma* építette a Névtelen Jegyző szerint Komárom várát: „Juxta Danubium, ubi fluvius Wag descendit, Oluptulma [alább csak *Tulma*] castrum construxit, quod Camarum nuncupavit“ XV. fejezet. *Kamar* pedig, mely másképen *kabar*, a mongolban: am. orr; ormány; fok; nyilkáva csontos vége; Kowalewszkinál francziául: nez, museau, trompe, bouts d' arc en os, Schmidtnél: die Nase; bei Gebirgen ein Vorgebirge, ein Vorsprung stb. Mint, orr'

vagy 'fok' jelentése tökéletesen ráillik Komárom várára).

TÖMLÖCZ, fn. tt. *tömlöcz-öt*, harm. szr. — e. Jelentésére nézve I. BÖRTÖN. A régi *timnicz* alakból kiindulva szláv eredetű szó, mert *temni* (tyemni) tótul am. sötét, homályos, és *temnicza* (tyemnyicza) am. sötét homályos hely, milyen a *tömlöcz* szokott lenni. Ily eredeti alakban fordul elé a régi Halotti beszédben: „Kit Úr ez nopus ez hamos világ *timniczebelől* mente.“ Különben 'tömlöcz' népiesebb divatú, mint 'börtön'. Mondják középkori latinos szóval *arestom*-, v. *aristom*-nak is (arrestum). A *fogság* szót mai elfogadott jelentésében a kevésbé súlyos büntetésnemekre használják.

TÖMLÖCZBELI, (tömlöcz-beli) ősz. mn. Tömlöczben levő. *Tömlöczbeli lég*.

TÖMLÖCZHÁZ, (tömlöcz-ház) ősz. fn. Ház, melyben tömlöczféle zárlakok vannak, vagyis rabok számára épített lak.

TÖMLÖCZI, (tömlöcz-i) mn. tt. *tömlöcz-i-t*, tb. — *ék*. Tömlöczöt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tömlöcz-i fegyelem*, *szigor*. *Tömlöcz-i dohos lég*, *sötétség*.

TÖMLÖCZÖZ, (tömlöcz-öz) áth. m. *tömlöczöztem*, — *tél*, — *ött*, par. — *z*. Tömlöczbe zárva tart, vagy büntet; börtönöz. *Eleget tömlöczöztek, még sem javult meg*.

TÖMLÖCZÖZÉS, (tömlöcz-öz-és) fn. tt. *tömlöczözés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Büntetés, vagy kínzás, midőn valakit tömlöczbe zárva tartanak.

TÖMLÖCZTARTÓ, (tömlöcz-tartó) ősz. fn. Törvényhatósági személy, ki a tömlöczbe zárt rabokra felügyel, máskép: *börtönőr*; több vidéken: *porkoláb*.

TÖMLÖDAG, v. — **DAGANAT**, (tömlő-dag v. — *daganat*) ősz. fn. *Daganat* a testen, mely genyvel tölt tömlőféle hártával képződik.

TÖMLŐHÍD, (tömlő-híd) ősz. fn. Valamely folyón léggel töltött tömlőkől egybeállított, átmenetre szolgáló ideiglenes híd.

TÖMLŐS, (töm-öl-ő-ös) mn. tt. *tömlős-t*, v. — *et*, tb. — *ék*. Tömlővel ellátott. *Tömlős szivatgyú*. Mint főnévnek tárgyesete: *tömlős-t*, többese — *ök*, a midőn jelent mesterembert, ki tömlőket készít.

TÖMLŐSÍP, (tömlő-síp) ősz. fn. Síp, melyen a duda tömlőjéből a levegő kinyomul.

TÖMLŐTURÓ, (tömlő-turó) ősz. fn. Turó, melyet hártýába takargatva tesznek el, vagy érlelnek meg.

TÖMMÉRÉS, (töm-mérés) I. **TESTMÉRÉS**.

TÖMMÉRTAN, (töm-mér-tan) lásd **TESTMÉRTAN**.

TÖMNYOMÁS, **TÖMNYOMTATÁS**, (tömnyomás v. — nyomtatás) ősz. fn. Tömnyomtatásnak hívják azon könyvnyomtatási módot, mely által valamely nyomtatandó lapot közvetlen nem egyes betűkből raknak össze, hanem egész darabból álló lemezen állítanak ki. (Stereotypie). A könyvnyomtatás is kezdetben ezen tömnyomáson alapult, mert az egész lapot v. oldalt fában metszették ki s úgy nyom-

tatták le. Később midőn már egyes betűket használtak, a tömnyomás úgy eszközöltetett, hogy a betűk összeforrasztattak. Mai napság ezen tömnyomás különböző módon történik, t. i. a betűket az egész lapra, mint közönségesen, kiszedik, s gipszbe vagy papírpépbe nyomkodják, ezt megszáritva s erre öntve tömött érczintát készítenek, aztán erre nyomják a nyomtatandó iratot.

TÖMNYOMAT, vagy **TÖMNYOMTATVÁNY**, (töm-nyomat v. —nyomatvány) ösz. fn. Azon nyomat vagy nyomatvány, mely tömnyomás által létesült.

TÖMNYOMATOL, (töm-nyomatol ösz. áth. Tömnyomással létesít valamely művet, illetőleg könyvet.

TÖMNYOMATU, (töm-nyomatu) ösz. mn. Tömnyomás által létesült.

TÖMŐ, (töm-ő) mn. tt. *tömő-t*. Aki töm; vagy amivel tömnek.

TÖMŐCSÉPÜ, (tömő-csépü) ösz. fn. Csépü, vagy kőcz, melylyel valamit betömnek.

TÖMŐCSÍK, (tömő-csík) ösz. fn. Tészta-csík, melylyel a ludakat tömni és hizlalni szokták.

TÖMŐDIK, (töm-ő-d-ik) belsz. m. *tömőd-tem*, —*tél*, —*ött*. Nyomás, tömés, szorulás által tömörre, keménynyé, sűrűvé leszen.

TÖMŐFA, (tömő-fa) ösz. fn. Nyellel ellátott sulyos zömök bunkó, melylyel a földet, murvát stb. keményen öszvetőmik, lenyomkodják.

TÖMŐKÉS, (tömő-kés) ösz. fn. Kés vagy késhez hasonló eszköz, melylyel holmi hézagokba bizonyos anyagot p. mohát, csepüt, kákát tömnek be.

TÖMÖL, (töm-öl) áth. m. *tömölt*. Folytonosan, vagy gyakran töm.

TÖMÖR, (töm-ör) mn. tt. *tömör-t*, tb. —*ök*, v. —*ék*. 1) Aminek teriméjéhez képest aránylag nagy tömege van; sűrűen öszvenyomott részekből álló. *Az érczek tömörebbek a fákna*. A mongolban *temir* am. erő; ügyesség: lényeg, természet (force, vigueur; capacité; essence, nature). A keleti törökben *temir*, a mongolban *temür* s az oszmanliban *demir* am. vas. 2) Alacon termetű, vagy növesü de zömök, vastag, tömpe; másképp: *tömöröcsök*, néhutt: *tönkesz*. 3) Átv. ért. a beszédéről am. velős rövidségü. Mint törzsszó él a *Tömörd*, *Tömörke*, és *Tömörkény* helynevekben is. V. ö. **TÖM**, (1).

TÖMÖRCSÖK, (töm-ör-cs-ök) mn. tt. *tömöröcsök-öt*. Alacon zömök tömött növesü vagy termetű. Alapfogalomban és gyökre nézve hasonlók hozzá: *tömérdek*, *döme*, *dömbicz*, *dömsödi*.

Törzse *tömör*, melyből kicsinző képzővel lett *tömörös*, mint *szömür szömörös*, *bobor boboros*; végre, *tömöröcsök*, mint *szömöröcsök*, *boboröcsök*; székelyes kiejtéssel: *tömörzsök*.

TÖMÖRD, falu Vas, puszták Komárom és Somogy m.; helyr. *Tömörd-re*, —*ön*, —*ról*. *Ül a székelben mint a tömördi bíró*. (Km.)

TÖMÖRÍT, (töm-ör-ít) áth. m. *tömörít-ett*, htn. —*ni*, v. —*eni*, par. —*s*. Tömörre tesz v. alakít.

TÖMÖRÍTÉS, **TÖMÖRÍTÉS**, (töm-ör-ít-és) fn. tt. *tömörítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit tömörítünk.

TÖMÖRKE, pusztá Somogy m.; helyr. *Tömörké-re*, —*n*, —*ról*.

TÖMÖRKÉNY, pusztá Csongrád m.; helyr. *Tömörkény-be*, —*ben*, —*ből*.

TÖMÖRÖDÉS, (töm-ör-öd-és) fn. tt. *tömörödés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, minőn valamely testrészek sűrűen öszvenyomulnak, s keményebb, aránylag nehezebb állományuakká lesznek.

TÖMÖRÖDIK, (töm-ör-öd-ik) k. m. *tömöröd-tem*, —*tél*, —*ött*. Tömörre képződik. V. ö. **TÖMÖR** és **TÖPÖRÖDIK**.

TÖMÖRSÉG, (töm-ör-ség) fn. tt. *tömørség-ét*, harm. szr. —*e*. Tömör állapot vagy tulajdonság.

TÖMÖRÜL, **TÖMÖRÜL**, (töm-ör-ül) önh. m. *tömörült*. L. **TÖMÖRÖDIK**.

TÖMÖRCSÖK, (töm-ör-zs-ök) l. **TÖMÖRCSÖK**.

TÖMÖTT, (töm-ött) mn. tt. *tömött-et*. 1) Amit nyomás, gyuras, szorongatás által sűrűvé, keménynyé tettek. *Tömött földből emelt fal*. *Tömött kerti út*. *Tömött szérü*. 2) Amibe holmit bele nyomkodtak. *Tömött zsák*, *erszény*, *párna*. *Tömött lúd*, azaz, tömés által hizlalt. 3) Sűrű szövetű, rostú. *Tömött vászon*, *tömött posztó*. 4) Átv. zömök közézs termetű, testü, mintha kitömték volna. *Tömött legény*.

TÖMÖTTEN, (töm-ött-en) ih. Sűrűen öszvenyomulva, együvé szoritva. *Tömöten teli párna*. *Tömöten megrakott zsák*. Általán am. tömött állapotban, vagy módon. V. ö. **TÖMÖTT**.

TÖMÖTTTSÉG, (töm-ött-ség) fn. tt. *tömötttség-ét*, harm. szr. —*e*. Tömött állapota, vagy tulajdonsága bizonyos testnek; sűrűség, tömörség, kidudorodó vastagság.

TÖMÖTTTSÉG-MÉRŐ, (tömötttség-mérő) ösz. fn. Mérőeszköz, melylyel valamely test tömörttségét meghatározzák.

TÖMÖTTSZÖRÜ, v. —**SZÖRÜ**, (tömött-szörü) ösz. mn. Szörrel sűrűen benőtt. *Tömöttszörü uszkar*.

TÖMÖTT TESTÜ v. —**TESTÜ**, (tömött-testü) ösz. mn. L. **TÖNKESZ**.

TÖMPE, (töm-pe) mn. tt. *tömpét*. Alacon, de aránylag zömök, törpe növesü, termetű, vagy alakú, mintha igen öszvetömték volna: *Tömpe zsidó égbe néz*, rejtélyes közmondás, am. *mozsár*. Néhutt: *tempe*. Alapfogalom benne a tömörttség, valamint a *döme*, *dömbicz*, *dömsödi* rokonszókban. Ennélfogva különbözik tőle a rokonnak látszó vastaghangú *tompa*, mely eredetileg élétől, vagy hegyétől megfosztott testre vonatkozik, mint: *tompa kés*, *kard*, *villa*. Egyébiránt abban egyeznek, hogy mindkettő a rendes vagy kellő nagyságnak, vagy épségnek hiányát jelenti. V. ö. **TOMPA**.

TÖMPÖLY, (töm-p-öly) fn. tt. *tömpöly-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. A levágott nagy fa apróbb darabjai. Székely szó.

TÖMSZARU, (töm-szaru) l. **TELJKÜRT**.

TÖMSZÖR, (töm-ször) ösz. fn. Újabb kori szó, s jelentí azon szóranyagot, melylyel valamit, pl. párnát, pamlagot, széket kitömnek.

TÖMTARTALOM, (töm-tartalom) ösz. fn. Valamely test anyagi részeinek egész öszvesége, elgondolva azoknak térfogatától.

TÖMÜL, (töm-ül) önh. m. *tömül-t*. Mintegy öncereje, vagy belalakulás által tömötté, sűrűvé leszen. *Tömül a föld*, midőn önterhe miatt alábszállva megsűrűdik. *Tömül a fa*, midőn rostjai sűrűbben öszvenőnek.

TÖMÜLÉS, **TÖMÜLÉS**, (töm-ül-és) fn. tt. *tömülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot midőn valami tömül.

TÖMZS, (töm-zs) fn. tt. *tömsz-öt*. Mű a kallómalomban, mely a ször-, gypajuanyagot tömötté teszi.

TÖMZSI, (töm-zsi) mn. tt. *tömszi-t*. Kicsi tömött v. zömök testü.

TÖMZSÖL, (töm-zs-öl) áth. m. *tömszöl-t*. A kalóba vitt kelmét tömöríti, sűrűsíti.

TÖN v. **TÖN**, régiesen öszveonva *teve ön* szökből (mint lön = leve ön); az első személy szintén régiesen *tök* (= tevék); a 2-ik személy: *töl* (= tevé). A 3-ik személyi *tön* v. *tön* (és a többesben: *tönek*) ma is szokásban van.

—**TÖN**, v. —**TEN**, mély hangon —**TON**, öszsettett rag pl. *üz-t-ön* (üzni), *men-t-én* (menni), *foly-t-on* (folyni); hasonló alkatu *röktön* (v. rögtön).

TÖNGÖR, fn. tt. -t, tb. —*ök*, székelyes kiejtéssel am. tenger, l. ezt.

TÖNGÖJ v. **TÖNGÖLY**, székelyesen am. tengely.

TÖNGÖRÖG, (töngör-ög) gyak. önh. m. *töngörögtem*, —*tél*, *töngörögött*; htn. —*ni* v. *töngörögni*. A székelyeknél am. höngörög vagy hengereg, gurul. (Kriza J.).

TÖNK, **TÉNK**, v. **TENK**, fn. tt. *tönk-öt*, v. *ét*, harm. szr. *tönkje* v. *tenkje*. 1) Széles ért. a növény szára, dereka, törzsöke, torzsája, illetőleg legvastagabb része, tövétől, ágaitól, galyaitól, sarjaitól külön véve, vagy gondolva, pl. Diószegi-Fazekasnál a gomba növények *tönkje* v. *tenkje*, melyen a kalap nyugszik. 2) Szűkebb ért. töből kivágott, s ágaitól megfosztott csonka faderék, vagy ennek kisebb darabokra fűrészelt hengeres része. *Két három tönkre vagdalni a fenyűszálat, s deszkákat fűrészelni belőlök. A tölgyfa tönkéből vágószéket csinálni. Tönkön koczolni, metélni, aprítani a húst, öszvevagdalni a kukoricakórót.* Rokon vele a kurtább, zömök *tönköt* jelentő *töke*, mintegy *tönke*, tájdivatosan: *tüke*, *tüöke*, továbbá a vastag karóduzot jelentő *tönkö*. Hangváltozattal alapfogalomban rokonai: *csönk*, azaz tuskó, *csönköly*, *forgócsont*, mennyiben zömök alakú, mint a *tüke*; továbbá: *tonka* és *csonka*. Hasonlók a latin *truncus*, német *Strunk*, valamint *töke* és német *Stock*, *lomp* és német *stumpf*, *ducz* és német *Stütze*. Átv. ért. *tönkre* v. *tenkre* *menni*, v. *tönkre jutni*, v. *tönkre lenni*

am. végkép megromlani, elpusztulni; *tönkre* v. *tenkre tenni* v. *juttatni*, némelyeknél újabb korban: *tönkre silányítani valakit* v. *valamit* am. valakit jószágában, vagyoni állapotában, valamit épségben végkép megrontani, s mintegy az ágaitól, sarjaitól megfosztott, s tövéből kivágott tönkhez hasonlóvá, csonkává tenni, vagy úgy bánni vele, mint a tönkön öszveapított holmival. *Tönkre verni az ellenséget*, egészen legyőzni, semmivé tenni. Eléjön ez is: *tönkre ütni*.

„Mért ütötted tönkre
Jó pej ménemet?”

Vörösmarty.

Újabb alkalmazásban használják *vagyonbukás* értelmében, melyet a kereskedők, s más üzérkedők szenvednek. A sakkjátékban am. *schachmatt*, pl. *tönk a király*.

Kresznerics a perzsatorúk *tenki* szüket, szorosát, és *tenkinaj* szorult állapotot jelentő szökkal azonosítja; l. **TENK**.

Budenz J. szerint finnül: *tynke* elvágott kurta darab, lív nyelven: *tünk* am. tönk, pl. *pü tünk* (Baumstumpf). Vámbéry szerint csagataj nyelven *töng* feneék, alsó rész, fának töve; továbbá *törzs*, valamely edénynek alsó vastag része. Részletesb elemzésére nézve l. **TEM**, gyök, 2); és **TONKA**.

TÖNKESZ, (töm-k-esz) mn. tt. *tönkesz-t*, tb. —*ék*. A székelyeknél jelent zömök, renkesz, tömött, tungos testüt. Törzse a vastag fadarabot jelentő *tönk*, mely a hasonlat alapját teszi. Képeztetésre hasonló a *kopasz*, *dobasz*, *horpász*, *csupasz*, *cseplesz* szökhöz.

TÖNKÖ, 1) am. töke, tuskó, vagy vastag zömök karó; V. ö. **TÖNK**. 2) Palóczosan am. *tönköly*.

TÖNKÖLY, fn. tt. *tönköly-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. A buzák neméhez tartozó növényfaj; csészepolyvái tonkák, kemények, négy virágú, ondói kalászosak, a magra száradnak, s nehezen válnak le. Máskép: *tenkely*, v. *piros alakor*. (Triticum spelta.) Valószínű, hogy a német *Dinkel*-ből alakult, s ennek eredetije Adelung szerint a hellen *δίκλονος*, azaz kettes magvú, mert magvai két egymástól elválasztott sorban állanak. Egyébiránt úgy is vélekedhetnénk, hogy gyöke: *tönk*, vastagon: *tonk*, tehát mintegy *tonkoly*, mennyiben más buzafajoktól abban is különbözik, hogy csészepolyvái *tonkák*. Az úgy nevezett *tarbuza* is azon tulajdonságától kapta nevét, hogy szálkái nincsenek.

TÖNKÖS, (tönk-ös) mn. tt. *tönkös-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. Tönkkel ellátott, pl. gomba.

TÖNKREJUTÁS, (tönkre-jutás) ösz. fn. Végső elpusztulás, semmivé levés.

TÖNYE, falu Pozsony m.; helyr. *Tönyé-re*, —*n*. —*röl*.

TÖNYELV, (tö-nyelv) ösz. fn. Ös nyelv, melyből más nyelvesaládok származtak. Ilyennek tartják a nyelvtudósok az árja családban a szanszkrit nyelvet, mint ezen családbeli nyelvek ösanyját.

TŐÖK, (tö-ök) ösz. fn. Eredeti, lényeges, legelső oka valaminek, melyből az illető okozat mintegy töből származott.

TÖP, (1), gyökszó, melyből *töpic*, *töpödt*, *töpör*, *töpörödik*, *töpörtö*, *töpped*, és származékaik eredtek. Mind ezek az állati vagy növényi nyirkos és rostos, illetőleg nyers testek azon változására vonatkoznak, melynél fogva nyirkaik kipárolgása, vagy száradása miatt öszvezsugorodnak, s rostjaik tömöttebben egyívé ragadnak. Ezen alapfogalom szerint rokonok hozzájok a *töm*, *tömör*, *tömhidik*, *tömörzsök*, *tömörödik*, azon szabatos különbséggel, hogy a *tömött* testek az illető részek térarányos sokasodása, a *töpödtek* pedig némi alkatrészek térarányos kevesbedése által képződnek. Egyébiránt abban mindnyájan egyeznek, hogy valami sürüen öszveálló részekre vonatkoznak.

TÖP, (2), önh. m. *töp-ött*. Székely tájéjtés szerint am. a közönségesebb divatú *köp*; hasonlóképen módosult *tövé* is 'kövér' szöböl. Különös, hogy megfordítva ugyancsak a székelyeknél *köpörödik* azt teszi, mit a köz használatu *töpörödik*.

TÖPÉNZ, (tö-péNZ) l. TÖKEPÉNZ.

TÖPÉNZÉS, (tö-péNZés) l. TÖKEPÉNZÉS.

TÖPÉS, (töp-és) fn. tt. *töpés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Bizonyos gyümölcsök aszása, öszvefonyadása, zsugorodása. V. ö. TÖPIK. 2) Székely tájéjtés szerint, *köpés* v. *pökés*. V. ö. TÖP ige.

TÖPIK, (töp-ik) k. m. *töp-tem*, — *tél*, — *ött*. Túl a Dunán mondják bogyós, leves gyümölcsökröl, midön nedveik kipárolgván asznak, öszvezsugorodnak. *Töpic* a *szölö*, *szilva*, *barack*, *berkenye*, *lasponya*. Innen, *töpött szölö*, *szilva*, am. aszott szölö, *szilva*.

Szabatosan véve a *töpic* és *aszik* között az a különbség, hogy a *töpés* egyedül a nap melege vagy túlélrettség következtében történik, ellenben az aszás mesterséges meleg vagy tűz által is eszközölthetik, pl. midön a gyümölcsöt kemenczében aszálják.

TÖPÖLYE, fn. tt. *töpölyét*. Kapnikbányai szöjárás szerint fazékkféle edény. (Lörincz K.). Talán a német *Topf*, *Töpfchen* (a köznépnél: *Töpfel*) szökböl csavarodott.

TÖPÖR, (töp-ör) mn. tt. *töpör-t*, tb. — *ök* v. — *ék*. Oly állati vagy növényi testek jelzője, melyek nyirkai, nedvei kipárologtak, s rostjaik sürübben öszvehuzódtak, megránczosodtak. Hasonló hozzá *tömör*, mennyiben mindegyik sürü állományu testrészekre vonatkozik; de különböznek abban, hogy a *töpörödés* némely részek fogyatkozásának, a *tömörödés* pedig az alkatrészeknek a térarányhoz képesti növekedésének eredménye. V. ö. TÖPÖRÖDIK.

TÖPÖRE, (töp-ör-e) mn. tt. *töpörét*. Fonyadt, aszott, zsugorodott, ránczos. *Töpöre gyümölcs*, *arczbör*. V. ö. TÖPÖR.

TÖPÖRI, (töp-ör-i) mn. tt. *töpöri-t*, tb. — *k*. A székelyeknél am. összeszáradt testü (Kriza J.).

TÖPÖRÍT, (töp-ör-ít) áth. m. *töpörít-étt*, par. — *s*, htn. — *ni*, v. — *eni*. Töpörre tesz, azaz, fonyaszt, zsugorít, ránczosít. *A forró nap öszvetöpöríti a gyöngé*

leveleket. A vénség töpöríti az arczbört. Tüznel szalonnát töpöríteni. V. ö. TÖPÖR.

TÖPÖRÖDÉS, (töp-ör-öd-és) fn. tt. *töpörödés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Némely állati és növényi testrészek változása, midön töpörödnek, vagyis fonyadnak, asznak, ránczosodnak. öszvezsugorodnak.

TÖPÖRÖDIK, (töp-ör-öd-ik) k. m. *töpöröd-tem*, — *tél*, — *ött*. Mondjuk bizonyos állati vagy növényi testrészekről, midön nyirkaik, nedveik kipárolognak, rostjaik pedig öszvetömülnek, megsugorodnak, illetőleg ránczosodnak. *Töpörödik* a *szalonna*, a *zsiros hús*, midön sütik. *Töpörödik* a *saványodó ember bőre*. *Töpörödik* a *szölöszem*, a *szilva*, midön aszik. Hangváltozattal a székelyeknél *köpörödik*, Kemenesalján: *csöpörödik*, Györben és Balaton mellékén: *göböödik*. Ide sorozható *gímberedik* v. *gémberedik* v. *giberedik* is. Budenz J. szerint rokonai észtl nyelven: *kíprase* (ránczos, töpörödött), eseremiszl nyelven: *kupturg-* (ránczosod-ni). Vámbéry szerint a csagataj *csoporos-mak* am. öszszefut-ni.

TÖPÖRÖDÖTT, (töp-ör-öd-ött) mn. tt. *töpörödött-et*. A nyirkos, nedves, híg részek kipárolgása, kiszáradása miatt elfonyadt, öszvezsugorodott, ránczosodott. „Töpörödött ránczos bőre, Öszszel tarkás minden szöre, Utálatos ocsmány kép.“ (Faludi). „Töpörödött boszorkányok, Nektek én már fittyet hányok“ (Kisfaludy S.). Tájéjtéssel: *köpörödött*, *göbörodött*, *csöpörödött*; v. ö. TÖPÖRÖDIK.

TÖPÖRTÖ, (töp-ör-t-ö v. töp-ör-t-ü) fn. tt. *töpörtö-t*. A tüzön kiolvasztott szalonnának, vagy a disznóhús más zsirosabb, hájasabb részeinek öszvezsugorodott vagyis töpörödött rostjai, vagy koczkákra metélt, s pörkölt szalonna. *Töpörtövel süttött pogácsa*. Népies nyelven, töpörtökhöz hasonló fakadás a száj körül, *pap töpörtöje*. Tájéjtéssel: *töpörtü*, *töpörtü*, mint: *csikolló csikollyu*, *kopoltó kopoltyu* stb. Túl a Dunán *pörce*-nek is nevezik, mely a *pörkül*, *pörzöl* igékkel egy származásu. A Kecskemét táján divatos *kurczina* talán a ránczot jelentő *korcz* szöval egy eredetü, mennyiben a töpörtö csakugyan ránczos; más értelmezésére nézve l. KURCZINA.

TÖPÖRTÖS, (töp-ör-t-ös) mn. tt. *töpörtös-t*, v. — *et*, tb. — *ék*. Töpörtövel készített, süttött, vagy behintett, kevert. *Töpörtös pogácsa*. *Töpörtös túró* *csusza*, *lángos*. *Töpörtös száj*, tréfásan am. varas.

TÖPÖRTÜ, TÖPÖRTYÜ, l. TÖPÖRTÖ.

TÖPPEDE, (töpp-ed) önh. m. *töpped-t*. Folytonosan töpic, aszik. Rendesen csak bizonyos gyümölcsökröl mondják *Töpped*, *megettöpped* a *szölö*, *szilva*, *barack*. V. ö. TÖPIK.

TÖPPESZT, (töpp-esz-t) áth. m. *töppeszt-étt*, par. *töppeszsz*, htn. — *ni* v. — *eni*. Eszközli, okozza, hogy valami töpödt, aszú legyen. *A meleg öszzi napok megettöppeszti a szölöt*.

TÖPRENG, (töpr-en-ég) önh. m. *töpreng-étt*, htn. — *ni*, v. — *eni*. L. TÖPRENKÉDIK.

TÖPRENGÉS, (töpr-en-ég-és) lásd TÖPRENKÉDÉS.

TÖPRENKÉDÉS, (töpr-en-kéd-és) fn. tt. *töprenkedés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Lelki, különösen kedélyi állapot, és működés, midőn valaki töprenkedik. Elemzésére nézve v. ö. **TÖPRENKÉDIK**.

TÖPRENKÉDIK, (töpr-en-kéd-ik) k. m. *töprenkedik-tem*, — *tél*, — *étt*. Mondjuk emberről, midőn kedélye nyugtalanul, gondteljesen aggódik, hányódik, szorong, midőn valami végett, mint mondják, tör, marja magát, vagy valamely kellemetlen dolog fölött egymásba ütköző eszméket forgat elméjében, s esztét tör rajtok. *Azon töprenkedik, mikint meneküljön meg a bajtól. Kár azon töprenkedni, amiről nem tehetünk.*

Mint hogy a töprenkéssel szoros fogalmi viszonyban állanak ezen kifejezések: *valamivel tördök, tör az esztét, tör marja magát*: innen valószínűnek látszik, hogy a *töprenkedik* gyöke *tör*, s eredetileg *törpenkedik*, t. i. az *r* hang az utána következő némely mássalhangzókkal néha helyet cserél, mint: *ferteng, fetreng, kertecz ketreccz, törpe tupri, csertes* (sáros, cséres) *csetres* stb. E szerint a *tör* gyökből lett *törp*, ebből *törpeng* (töpreng) s innen *törpenkedik*, mint, *pirong pironkodik, szorong szoronkodik* stb. Azonban lehet a törzse *töppör* is, minthogy aki töprenkedik, mintegy összetöppörödik, valamint a *gond* szó is gyökben *gom* gyökkel látszik egyezni.

TÖPRÖNDI, (töpr-ön-di) mn. tt. *töpröndi-t*, tb. — *k*. A székelyeknél, különösen Udvarhelyszékben, Kriza J. szerint am. töprenkedő. V. ö. **TÖPRENKÉDIK**.

TÖPRÖNDISÉG, (töpr-ön-di-ség) fn. tt. *töpröndiség-ét*, harm. szr. — *e*. Töpröndi tulajdonság. V. ö. **TÖPRÖNDI**.

TÖR, (1) áth. és önh. m. *tört*, v. — *ött*, ámbár szabatosan véve az utóbbi változat inkább a *török* igét illeti, pl. Péter kardot *tört*, a kard *eltörött*. 1) Áthatólag általán, valamely kemény és merev test részeit némi erőszakkal két vagy több felé választja, mi rendesen bizonyos *erregő* hanggal történik. Különböznek tőle: *szakaszt, repeszt, tép*, melyek működése a rostos részek ellenirányban történő széthuzásával megy végbe; továbbá *vág, szel, hasít*, midőn éles eszköz választja el a részeket; *zúz*, midőn valamit nyomás által lapossá tesznek, vagy apró részekre osztlatnak. De lássuk részletes jelentéseit. 1) Hajtogatás által, midőn az elválandó testrészek végei egymás felé közelednek. *Botot, pálczát, léczet, dorongot erőszakos kézzel ketté törni, öszvetörni, eltörni. Térdet eltörni valamit.* 2) Tövéből helyéből kitekerve, csavarva, ficzomitva stb. *Ágat törni. A fát kitörni. Kezét lábát törni. Nyakát törni*, átv. halálos vést szenvedni, merényében megbukni. *Letörték a derekát. Eltörte a macska szarvát, gyermeki csinyt követett el.* 3) Szétomló részekre választva. *Czukrot, rögöt, kenyeret, kövel kézzel darabokra törni. Töröm a zúzat.* (Km.). „De kire a kö esendik, megtöri ötet.“ (Müncheni cod. Máté. XXI.). „Ez azt mondá hogy megtörheti (= elronthatja) Istennek templomát.“ (Nádor cod.). *Lán-*

csát, dárdát törni. Törjünk láncsát átv. küzdjünk meg, versenyezzünk. Fogát valamiben kitörni. Üveget, edényt törni. Kendert törni. Jeget törni átv. nehéz dolgot kezdeni. 4) Apróra választva, örölve. *Követ morzsákra törni. Festéket törni. Sót törni. Borsot törtek az orra alá.* (Km.). *Mákot törni. Töri a mákot.* átv. tréfásan, lötyögve lovagol. 5) Zúzva, esiszolva. *Diót törni. Valakinek fejét betörni. A nyereg föltörte a ló hátát, az iga az ökör nyakát; a csizma a lábát.* 6) Fölhasogatva. *Gyöpöt törni. Parlagföldet feltörni, felszántani.* 7) Rángatva, s dörzsölve. *Láncon törni a bőrt.* 8) Valamit száraról leszakasztva. *Kukoriczát törni. Virágot törni.* 9) Rétegekre hajtv. *A papírvet nyolcz, tizenkét, tizenhat rétegre törni.* 10) Átvitt ért. Valami kötelezettséget megszeg. *Megtörni a békét, barátságot. szövetséget.* Innen értelmezendők a *szentségtörés, házasságtörés*. Mondjuk oly dologról is, mely nagyobb ereje által egy másikon kifog. *Megtörte őt a sok nyomorúság. A makacs embert is meglehet törni. Ki törte őt a hideg. Nyavalya töri.*

„Ki töröm a nyakamat,
Öszvetöröm magamat,
Még sem hagyom magamat.“

Népdal.

Töri marja magát. Fejét töri valamiben. Töri az esztét. Életemre törnek a gonoszok. „De mit töröm fejemet.“ (Horvát Ádám). *Törvényt törni* = sérteni. „Mert nem jött volna ez velágba az ő fia azért, hogy történt törjön.“ (Debreczeni Leg. 100. 1.). „Meniszert térd meg az ő oltárokat ragadozásoddal.“ (Pesti G. XV. mese.). *Feltörni a ládát, a pinczét.* II.) Önhatólag, bizonyos gáton, akadályon, korláton erőszakkal áthat. *Betörni a várba. Kitörni a várból. Ellenségre törni. Rátörni valakire. A nap sugarai áttörnek a ködön, felhőn. Átv. utat törni*, keresztül küzdeni magát, vagy valamely nehéz dolog végrehajtásában elül menni. *A ló kitör a hámból, az ökör a járomból. Kitör belőle a harag, a rossz indulat. A lábából is kitör a lúdméreg.* (Km.). Erejét, akaratát bizonyos cél elérésére megfeszíti. *Nagyra törni. Magasra, dicsőségre törni. Valakire v. valaki ellen törni.* (Szabó D.). *Ellenem tör.*

Azon gyökszók nagy számu seregébe tartozik, melyekben a reszketeg *r* alaphang a romlás, rontás alapfogalmát fejezi ki. L. R, gyökhang. Mennyiben morzsoló rontásra, illetőleg zúzásra vonatkozik, rokon hozzá azon *dör*, melyből *dörgöl, dörzsöl* v. *törzsöl* stb. származnak. V. ö. **TÖRÖL**. Rokon hozzá Vámbéry szerint az osznanliban *kör-mak* (tör-ni), *dörim* (darab); Budenz J. szerint a finn *sürke* (el, szét-tör-ni, áth.), a votják *ser-, sert-* (ugyanaz). A perzsában pedig Vullers szerint *tarák* v. *tarak* 1) am. fissura, ruptura; 2) sonus vel erepitus findendo vel frangendo ortus; 3) sonus tonitrus (dörgés); ettől származik *tarák-idan* findendo vel frangendo sonum edere. Az önható *tör* igével egyezik közelebb a mongol

türi-kü, mely am. sich stossen, sich durchdrängen z. B. durch eine Volksmenge (Schmidt), se pousser, se heurter, se couvoyer, passer a travers la foule (Kowalewski); s közelebb a 'örtet' származéknak felel meg.

TÖR, (2), elvont gyöke 1) *töröl* szónak és származékainak, mint *törleszt*, *törölközik*, *töröldik* stb.; 1. bővebben TÖRŐL alatt; 2) *törzs*, és *törzsök* szónaknak. 3) Talán ezen gyökből erednek *történik*, *törlejt* és *törvény* szók is; 1. TÖRLEJT, és TÖRTÉNIK.

TÖR, (tö-r) fn. tt. *tör-t*, tb. —ök, harm. szr. —e. 1) Gyilokféle hegyes eszköz. *Éles, hegyes tör. Valakit törrel leszúrni. Két élő tör. Hegyes tör átjárta a szívét. Két éles tör nem fér egy hüvelybe.* (Km.). Szabó Dávidnál máskép: *gerely*. A régiéknél jelentett szabályát, pallost is. „Nem jöttem békeséget cseszenem földre, de tört“ (non veni pacem mittere, sed gladium. Münch. cod. Máté X.), „A nyakavágó felvéve az ő törét és egy vágással elvágá nyakát.“ (Nádor-codex. 522. l.). 2) Gyilokhoz hasonló eszköz némely mesterembereknél, melyet likcsinálásra használnak. *Csizmadiak, szabók töre*. 3) Törnek nevezik a hurkot vagy kelezpézt is, mint veszélybe ejtő eszközt. *Tört vetni valaminek vagy átv. ért. valakinek. Törbe keríteni a ragadózó állatot. Madarat törrel fogni. Törbe esni. Törbe ejteni. Nehéz az agg rókát törbe ejteni.* (Km.). Máskép tájdivatosan: *török* és *csikle, czeklye*. Ezen jelentésben is előjön a Müncheni codexben: „Mert monnal (mintegy) tör (laqueus) jó méndeneknek közikbe.“ (Lukács. XXI.).

E szónak gyöke magyar elemzéssel a hegyes eszközt jelentő *tő* vagyis *tű*, melyből a rokon jelentésű *tűvis* v. *tűvis*, és *tűske* származtak. E szónak hasonlatára alakult a *cső* gyökből *csőr*. Így képződtek a *té*, *tá* gyökökből *r* képzővel, *tér*, *tár*. Egyezik vele a csagataj *tör* (subula. Abuska); a finn *terü* (éle, hegye valaminek), észt *tera*, *terü*, liv *tera* (ugyanaz), cseremisiz *tür*, él (acies stb. Budenz). Rokon vele a persa *tír* is, melynek Vullers szerint egyik jelentése: nyíl (sagitta sive jaculatoria, sive aleatoria); továbbá bármely egyenes vagy fölfelé álló faeszköz (quodvis lignum rectum vel erectum). Rokonnak tekinthető még a csagataj *tuzak* (fogó, török); a jakut *dogur* (tör. Vámbéry); a tozjak *tír* (fejsze. Budenz).

TÖRDEL, (tör-d-el) gyak. áth. m. *tördel-t*. Valamit több darabra tör, vagy a törést több testen gyakorolja. *A pogácsát apró falatokra tördelni. Száraz ágakat tördelni, s tűzre rakni. Az edényeket öszvetördelni. Átv. kezeit tördelni*, kulcsolva szorongatni. Lásd: TÖR.

Mindkét képzője gyakorlatos, melyeknek megfelelő a *dos dös dös*, p. *tördös*, *szdel szdeles*, *nyögdel nyögdös*, *szbdal szbdos*, *rugdal rugdos*, *szurdal szurdos* stb.

TÖRDELÉK, (tör-d-el-ék) fn. tt. *tördelék-ét*, harm. szr. —e. Valamely egésznek eltördelt darabjai, részei. A tördelék gyűnév, s több töredéket foglal magában. Különbözik: *töredék*.

TÖRDELÉKÉNY, (tör-d-el-ék-ény) mn. tt. *tördelékény-t*, tb. —ek. Amit könnyen el lehet tördelni, morzsolékony, nem szilárd tömörségű.

TÖRDELÉS, (tör-d-el-és) fn. tt. *tördelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valamit több darabra, vagy több testet részekre törünk. V. ö. TÖRDEL.

TÖRDELŐDZIK, (tör-d-el-ő-öd-öz-ik) belsz. m. *tördelődz-tem*, —tél, —ött, htn. —ni, v. —eni, par. *tördelődzdzél*. Mintegy önmagától, vagy gyöngé érintésre könnyen töredezik, részekre szakadoz, pl. a homokkő, s más porhanyó testek. Képzésre hasonlók hozzá: *morzsolódik, vagdalódik, rugdalódik*, stb.

TÖRDELŐZIK, (tör-d-el-ő-öz-ik) k. m. *tördelőz-tem*, —tél, —ött, par. *tördelőzdzél*. L. TÖRDELŐDZIK.

TÖRDEMÉSZ, MALOM—, MÓRICZ—, puszták Győr m. helyr. *Tördemész-re*, —én, —ről.

TÖRE, KIS—, NAGY—, puszták Bars m.; helyr. *Töré-re*, —n, —ről.

TÖREDEK, (tör-ed-ék) fn. tt. *töredék-ét*, harm. szr. —e. 1) Általán oly darabrés, mely bizonyos erőszak, nevezetesen törés által vált el az egésztől. *Kő-, fa-, nád-, szalmatöredék. A töredékkövet utcsinálásra fordítani*. 2) Átv. csonkán maradt, be nem végzett, vagy az egészből kiszakasztott szellemi mű. *Nagyobb költeményből egy két töredéket közleni. Némely régi írótól csak holni töredéket bírunk. Töredékgondolatok*.

TÖREDEKÉNY, (tör-ed-ék-ény) mn. tt. *töredékény-t*, v. —et, tb. —ek. Ami könnyen törik, minek részei nincsenek szorosan egymáshoz kötve, mi az ütésnek, nyomásnak erejét ki nem állja, és szétomlik. *Töredékény üveg, cserép. Töredékény homokkő, purhásfa. A száraz ág töredékényebb a nyersnél. Átv. emberi akaratra vonatkozólag am. gyarló*.

TÖREDEKÉNYSEG, (tör-ed-ék-ény-ség) fn. tt. *töredékénység-ét*, harm. szr. —e. Merev testek állapota vagy tulajdonsága, mely szerint könnyen törhető.

TÖREDEKÉS, (tör-ed-ék-és) mn. tt. *töredékes-t*, v. —et, tb. —ek. Több töredékből álló; diribdarabos; ki nem egészített. *Töredékes zsupszalma, nádkéve. Átv. töredékes szellemi mű, előadás, költemény*. V. ö. TÖREDEK.

TÖREDEKÉSEN, (tör-ed-ék-és-en) ih. Darabokra törve; nem egész épségben, be nem végezve, csonkán.

TÖREDELEM, (tör-ed-el-ém) fn. tt. *töredelme-t*, harm. szr. —e. 1) Testre vonatkozólag, annak gyötört, sanyarú, nyomorgatott, kinzó állapota. *Testi töredelem*. A régiéknél 'törés' helyett is áll. „Testem szakadásával és csontom töredelmével.“ Levél 1554-ből (Szalay Ág. 137. l.). 2) Szokottabb, de átv. ért. kedélyi, illetőleg lelki állapot, midőn bizonyos erkölcsi benyomások mintegy megtörik a lelket, s az akarat daczát, átalakodottságát, makacsságát, szilajságát megszelidítik, és jobb útra terelik. *Bűnbánó ember töredelme. Tökéletes töredelem*, mely a bűnt teljesen, és sikeresen megutálja, mely tiszta erkölcsi érzelemből fakad. *Töredelmmel járulni Isten elé*. (Con-

tritio). „En törödelmemből (de tribulatione mea) kiáltottam Úrhoz.“ (Bécsi cod. Jónás. II.).

TÖREDELMES, (tör-ed-el-ém-es) mn. tt. *törédelmes-t*, v. *et*, tb. — *ek*. Erkölcseleg megtörött, az elkövetett bűnök miatt teljes szivből bánkodó. *Törédelmes bánat. Törédelmes gyónás. Törédelmes szívvél fogadást tenni, hogy többé nem vétkezünk.*

TÖREDELMESKÉDIK, (tör-ed-el-ém-es-kéd-ik) k. m. *törédelmeskéd-tem*, — *tél*, — *élt*. Elkövetett bűnei miatt szivből bánkodik, szomorkodik, azon fölléttel, hogy az erény utjára térend; bűnbánatot (penitentiát) tart.

TÖREDELMESSEG, (tör-ed-el-ém-es-ség) fn. tt. *törédelmesség-ét*, ham. szr. — *e*. A magába szállt bűnösnek elhatározott készsége, melynél fogva fölteszi magában, hogy a bűnt utálni, és a jót gyakorolni fogja.

TÖREDELMETLEN, (tör-ed-el-ém-et-len) mn. tt. *törédelmetlen-t*, tb. — *ék*. Bűneiben megrögzött, megátalkodott, ki erkölcstelen élete fölött nem bánkodik; javulatlan; közönyös lelkiüsméretű, meg nem térő. *Törédelmetlen bűnös, gonosztévő.* Továbbá, ami töredelem nélkül történik. *Törédelmetlen gyónás, kimúlás.*

TÖREDELMETLENSÉG, (tör-ed-el-ém-et-lenség) fn. tt. *törédelmetlenség-ét*, harm. szr. — *e*. A bűnösnek megrögzött, megátalkodott lelkiüsege, állapota, tulajdonsága.

TÖREDÉZÉS, (tör-ed-éz-és) fn. tt. *törédézés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Valamely merev test részeinek egymás utáni folytonos, vagy gyakori törése, elválása. V. ö. **TÖREDEZIK**.

TÖREDÉZIK, (tör-ed-éz-ik) gyak. k. m. *törédéz-tem*, — *tél*, — *élt*, par. — *zél*. Részei gyakori törés által elváladoznak. *Törédezik a kiszáradt fa ágai, a szekerektől típort kődarabok. A korsó szája törédezik.*

TÖREK, (tör-ek) fn. tt. *törék-ét*, harm. szr. — *e*, v. — *je*. 1) A cséplélt vagy nyomtatott gabonaszárak töredezett részei, melyek a szalma lehuzása után az ágyon maradnak, s melyeket úgy nevezett vágó gereblyével tisztítanak el még szórás előtt. A törék között vegyesen üres gabonafejek is vannak, s így együtt a szarvasmarhának eledeül szokták adni. Midőn már a gabonát fel is szórják, az erről felező seprével letakarított idegen részeket különösen *felezet*-nek hívják. Különbözik tőle *polyva*, melyet, mint a szemeknél sokkal könnyebbet, szórás által a szél segítségével, vagy rostálás által, midőn a polyva közepre hanyódik, választanak el a szemektől; továbbá *izék*, vagy *murugya*, a takarmány szárának azon durvább részei, melyeket a barom nem szokott megenni, s a jászolban hagy. 2) Töréknek mondják a széna vagy más takarmány törött, roncsolt részeit is. Finnül Budenz J. szerint *törky* am. szalma- v. szénahulladék, gaz (quisquillae). V. ö. **TÖRKÖLY** szót is.

TÖRÉK, (1), 1. **TÖREK**.

TÖRÉK, (2), **BAKOS**—, **ORLAJ**—, faluk Gömör m.; helyr. *Törék-re*, — *én*, — *ről*.

TÖREKÉDÉS, (tör-ek-éd-és) fn. tt. *törékédés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Az akaró erőnek működése, melynél fogva, mint mondani szokás, törekedik valamire. V. ö. **TÖREKÉDIK**.

TÖREKÉDIK, (tör-ek-éd-ik) K. első m. *törékéd-ém* v. *törékv-ém*; 2-od m. *törékéd-tem*, — *tél*, — *étt*. 1) Bizonyos kitűzött ezélt neki feszített erővel, s az akadályokkal és nehézségekkel daczolva elérni iparkodik, mintegy *töri magát*. *Nagyra, magasra, dicsőségre törekedni. Mindenkép törekedett, hogy vágyai teljesüljenek.* 2) Ellenséges indulattal működik valaki vagy valami ellen. *Vetélytársa ellen törekedik. Mindnyájunk megbuktatására törekedik.* A Münchener codexben áthatólag: „Kérde vala azokat mit törekedtek volna (quid tractabatis) az útban.“ (Mark. IX.) Pestinél, Erdősínél: *vetekedtek*. A Nádor-codexben is, de első szokottabb jelentésében: „Gyorsan sietni hattad (hagyta) amit törekedik vala.“ (165. l.).

TÖRÉKÉNY, (tör-ék-ény) mn. tt. *törékény-t*, v. — *et*, tb. — *ek*. Ami könnyen törik, kevés erő, ütés, nyomás által hamar darabokra válik. Szabatosan véve abban különbözik tőle a *törédekeny* szó, hogy ebben a gyakorlat alapfogalma is rejlik.

TÖRÉKÉNYSEG, (tör-ék-ény-ség) fn. tt. *törékénység-ét*, harm. szr. — *e*. Némely merev, és kemény testek tulajdonsága, melynél fogva könnyen darabokra törnek, vagy törhetők.

TÖREKÉS, (tör-ek-és) mn. tt. *törékés-t*, v. — *et*, tb. — *ek*. Törékkel kevert, vegyített. *Törékes szalma, széna, takarmány.* V. ö. **TÖREK**.

TÖREKÉSZIK, v. **TÖREKSZIK**, (tör-ek-ész-ik) l. **TÖREKÉDIK**. Személyragokat csak a jelentőmód jelenidejében vesz föl: *törékszem, törékszel* stb.

TÖREKI, puszta Somogy m.; helyr. *Töréki-be*, — *ben*, — *ből*.

TÖREKROSTA, (törék-rosta) ősz. fn. Nagy karimájú, és ritka rostozatú fa rosta, melylyel a töréket a polyvától és portól megtisztítják.

TÖREKSZALMA, (törék-szalma) ősz. fn. Törédezett, s üres gabonafejekkel vegyes szalmadarabok. *Törék szalmát adni a baromnak. Törékszalmával vegyített marhaganéjból falat, úgy nevezett fecskéfésket rakni, vagy tőzeget csinálni.*

TÖREKVÉS, (tör-ek-v-és) fn. tt. *törékvés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1. **TÖREKÉDÉS**. Hasonló változatuk: *menekvés menekedés, cselekvés cselekedés, nyugvás nyugodás* stb.

TÖRÉS, (tör-és) fn. tt. *törés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Cselekvés, mely által valamely erő két vagy több részre tör valamit, ezen átható, továbbá mint önható igének is minden értelmében. V. ö. **TÖR**. 2) Szenvedő állapot, midőn valami törik. E két igének alapértelméből magyarázandók ezen összetett szók: *hajótörés, házasságtörés, nyavalyatörés, szentségtörés, úttörés.* 3) Maga a dörzsölés, zúzódás

által támadt sérület valamely élő testen pl. a lábon, lábsarkon a szűk csizma miatt, a ló hátán a rossz nyereg vagy nyergelés miatt.

TÖRET, (1), (tör-et) mivelt. m. *töret-tem*, —*tél*, —*ét*, par. *töress*. Eszközi, vagy valakinek parancsolja. hogy törjön valamit. *A szolgálóval söt, mákot, borsot törtetni. Követ törtetni. Gyepet törtetni, azaz fölszántatni. Kendert törtetni* stb. V. ö. **TÖR**.

TÖRETT, (2), (tör-et) fn. tt. *töret-ét*, harm. szr. —*e*, v. —*je*. Törés által elválasztott valamely rész v. darab.

TÖRETET, (tör-et-et) fn. tt. *töretet-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. A Bécsi codexben am. romlás (corruptio). „És felemeléd a töretetből én életemet.“ (Jónás. II.).

TÖRETLEN, (tör-et-len) mn. tt. *töretlen-t*, tb. —*ék*. Amit darabokra nem törték; a maga nemében ép, egész; ösze nem zuzott, szét nem tiport, morzsolt stb. Bővebb alkalmazását l. a *tör* igének különféle értelmeje szerint. *Töretlen utakon járni. Töretlen söt adni a baromnak. Töretlen borsot tenni az ételbe. Töretlen fejjel egy sem menekült a verekedésből.*

TÖRF, idegen származásu fn. máskép: *turfa*, és magyarosan: *gyeptőzeg*; l. ezeket.

TÖRFÜ, (tör-fü) ösz. fn. Növényem az öthímese seregéből és kétanyások rendjéből; melynek virágai törhöz hasonló hegyes füzért képeznek, honnan az elnevezése. (Rottboellia.)

TÖRGYÁRTÓ, (tör-gyártó) ösz. fn. Míves, ki töröket készít. Elavult szó.

TÖRHEGYÜ, v. —**HEGYÜ**, (tör-hegyü) ösz. mn. Növény leveléről mondják, mely a tör hegyéhez hasonló alakú.

TÖRHESZT, (tör-h-esz-t) áth. m. *törheszt-utt*, par. *törheszsz*, htn. —*ni* v. —*eni*. Törekenynyé tesz. Elavult szó.

TÖRHETETLEN, **TÖRHETLEN**, (tör-het-[et]-len) mn. tt. *törhetetlen-t*, tb. —*ék*. 1) Tulajd. ért. amit eltörni nem lehet, vagy fölötte nehéz. 2) Szokottabb átv. ért. kemény, szilárd, elszánt, eltökélett lelkü; vagy megrögzött, makacs, átalkodott szívü.

TÖRIK, (tör-ik) k. és személytelen; m. *tör-ött*. A cselekvő *tör* igének szenvedő állapotát fejezi ki, s am. bizonyos erőszak következtében valamely kemény és merev test részei között az öszvetartó, s egymáshoz vonzó erő enged, minél fogva azok két vagy több darabra válnak egymástól. *Török a kalapácsal ütött kő; az erősen meghajtott bot, pálca. Betörök a falba ütött fej. Eltörök az elejtett korsó, palack. Addig jár a korsó a kútra, míg el nem török. Majd kitörött a nyakam, kezem, lábam. Eltörött a méceses, tréfásan a siró gyermekről mondják, midőn félrehúzza a száját. Átv. benn v. bele törött a kése v. bicskája, vállalata mérenylete nem jól ütött ki v. rossz véget ért. Török szakad, meg kell lenni. Megtörök a bor, midőn nagy meleg, hideg, rázás, vagy tisztátalan kezelés miatt zavarossá, nyulóssá lesz. Megtörök a szív, a nagy*

bánatban. A régieknél sokszor am. elromlik, leomlik. „Leesék a bálvány isten, s a templomának negyedrésze is eltörék.“ (Debreczeni Legendáskönyv. 121. l.). V. ö. **TÖR**, (1). S „eltörök“ helyett „megtörök.“ „És mikoron levetette volna, megtörék“ (Pesti G. X. mese). „Összezuzódik“ helyett is. „Megtörök szeme szája.“ (Pesti G. CXXXV. mese).

Mennyiben a cselekvő *tör* egyszerű ik képzővel szenvedő középigévé alakul, hasonlók hozzá a *zúz, hall, érez, büzöl, izel, poroz, vérez, virágoz* cselekvőkől képzett *zúzik, hallik, érzik, büzlik, izlik, porzik, vérezik, virágozik* stb.

TÖRINCS, falu Nógrád m.; helyr. *Törincs-re*, —*én*, —*ről*.

TÖRJÉK, puszta Somogy m.; helyr. *Törjék-re*, —*én*, —*ről*.

TÖRK. I. **TÖRÖK**.

TÖRKÖ, tájdivatosan, különösen a palóczos szőcejtésben am. törköly; l. ezt.

TÖRKÖLY, (tör-k-öly) fn. tt. *törköly-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. Bizonyos gyümölcsök, vagy magvak kisajtolt héja, hártvája, szára, rostja. *Szőlőtörköly, almatörköly, olajtörköly. Lenmag-, kendermag-törköly, olajütés után. Árpá-, rozstörköly*, melyből sert illetőleg szeszt főznek; ez utóbbiak palóczosan: *törkő* v. *törköü*. Szabó Dávid a törkölyt máskép *mont-nak* nevezi, pl. *szőlőmont*, vagy *szőlőmalata*. „Mont“ egyezni látszik az alsó német „Molt“ szóval, mely am. az általánosabb „Malz“; szokottabban: *maláta*.

Mint hogy a törköly zúzás, sajtólás, törés által képződik; okszerűleg állíthatni, hogy gyöke *tör*. V. ö. **TÖR**, (1). Középképzője *k* a gyakorlatos *g*-nek módosítása, miszerint *törköly törögő* részesülői igenéből fejlődött ki. Hasonló képzésiek: *bögöly* (bökő) *szipöly* (szipó, szivó), *fogöly* (fogó, szenvedő ért.) *konkoly* stb. Rokon a *törk* törzshöz a persa *tarak* v. *tarák* (fissura, ruptura). V. ö. **TÖR**, (1).

TÖRKÖLYBOR, (törköly-bor) l. **LÖRE**.

TÖRKÖLYHORDÓ, (törköly-hordó) ösz. fn. Hordóféle edény, melybe a kisajtolt szőlőnek, vagy más gyümölcsnek törkölyét rakják. V. ö. **TÖRKÖLYÖS**.

TÖRKÖLYICZA, tréfásan mint *slivovica*; l. **TÖRKÖLYPÁLINKA**.

TÖRKÖLYKÁD, (törköly-kád) ösz. fn. Kád, melybe a törkölyt gyűjtik, hogy még egyszer eső-möszölyjék.

TÖRKÖLYOLAJ, (törköly-olaj) ösz. fn. Olaj melyet a kisajtolt szőlő törkölyéből, különösen szőlőmagvakból ütnek.

TÖRKÖLYÖS, (tör-k-öly-ös) mn. és fn. tt. *törkölyös-t*, v. *et*, tb. —*ék*, midőn fn. —*ök*. 1) Törkölyvel vegyített, le nem szűrt. *Törkölyös must, olaj*. 2) Mint fn. jelent nagyobbféle hordót, melyben a leszedett szőlőt taposás és sajtólás végett a házhoz hordják. E jelentésben egervideki tájszó.

TÖRKÖLYPÁLINKA, (törköly-pálinka) ösz. fn. Pálinka, melyet szőlőtörkölyből égettek.

TÖRKÖLYSZIGORÁLL, (törköly-szigoráll) ösz. fn. Növényfaj a szigorállok neméből, levelei tojáskerékek, csipkések, szára felálló, kevésbé szőrös; egyvirágú, kocsányos. (Veronica acinifolia.) V. ö. SZIGORÁLL.

TÖRL I. TÖRÖL.

TÖRLAP, (tör-lap) ösz. fn. A törnek lapos része vagy oldala.

TÖRLEGÉL, (tör-öl-eg-él) áth. m. *törlegét* l. TÖRÖLGET.

TÖRLEJT, TÖRLÍT, (tör-l-ejt, v. tör-l-ít) elavult áth. m. *törlejt-étt*, par. — s. htn. — ni, v. — eni. A régieknél annyit tett, mint: valamint bizonyos alakban készít, eléállít, alakít, szerez, pl. verseket, könyvet törlejteti, képeket v. edényeket törlejteti (a képesinálóról vagy fazekasról). „És arany és ezüst szekek (székek) szerze' tettek vala a pagyimentomon, ki smaragdos és perimis kövel törlejtetett vala“ (et pario stratum lapide. Bécsi cod. Hester. I.). Másképp: *törlít*, mint Katalin Verses Legendája XXXV. fejezetében:

„Mindezekről így beszéllek.

'S ím ilyen szörzést törlíttek“

Az LVII. fejezetben:

„S ő az császárt megmeveté,
Mert ő beszédét igenen törlíté.“

A Debreczeni Legendáskönyvben, 135. lapon: „Nagy edös beszédöt törlíte (tarta) előttök.“ Alapértelemben egyezik vele a palóczoknál néhány divatos *szérit*, azaz bizonyos szerrel móddal csinál, alakít. „Rablánczom egy szemét tükörré *széritem*.“ (Lisznyai Kálmán, Balassa B. fogsága). Magyar elemzéssel, minthogy a *szér* vátlozattal *ször*, honnan *szerez* tul a Dunán *szöröz*; továbbá, minthogy az *sz* néha *t-re* változik, mint a régieknél *sáméntalan* és *táméntalan* stb. innen valószínűnek látszik, hogy a *törlejt* v. *törlít* am. szörlejt, v. szörlít, azaz a főnebbi *szérit*. Ide tartozik talán a *törvény* szó is mintha *szervény* v. *szörvény* volna; legalább Béla névtelen jegyzője szerint az első törvényalkotmányt *szér*-nek nevezték, valamint azon helyet is, hol az első törvényeket hozták; ahonnan némelyek a *törlít* v. *törlejt* és *törvény* szokat egy eredetűeknek tartják. V. ö. TÖRVÉNY. Azt is vélhetők, hogy mivel a *vers-*, *könyvtörlejtés* stb. törlésekkel jár, talán a *törlejt'* v. *törlít'* ige a *töröl'* igétől származik mint *tekerít'* ige a *teker'* igétől. Azonban kiváló figyelmet érdemel ezen igen régi szónál (mely már a Bécsi codexben eljőn) a mongol *töröl* (Schmidt és Jülg átírása szerént) vagy *türül* (Kowalewzski átírása szerént), mely név am. születés, származás; nemzetség, törzs (Geburt; Geschlecht, Stamm. Schmidt, Jülg); *töröl* pedig származik *törö-kü* igétől, mely önhatólag am. születni (naitre, venir au monde. Kowalewzsky); és áthatólag: szülni; vala-

mit elérni, eléállítani (gebären, zur Welt bringen, etwas hervorbringen, erzeugen. Schmidt; 1) geboren werden; 2) gebären; 3) hervorbringen, erzeugen, schaffen, Jülg); tehát a *töröl* szótól magyar *it*, régiesen *éjt* képzővel legegyszerűbben eredhetett: *törlejt* vagy *törlít* am. szülemz, származat, eléállít, készít, szerez, mely jelentések a főntebbi példákknak teljeseen megfelelnek. Egészen egyezik a mongollal az ozmanli *töre-mek*, eléjönni; elértemteni; valamint az ujjur *töre-mek*, világra jönni, *töret-mek*, teremteni, csagataj *töret-mek*, készíteni, teremteni. (Vámbéry). Még egy figyelmeztetést! Ki nem látja a *törö-* és *tör-* igeigézőknek a *ter-em-ni* ige gyökével (*ter*) tökéletes egyezését? S azon igék érteményben még annyiban is egyeznek, hogy, miként láttuk, mindakétfő, mong. és magy. nyelven mindönhatólag mind áthatólag használtatik. Azt nem is kell érintenünk, hogy magában a magyar nyelvben is *ö* és *e* gyakran váltakoznak pl. csak ezen *T* betű alatt: *tem*, *töm*, *tel-ik* *töl-t*, *tenk* *tönk* stb.

TÖRLEJTÉS v. TÖRLÍTÉS, (tör-l-ejt-és v. tör-l-ít-és) fn. tt. *törlejtés-t* v. *törlítés-t*, tb. — *ik*, harm. szr. — *e*. Készítés, eléállítás, szerzés. V. ö. TÖRLEJT és TÖRLEJTŐ.

TÖRLEJTET, (tör-l-ejt-et) fn. tt. *törlejtet-ét*, harm. szr. — *e* v. — *je*. Régi szó, am. készített v. alkotott mű, készítmény. „Ő tevője (tevője, készítője) reménkedett (bizott) a törlejtetbe“ (Bécsi cod. Abakuc. II.; Károlinál: esinálmány, Káldinál, Tárkányinál: alkotmány).

TÖRLEJTŐ v. TÖRLÍTŐ, (tör-l-ejt-ő v. tör-l-ít-ő) mn. és fn. tt. *törlejtőt* v. *törlítőt*. Készítő, eléállító, szerző; vagy ahol valamit készítenek. Valamint maga az ige, úgy ezen részesülői igenév is legrégibb szavaink egyike, pl. a Bécsi codexben: „És monda úr ennekem: Vessed azt a törlejtőbe... És vöm a harmincz ezüst pénzeket és vetém azokat úrnak házába a törlejtőbe.“ (projeice illud ad statuarium stb. Káldinál: vesd azt a fazekasra; Tárkányinál: vesd a fazekas elé. Zacharias. XI.). *Verstörlejtő* = versszerző. „Így mond versterlejtő mester.“ (Katalin Verseslegendája. Toldy F. kiadása. 238. l.). *Beszéd-törlejtő* = beszédet alkotó, beszéd tartó, szónokló. „Hogy Alexandriába valamene beics (valamennyi bölcs) volna, sietetett (sietettel v. sietséggel) oda jönnének, nagy ajándokot veendő, hogy ha egy beszédterlejté (-törlejtő) szüzet meggyőzhetnének. (Ugyanott. 270. l.). A Góry-codexben is: „Kiről ugy mond versterlejtő mestör.“ (6. l.). V. ö. TÖRLEJT.

TÖRLEKÉZÉS, TÖRLEKÉZIK. I. TÖRÖLKÖZÉS, TÖRÖLKÖZIK.

TÖRLÉS, (tör-öl-és) fn. tt. *törlés-t*, tb. — *ik*, harm. szr. — *e* 1) Cselekvés mely által valamit le-, ki-, eltörölünk. 2) Irás, festés, rajz, mázolat, melyet az illető lapról ledörgölnünk, levakarunk, sikárolunk stb. *Kézirata teli van törlésekkel*. V. ö. TÖRÖL.

TÖRLÉSZKÉDIK, (tör-öl-ész-kéd-ik) Km. *tör-
lészkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Testét más testhez dörgöli,
hogy valamit letöröljön róla; vagy, festi, kendőzi
magát. Mondható emberről, vagy más állatról ak-
kor is, midőn hizelegve, kedveskedve máshoz dör-
gölődzik. *Törleszkedik a hízeglő macska.*

TÖRLESZT, (tör-öl-esz-t) áth. m. *törleszt-étt*,
par. *törleszsz*, htn. *ni*, v. *eni*. Átv. valamit megszü-
ntet, mintegy divatlanná, szokástalanná tesz. *Eltör-
lesztteni a régi alkotmányt, törvényeket, kormányrend-
szert, innepeket, szertartásokat, szokásokat.* Továbbá, bi-
zonyos tartozásokat részenként, időnkint, vagy egy-
szerre leró. *Adósságot törlesztteni.*

TÖRLESZTÉK, (tör-öl-esz-t-ék) fn. tt. *törlesz-
ték-ét*, harm. szr. —*e*. Időszakonként pl. évenként,
félévenként, havonként törlesztteni ígért vagy kö-
telezett összeg. *Valamely adósságot a tőkétől állandó
5 százalék kamattal és fél százalék törlesztéssel évenként
ötven év alatt egészen le lehet róni.*

TÖRLESZTÉS, (tör-öl-esz-t-és) fn. tt. *törlesz-
tés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*, Cselekvés, mely ál-
tal valamit törlesztünk. V. ö. **TÖRLESZT**.

TÖRLESZTÉSI, (tör-öl-esz-t-és-i) mn. tt. *tör-
lesztési-t*, tb. —*ék*. Törlesztésre vonatkozó. *Törlesz-
tési alap, törlesztési összeg.*

TÖRLŐ, (tör-öl-ő) mn. és. fn. tt. *töröl-t*. Aki
töröl; vagy eszköz, melylyel valamit törölni, eltö-
rölni, letörölni, kitörölni, megtörölni szoktak. *Töröl-
labda.* V. ö. **TÖRÖL**.

TÖRLŐDÉS, (tör-öl-ő-öd-és) fn. tt. *törlődés-t*,
tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Surlódás, dörzsölés, mor-
zsolás őrlés által okozott lekopási állapot.

TÖRLŐDIK, (tör-öl-ő-öd-ik) bsz. m. *töröld-
tem*, —*tél*, —*étt*. Valamely testnek fölszínéről, kül-
sejéről surlódás, dörzsölés, őrlés által bizonyos ré-
szek lekopnak, lehullanak. *A szilva hamva, az arcz-
festék, a falnak mesze dörzsölés által letörlődik. A fű-
ben járónak csizmájáról letörlődik a por.*

TÖRLŐDZIK, (tör-öl-ő-öd-öz-ik) bsz. m. *tör-
lődz-tem*, —*tél*, —*étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. *tör-
lődzdzél*. I. **TÖRLŐDIK**.

TÖRLÖGET, **TÖRLÖGETÉS**, I. **TÖRÖLGET**,
TÖRÖLGETÉS.

TÖRLŐKENDŐ, (töröl-kendő) ösz. fn. Kendő-
féle ruha, melylyel mosakodás alkalmakor testün-
ket törölgetjük. Széles ért. mindenféle törölésre
használt ilyenmü ruha. Egyébiránt észtanilag véve
ezen szó elemei ellentétben állanak, mert *törölni*
annyit tesz, mint a testnek fölszínét koptatni, *kend-
eni* azaz *kenni*, pedig am. hozzáadni, rátapasztani
valamit; helyesebben: *törölköző*.

TÖRLŐLABDA, (töröl-labda) ösz. fn. A réz-
nyomóknál kis labdaféle eszköz, melylyel a rézlapo-
kat simára dörgölik.

TÖRLŐRONGY, (töröl-rongy) ösz. fn. Minden-
féle mocsok, szenny, porfolt stb. letörlésére szolgáló
rongy, ruhadarab.

TÖRLŐRUHA, (töröl-ruha) ösz. fn. Ruhada-
rab, szövet, melyet akármiféle tisztogatásnál hasz-
nálunk. *Szobaleányok, szakácsok, borkezelők, mesterem-
berek törölőruhája.*

TÖRMELEK, (tör-m-el-ék) fn. tt. *törmelek-ét*,
harm. szr. —*e*. Morzsalék, hulladék, töredék. *Kenyér-
kőtörmelek.* A székelyeknél am. gabonaroncsalék, tö-
rek. Közel áll hozzá mind hangokban, mind jelentés-
ben: *törmölék*, mely a székelyeknél útravaló po-
gácsát jelent (Krizsa J.) melyet az útas törmöl-
get. Egyezik 'törmelek' szóval a Szeged táján diva-
tos *csörmelék*.

TÖRMÖL, (tör-m-öl) áth. m. *törmöl-t*. Újjaival,
kezével dörzsöl, morzsol, zsurmol. A székelyeknél azt
is jelenti: eddegél, rágsál mintegy fogaival morzsol,
innen: *törmölék*. V. ö. **TÖRMÖLGET**.

TÖRMÖLÉK, (tör-m-öl-ék) fn. tt. *törmöl-ék-ét*,
I. **TÖRMELEK** alatt.

TÖRMÖLÉS, (tör-m-öl-és) fn. tt. *törmölés-t*, tb.
—*ék*, harm. szr. —*e*. Morzsolás; rágsálás. V. ö.
TÖRMÖL.

TÖRMÖLGET, (tör-m-öl-get) gyak. áth. m.
törmölget-tem, —*tél*, —*étt*. par. *gess*. A székelyek-
nél, aprón a kenyeret morzsalgatja a markában
(Szabó Elek). *Kenyeret, pogácsát törmölgetni.* Továbbá,
kenyeret lassanként törve rágogat. (Ferenczi János).

TÖRMÖLGETÉS, (tör-m-öl-get-és) fn. tt. *tör-
mölgetés-t*. tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Morzsolgatás;
rágogatás v. rágsálás. V. ö. **TÖRMÖLGET**.

TÖRNYŐ, fn. tt. *törnyő-t*. A Tájszótár sze-
rént székely szó s am. semmirekellő ember vagy
állat. (Szabó József). Ha származását (törnyős)
tekintjük, jelentene túros kosztó, varat, vagy sinnye-
deget, rühöt; s törzse *tör* egyeznék a mély hangu *túr*
szóval; maga az egész *törnyő* szó mély hangokban
szintén közel áll *torony* szóhoz. V. ö. **TÖRNYÖS**.

TÖRNYÖS, (törnyő-s) mn. tt. *törnyős-t* v.
—*et*, tb. —*ék*. A Tájszótár udvarhelyszéki szónak
írja; s jelentése (Derzsi Mózes szerént) koszos, va-
ras. vagy sinnyedeges, rühes; Kriza J. szerént tú-
ros fejű; és: semmire kellő.

TÖRŐ, (tör-ő) mn. tt. *törő-t*. Általán, aki vagy
ami valamit tör, e szónak minden értelmében.
*Faltörő kos. Fejtörő munka. Házasságtörő férfi, feleség.
Szentségtörő. Törvénytörő.* A *tör* önható ige után:
*nagyratörő, kitörő, előretörő, hajótörő. Könnyű száraz-
ról nézni a hajótörőket,* (Km.). Mint főnév jelent kü-
lönféle eszközöket, melyekkel törnek valamit. *Sőtörő,
borstörő, kötörő, kendertörő. Törővel fejbe ütni valakit.
Bunkós törő. Vas törő. A mozsár törővel jár.* (Km.).

TÖRŐBUNKÓ (törő-bunkó) ösz. fn. A törőféle
eszköznek zömök buczkós vége, feje; vagy maga az
egész bunkóstörő.

TÖRŐCSKE, falu Somogy m.; helyr. *Törőcs-
ké-re*, —*n*, —*ról*.

TÖRŐDE, (tör-ő-de) fn. tt. *törődét*. Malomféle
készülék, melylyel a bányából kiásott nagyobb
érezdarabokat apróra zúzzák; máskép: *zúzda*.

TÖRÖDÉS, (tör-ő-öd-és) fn. tt. *törődés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A testnek romló, illetőleg szenvedő állapota, mely törés, zsurolás, zúzás, vagy nehéz és tartós munka, betegség stb. által támad. 2) A kedélynek bizonyos dolog fölötti aggodása. V. ö. **TÖRÖDIK**,

TÖRÖDIK, (tör-ő-öd-ik) belsz. m. *törőd-tem*, —*tél* —*ött*. 1) Mondjuk testekről, midőn más testekkel gyakori s erősebb érintkezésben levén kopnak, zuzódnak, csorbulnak, szóval épségüket veszítik. *Az igazulásban feltörődik az ökör nyaka, a hámtól a ló szügye, a szoros csizmatól az ember sarka, kapanyéltól a tenyere. Rázásban magtörődik a szilva, szőlő, alma, körte. A bor megtörődött, rázásban, útban zavaros szint öltött.* 2) Különösen, akármiféle erőtetés, betegség, vagy az idő sulya miatt teste gyöngül, rugalmasságát veszti, lankad. 3) Kedélye bizonyos nyomások, surlódások, viszontagságok következtében előbbi szilárdságát veszti, daczolni, ellenszegülni megszün, simulni kezd, megszok valamit. *Szigorú fegyelem alatt fogságban megtörödni. Hozzá törödni valaméhez, Halála előtt néha az átalakodott gonosz is megtörödik.* 4) Képes kifejezéssel: *valamin, v. valamivel törödni*, am. aggodni, gondoskodni, részvétellel viseltetni. *Azon törődik, hogy mi lesz fiából, ha ő meghal. Ő semmivel sem törődik. A komondor nem sokat törődik, ha megugatja a kis kutya.* (Km.). V. ö. **TÖR**; és **TÖPRENKÉDIK**.

TÖRÖDÖTT, (tör-ő-öd-öt) mn. tt. *törődött-et*. 1) Ami erősebb visszahatás érintkezés következtében épségét veszítette; zúzott, csorbult, megkopott stb. *Törődött gyümölcs. Törődött nyak. Törődött eszközök. Törődött bor.* 2) Aki testének szilárd, rugalmas erejét elvesztette; elgyöngült, elnyomorodott, lankadt. *Törődött vén ember, agg katona.* 3) Aki előbbi daczos, szilaj, ellenszegülő természetéből kivetkezett, megszéledült. V. ö. **TÖRÖDIK**.

TÖRÖK, fn. és mn. tt. *török-öt*, harm. szr. —*je*. Általában azon keleti népesoportozat, mely a különösebb tatár három népesalád egyikét alkotja; ezek pedig a finn népesaláddal együtt teszik az altaji vagy általános tatár néptörzset. (V. ö. **TATÁR**). A török (türk v. turk) népek ez értelemben ősi lakhelyökből — az Altai hegyekből — kijövé, Sibiria, Tibet és az Araltó között telepedtek meg a VI. században, mely telepük nevékről *Turkestan*-nak, a persáknál pedig *Turan*-nak neveztetett. Innét ismét többnyire mint hódítók nyomultak tovább észak felé be Sibériába (jakutok), északnyugot felé az Uralig és Feketetengerig, délnek Persián keresztül nyugot felé meghódítva a görög birodalmat, egészen Európába. Itt törtek be később Magyarországra is, melynek hol kisebb hol nagyobb részét mintegy másfél századig tartották elfoglalva. S kiválólag ezek neveztetnek törököknek, másképen, a többi keleti törököktől még inkább megkülönböztetve, *ozmán*-oknak Ozmán (v. Ottomán) uralkodótól, mint a birodalomnak 1300-ban alapítójától. Saját nyelvökön

li végzettel legörömösebb *ozmanli* nevet használnak, mely mind melléknévi (németül: „osmanisch“) mind főnévi („der Osmane“) jelentésben előfordul. Mennyiben Muhammed vallását követik, törököknek szokták nevezni ama vallás híveit is. Régi és sokáig tartott szoros viszonyainknál fogva a *török* szó szaporá divatu nyelvünkben. Viselik e nevet több családaink, továbbá helysegeink, mint: *Török-Kanizsa, T. Koppán, T. Szent-Miklós, Törökfalva*; állatok és növények: *törökróka, törökfarkas, törökborsó, török-buza, törökbab, törökdohány, törökmogyoró, törökszegfű* stb. Előfordul közmondainkban is: *Nincs török a hátunkon v. nyakunkon, azaz, nincs veszedelem, nem kell félni. Nagy a hite, mint a török járásnak. Török, torok sok kárt tett az országban. Verjen meg a török átka* (verjen meg az Isten rossz szomszéddal). *Fejére kelt a török átka. Éles mint a török kés. Meg lesz a törökök húsvétján, azaz soha napján. Iszik, mint a berenyi török, Olyan mint a törökbuza v. pasza, zömök, hízott. Szalmatörök, ijesztő, vagy idomtalan külsejű, vázforma emberről mondják, ki szalmából tömött törökhöz hasonló; innen e közmondatt: úgy ül a lovon, mint a szalmatörök.* A régi nyelvemlékekben igen gyakran *terek*,

„Terekechtől nyerél ajándokokath,
Ne pusztítanád országokath“

Mátyás király halálára 1490-ben.

A „török“ vagyis magában az ozmanli török nyelvben „türk“ szónak jelentései Zenker szerint németül: Türke aus Asien, Bewohner von Turkestan und Hinterasien, Turkmane; Nomade; Landstreicher; Soldat von der Leibwache, Trabant; ungebildeter Mensch, Tölpel (innen nem igen szeretik a nyugotiak — az ozmanlik — ha „török“ néven hívják őket); költői nyelven: ein schöner Knabe, der Geliebte. Vulgärs nagy persa szótárában: *turk* 1) Turca; 2) Turkistan, Turcomania; 3) amatus, amata, puer formosus; 4) barbarus, vagabundus, latro. Némelyek szerint Turk v. Türk ősrégi keleti fejedelmök nevéből ment át e nevezet az egész néptörzsrre. Mások, például Neumann, azt a Túr v. Turan szótól származtatják, mely mint elül érintők az Altai hegyekből lett kiköltözések után első lakhelyök vala. Vullersnél előjön még: *türi* „turca, plur. (többese a persában) *turján* Parthi, Scythae. Scriptorum persici vocem *türi*, etiam significatione „mongolicus“ usurpant.“ Megemlítjük még, hogy a türk v. turk népség Turánban történet megtelepedése és hódításai folytán, oly hatalmas és nevezetes lón hogy ez ősi törzshöz tartozó többi tatár (szittyá), vagy hún népség is régi nevét jobbra elveszítvén, csaknem általában türk vagy turk név alatt ismertetett, úgy hogy Bölcs Leo s fia Konstantin és a X-dik századi byzandi írók *turk* (*Τούρκοι*) néven emlegetik a magyarokat is. V. ö. **MAGYAR**; **TATÁR**.

TÖRÖK, (tör-ök) fn. tt. *török-öt*, harm. szr. —*e*.

1) Fából, vagy csontból való vastagabb árféle esz-

köz a csizmadiáknál és szabóknál; néhutt máskép: *furdancs*; továbbá a kocsisoknál, tülökcsúcsból készített eszköz, a lószerszám szíj kötéseinek feloldására; a nádkötőknél, hosszú faék, melylyel a készülő nád-, vagy zsupfödélén a szalmakötelet átöltögetik. 2) Némely tiszai vidéken így nevezik a lószórból, vagy czernából, madzagból csinált hurkot, kelepcezt, melylyel madarakat, illetőleg más állatokat fognak, szokottabban: *tör*; t. i. a *k* vagy *ok* *ök* némely szókhoz toldalékul járul, a nélkül, hogy a törzs értelmét módosítaná, ilyenek: *szömörce-ök*, *törzs-ök*, *tíz-ök*, *pocz-ök*, *pocs-ök*, *mocs-ök*, *vakand-ök*, *varacs-k*, *tövis-k*, *viasz-k* stb. V. ö. TÖR.

TÖRÖKBAB, (török-bab) l. TUKMA, (2).

TÖRÖKBÁLINT, (1). falu Pestpilis m.; helyr. — *bálint-on*, — *ra*, — *ról*.

TÖRÖKBÁLINT, (2) török-bálint) ösz. fn. Téli, piros héju alma faj. Néhutt másképen: *szalai piros*.

TÖRÖKBASA l. TÖRÖKPASA.

TÖRÖK-BECSE, l. BECSE alatt; máskép: *Új-Becse*.

TÖRÖKBIRODALOM, (török-birodalom) lásd TÖRÖKORSZÁG.

TÖRÖKBORS, (török-bors) lásd TÖRÖK-PAPRIKA.

TÖRÖKBOROSTYÁN, (török-borostyán) ösz. fn. Népies neve a *persiai lila* (*syringa persica*) fajta növénynek.

TÖRÖKBORSÓ, (török-borsó) ösz. fn. Nem annyira borsó, mint bab- vagy paszuly faj népies neve; szára felfutó, fürtjei a leveleknél rövidebbek; virágai a fürtön párjával állanak, hüvelyi lecsüggők; máskép: *futó paszuly*, *olasz bab*. Fajtái: *kardos paszuly*, melynek hüvelye szélesebb, laposabb, görbébb, simább; néhutt máskép: *kaszaborsó*; továbbá: *csere nyepaszuly*, magva gömbölyű, sötét, piros stb.

TÖRÖKBÚZA, (török-búza) ösz. fn. l. KUKORICZA. Máskép: *tengeri v. málé*. Nyelvünkben t. i. a keletről behozott növényeket gyakran *török* vagy *tengeri* névvel szokták jelteni.

TÖRÖKCSALMA, (török-csalma). ösz. fn. 1) Turbán, vagyis tekerceses főveg, melyet a törökök viselnek. 2) Átv. ért. népiesen liliom faj, melynek levelei gyűrűsek, vagy örvösek, tojás kerek-láncsásak, virágai lekonyultak, szirmai kikunkorodnak. Máskép szinten köznyelven: *erdei liliom*, *törökturbán*, *százzrétű gyökér*; növénytani néven: *turbánliliom*. (*Lilium Martagon*).

TÖRÖKCZITROM, (török-czitrom) ösz. fn. Czitromfajú cserje, melynek nyelei szálasak, levelei tojás kerek, hegyzetek. (*Citrus medica*). Továbbá, ezen csejének gyümölcse.

TÖRÖKDÖB, (török-dob) ösz. fn. Nagy dob, melyet az úgy nevezett törökmuzsikánál használnak.

TÖRÖKFALVA, falu Kővár vid. helyr. — *falvá-ra*, — *n*, — *ról*.

TÖRÖKFARKAS, (török-farkas) ösz. fn. lásd HIÉNA. Eléjön Sándor Istvánnál.

TÖRÖKFÜZ, (török-füz) ösz. fn. Szörös levelű fűzfaj; fája alacson, galyas, buglyos; levelei tojásdadok, fölül zöldek, szöröskék, alul fakók; pálhái kerekítettek, fogasak; magzatai kocsiakásak, láncsásak, gyapjasak; bibéi szaratlanok. Máskép: *vizi fűz*. (*Salix aquatica*).

TÖRÖKHIBIK, (török-hibik) ösz. fn. A hibik neme alá tartozó növény faj; szára cserje; levelei ékforma tojás kerek, három karéjúk, bevagdalt fűrészesek, alul inasak; külső csészéje mintegy nyolczlevelű. (*Hibiscus syriacus*).

TÖRÖKHIT, (török-hit) ösz. fn. Muhammed hitvallása, melynek ágazatai, s erkölcsana az úgy nevezett Koránban foglaltatnak.

TÖRÖKHITŰ, v. — HITŰ, (török-hitű) ösz. mn. Ki a török törökhitet, vagyis Muhammed vallását követi.

TÖRÖKHON, (török-hon) l. TÖRÖKORSZÁG.

TÖRÖK-KANIZSA. l. KANIZSA alatt.

TÖRÖNKONTY, (török-konty) ösz. fn. Tekerceses, kontyos főveg, melyet a törökök viselnek.

TÖRÖK-KOPPÁNY, l. KOPPÁNY alatt.

TÖRÖKKÓRSÁG, (török-kórság) ösz. fn. Nyavalyatérés.

TÖRÖKKŐ, (török-kő) ösz. fn. Drágakőnek tartott ékszer, mely azonban nem egyéb, mint a föld alatt rézrészek befolyása által kékké, vagy zölddé festett állati fog, vagy csont, mely szép simára csiszolható. (*Gemma turcica*, *Turcoides*, *Turchesia*).

TÖRÖKKÖLES, (török-köles) ösz. fn. l. RIS.

TÖRÖKKUTYA, (török-kutya) ösz. fn. Egyiptomi kutya faj.

TÖRÖKLÓHER, (török-ló-her) ösz. fn. l. TAKARMÁNY-BALTACÍM.

TÖRÖKMASZLAG, (török-maszlag) l. MÁKONY.

TÖRÖKMOGYORÓ, (török-mogyoró) ösz. fn. A közönségesnél jóval nagyobb fajta mogyoró; terem főkép Konstantinápoly vidékén. (*Corylus colurna*).

TÖRÖKMUSZIKA (török-muzsika) ösz. fn. Külöféle fuvóhangszerek, u. m. trombiták, sipók, harsonák, továbbá dobokból, csengők, réztányérok, álló, zajos tábori zene, melyet a néhai jancsároktól más európai seregek is átvettek; máskép: *törökzene*, *tábori zene*.

TÖRÖKNYELV, (török-nyelv) ösz. fn. (külön is írhatjuk). A török nyelv a közép és északi Ázsiában a Kaspi tengertől Sína határáig terjedő tatár nyelvcsaládhoz tartozik, de ozmanli törökök hódításai által messze nyugotra is elterjedett. Ez utóbbiak nyelvét hívjuk különösebben török nyelvnek, a keleti törököt pedig dsagatainak, mely eredetiségéhez különösen alaki részében sokkal hűbb, mint a nyugoti vagy ozmanli török. Ezen török nyelv nemcsak sajátképeni tatár, hanem persa és mindenképp fölötte vallásos köny-

vők a korán által elterjedt számtalan arab szövegyűlekből áll; azonban ezen idegen elemek is rendszerént a tatár elem alakjaihoz alkalmazkodnak. Innen a törökben mind a szótárak mind a nyelvtanok a sajátképeni tatár szókészleten és nyelvtani alakokon kívül a persa és arab szókra és szóalaktásokra is kiterjeszkednek.

TÖRÖKNYERÉG, (török-nyerég) ösz. fn. Sajátságos szabásu, és szervezetű nyereg, melyet a török lovasok használnak.

TÖRÖKORSZÁG, (török-orosz) ösz. fn. Általán törökbirodalom, mely három világrészből ú. m. Európából, Ázsiából és Afrikából van együtvé hódítva; hozzá tartozik Európában az úgy nevezett Balkán félsziget, az északdunai fejdelemségekkel (Oláh v. Keleti-Román és Moldovaországgal); Ázsiában az anatóliai félsziget, Örményország, Szíria, Mesopotamia, Kurdistán, Arab Irak és az arabia félsziget egy része; Afrikában Egyiptom Nubiával és Kordofánnal, Tripolis stb. Bizonyosabban megjelölt határvonalai: a tengeren kívül az Osztrák-Magyar birodalom felől a Száva és Duna által képezett határszél, s az orosz Bessarabia felől a Pruth folyó, Ázsiában Oroszországnak a Kaukázon túli tármányai és a persa birodalom, Afrikában a francia országhoz tartozó Algír.

TÖRÖKORSZÁGI (török-orosz) ösz. mn. Törökországból való, Törökországot illető, arra vonatkozó.

TÖRÖKÖS, (török-ös) mn. tt. *törökös-t*, v. — *et*, tb. — *ék*. Törökök szokására, divatára, erkölcsére mutató. *Törökös visélet, életmód.*

TÖRÖKÖSEN, (török-ös-en) ih. Török módra, törökök szokásaként.

TÖRÖKPAPRIKA ösz. fn. Paprikafaj, melynek szára fűnemű, kocsányi egy virágú, bogyci lecsüggenek. A magyarnak közhasználati, s kedves fűszere. (Capsicum turcicum). Köz nyelven egyszerűen csak *paprika*, máskép: *török bors* v. *kerti bors*.

TÖRÖKPASA, (török-pasa) ösz. fn. Helytartó és előkelő katonai parancsnok czíme Törökországban; a „pasa” név némelyek szerint a persa *padisáh* (= király, fejedelem) szótól.

TÖRÖKPIPA, (török-pipa) ösz. fn. Széles öblü alacson pipa, melyből a törökök, s az őket utánozó szoktak dohányozni.

TÖRÖKRÓKA, (török-róka) ösz. fn. 1. SAKÁL.

TÖRÖKSÉG, (török-ség) fn. tt. *törökség-ét*, harm. szr. — *e*. 1) Török nyelvi sajáttság. 2) Mint gyűnév jelent törökökből álló sokaságot, vagy a törökök öszveségét.

TÖRÖK-SZÁKOS, 1. SZÁKOS alatt.

TÖRÖKSZEGFŰ, (török-szegfű), 1. CSÁSZÁRSZAKÁLL.

TÖRÖKSZENTIRÁS, (török-szent-írás) ösz. fn. Muhammed vallás- és törvénykönyve; saját nyelven arab szóval: *Korán*, névmutatóval: *Al-Korán* (= az olvasmány, a könyv).

TÖRÖK-SZENTMIKLÓS, 1. SZENTMIKLÓS alatt.

TÖRÖKSZILVA, (török-szilva) ösz. fn. A szárnyas levelű, s déli tartományokban tenyésző pálmának hengerded, vagy hüvelykhez hasonló húsos gyümölcse; máskép idegen nevezettel: *datolya* (németül: *Dattel*, olaszul: *dattola* és *dattero*, francziául: *dates*, lengyelül *daktyl*, mindnyájan a görög *δάκτυλος* szótól, minthogy alakjára nézve az ujjhoz hasonló).

TÖRÖKTURBÁN, (török-turbán) ösz. fn. 1) L. TURBÁN. 2) A lilium nemű virág egyik fajának népies neve; levelei gyűrűsek vagy örvösek, tojásdad láncsásak; virágai lekonyultak; szirmai kikunkorodnak; máskép szintén népiesen: *erdei lilium*, *szászrétű gyökér*, *törökcsulma*; növényteni néven: *turbánlilium*. (Lilium Martagon).

TÖRÖKÜL, (török-ül) ih. Török nyelven; vagy török módon. *Törökül érteni, beszélni; írni.*

TÖRÖKZENE, (török-zene) 1. TÖRÖKMUSZIKA.

TÖRÖL, **TÖRÖL** (tör-öl) áth. m. *töröl-t*, v. *röröltt*, htn. — *ni*, v. *törleni*. 1) Valamely testnek felszínét erősebben nyomja, simogatja, hogy tiszta, sima, fényes legyen, hogy a rátapadt szennyet, mocsot, idegennemű testet levegye róla stb. *Mosdás után arcját, kezét törölni, megtörölni. Könnyűs szemét törölni. A könyvről letörölni a port. Töröld meg a szádát. A táblára krétázott számokat letörölni. Fátyollal törlik a sebet* (km.) kiméletesen bánnak a szenvedővel. 2) Átv. bizonyos hatalom, vagy erőszak által valamit megszüntet, megsemmisít. *Eltörölni valamely nemzet szabadságát. Eltörölték a föld színéről. Kítörölték az élők sorából. Továbbá, kihagy, kizár. Kítörölni valakit a tisztviselő, a polgárok közül.*

Gyökében (tör) a cselekvő *tör* igétől különböző értelem látszik rejleni, miként a föntebbiekből és a *töröl* szó alábbi származékaiból láthatni. Egyezik vele azon *dör*, melyből *dörgöl*, *dörzsöl* máskép: *törzsöl* származtak, s megfelel neki a mongol kalmuk *türke-kü* (streichen, anstreichen), Vámbéry szerint a csagataj *szür-mak*, Budenz J. szerint a csere-misz *turž-* (dörzsöl-ni pl. mosó ruhát). Ide tartozik továbbá a latin *tero*, *tergo*, szláv *trjem* stb. Azonban távolabb menve, amennyiben a *töröl* szó mintegy morzsoló rontásra, illetőleg zuzásra vonatkozik, a *tör* igétől származtatás sem alaptalan. A szláv *trjem* is Jancsovics szerint mind dörzsölést mind törlést jelent,

TÖRÖLÉS 1. TÖRLÉS.

TÖRÖLGET, (tör-öl-ög-et) gyak. áth. m. *törölget-tem*, — *tél*, — *étt*, par. — *gess*. Gyakran, vagy folytonosan, vagy több holmit töröl. *A nagy por miatt egész nap törölget. Könyveket törölgetni. Az eves sebet törölgetni. Szemeit törölgeti.* V. ö. TÖRÖL.

TÖRÖLGETÉS, (tör-öl-ög-et-és) fn. tt. *törölgetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*, mely által valamit törölgetünk. V. ö. TÖRÖLGET.

TÖRÖLHETETLEN, TÖRÖLHETLEN, (tör-öl-het-[et]len) mn. tt. *törölhetlen-t*, tb. —*ék*, . Amit törölni, el- v. le- v. kitörölni nem lehet (a ,töröl' szó minden értelmében). Határozóként am. törölhetlenül.

TÖRÖLHETETLENÜL, TÖRÖLHETLENÜL, (tör-öl-het-[et]len-ül) ih. Törölhetlen állapotban vagy minőségben.

TÖRÖLHETLEN I. TÖRÖLHETETLEN.

TÖRÖLHETŐ, (tör-öl-het-ő) mn. tt. *törölhető*. Amit törölni, el- v. le- v. kitörölni lehet (a ,töröl' szó minden értelmében).

TÖRÖLKÖZÉS, (töröl-köz-és) v. tör-öl-ög-öz-és) fn. tt. *törölközés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Visszaható cselekvés, midőn valaki önmagát törölgeti. V. ö. **TÖRÖLKÖZIK.**

TÖRÖLKÖZIK, (tör-öl-köz-ik v. tör-öl-ög-öz-ik) k. m. *törölköz-tem*, —*tem*, —*tél*, —*ött*. Önmagát, saját testét, vagy ennek vagy valamely részét törölgeti. *Mosdás, fürdés után törölközni szoktunk. Borral mosdik, kolbászszal törölközik.* (Km.). Mondják macskáról is, midőn arcát, lábával simogatja.

Ez igének középképzője *k* eredetileg átalakult gyakorlatos *g*, s az egész ige a *törölget*-ből hangváltozatokkal módosított visszaható.

TÖRÖLKÖZŐ, (tör-öl-köz-ő v. tör-öl-ög-öz-ő) mn. és fn. tt. *törölközőt*. 1) Aki v. ami törölgeti magát. 2) Ruhaféle eszköz, melylyel testünket, illetőleg arcunkat, kezünket megtörölni szoktuk, törölközőkendő.

TÖRÖLŐ, I. TÖRLŐ.

TÖRÖLT, (tör-öl-t) melléknévi részesülő; tt. *töröltet*. Ami törölve, el-, le-, ki-, megtörölve. van.

TÖRÖMALOM, (törö-malom) ősz. fn. lásd **TÖRÖDE.**

TÖRÖMOZSÁR, (törö-mozsár) ősz. fn. Mózsár, tulajdon ért. véve, melyben valamit apróra, morzsákra törni szoktak; különböztetésül az álguyféle mozsártól. V. ö. **MOZSÁR.**

TÖRÖNY, I. TÖRNYŐ.

TÖRÖS, pusztá Fehér m. helyr. *Törös-re*, —*ön*, —*ről*.

TÖRÖS, (tör-ös) mn. tt. *törös-t*, v. *et*, tb. —*ék*. Ami könnyen törik, törékeny. Mennyiben végképzője bizonyos könnyűsége vagy hajlamra vonatkozik, hasonlók hozzá: *rugós, hajlós, fájós* stb.

TÖRÖS, (tör-ös) mn. tt. *törös-t*, v. *ot*, tb. —*ék*. Törrel ellátott, fölkészült, fölszerelt. *Törös rabló, haramia. Törös kelepce.* V. ö. **TÖR.**

TÖRÖTEKENŐ v. TEKNŐ, (törö-tekenő) ősz. fn. Teknő, melyben valamit törni szoktak, különböztetésül más féle pl. mosó-, sütőtekenőktől.

TÖRÖTT, (tör-ött) mn. tt. *törött-et*. 1) Szabatosan véve a *török* igének részesülője, s különbözik tőle *tört*, mint az átható *tör* származéka. *Törött szekér, törött fazék. Törött bor, gyümölcs. Törött vér.* (Szabó D.). Egyébiránt a szokás fölváltva is használja, pl. *törött cukor, törött lencse*. 2) Mondjuk járt

útról, melyet a jövőkelők lábai, illetőleg a járművek lapossá, egyenessé nyomtak, törtek. *Törött úton járni.* V. ö. **TÖRT.**

TÖRÖTTBAB, (törött-bab) I. **TÖRVEBAB.**

TÖRÖTTLÉ, (törött-lé) ősz. fn. Leves éték, melyet zurbolással készítenek.

TÖRÖTTLENCSE, (törött-lencze) I. **TÖRVELENCSE.**

TÖRÓVAS, (törö-vas) ősz. fn. 1) Midőn a *török* igéből származik, am. vas, mely könnyen törik. 2) Mint a cselekvő *tör* részesülője jelent vasból készített töröt, vastöröt.

TÖRPE, (tör-pe) mn. tt. *törpét*. Általán mondjuk állatokról és növényekről, melyek termetre, növesre nézve a maguk nemében aránylag igen kicsinyek, vagy alacsonak. *Törpe ember, asszony*, ki péld. alig három, vagy négy lábnyi magas, pogonya. *A törpe csak törpe ha hegytetőn áll is.* (Km.). Gyakran használjuk a növények elnevezésénél pl. *törpe almafa*, mely a szokott magasságnál akár természeténél fogva sokkal alacsonyabb, akár mesterségesen, vadalásokkal stb. alacsonyabban neveltetett. Mennyiben némely állatok és növények már fajaiknál fogva, rendesen, tehát nem a természet játékából, és kivételképen, ily kicsinyek, ezek neveit össze szoktuk irni: *törpebab, törpebival, törpekecske* stb. Különböztetésül elválasztjuk, pl. *a szalás embernek is lehet törpe fia.* A Váradai lajstromban eléjün mint személynév *Terpe*. Túl a Dunán némely tájakon a törpe ember gúnynéve mély hangon és hangátétellel: *tupri*.

Mi e szó gyökét illeti, ez alkalmasint a rontásra, darabolásra vonatkozó *tör* ige, minthogy a törpe más nagyobbhoz képest olyannak látszik mintha el volna törve, és a faneműeket csakugyan törés, botolás, vágás, nyesés által szokás törpékké alakítani, s ezek hasonlatára neveztettek el a kised állatok is törpéknek. Ezen képeztetés szerint alakult a *töm* és rokon *döm* gyökökből a *tömpe* és *döme*, mely mindegyik tömöttet, zömököt jelent.

Képzőjére nézve azon származékszók osztályába tartozik, melyekben a *pa pe, ba be, fa fe, ma me, va ve* rokon gyökhangu képzők *ó* vagy *ö* egyszerű képzőkből fejlődtek ki, milyenek *tompa, csámpa, czimpa, pipe, gomba, lomba, csorba, görbeburba; csalfa, tréfa; szakna, fityma, szuszma, tutyma, dzuma, böszné, s talán polyva, golyva, zagya*; *eleve* is stb. V. ö. —*Ó*, —*Ö*, képző. Vámbéry szerint csagataj nyelven *csörpe* am. disznó kölyke (csürhe?), Budenz J. szerint lapp nyelven *čaur* am. törpe, s a finnben *typerä* am. kurta, tönkesz.

TÖRPEBAB, (törpe-bab) ősz. fn. Rövid és föl nem futó száru babfaj, melyet máskép *gyalog bab*-nak neveznek. (Phaseolus nanus).

TÖRPEBIVAL, (törpe-bival) ősz. fn. Kis termetű bivalfaj, Afrikában.

TÖRPEBORSÓ, (törpe-boró) ősz. fn. Föl nem futó száru borsófaj; máskép: *gyalog borsó*.

TÖRPECSERESZNYE, (törpe-cseresznye) ösz. fn. Népies neve a *sajmeggy* (*prunus mahaleb*) fajta, alacson cserjéü növénynek.

TÖRPEFA, (törpe-fa) ösz. fn, 1) Széles ért. a maga nemében igen alacson növésü fa; továbbá melyet mesterségesen nyésés, botolás, csonkítás által kicsinné tettek.

TÖRPEGÉM, (törpe-gém) ösz. fn. A Kaspi tenger vidékén tenyésző apró gémfaj. (*Ardea pumilla*).

TÖRPEJÁZMIN, (törpe-jázmín) ösz. fn. Sárga virágu, s alacson száru jázminfaj. (*Jasminum humile*).

TÖRPEKALÁNOS, (törpe-kalános) ösz. fn. Surinam, és Guiana tartományokban otthonos apró kalános gémfaj mely mintegy verébnyi nagyságu. (*Platella pygmaea*.)

TÖRPEKECSKE, (törpe-kecske) ösz. fn. Apró kecske Afrikában és déli Amerikában, igen alacson és alágörbödő szarvakkal. (*Capra depressa*.)

TÖRPENÖVÉNY, (törpe-növény) ösz. fn. Általán minden növény, mely vagy fajánál fogva más hasonmüeknél aránylag sokkal kisebb, vagy melyet mesterségesen kicsinné növeltek.

TÖRPÉNY, erdélyi falu a besztercezi székben; **SZEKERES** —, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Törpény-be*, —*ben*, —*ből*. Másképen az elsőbbik: *Terpény*, az utóbbi *Törpön*.

TÖRPENYÍR, (törpe-nyír) ösz. fn. 1) Éjszaki Európa mocsáros vidékein tenyésző nyírfaj, mely legfőlebb három lábnyi magas. (*Betula nana*.) 2) Éjszaki Amerikában otthonos kisdud nyírfaj. (*Betula pumila*).

TÖRPENYÚL, (törpe-nyúl) ösz. fn. A nyúlak neméhez tartozó kis faj, mely legfőlebb hat hüvelyknyi hosszú, s földalatti vaczkokban lakik. (*Lepus pusillus*.)

TÖRPESÉG, (tör-pe-ség) fn. tt. *törpeség-ét*, harm. szr. —*e*. Állat vagy növény tulajdonsága, vagy állapota, midőn a maga nemében rendkívül kicsin.

TÖRPETARNICS, (törpe-tarnics) ösz. fn. Növényfaj a tölcséres bokrétájú tarnicsok alneméből; szára tövön bokros, egy virágu; bokra öt metszési, tölcséres; metszései kevéssé fűrészesek, levelei lánccsászalások. (*Gentiana pumila*.)

TÖRPETÚZOK, (törpe-túzok) ösz. fn. L. REZNEK.

TÖRPETYÚK, (törpe-tyúk) ösz. fn. Kisdud testü fázán faj. (*Phasianus gallus pumilio*.)

TÖRPEVIASZBURA, (törpe-viasz-bura) ösz. fn. A viaszburák neméhez tartozó növényfaj; szára cserjeskörös; levelei lánccsászások, kevéssé fűrészesek, válban ékformák; barkapikkelyi kihegyezettek. Viaszszagú nedvességet izzad. (*Myrica gale*.)

TÖRPÍT, (tör-pe-ít) áth. m. *törpít-ét*, par. —*s* htn. —*ni*. v. —*eni*. Törpévé tesz, csonkít; növését

akadályozza, szokott magasságra nőni nem engedi. *Fákat törpíteni*. V. ö. TÖRPE.

TÖRPÍTÉS, **TÖRPÍTÉS**, (tör-pe-ít-és) fn. tt. *törpítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valami törpévé tétetik.

TÖRPONT, (tör-pont) ösz. fn. Azon pont, melyen az egyenes vonal, vagy a fénysugár megtörik, vagyis előbbi irányától elhajlik.

TÖRPÖN, l. TÖRPÉNY alatt.

TÖRPÜL, **TÖRPÜL**, (tör-pe-ül) önb. m. *törpült*. Törpévé lesz, kellő növésben csökken, csonkúl.

TÖRPÜLÉS, **TÖRPÜLÉS**, (tör-pe-ül-és) fn. tt. *törpülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Fogyatkozási állapot, midőn valamely állati vagy növényi test törpévé leszen. V. ö. TÖRPE.

TÖRT, (tör-t) mn. tt. *tört-et*. Szabatosan véve a *tör* ön- és áthatónak részesülője, s ennél fogva cselekvő állapotra vonatkozik. *Akadályokon keresztül tört ember*. *Igát tört szilaj ökör*. Külszenvedő eredetü az ily mondatokban: *Tört kövekből építeni a házat*. *A cseléd által eltört edények árát megfizettetni*. *Tört porondból csinált út*. *Tört sőt adni a baromnak*. Belszenvedésre inkább a *törött* illik. V. ö. TÖRÖTT; TÖR; TÖRIK. Mint főnév am. törtszám; l. ezt.

TÖRTCSONTÚ, (tört-csontú) ösz. mn. Kinek vagy minek csontját valamely kül erőszak eltörte. *Törtcsontú katona*.

TÖRTEL, puszta Pest m. helyr. *Törtel-én*, —*re*, —*ről*. *Törtelre ment* (km.) azaz eltört (a korszó, üveg stb.).

TÖRTÉNELÉM, (tör-t-én-el-ém) fn. tt. *történelmet*, harm. szr. —*e*. Ujabb kori alkatu szó, a köz ismeretü hellenlatin *historia* kifejezésére. 1) Egymás után következő terjedelmesebb változások, események, viszontagságok öszvege, melyek bizonyos időben, térben, és dolgokat illetőleg, föltűntek. Eddig ezen fogalomra a *történet* szót használták, de ez inkább csak egyes eseményekre vonatkozik, a történelem pedig több történetet foglal magában. Különösen az emberi nemet vagy ennek egyes népeit, fajait illető események sorozata, kisebb vagy nagyobb időszakok szerint véve. *Egyetemes történelem*, mely az egész emberi nemre, és minden időszakra kiterjed. *Egyes népek, országok történelme*. *Magyarok történelme*. *Ókori, középkori történelem*, mennyiben tárgyát az ó vagy középkori történetek teszik. *Kereszténység történelme*. 2) Ezen események, illetőleg történetek elbeszélése, leírása, s azon könyvek melyekben amaz elbeszélések foglaltnak. *Katona, Fessler, Horváth Mihály magyarországi történelme*. *Húsz kötetből álló történelem*. *Az emberi műveltség történelme*. V. ö. TÖRTÉNIK.

TÖRTÉNELMÉS, (tört-én-el-ém-ész) l. TÖRTÉNÉS.

TÖRTÉNELMI, (történ-el-ém-i) mn. tt. *történelmi-t*. tb. —*ék*. Történelmet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Történelmi adatok, könyvek, kutatások, vitatkozások*. V. ö. TÖRTÉNELÉM.

TÖRTÉNÉS, (történ-ész) fn. tt. *történész-t*, tb. —*ék.* Történetbuvár; történetiró.

TÖRTÉNÉSZET, (történ-ész-et) fn. tt. *történészet-ét*, harm. szr. —*e.* Történeti buvárlatokkal, vagy történetirással foglalkodás.

TÖRTÉNET, (történ-et) fn. tt. *történet-ét*, harm. szr. —*e.* Általán minden változás, vagy tünemény, mely akár az emberi, akár felsőbb szellemi akarat működésnek eredménye. A történet tehát mindenkor valamely erőnek kifolyása; hol nyugvás, szünet, semmittevés, pangás van, ott nincs történet. *Közönséges, gyakori, ritka, csodás, borzasztó, mulattató történet.* Különösen előre nem látott, váratlan esemény, változás. *Történetből találkozni valakivel. Történetként ő is oda jött. Vak történet.* Szorosb ért. az emberi nemet illető, s emberi működésből folyó események, viszontagságok, mint a szabatosan vett történelem tárgyai. V. ö. **TÖRTÉNELEM.** Elemzésére nézve I. **TÖRTÉNIK.**

TÖRTÉNETBELI, (történet-beli) ösz. mn. Véletlen, váratlan, előre nem látott történetre, eseményre vonatkozó. *Történetbeli találkozás, szerencse.*

TÖRTÉNETBŐL, (tört-én-et-ből) ragozás által származott ih. L. **TÖRTÉNETÉSEN.**

TÖRTÉNETBUVÁR, (történet-buvár) ösz. fn. Ki a szoros értelemben vett történelemhez tartozó eseményeket kutatja, azok időszakát, okait, eredetét, körülményeit és viszonyait vizsgálja.

TÖRTÉNETÉS, (történ-et-és) mn. tt. *történetés-t. v. et. tb.* —*ék.* Véletlen, nem várt, előre nem gyanított. *Történetes zsemény, változás.* Göcsejben *történetes hely*-nek mondják, hol veszedelmes az utazás, hol könnyen fordul a szekér, hol szerencsétlenség történetik.

TÖRTÉNETÉSEN, (történ-et-és-en) ih. Véletlenül, váratlanul, esetileg, nem gyanítva.

TÖRTÉNETÉSSÉG, (történ-et-és-ség) fn. tt. *történetésség-ét*, harm. szr. —*e.* Véletlenség váratlanság, előre nem látott, nem gyanított állapot. *A dolgot történetessége mindnyájunkat meglepett.*

TÖRTÉNETFESTŐ, (történet-festő) ösz. fn. Festő, ki bizonyos történelemből vett egyes eseményeket szokott műveinek tárgyaul fölvenni.

TÖRTÉNETI, (történ-et-i) mn. tt. *történeti-t. tb.* —*ék.* 1) Általán, ami bizonyos történetre vonatkozik, ahhoz tartozik. *Történeti képek, adatok. Történeti kutfők orrások.* 2) Véletlen eseményü. V. ö. **TÖRTÉNET.**

TÖRTÉNETILEG, (történ-et-i-leg) ih. 1) Valódi történet szerint, úgy amint történt, hiteles adatok nyomán. *Történetileg bebizonyítani valamit. Történetileg, nem mesék után eladott hír.* 2) Véletlenül, esetleg, történetesen.

TÖRTÉNETIRÁS, (történet-írás) ösz. fn. Szellemi foglalkodás, midőn valaki bizonyos történeteket, illetőleg történelmet írásba foglalt. Használják *történetírat* he-lyett is.

TÖRTÉNETIRAT, (történet-irat) ösz. fn. Irat, melynek tárgyát és tartalmát történeti események, változások teszik, megírt történelem.

TÖRTÉNETIRÓ, (történet-író) ösz. fn. Ki az emberi nemre vagy egyes népekre, illetőleg országokra vonatkozó történeteket, vagyis azok történelmét leírja, e szónak legszélesebb értelmében.

TÖRTÉNETISME, (történet-isme) ösz. fn. Bizonyos történeti események, alakulások tudalma.

TÖRTÉNETKE, (tört-énet-ke) Kics. fn. tt. *történetké-t.* Kisserü, csekély tárgyú, rövid történeti esemény.⁸

TÖRTÉNETKÖNYV, (történet-könyv) ösz. fn. Könyv, melyben bizonyos történetek följegyzvék, vagy mely bizonyos korszaknak, országnak, népnek stb. történelmét foglalja magában.

TÖRTÉNETRAJZ, (történet-rajz) ösz. fn. L. **TÖRTÉNETIRAT**, **TÖRTÉNETTAN.**

TÖRTÉNETSZERÉNTI, (történet-szerénti) ösz. mn. 1) A való történethez híven előadott. 2) L. **TÖRTÉNETÉS.**

TÖRTÉNETTAN, (történet-tan) ösz. fn. Történetek ismerete, tudása; továbbá oly könyv, mely ezen ismeretekre oktat.

TÖRTÉNETTANI, (történet-tani) ösz. mn. Történettana vonatkozó, azt illető. *Történettani olvasások, előadások, vizsgálatok.*

TÖRTÉNETTUDOMÁNY, (történet-tudomány) ösz. fn. Azon ismeretek rendszere, melyeknek tárgyát általán az emberi nemre vonatkozó történetek teszik.

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI, (történet-tudományi) ösz. mn. Történettudományra vonatkozó; azt illető. Történettudománnyal vagy tudományokkal foglalkodó. *Történettudományi társulat.*

TÖRTÉNETTUDÓS, (történet-tudós) ösz. fn. Tudós, ki a történeti eseményekről alapos, és rendszeres ismereteket szerzett.

TÖRTÉNETVIZSGÁLÓ, (történet-vizsgáló) ösz. mn. és fn. I. **TÖRTÉNETBUVÁR.**

TÖRTÉNHETIK (történ-hetik) lehető k. m. *történhet-étt.* Csak harmadik személyi ragot vesz fel. Lehetséges, hogy megtörténjék, megeshetik. *Ami egy emberen megtörténhetett, rajtam is megeshetik.* (Pázmán. Kal. 100. l.)

TÖRTÉNHETŐ, (történ-het-ő) mn. tt. *történhet-őt-t.* Ami lehetséges, ami megeshetik. *Minden történhető esetre elkészülni.*

TÖRTÉNHETŐLEG, (történ-het-ő-leg) ih. Azon föltevással, hogy valami megtörténhetik.

TÖRTÉNHETŐSÉG, (történhet-ő-ség) fn. tt. *történhetőség-ét*, harm. szr. —*e.* Előre képzelt, föltett, gondolt lehetősége valaminek; máskép: *eshetőség.*

TÖRTÉNIK, (történ-ik) k. m. *történ-t.* Csak harmadik személyben viszonyítható: *történnek, történek, történelnek, történt, történtek* stb. 1) A természet mindenségében, akár annak törvényeinél fogva, és szükségképen, akár pedig a szellemi lények működése, illetőleg a szabad emberi akarat által bizonyos esemény, tünemény, változás, cselekvés valóssággal létre jön. *A föld kerektségén korszakonként több*

változás történik. *Jelek történnék az égen és földön A mohácsi veszedelem 1526. évi aug. 29-én történt. Nagy csoda történt. Az már régen, több század előtt történéhetett. Ami megtörtént, nem tehetünk róla. Sok történiék addig. Tudod-e mi történt nálunk? Mi történiék itt? azaz, mit miveltek, mit tesztek? Ez jól történt. Többé ez ne történiék, ezt többé ne tedd. Ami részemről történiék, megteszem. Négy fal, négy szem közt sok történiék. (Km.) 2) Különösen, ami saját akaratumk befolyása nélkül jön létre, s ránk nézve közreműködésünkön kívül adja magát elé. Véletlenül, akaratum ellen, tudtomon kívül történt. Akármí történiék rajtam, nem bánom. Az rajtad is megtörténiék. Ez velem soha sem történt. Néha az is történiék. Ez értelemben más-kép: megesik.*

Eredeti jelentését csak gyanítani lehet. A részekre daraboló tör igével vagy töről, törzsöl (= dörzsöl) igék tör gyökével csak úgy rokonítható, ha azt vesszük alapul, hogy a dolgok s általán a világ folyása surlódásokkal, sőt rombolásokkal van összekötve. Vagy amennyiben a történet oly változatokat, s tümenényeket jelent, melyek telnek, múlnak, az idő fogalmát, illetőleg ürét mintegy betöltik azt vélhetnők, hogy gyöke eredetileg azon *töl v. tel*, melyből *tölt, telik* stb. származnak. Erre mutatnak az ily kifejezések: *kitelik tőle*, azaz, részéről megtörténiék; *sok idő tölt bele*, sok történt addig; *beteljesedett rajta a jövendőlés*, vagyis, megtörtént. E szerint *történiék* rokonhangese-rével (=r) e helyett volna: *tölténiék*, mint a *botlik*-ből származott az *l*-nek *r*-re változtával *botorkál, botránkózik*. Jelen elemzést valószínűvé teszi azon körülmény is, hogy az *en an* igeképző szabály szerint az illető gyök alapfogalmának létrejövését, vagyis megtörténését fejezi ki. pl. *zörren, dörren, szökken, tüszszen, hortyan, horkan, fogan v. foganik* stb.; az előbbieik közül is „zörren, dörren, szökken“ könnyen felveszik az *ik* végzetet: *zörrenik, dörrenik, szökkenik*; tehát hasonlat szerint a *tölt* törzsből lett: *töllen-ik*. s megnyujtva: *tölténiék*, mint a régies *kev*-ből lett *keván kíván*, s a *bocsánat* elavult törzse *bocsán*.

A mongol nyelv után még egy véleményt köz-káztatunk. Mint *törlejt* és *törvény* szónál is elejőn, a mongol *törö-* igetörzs átható jelentésében am. szülni szülemzeni, világra hozni, eléállítani (Schmidtnél: *gebären, zur Welt bringen*; etwas hervorbringen, erzeugen; *Jülnél*: „schaffen“ is); tehát ezen *törö* igéből, melynek szenvedő formája a mongolban *törö-kü*, fejlődhetett ki a magyar *történiék* a német *wird erzeugt, wird hervorgebracht, ereignet sich* jelentésében.

TÖRTÉNT, (történ-t) mn. tt. *történt-et*. Ami valóban létre jött, nem képzelt, nem költött. *Történt dolgot, nem mesét mondok*. V. ö. **TÖRTÉNIK**.

TÖRTET, (tör-tet) önh. m. *törtet-tem*, —*tél*, —*étt*. par. *törtess*. Játatlan helyen utat törve halad, nagy nehezen halad előre. *Bozótos, göröngyös, tövises helyen áttörtetni*. Jó négy lovon alig bírtam a bokrokon keresztül törtetni. Alakra nézve ugyan mivelhető, de

mondatban önhatólag áll, valamint *baktat, vágat*, *lúktet*.

TÖRTETÉS, (tör-tet-és) fn. tt. *törtetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Úttörés járatlan helyen vagy helyeken, előre nehezen hatolás. V. ö. **TÖRTET**.

TÖRTIRÁS, v. —**IRAT**, (tört-írás v. —irat) ösz. fn. Szögletes betűkből álló régi németes írás V. ö. **IRÁS**.

TÖRTÖLY, fn. tt. *törtöly-t*, tb. —*ök*. L. **GERLICZE**. Eléjőn Sándor Istvánnál. A latin *turtur* v. német *Turtel* (—*Taube*) után módosult.

TÖRTÖZTET, hibás tájéjtés, helyesen l. **TÜRTÖZTET**.

TÖRTSZÁM, (tört-szám) ösz. fn. A számtanban törtszámnak nevezik, mely valamely egésznek részét jelenti, s a közönséges törtszám két sor számjegygyel jelöltetik: az egyik (az alsó) *nevező, résznevező* (denominator) azt mutatja, hány részre van felosztva az egész, a másik *számláló, részszámláló*, (numerator) azt jelenti, hány ily rész vétetik az egészből, pl. az osztrák értékű forintnak $\frac{3}{4}$ része = 75 kr. *Közönséges, tízes törtszámok. Egnemű, különemű törtszámok*.

TÖRTTEJ, (tört-tej) ösz. fn. Savójától megtisztított s tejföllel föleresztett aluttej. Erdélyi szó.

TÖRÜL; **TÖRÜLKÖZIK** stb. tájzokási kiejtés; helyesebben lásd **TÖRÖL**; **TÖRÖLKÖZIK**, stb.

TÖRVADÁSZAT, (tör-vadászat) ösz. fn. Vadászat neme, midőn az illető vadakat törrel fogják. V. ö. **TÖR**.

TÖRVAS, (tör-vas) ösz. fn. A tör nevű kelepcezőnek a vasa. Maga a vashól való egész tör is. L. **TÖR**. 2).

TÖRVEBAB, (tör-ve-bab) ösz. fn. Étel neme, midőn a megfőzött babot apró likacsú edényen általnyomkodják, mely esetben az a héjától megtisztul. A hasonlóan általsziirt borsó neve: *törveborsó*, és a len-csésje: *törvelencse*. E szókban a „törve“ szó a mult részesülője helyet áll s am. *töröttbab, töröttborsó, töröttlencse*, mintha volna: *törve levő bab* stb.

TÖRVEBORSÓ, l. **TÖRVEBAB**. alatt.

TÖRVELENCSE, l. **TÖRVEBAB**. alatt.

TÖRVÉNY, fn. tt. *törvény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Széles ért. megállapított, határozott, állandó mód, szer, rend, sinormérték, mely szerint a dolgoknak szükségképen történiök, folyniök, egymáshoz viszonylaniök kell. A természetben minden bizonyos törvények szerint történiök, fejlődik, változik. képződik stb. A testek mozgásának, vonzó, vagy visszatartó erejének törvényei. A nehezkező törvényei. 2) Azon erkölcsi szükségén alapuló mód, rend, szabály, mely a szabad emberi cselekvények, működések, művek végrehajtási szerét, rendét, csinját meghatározza, szabályozza. *Valamit törvényül tűzni ki magának. A költészettan törvényei ellen véteni. A barátság, a vendégszeretet törvényét megsérteni. Az udvariság törvényei ellen cselekedni*. 3) Szorosb és szokott ért. erkölcsi kényszer illetőleg belsugalat, vagy kül ha-

talmú felsőség által hozott rendelet, mely a szabad akaratlan és okos észszel bíró embert kötelezi, hogy valamit tegyen; azaz, valamit parancsol, vagy tilt, egyszerűen annak általhágóját büntetéssel fenyíti. *Természeti törvény*, (lex naturalis, mai elnevezéssel másképp: *természeti jog, észjog, jus naturale*), mely az észnek általános belátásán, s a lelkiismeret sugallásán alapúl. *Hozott v. szerzett v. tevőleges törvény* (lex positiva, jus positivum), melyet valamely felsőség ad ki, mint kinek joga van az alattvalók cselekvését bizonyos köz célra irányozni; ez sajátlag egy szóval: *törvény* t. i. tevőleges jog. Ez ismét *isteni* vagy *emberi*, amint Istentől (a Szentírásban) vagy embertől származik. *Mózes törvénye*, melyet a zsidók számára Mózes írt, másképp: *ó törvény*, különböztetésül a Krisztus által szerzett *új törvény*-től. Továbbá: *egyházi törvény*, mely az egyház által parancsolt, vagy tiltott dolgokra vonatkozik. *Polgári törvény*, mely a polgári állam, és társadalom célját, boldogságát illeti. *Parancsoló vagy tiltó törvény*. *Írott törvény*, ellentéte: *szokástörvény* vagy *szokásos törvény*, mely irva nincs, de köz szokás és gyakorlat által kötelező erejűvé lett. *Törvényt hozni, szabni, adni*. *Törvényt megtartani, teljesíteni*. *Törvényt szegni, általhágni*. *Törvény szerént vagy ellene tenni valamit*. A régi törvényeket eltörölni. *Szigorú törvények*. *Célirányos, jó, bölcs törvények*. *Nem mindig tollal, gyakorta fegyverrel is írják a törvényt*. (Km.). *Törvénynek viasz az orra*. (Km.). *Sok törvény, sok vétek, v. hol sok a törvény, szaporodik a bűn, v. sok törvény sok örvény*. (Km.). *Szükség törvényt bont v. ront v. szeg*. (Km.). *Nincs a szükségnek szabott törvénye*. (Km.). *Törvény az, amit szívem parancsol*. (Km.). *Legjobb törvény legrosszabb erkölcsökből származik*. (Km.). 4) Mint gyűnév jelenti az egymással öszvefüggő törvények egészét, öszvegét pl. különböző népek, államok szerént: *magyar törvény; német, osztrák birodalmi törvény; egyes tárgyakra vonatkozólag: sajtótörvény, házassági törvény* stb. 5) A legújabb időkig kevesebb szabatosan, de közszokás szerént e szóval fejezték ki azon fogalmat is, melynek latinul *jus* németül *Recht* felel meg, s melyet már ma *jog*-nak mondunk. S 'törvény' mai értelemben am. szerzett v. tevőleges jog. 6) Peres igazság- v. jogszolgáltatás. Innen e sajátágos kifejezések: *törvénybe idézni* am. perbe idézni, hogy ítéletet kapjon, *törvényt szolgáltatni*, azaz, jogot, igazságot; *törvényt állani*, a bíró előtt felelősséggel tartozni, felelőségre vonatni. *Törvényben tagadás jó*. (Km.). *Törvényben nem jó a hamarság*. (Km.). *Törvényt látni*, ítéletet hozni; *törvény utja*, bíró előtti perlekedés; *törvényt ülni*, bizonyos ügyben bíraskodni stb. A régiéknél gyakran *tervény* (mely szervény-hez közelebb áll): „Thi kegyelmetek ne adjon olyan tervént reá.“ (Levél 1540-ből. R. M. Nyelvemlékek. II. K. Vegyes tárgy. 37. l.). „Hogy the kegyelmed kifél én nekem thervént thethethne“ (tétetne. Egyezséglevelél, mely köttetett Werbewczi előtt 1523-ban. Ugyanott 18. l.). De jön elé *törvény* is. „Az törvé-

nyek (irva: thewrvenyek) és régi szokások és az egész községnek és község javának ellene hogy semmith nem cselekedőnk.“ (Ugyanott 32. l.) „Törvényenél imádom (=védem) magamat“ (Levél 1558-ból (Szalay Ág. 400. m. l.). Sajátságos jelentését találjuk a Müncheni codexben: *törvénytörés* (adulterium, 47. l.) *törvénytörés* (ugyanaz, 97. l.), *törvénytörő* (adultera, 49. l.), *törvényt ne törj* (non adulterabis, 56. l.). Mint látjuk, a fordító különösen szeméremkerölcsi vagy házasságviszonyi törvényt értett a 'törvény' szó alatt.

Ha e szónak eredeti jelentését a magyarból nyomozzuk, többféle véleményen találkozzunk. Némelyek úgy elemzik hogy gyöke a *tör* (frangit) ige, s törvénynek azért mondatik, hogy az akaratot, illetőleg emberi szabadságot megtöri, korlátozza, az áthágást megtorolja. Sándor István szerént a törvény hajdan csakugyan jelentett törést, honnan *szertörvény* vagy *szertörés* am. legis ruptio, delictum, crimen. De ugyanezen szóból kitűnik, hogy a *szert* hajdan annyit is tett, mint *lex*, továbbá, mint *constitutio regni*, államszer, mely értékenyben Béla Névtelen Jegyzőjénél fordul elé. Azt is vélhetnők továbbá, hogy mivel a 'szer' v. 'ször' szó hasonlítású a 'sor' és rend szóval, mely alatt közrendet vagy országos államrendet is értünk, ennek pedig lényegét a törvények teszik: innen ide mellékeljük azon véleményünket is, hogy a *törvény* némi hangserével (*t=sz*) am. *szervény* v. *szörvény*, ami t. i. a cselekvények szerént, módját meghatározza. Innen a régiéknél az ugyanazon tőszóból eredett 'szerzés' csakugyan azt jelentette, amit a 'törvény' szó. V. ö. SZERZÉS. Azonban ha más, többé kevésbé rokon nyelvekből, hasonlított hasonlítjuk össze, úgy találjuk, hogy a 'törvény' szó törzshangokban egyezik némely keleti nyelvekben divatos, hasonlítású szókkal pl. a mongol és kalmukban *türü* (Kowalewski szerént am. loi, ordonnance, loi fondamentale, loi naturelle, principe, regle; usage, methode; gouvernement, administration; regence; Jülg szerént: Gesetz, Grundgesetz, Verordnung; figyelemre méltó, hogy a mongolban ugyanazon ige törzs azt teszi: szülni, szülemzeni, elállítani, szerezni. V. ö. TÖRLEJT. A mandsuban *doro* (Gabelentz szerént am. Regel, Ordnung, Sitte stb.); a törökben *töre* (Zenker szerént am. loi, coutume, usage; le code de Dsingiskhan); az újgurban Vámbéry szerént: *törü*; a persában *tóra*, (v. *tore*? Vullers szerént am. consuetudo, mos, institutum, lex; nomen codicis legum a Csengizkán editi); a héberben *thórah* (Simon, Eichorn és Winer szerént am. institutio et humana et divina; mos, consuetudo; melyet némelyek a *járah* törzsoktól [=jecit; posuit, collocavit stb.] mások közvetlenül a *thór* névtől [=ordo] vagy közvetve a *thür* törzsoktól [=circuivit] származtatnak); sinai nyelven: *tað* stb. A 'törvény' szóban a 'vény' képző egészen magyar.

TÖRVÉNYADÓ, (törvény-adó) ösz. fn. Szokottabban I. TÖRVÉNYHOZÓ.

TÖRVÉNYALKOTÁS, (törvény-alkotás) lásd **TÖRVÉNYHOZÁS**.

TÖRVÉNYALKOTÓ, (törvény-alkotó) l. **TÖRVÉNYHOZÓ**.

TÖRVÉNYBELI, (törvény-beli) ösz. mn. Törvényben létező, törvényben foglalt; törvényen alapuló. *Törvénybeli határozat. Törvénybeli jog, köteleesség.*

TÖRVÉNYBIRÓ, (törvény-bíró) ösz. fn. A falusi tanácsban az ügynevezett öregbíró után rangra második személy.

TÖRVÉNYBONTÁS, (törvény-bontás) l. **TÖRVÉNSZEGÉS**.

TÖRVÉNYBONTÓ, (törvény-bontó) l. **TÖRVÉNSZEGŐ**.

TÖRVÉNYCSAVARÁS, (törvény-csavarás) ösz. fn. Midőn valaki a törvény valódi s egyenes értelmét, bizonyos ügyre nézve kedvezőleg, mesterségesen, álokoskodásokkal félre magyarázza.

TÖRVÉNYCSAVARÓ, (törvény-csavaró) ösz. mn. és fn. Személy illetőleg ügyvéd, ki törvénycsavarást gyakorol. V. ö. **TÖRVÉNYCSAVARÁS**.

TÖRVÉNYCZIKK, (törvény-czikk) ösz. fn. Egyes, különös tárgyról, pl. az adóról, községi, bírósági szervezetről, perrendtartásról, csődről, vadászatról stb. szóló törvényhozási intézkedés; melyek ugyanazon évben folyó számokkal szoktak megjelölni: I-ső, II-ik, III-ik stb. törvényczikk. A némethoni váltótörvény szakok (§§-ok) helyett is czikkekből áll.

TÖRVÉNYELLENES, v. — **ELLENI**, (törvény-ellenes v. — elleni) ösz. mn. Ami a törvény által kimondott rendelettel összeütközik; vétkes, büntetés, kihágó. *Törvényellenes eljárás, erőszak, követelés.*

TÖRVÉNYENGEDÉLY, (törvény-engedély) ösz. fn. Amit a törvény bizonyos kivételkép, kedvezés gyanánt megenged, szabadon gyakorolni hagy.

TÖRVÉNYÉS, (törvény-és) mn. tt. *törvényés-t*, v. — *et*, tb. — *ek*. Ami bizonyos törvényvel meg egyezik, vagy azon alapszik, vagy abból foly. *Törvényes örökség, kereset, követelés. Törvényes idézés, vizsgálat, büntetés. Törvényes házasság.* Máskép: *törvény-szerű*. Néha am. a törvényekben jártas, vagy bizonyos törvényhatósághoz tartozó. *Törvényes ember. Törvényes személy elöit letenni az esküt.* V. ö. **JOGOS**.

TÖRVÉNYÉSEN, (törvény-és-en) ih. A törvény által szabott rendelettel egyezőleg. V. ö. **JOGOSAN**.

TÖRVÉNYÉSÍT, **TÖRVÉNYÉSIT**, (törvény-és-it) áth. m. *törvényesít-ett*, par. — *s*, htn. — *ni*, v. — *ni*. Törvényessé tesz; a törvények által meghatározott jogokban részesít. *Gyermekek törvényesítése utólagos házasság által.*

TÖRVÉNYESÍTÉS, **TÖRVÉNYESÍTÉS**, (törvény-és-it-és) fn. tt. *törvényesítés-t*, tb. — *ek*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, mely által valamit törvényesítenek.

TÖRVÉNYÉSSÉG, (törvény-és-ség) fn. tt. *törvényesség-ét*, harm. szr. — *e*. Törvényes állapot vagy tulajdonság; törvényyszerűség.

AKAD, MAGY SZÓTÁR, VI. KÖT.

TÖRVÉNYETLEN, (törvény-etlen) mn. tt. *törvényetlen-t*, tb. — *ek*. Törvény nélkül levő; ami törvények alá nincs vetve; független, szabad, *Törvényetlen vad népek*. Különbözik tőle: *törvénytelen*, vagyis, bizonyos törvényekkel ellenkező, azokon nem alapuló, jogtalan, igazságtalan. T. i. a *telen* és *etlen*, *talán* és *atlan* némely szókban a szokás értelményi különbséget állapított meg, pl. *szemetlen* és *szemtelen*, *gondatlan* és *gondtalan*, *ügyetlen* és *ügytelen* stb.

TÖRVÉNYETLENSÉG, (törvény-et-len-ség) fn. tt. *törvényetlenség-ét*, harm. szr. — *e*. Törvény nélküli állapot vagy tulajdonság. Különbözik tőle *törvénytelenség*.

TÖRVÉNYFA, (törvény-fa) l. **AKASZTÓFA**; és v. ö. **BITÓFA**. Ama szóról Káldi Innep. Préd. 305. l. így ír: „Talán azért neveztek a magyarok *törvényfának*, minthogy törvény és igazság szolgálta- tik rajta.“

TÖRVÉNYFOLYAM v. — **FOLYÁS** (törvény-folyam v. — folyás) ösz. fn. A fölvetett kereseti ügynek bizonyos törvényhatóságok előtt folytonos tárgyalása.

TÖRVÉNYGYAKORLÓ v. — **GYAKORNOK**, (törvény-gyakorló v. — gyakornok) l. **JOGGYAKORNOK**.

TÖRVÉNYGYÜJTEMÉNY, (törvény-gyűjtemény) l. **TÖRVÉNYTÁR**.

TÖRVÉNYHALASZTÁS, (törvény-halasztás) l. **TÖRVÉNSZÜNET**.

TÖRVÉNYHATÓSÁG, (törvény-hatóság) ösz. fn. Szoros ért. köz ügyek elintézésével foglalkodó hatóság.

TÖRVÉNYHÁZ, (törvény-ház) ösz. fn. Köz épület, melyben az illető bírák öszvegyülni, s az ügyeket tárgyalni szokták.

TÖRVÉNYHELY, (törvény-hely) ösz. fn. Valamely törvényszék helye, törvényszéki hely.

TÖRVÉNYHOZÁS, (törvény-hozás) ösz. fn. 1) Felsőbb hatatomnak rendelkező működése, melynel fogva törvényeket alkot. 3) Mint személyre vonatkozó, illetőleg mint gyűnév jelenti magát a törvényhozót vagyis a törvényhozásban részvevő személyeket, testületeket.

TÖRVÉNYHOZÁSI, ösz. mn. Törvényhozásra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Törvényhozási jog.*

TÖRVÉNYHOZÓ, (törvény-hozó) ösz. mn. és fn. Aki bizonyos törvényeket hoz. *Törvényhozó test v. testület. Törvényhozó hatalom, országgyűlés.*

TÖRVÉNYHOZÓI, (törvény-hozói) ösz. mn. Törvényhozóra vonatkozó, azt illető. *Törvényhozói képesség, készség, bölcsesség.*

TÖRVÉNYI, (törvény-i) mn. tt. *törvényi-t*, tb. — *ek*. Törvényt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó.

TÖRVÉNYINAS, (törvény-inas) l. **TÖRVÉNSZOLGA**.

TÖRVÉNYJAVASLAT, (törvény-javaslat) ösz. fn. Az illető törvényhozó testület, vagy fejed-

lem elé terjesztett javaslat, mely bizonyos új törvénytervet foglal magában.

TÖRVÉNYKAR, (törvény-kar) ösz. fn. Az egyetemekenél, vagy más főtanodáknál azon tanárok testülete, kik különösen a törvényi szakhoz tartozó tudományokat adják elé, törvénytudományi, vagy általánosabb értelemben: jogtudományi kar,

TÖRVÉNYKÉDÉS; **TÖRVÉNYKÉDÉSI**, stb. 1. **TÖRVÉNYKÉZÉS**, **TÖRVÉNYKÉZÉSI**.

TÖRVÉNYKÉZÉS, (törvény-kéz-és) fn. tt. *törvénykezés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Biróság előtti pörlekedés, pörös eljárás.

TÖRVÉNYKÉZÉSI, (törvény-kéz-és-i) mn. tt. *törvénykezési-t*, tb. — *ék*. Törvénykezést illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Törvénykezési eljárás, rendtartás, szabályzat. Törvénykezési hivatalnok, tisztviselő.*

TÖRVÉNYKÉZIK, (törvény-kéz-ik) k. m. *törvénykéz-tem*, — *tél*, — *étt*. Peres ügyét bizonyos bíróság előtt folytatja.

TÖRVÉNYKIBOCSÁTÁS, (törvény-ki-bocsátás) ösz. fn. Törvényül szolgáló rendeletnek, intézkedésnek formaszertü fölkészítése, pl. a szükséges bevezetéssel, aláírással stb.

TÖRVÉNYKIHIRDETÉS, (törvény-ki-hirdetés) ösz. fn. A törvénynek akár az illető (törvényhozói, törvényhatósági stb.) gyülekezetekben, akár hivatalos hírlapok útján közzététele.

TÖRVÉNYKIVÜLI, (törvény-kivüli) ösz. mn. Törvény által kijelölt határok közé nem tartozó, nem kötelező.

TÖRVÉNYKIVÜLISÉG, (törvény-kivüliség) ösz. fn. Valamely ügynek törvénykivüli állapota vagy tulajdonsága. V. ö. **TÖRVÉNYKIVÜLI**.

TÖRVÉNYKÖNYV, (törvény-könyv) ösz. fn. Könyv, mely bizonyos nemű törvényeket rendszerezsen szerkesztve foglal magában. (Codex legis, Gesetzbuch). *Polgári, katonai, egyházi, büntető, kereskedelmi, váltótörvénykönyv. Osztrák általános polgári törvénykönyv. Verbóczy Hármastörvénykönyve. Napoleon törvénykönyve. (Code Napoleon) A (francia) öt törvénykönyv. (Die fünf [französischen] Gesetzbücher, Les cinq codes).* Ily értelemben különbözik tőle: *törvénygyűjtemény* v. *törvénytár*; azonban a közéletben gyakran e helyett is 'törvénykönyv' szót használunk. V. ö. **TÖRVÉNYTÁR**.

TÖRVÉNYLÁTÁS, (törvény-látás) ösz. fn. Itélthozás, törvényes ítélet kimondása; jogszolgáltatás.

TÖRVÉNYLÁTATLAN, (törvény-látatlan) ösz. mn. és ih. A nélkül, hogy jogszolgáltatással, vagy ítéletkimondással ellátott volna.

TÖRVÉNYLEVÉL, (törvény-levél) ösz. fn. Iromány, oklevél, melyben a törvényhozó felsőség bizonyos törvényt szentesít, s kihirdet; máskép: *végzemény* (decretum). *Magyar királyok törvénylevelei. (végzeményei).*

TÖRVÉNYMAGYARÁZAT, (törvény-magyarázat) ösz. fn. A homályos értelmű törvénynek szabályszerű megfejtése.

TÖRVÉNYNAP, (törvény-nap) ösz. fn. Nap melyen az illető bíróság bizonyos ügyet tárgyalásra fölvesz.

TÖRVÉNYNÉLKÜLI, (törvény-nélküli) ösz. mn. L. **TÖRVÉNYETLEN**.

TÖRVÉNYOLDÁS, (törvény-oldás) ösz. fn. Valamely törvénynek szigorú alkalmazása alóli fölmentés, pl. hogy két személy a vérségi vagy sógorági tiltott ízekben házasságra léphessen.

TÖRVÉNYORVOSLAT, (törvény-orvoslat) ösz. fn. 1. **PÉRORVOSLAT**.

TÖRVÉNYRONTÁS, (törvény-rontás) ösz. fn. Valamely cselekvényben az illető törvénynek mellőzése, semmiben vétele.

TÖRVÉNYRONTÓ, (törvény-rontó) ösz. mn. és fn. Aki valamely cselekvényében a törvényt mellőzi, semmiben sem veszi.

TÖRVÉNYSÉRELEM v. — **SÉRTÉS** (törvény-sérelem v. — sértés) 1. **TÖRVÉNYRONTÁS**; és **TÖRVÉNYSZEGÉS**.

TÖRVÉNYSÉRTŐ, (törvény-sértő) 1. **TÖRVÉNYRONTÓ**; és **TÖRVÉNYSZEGŐ**.

TÖRVÉNYSZABTA, (törvény-szabta) ösz. melléknévi részesülő. A törvény által szabott, rendelt, törvénytörő. *Törvénytörés eljárás. Törvénytörés módja.*

TÖRVÉNYSZAK, (törvény-szak) ösz. fn. 1) A régiebb törvénykezésben az évek bizonyos részei, melyekben a bírák rendszeresen működtek. V. ö. **TÖRVÉNYSZÜNET**. 2) Valmely törvénynek egyes része, idegen szóval: *paragraphus*.

TÖRVÉNYSZEGÉS, (törvény-szegés) ösz. fn. Általán cselekvés, mely által valaki a törvény által kiszabott köteleéseket megsérti.

TÖRVÉNYSZEGŐ, (törvény-szegő) ösz. mn. és fn. Törvény ellen cselekvő.

TÖRVÉNYSZÉK, (törvény-szék) ösz. fn. Átv. 1) Az öszveült bírák tanácsa, midőn bizonyos perügyben ítéletet hoznak. *Törvénytörést ülni, tartani. A törvénytörés három évi fogságra ítélte.* 2) Törvényhatóság, mint bírói testület. *Városi, megyei törvénytörés. Első bíróságu v. első folyamadásu törvénytörés. Főtörvénytörés (most királyi ítélő tábla). Legfőbbtörvénytörés (most Kúria). Büntető, polgári törvénytörés tagjai, ülnökei.*

TÖRVÉNYSZÉKI, (törvény-széki) ösz. mn. Törvénytöréshez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Törvénytöréségi tag. Törvénytöréségi elnök, tanácsos, jegyző, írnok, igtató, kiadó, hivatalnok, szolgál. Törvénytöréségi eljárás, határozat, végzés, ítélet.*

TÖRVÉNYSZEMÉLY, (törvény-személy) ösz. fn. Bírói személy.

TÖRVÉNYSZERÉNTI, (törvény-szerénti) lásd **TÖRVÉNYSZERŰ**.

TÖRVÉNYSZERÉS, (törvény-szerés) 1. **TÖRVÉNYSZERŰ**.

TÖRVÉNYSZERŰ, v. — **SZERŰ**, (törvénytörés) ösz. mn. A törvénytörés, vagy törvénytörés

lemével, czéljával, rendeletével egyező. *Törvénytelen bírói eljárás. Törvénytelen követelés.*

TÖRVÉNYSZERŰSÉG, vagy —SZERŰSÉG, (törvény-szerűség) ösz. fn. A szabad emberi cselekvény állapota, vagy tulajdonsága, melynél fogva az illető törvényt elgyezik.

TÖRVÉNYSZERŰTLEN, (törvény-szerűtlen) ösz. mn. A törvény szellemével, czéljával, rendeletével nem egyező, nem törvénytelen. Némileg szelidebb kifejezés mint 'törvénytelen.'

TÖRVÉNYSZERŰTLENSÉG, (törvény-szerűtlenesség) ösz. fn. Valamely cselekvénynek a törvénytől össze nem egyezése.

TÖRVÉNYSZERZÉS, (törvény-szerzés) ösz. fn. A főhatalomnak azon cselekvése, midőn törvényeket alkot, törvényhozás. Régi nyelvemlékek magát a 'szerzés' szót 'törvény' jelentésben is használják.

TÖRVÉNYSZERZŐ, (törvény-szerző) ösz. fn. Személy ki felsőségi hatalmánál fogva az illető tisztségnek, országnak, államnak, egyháznak stb. törvényeket hoz, szab, alapít.

TÖRVÉNYSZOKÁS, (törvény-szokás) ösz. fn. A polgároknak egymáshoz nemely viszonyaiban nem valamely írott vagyis hozott törvény, hanem csak a népnek jogérzete által megállapított jogelv, melyre a bírák gyakran ítéletekben is, kivált a régi peres eljárásokban, mint olyanra hivatkoztak.

TÖRVÉNYSZOLGA, (törvény-szolga) ösz. fn. A törvényt, törvényhatóság mellett szolgálai kötelezettségeket végző személy, törvénytudó szolga.

TÖRVÉNYSZOLGÁLTATÁS, (törvény-szolgalátás) ösz. fn. Törvényhatóság működés, midőn az illető bíróság az elébe terjesztett ügyeket vizsgálat alá veszi s azokban ítéletet hoz.

TÖRVÉNYSZORÍTÁS, v. —SZORÍTÁS, (törvény-szorítás) ösz. fn. Kényszerítés, melynél fogva valaki bizonyos törvényhatóság parancsának, rendeletének engedelmeskedni kénytelen, pl. hogy a rendelt napra a törvényt elött megjelenjen, hogy esküt tegyen le stb.

TÖRVÉNYSZÜNET, (törvény-szünet) ösz. fn. Időköz, melyen régebben valamely törvénytudó hivatalos üléseket nem tartott s ügyeket nem tárgyalt. (Juristitium). Ilyenek voltak rendszerént az aratási, szüreti, farsang utolsó napjaira és a sátorünnepre eső törvénytudó szünetek, rendkívüliek az országgyűlések és nemesi fölkelés alkalmával használt törvénytudó szünetek. Mai korban csak a vasárnapok és a latin keresztény szertartás ünnepei vétetnek ki a rendszerenti bírások alól.

TÖRVÉNYTÁBLA, (törvény-tábla) ösz. fn. Tábla, melyre hajdan a törvényeket írni, illetőleg véteni szokták. *Mózes törvénytáblái,* melyekre a tíz parancsot jegyezte. *A régi rómaiak tizenkét törvénytáblája.*

TÖRVÉNYTANULTSÁG, (törvény-tanultság) ösz. fn. Jártasság a törvények ismeretében.

TÖRVÉNYTÁR, (törvény-tár) ösz. fn. Különböző törvények gyűjteménye, mely több nemű, akár külön-külön rendszerben alkotott, akár az élet előforduló szükségéhez képest időnként vegyesen hozott törvényeket foglal magában (Corpus juris) s ebben különbözik a *törvénykönyv*-től. V. ö. **TÖRVÉNYKÖNYV.**

TÖRVÉNYTELEN, (törvény-telen) mn. tt. *törvénytelen-t,* tb. —*ék* 1) Bizonyos törvény rendeletével ellentétes; igazságtalan. *Törvénytelen tett, követelés, birtoklás, szerzemény.* 2) Oly szüléktől származott, kik törvényes házasság által nem voltak öszveköteve; köznépiesen: *fattyú, korcs.*

TÖRVÉNYTELENKÉDÉS, (törvény-telen-kedés) fn. tt. *törvénytelenkédés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e.* Törvények ellen elkövetett gyakori vagy folytonos cselekvés, különösen, mely mások jogainak sértésével jár.

TÖRVÉNYTELENKÉDIK, (törvény-telenkéd-ik) k. m. *törvénytelenkéd-tem,* —*tél,* —*étt.* Bizonyos törvények gyakori vagy folytonos megszegése által mások jogait sértetgeti.

TÖRVÉNYTELENÜL, (törvény-telen-ül) ih. Bizonyos törvényeket sértve, áthágva; jogtalan módon, igazságtalanul.

TÖRVÉNYTERÉM, (törvény-terém) ösz. fn. Terem, melyben valamely bíróság hivatalos eljárását végezni szokta.

TÖRVÉNYTÉTEL, (törvény-tétel) ösz. fn. A bíróságnak, törvénytudóknak hivatalos eljárása, midőn törvényt szolgáltat. *A törvénytétellel nem kell igen sietni.* (Km.).

TÖRVÉNYTEVŐ, (törvény-tevő) ösz. mn. és fn. Aki törvényt szolgáltat, törvényt ül, törvényt mond, bizonyos ügyben ítél. *Törvénytevő bírák.*

TÖRVÉNYTUDÁS, (törvény-tudás) ösz. fn. Jártasság a törvények ismeretében, törvényismerés.

TÖRVÉNYTUDÓ, (törvény-tudó) ösz. mn. és fn. Aki bizonyos törvényekben jártas, azok szellemét, czélját ismeri, érti.

TÖRVÉNYTUDOMÁNY, (törvény-tudomány) ösz. fn. A törvényeknek bizonyos elveken alapuló rendszere, és ösmérete.

TÖRVÉNYTUDOMÁNYI, (törvény-tudományi) ösz. mn. Törvénytudományt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Törvénytudományi kérdések, vitatkozások, munkák. A magyar tud. Akadémia törvénytudományi osztálya.*

TÖRVÉNYTUDOR, (törvény-tudor) l. **JOGTUDOR.**

TÖRVÉNYTUDÓS, (törvény-tudós) ösz. fn. A törvényekről tudományos, rendszeres ismeretekkel bíró személy.

TÖRVÉNYZÁR, (törvény-zár) l. **ZÁRLAT.**

TÖRVETÉS, (tör-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaminek, vagy átv. ért. valakinek tört hánynak.

TÖRVETŐ, (tör-vető) ösz. mn. és fn. Vadász, vagy más személy, ki bizonyos vadak fogására törvet rak le.

TÖRZS, (tör-zs) fn. tt. *törzset*. 1) **TÖRZSÖK**.
2) A katonai rendszerben mint gyűnév valamely hadseregnek vagy seregosztálynak felsőbb parancsnokló tisztsége; innen az *ezredtörzs*, *tábornoki törzs*, *törzstiszt*, *törzszorvos* összetett szók.

TÖRZSÁLLOMÁS, (törzs-állomás) ösz. fn. Törzstisztség állomása.

TÖRZSATYA v. — **APA**, (törzs-anya v. — apa) ösz. fn. Ósanya, kitől bizonyos nemzetségnek tagjai illetőleg ágai leszármaznak; a nemzetség közös őse. Majd szélesebb, majd szűkebb értelemben vehető elnevezés, amint valamely nemzetség, illetőleg vérokonok közelebb vagy távolabb korra viszik vagy vihetik vissza eredetüket. Történeti hiteles adatok hiánya miatt csak kevés előkelő nemzetségek képesek több századra visszavinni származási fájukat. A régi héberek pontos jegyzetei, melyeket a szent könyvekben őriztek meg, e tekintetben, mint különös ritkaság, figyelemre méltók.

TÖRZSCSARNAK, (törzs-csarnak) ösz. fn. Csarnakkötelek, melyek az árbocok alsó részét a tereb (Mastkorb) alatt két oldalt takarják. (Unterwant. Kenessey Albert).

TÖRZSELÉK, (tör-zs-el-ék) fn. tt. *törzselék-ét*, harm. szr. — *e* v. — *je*. A székelyeknél Kríza J. szerint am. ízék, száraz aprólék. Közelebb a *tör* igétől származik.

TÖRZSFA, (törzs-fa) ösz. fn. Törzsökében létező akár élő, akár levágott fa. V. ö. **TÖRZSÖK**.

TÖRZSFŐ, **TÖRZSFŐNÖK**, (törzs-fő v. — főnök) ösz. fn. Feje valamely népség vagy nemzetiségnek.

TÖRZSHADBIRÓ, (törzs-had-biró) ösz. fn. A törzstisztséghez tartozó vagy törzstiszti ranggal felruházott hadbíró.

TÖRZSHÁZ, (törzs-ház) ösz. fn. Ház vagy család, melyből más családok ágaznak ki.

TÖRZSHOSSZ, (törzs-hossz) ösz. fn. A fa törzsének hosszúsága a föld fölött az ágakig terjedőleg.

TÖRZSJÓSZÁG, (törzs-jószág) ösz. fn. Jószág, melyből vagyis melynek czélszerű kezelése által több jószág szerzetett.

TÖRZSNEMZET, (törzs-nemzet) ösz. fn. Nemzet, népség, melyből, legalább részben, több más nemzet származott, pl. a római vagy latin népből az úgy nevezett román v. latin nemzetek, ú. m. olasz, francia, spanyol, portugál, oláh v. keleti román. Magok a rómaiak a görögökkel, germánokkal, szlávokkal együtt stb. ismét származtak a régi indiai törzsnépségből, melynek nyelve az úgy nevezett szanszkrit volt.

TÖRZSNEMZETSÉG, (törzs-nemzetség) ösz. fn. Valamely szétágazó nagy családnak közös törzsöke, melyből a többiek származtak. V. ö. **NEMZETSÉG**.

TÖRZSNYÁJ, (törzs-nyáj) ösz. fn. Jelesebb fajta nyáj, melyet a végett tenyésztének, hogy más jeles fajokat szaporítson.

TÖRZSNYELV, (törzs-nyelv) ösz. fn. Valamely törzsnemzet v. törzsnépség nyelve. V. ö. **TÖRZSNEMZET**.

TÖRZSORVOS, (törzs-orvos) ösz. fn. A katonai törzstisztséghez tartozó vagy törzstiszti ranggal felruházott orvos.

TÖRZSÖK, (törzs-ök) fn. tt. *törzsök-öt*, harm. szr. — *e*. A nyelvszokás különféle rokon értelemben használja. 1) Am. a fának a föld fölötti dereka, tőkéje, vastaga, melyből az ágak kinőnek (ágak külön érteve). Levágott állapotban is. *Törzsök is szép ha felöltöztetik*. (Km.). 2) Néhutt, nevezetesen a Tájszótár szerint a székelyeknél is, a fiatal korban levágott fának kisarjadzott töve. 3) Általán a növények tövéből azoknak fölfelé növő zömök része. (Truncus). 4) Átv. ért. az emberi vagy állati származásra is vonatkozólag azon ős, kitől vagy melytől ivadékok eredtek.

E szónak alapja az elavult, de ismét éledező *törzs*, melyből *ök* képzővel lett *törzsök*, mint a *far*, *táj* gyökökből *farok*, *tájék* stb. Alaphangokban egyezik vele *derék* v. *darék*, *és torzsa*. A *k*-névképző némely származékokban az illető gyöknek nagyobboldását, kiállítását, kinyulását jelenti, pl. *farok* megnyujtott far, *könyök* a kar hajlásának kiálló része, *szárnycék*, kiterjesztett szárnyak formájára állított sövény- vagy nádfal, mely nyílt mezőn a barmokat a szél ellen őrzi; *derék* v. *darék*, a test törzsének alsó része; hasonlóan tehát *törzsök* jelentené a törzsnek kinövését, megnyulását fölfelé és így *törzs* kizárólag lehetne *stírps*, *törzsök* pedig *truncus*, melyekről megjegyzendő, hogy hangokban is rokonok a *törzs* szóval.

A *törzs* gyöke *tör*, melynek megfelel a *derék* régiesen *darék* főnév gyöke *der* vagy *dar*, továbbá a *torol* ige gyöke: *tor*; innen egészben véve is rokon *torzs* szóval. A *zs* eredetileg öszvehuzott *ös*-nek látszik, mintha volna *törös*; így huzódhattak öszve a *morzsol*, *horzsol*, *porzsol*, *pörzsol*, *dörzsol* igékben rejlő *moros*, *horos*, *poros*, *pörös* stb. elavult törzsek. Így lett az *örös*-ből *örs*. Egyébiránt *törzs* v. *törzsök* a mongolban *darghi*, és *derekün*; továbbá Budenz J. szerint a lapp *torzsook* am. vastag, és a finn lapp *durššui* am. a német „*dick*, *plump*.”

TÖRZSÖKBETÜ, (törzsök-betü) 1. **TÓBÉTÜ**.
TÖRZSÖKHÁZ, (törzsök-ház) 1. **TÖRZSHÁZ**.
TÖRZSÖKNEMZET; **TÖRZSÖKNEMZETSÉG**

1. **TÖRZSNEMZET**; **TÖRZSNEMZETSÉG**.

TÖRZSÖKNYÁJ, (törzsök-nyáj) 1. **TÖRZSNYÁJ**.

TÖRZSÖKNYELV, (törzsök-nyelv) 1. **TÖRZSNYELV**.

TÖRZSÖKÖS, (törzs-ök-ös) mn. tt. *törzsökös-t*, v. — *et*, tb. — *ek*. 1) Tulajd. ért. aminek törzsöke van. *Törzsökös fa*. 2) Törzsökökkel bővelkedő. *Tör-*

sökös irtásföld, kivágott erdő. 3) Átv. bizonyos régi őstől származó, bizonyos nemzetséghez, néphez tartozó, s ennek testi lelki tulajdonságaival bíró, nem kores eredetű, tős gyökeres. *Törzsökös magyar faj; törzsökös nemes ember.*

TÖRZSÖKROKON, (törzsök-rokon) l. **TÖRZSROKON**.

TÖRZSÖKSZÁM, (törzsök-szám) l. **TÖSZÁM**.

TÖRZSÖKSZÓ, (törzsök-szó) l. **TÖSZÓ**.

TÖRZSÖKVAGYON, (törzsök-vagyon) lásd **TÖRZSVAGYON**.

TÖRZSÖKSZÓTAG, (törzsök-szó-tag) ösz. fn. Valamely szónak azon része, mely annak gyökét vagyis eredeti elemét alkotja, pl. *kerít, kerül, keres, kerget* szókban a *ker* tag.

TÖRZSÖKTELEN, (törzsök-telen) mn. tt. *törzsöktelen-t*, tb. —*ék*. Aminek törzsöke nincsen, vagy nőni nem szokott. *Törzsöktelen cserjék*. Továbbá jelent oly erdőt, illetőleg erdőhelyet, melyet tövestül, törzsököstül kiirtottak. *Törzsöktelen irtvány*.

TÖRZSÖL; **TÖRZSÖLÉS**, lásd **DÖRZSÖL**; **DÖRZSÖLÉS**. Mongolul: *türki*-igetörzs am. dörzsöl.

TÖRZSROKON, (törzs-rokon) ösz. mn. A népekről mondják, melyeket az őskorban egy törzsből eredetteknek tartanak vagy hisznek pl. a török, mongol, finn népek (v. ö. **TATÁR**); a különböző germán népek mint németek, angolok, hollandok stb.

TÖRZSÖNKÖDÉS; **TÖRZSÖNKÖDIK**; lásd **TÖRZSALKODIK**.

TÖRZSSZÁM, (törzs-szám) l. **TÖSZÁM**.

TÖRZSSZÓ, (törzs-szó) l. **TÖSZÓ**.

TÖRZSTISZT, (törzs-tiszt) ösz. fn. A katonai törzshöz tartozó tiszt.

TÖRZSTISZTI, (törzs-tiszti) ösz. mn. Törzstisztet illető, arra vonatkozó. *Törzstiszti állomás. Törzstiszti kar. Törzstiszti vizsgálat.*

TÖRZSTISZTSÉG, (törzs-tisztség) ösz. fn. l. **TÖRZS**. 2).

TÖRZSVAGYON, (törzs-vagyon) ösz. fn. Azon vagyon, melyből vagyis melynek helyes kezelése által több vagyon szereztetett.

TÖS, (1), (tő-ös) mn. tt. *tős-t*, v. —*et*. tb. —*ék*. Minek tulajd. értelemben vett növényi töve van, töves, gyökös. Átv. ért. főleg a *gyökeres* szóval is ikerülve am. régi eredetű, nem kores származású, ősi. *Tős gyökeres nemzetség, jószág, szokások.*

TÖS, (2), (tő-ös) fn. tt. *tős-t*, tb. —*ök*. A székelyknél am. répa, melynek húsa a földben elrejtve tövet képez; másképp ugyanott: *töves, tövös*; összetett szóval: *töves répa*.

TÖSARJADÉK, (tő-sarjadék) ösz. fn. A növény tövéből kihajtott ág v. vessző.

TÖSÉR, l. **TÖZSÉR**.

TÖSGYÖKERES, (tős-gyökeres) l. **TÖS** alatt.

TÖS JAVITÓHELY, (tős-javitó-hely) ösz. fn. A hajósoknál azon tér, melyen a hajó általános ja-

vitásához és az ezzel járó megdöntéshez (Kielholen) szükséges készülékek megvannak s hol a hajók tőgerendát (Kiel) is kaphatnak. (Brabank. Kenessey Albert.).

TÖSLEG, (tő-s-leg) ösz. ih. A székelyeknél am. tövestül, tövével együtt; másképp ugyanott: *tővesleg, tősül* v. *tösön, töstöbül* v. *töstöböl*. l. **TÖSTÖNTÖBÖL**.

TÖSRÉPA, (tős-répa) l. **TÖVESRÉPA**.

TÖSTÉNT, l. **TÜSTÉNT**.

TÖSTÖBÖL v. —**TÖBÜL**, (tős-töböl) ösz. ih. Székely szó. l. **TÖSTÖNTÖBÖL**.

TÖSTÖN, (tő-s-t-ön) ih. Székely szó. l. **TÖSTÖNTÖBÖL**.

TÖSTÖNTÖBÖL, v. —**TÖBÜL**, (töstön-töböl) ösz. ih. Gyökerestül, egész tövestül v. töviből a földben rejlő minden sarjaival együtt. *A fákat, s más növényeket töstöntöböl kiirtani, kitépni.*

A *töstön* törzse a *tős* melléknévből eredt határozó *töst*, mint *örömes örömet, egyenes egyenest*; az *ön* csak hangzatos toldalék, mint a *most-an, itt-en, ott-an, megint-en, régent-en, hajdant-an* határszókbán. Másképp a székelyeknél: *tösleg, tövesleg, tősül, tösön, töstöbül, merő tövestül*.

TÖSZAK, (tő-szak) ösz. fn. Az álgúnak vagy mozsárnak azon része, melyen a gyújtólik van.

TÖSZÁM, (tő-szám) ösz. fn. 1) Az egyes számok 1—9-ig, mennyiben a többiek mintegy ezekből nőnek ki és szaporodnak. 2) Szélesb ért. minden más nagyobb szám, pl. *tíz, száz, ezer, millió*, mennyiben a többi szám alapjait teszik.

TÖSZÁMNÉV, (tő-szám-név) ösz. fn. Tőszám, amennyiben ragozható vagy hajlítható névnek tekinthetik.

TÖSZÓ, (tő-szó) ösz. fn. 1) Oly szó, melyből bizonyos képzők által más szók származnak, vagyis maga az egyszerű gyök, p. *in, öl, ür, út, ki, be, hal, ver, vet*. 2) Szélesb ért. akármely képzett szó, mely egy újabb származéknak szolgál alapul, pl. *inog*, melyből lesz: *ingat, ingás, ingó*; 3) Minden szó, mennyiben viszonyítáragokat vesz föl. Ilyenek a nevekben az úgy nevezett *alanyesetek*; az igékben az *igetek* pl. *ver, vere, vert, verj, verend*.

TÖSZOMSZÉD, (tő-szomszéd) ösz. fn. Kiknek lakjaik, illetőleg fekvőbirtokaik, vagy határaik közvetlenül érintkeznek, azok egymás közt *tőszomszédok*. *A jónak tőszomszédja a jó*. (Km.).

TÖSZOMSZÉDSÁG, (tő-szomszedság) ösz. fn. Tőszomszédok közötti viszony, vagy állapot, vagy helyzet.

TÓTIKE v. **TÖLTIKE**, (töl-t-i-ke) kicsinző fn. tt. *töltikét*. Balaton mellékén am. borválu, fatölcsér.

TÖTMULT, székelyesen am. tölt mult. *Azóta tötmult az idő*, (Kriza J.).

TÖTÖS, falu Bihar m. helyr. *Tötös-re, -ön, -röl*.

TÖTTÖS, v. **TÖTTÖS**, faluk Baranya és Vas m. CSIKÓS-, RÁCZ-, Baranya m.; helyr. *Töttös-re*, —ön, —ról.

TÖTY, elvont gyöke *tötyög* szónak; mély hangon: *toty, tuty* (totyog', tutama' szókban).

TÖTYÖG, (töty-ög) gyak. önh. m. *tötyög-tem*, —tél, —ött. Öregek, vagy gyöngélkedők módjára lassan tipigve tapogva, döcögve jár. Mély hangon: *toty*, ikerítve: *tötyöttyotyog*, v. *tütyéttotyog*.

TÖTYÖGÉS, (töty-ög-és) fn. tt. *tötyögés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Tipegve-tapogva menés v. járás.

TÖVÉG, (tö-vég) ösz. fn. A fatörzseknek vastagabb vagyis a tőhöz közelebb álló vége. (Stockende, Stammende).

TÖVEL-HEGYGYEL, székely szólás, am. tövével ágaival együtt, mindenestül. „Tövelhegygyel a nagy fákat haza vondozták.“ (Kriza J.).

TÖVÉR, a „kövér“ szónak tájdivatos módosulata, mint *köp* a székelyeknél *töp*. Különbözik az „ösztövér“ szóban eléforduló „tövér“-től. V. ö. ÖSZTÖVÉR.

TÖVES, (1), (töv-es) mn. tt. *töves-t*, v. —et. tb. —ek. 1. **TÓS**, (1).

TÖVES, (2), (tö-v-es) fn. tt. *töves-t*, tb. —ék. L. **TÓS**, (2).

TÖVESRÉPA, (töves-répa) ösz. fn. A kerekrepának egyik fajtája, melynek hosszud, elágazó, húsos gyökere van. (Radix rapa).

TÖVESTÜL, (töv-es-t-ül nem: töv-es-től) ih. Tövével együtt, gyökerestül.

TÖVESZT, (tö-v-eszt) áth. m. *töveszt-étt*, htn. —ni, v. —eni. A székelyeknél am. tövéből kifeszít.

TÖVESZTÉS, (tö-v-eszt-és) fn. tt. *tövesztés-t*, tb. —ék, Tövéből kifeszítés.

TÖVETŐKAPA, (tö-vető-kapa) ösz. fn. Erős, vastag, hosszú fogu kapa, melylyel a levágott fák földben maradt töveit feszegetik ki.

TÖVIS, (1), (töv-is v. tüv-is) fn. tt. *tövis-t*. tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Némely növények derekából, ágából, leveleiből stb. kinövő hegyes, szurós, és a tűféle eszközhöz némileg hasonló sarjak, szálkák. *Tövis ment a talpába. Megszúrta a tövis.* 2) Így nevezik azon cserjéket is, melyek ily szurós sarjakat teremnek. *Tövisből csinált borona, söprű. Tövisbokr. Tövisenkereszőlött.* (Km). Másképen: *tövisk, tüske*. Innen többféle növény népies nevezete, mint *eb- v. varjútövis, laptatövis, fodor- v. számartövis, szomjútövis, csodatövis, fejr- v. mezei v. macskatövis stb.* 3) Némely állatok tühöz vagy vékony szeghez hasonló kemény szőre, vagy sörtéje, pl. a borzé, vagy úgy nevezett tövises disznóé.

Gyöke a hegyeset jelentő *tő*, vagy helyesebben *tű*, melyből *is* (= *es*) képzővel alakult *tüvis*, azaz. *tüves*, vagy *tűs*, innen a Margit életében is: *tüviskes vessző*. Hasonló is képző van ezekben: *lapis, hamis, haris*, melyekben t. i. az *is* képző szintén a szokottabb *os* helyett áll. Eredetileg tehát melléknév.

TÖVIS, (2), erdélyi m. város A. Fehér m.; helyr. *Tövis-re*, —én, —ról.

TÖVISALJGALÓCZA, (tövis-alj-galócza) ösz. fn. Galócza faj, melynek egész teste sárga, kalapja besüppedt közepű, lemezei félig tönkre futók, néha zöldesek. Húsa megehető. Tenyészik erdőn, tövises cserjék árnyában. (*Agaricus deliciosus*.)

TÖVISBOKOR, (tövis-bokor) ösz. fn. Többféle cserjék neve, melyek szárai, ágai tövisesek.

TÖVISBORONA, (tövis-borona) ösz. fn. Tövises vesszőkből összefűzött boronáló eszköz; homokos földben használják.

TÖVISEGYHÁZA, puszta Arad m.; helyr. —egyházá-ra, —n, —ról.

TÖVISÉS, (1) (töv-is-és) mn. tt. *tövisés-t*, v. *et*, tb. —ék. Tövisféle sarjakkal vagy szőrökkel benőtt; szurós, tüskés, bökös. *Tövises rózsza, bogács, cserje, lapu. Tövises borz, süldisznó, csiga. Tövises hely.* Máskép: *töviskes, tüskés*. V. ö. **TÖVIS**.

TÖVISÉS, (2), puszta Borsod m.; helyr. *Tövisés-re*, —én, —ról.

TÖVISESCSIGA, (tövisés-csiga) ösz. fn. Csigák neme, melyeknek héjai tövisesek, vagy szálkásak, vagy éles varangyuak. (Murex.)

TÖVISEDISZNÓ, (tövisés-disznó) ösz. fn. 1) L. **SÜLDISZNÓ**. 2) Vizi tövisesdisznó, növénynek a három hímesek seregéből és egyanyások rendéből; máskép: *békabuzogány*; növénytanin néven: *baka*. (Sparganium).

TÖVISESHAL, (tövisés-hal l. **SÜLHAL**.)

TÖVISESLAPU, (tövisés-lapu) ösz. fn. Tájdivatos neve a *takácsmácsonya* fajta növénynek; l. ezt.

TÖVISETLEN, (töv-is-et-len) mn. tt. *tövisetlen-t*, tb. —ék. Minek a maga nemében tövisei nincsenek. *Tövisetlen kóró, bokor, lapu.* Máskép: *tövistelen*. Határozóként am. tövis nélkül.

TÖVISFALU, falu Nyitra m.; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

TÖVISFALVA, Faluk Bereg és Bihar m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

TÖVISGOMBA, (tövis-gomba) ösz. fn. A barna bőrű galócza egyik fájának népies neve; kalapja sűrűn bibircsós; minden bibircsóból három tövis nő ki; perence elenyésző; tönkje tövön barna; növénytanin néven máskép: *tüskés galócza*. (*Agaricus spinulosus*.)

TÖVISHENGER, (tövis-henger) ösz. fn. Tövisféle szurós szegekkel ellátott henger, mely egyszer mind boronaként is szolgál.

TÖVISK, fn. tt. *tövisk-ét*, harm. szr. —*je*. L. **TÖVIS**. A *k* csak toldalékhang, mint a *viaszk, varacs* és némely más szókban.

TÖVISKÉS, (1), (töv-is-k-és) mn. tt. *töviskés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*, 1. **TÖVISES**. Toldalékos *k* hangjára nézve hasonló a *viaszkos, varacsos*, és némely más szókhoz.

TÖVISKES, (2), puszta Csanád m.; helyr. *Töviskes-re*, —én, —ról.

TÖVISKERÍTÉS, (tövis-kerítés) ösz. fn. Sövényféle kerítés tövisbokrokból, vagy kivágott tövisgalyakból.

TÖVISPEREI, puszta Abauj m.; helyr. — *perei-be*, — *ben*, — *ból*.

TÖVISSÉD, falu Köz. Szolnok m.; helyr. *Tövis-séd-re*, *én*, *ról*.

TÖVISÖVÉNY, (tövis-sövény) ösz. fn. Sűrűen egymás mellé ültetett tövisbokrokból, vagy összefont tövisgalyakból álló sövény.

TÖVISSZURÓGÉBICS, (tövis-szuró-gébicsek) ösz. fn. Ragadozó kis madárfaj a gébicsek neméből. (Latinus Falco minimus.)

TÖVISTELEN, (töv-is-telen) l. **TÖVISETLEN**.
TÖVÖS, v. **TÖVÖS**; **TÖVÖSTÜL**; l. **TÖVES**, illetőleg **TÖS**; **TÖVESTÜL**.

TÖZ, elvont gyök *tözög*, *tözgöl*, *tözgölődik* szókban; l. **TÖZGÖLÖDIK**.

TÖZ, (1), folyó Arad megyében; a Fejér Körössel csaknem párhuzamosan ömlik alá s az ebbe való erőszakos átszakadását nagy költséggel lehet megakadályozni; tehát mintegy tözgölődő (tuszkolódó) tulajdonságától vette volna nevét?

TÖZ, (2); **TÖZÉS** l. **TÜZ** áth; **TÜZÉS**.

TÖZEG, **TÖZEK**, fn. tt. *tözeg-ét* v. *tözek-ét*, harm. szr. — *e*. 1) Szalmával vagy törekkkel öszvegyűrt marhaganéjból vályog formára alakított tüzelő a fanélkül szükölködő helyeken, különösen a szegényeknél. *Tözegnél főzni*, *tözeggel fűteni*. *Tözegét csinálni*, *öbte rakni*. Máskép, mint érintők: *tözek*. 2) Széles ért. megszáradt szarvasmarhaganéj, melyet eredeti mivoltában szintén tüzelőül szoktak használni. 3) Gyep-tözeg, mely alatt némely lapályos helyeknek fügyökerekből és földből álló fölszínét értjük, mely megszáritva szintén tüzelőnek használatik.

Törzse *töz*, alkalmasint nem egyéb mint az égést jelentő *tüz*. Apáczai Cserénél 346. l. a *tözek*, *szénatözek* csakugyan jelent szénapernyét, azaz, tűz által megemésztett szénát. B. Orczy Lőrincz egészen *tüzeknek* mondja.

„Nem a kormos bogrács, ki бүдös tüzektől,
Hoz neked vendéget alsó felső széltől“

A Bugaczi Csárda.

Szabó Dávidnál eléjön 'tözök' alakban is.

TÖZEGÁSÁS, (tözeg-ásás) ösz. fn. Cselekvés midőn a gyep-tözeg a földből kiássák.

TÖZEGÁSÓ, (tözeg-ásó) ösz. fn. Aki tözeget ás; vagy eszköz, melylyel tözeget ásnak.

TÖZEGÉL, (tözeg-él) önh. és áth. m. *tözegél-t*. 1) Tözeggel tüzel, fűt. 2) Tözeggel trágyázás. *Meg-tözélni a földet*.

TÖZEGÉLÉS, (tözeg-él-és) fn. tt. *tözegélés-t*, tb. — *ék*. 1) Tözeggel fűtés v. tüzelés. 2) Tözeggel trágyázás.

TÖZEGÉS, (tözeg-és) mn. tt. *tözegés-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Tözeggel vegyes v. vegyített; v. trágyázott.

TÖZEGFÖLD, (tözeg-föld) ösz. fn. l. **TURFÁ**.

TÖZEGGYEP, (tözeg-gyep) ösz. fn. Gyep, mely tözegföldből nőtt ki.

TÖZEGLÁP, **TÖZEGLAPÁLY** v. — **LAPÁNY**. (tözeg-láp v. — lapály v. — lapány) ösz. fn. Lapályos tözegföld.

TÖZEGTELEP, (tözeg-telep) ösz. fn. Nagyobb terjedelmű tözegföld.

TÖZEGVIDÉK, (tözeg-vidék) ösz. fn. Vidék, mely tözegtelepeket foglal magában.

TÖZEK, l. **TÖZEG**.

TÖZEKVIOLA, (tözek-viola) ösz. fn. L. **TÖZIKÉ** alatt.

TÖZGÖL, (töz-ög-öl) önh. m. *tözgölt*. L. **TÖZÖG**, **TÖZGÖLÖDIK**.

TÖZGÖLÖDÉS, (töz-ög-öl-ő-öd-és) fn. tt. *tözgölődés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Fészkelődés, ideoda forgolódás, tuszkolódás. V. ö. **TÖZGÖLÖDIK**.

TÖZGÖLÖDIK, (töz-ög-öl-ő-öd-ik) km. *tözgölödtem*, — *tél*, — *ött*. A Tájosztárban am. fészkelődik, tehát: ide-oda mozog v. forgolódik. Valószínűleg nem egyéb, mint a *tuszkolódik* igének magashangu módosulata, mennyiben a tözgölődő, a közvetlenül érintettekkel vagy érintezőkkel csakugyan tuszkolódik, azaz taszigalódik. Rövidebb alakban: *tözgöl*, *tözög*. Egyébiránt a *t*-nek *r* hanggá változtatával *tözgölődik* hason érteményű.

TÖZIKÉ, fn. tt. *tözikét*. Növénynem a hathímesek seregéből és egyanyások rendéből; bokkrétája harangforma, hat hasábu a magzat fölött; hasábjai vastaghegyűk; hímszállai a bokréta tövéből nőnek ki; bibéje ágatlan; virága fehér. (Leucosum). Fajai Diószegi-Fazekasnál: *tavaszi*, *nyári*, *őszi* tözike. A nyárinak neve köznépiesen máskép: *tözekviola*.

Nevét onnan kapta, hogy tözeke (gyeptözeke) földben, különösen Gönczy Pál szerint a nyári tözike vizenyős réteken szeret tenyészni.

TÖZÖG, (töz-ög) önh. m. *tözög-tem*, — *tél*, — *ött*. A Tájosztárban némi zajjal készülődik, mozgolódik. Törzse a 'tözgölődik' szónak. Ikerítve: *tözög-mozog*. L. **TÖZGÖLÖDIK**.

TÖZÖK l. **TÖZEG**.

TÖZÖL, székely szó; lásd **TÜDZEL** vagy **TÜZDEL**.

TÖZS, fn. tt. *tözs-t*, v. — *öt*, tb. — *ök*. Kereskedés, szatócosság. Mandsu nyelven *tusan* (magyar s hanggal) am. megbízás, ügy v. üzlet (Auftrag, Geschäft); szerb nyelven pedig *ducsan* v. *dutyán* jelent szatócsholtot. Egyezik vele a német *Tausch* (=csere) szó is, minthogy kezdetben, t. i. a pénznek általános használata előtt, a forgalom leginkább az áruk át- és kicserélésében állott. V. ö. **TÖZSÉR**; **TÖZSDE**.

TÖZSCZIM, (tözsczím) ösz. fn. l. **CZÉG**.

TÖZSDE, (tözscz-de) fn. tt. *tözsdét*. Nyilvános épület a nevezetesebb kereskedelmi városokban,

melynek arra rendelt helyiségeiben a kereskedők és üzerek vasárnapokon és ünnepeken kívül naponként bizonyos órákon összejönnek s üzleteiket egymás között elintézik, amennyiben részint árukat, részint váltókat és más értékpapírokat, például államkötelezvényeket, részvényeket stb. adnak és vesznek; idegen néven: *börze. Gabonatőzsde. Értéktőzsde.* Személyekre vitetve jelenti a tőzsdén részvevő közönséget; vagy a tőzsdére felügyelő hivatalnokokat.

TÖZSDEALKUSZ, (tőzsde-alkusz) ösz. fn. Hites alkusz, ki a tőzsdei üzletekben közbenjáróként szokott részt venni, a létesült üzletet följegyzi stb.

TÖZSDEBIRÓSÁG, (tőzsde-biróság) ösz. fn. Szakértségből álló bíróság, mely a tőzsdén és tőzsdeüzleteknél előforduló vitáskérdéseket nyomban elítéli.

TÖZSDEBIZTOS, (tőzsde-biztos) ösz. fn. Hivatalnok vagyis hivatalnokok egyike, kiknek felügyelete alatt áll a tőzsde.

TÖZSDEÉPÜLET, (tőzsde-épület) ösz. fn. L. TÖZSDE alatt.

TÖZSDEJÁTÉK, (tőzsde-játék) ösz. fn. Szerecsenjáték tőzsdeüzleteknél.

TÖZSDEJEGYZÉK, **TÖZSDE LAP**, (tőzsde-jegyzék v. —lap) ösz. fn. Írott levelke, melyre a tőzsdén naponként előforduló átlagos árakat hitelesen (hiteles alkuszok) följegyzik.

TÖZSDÍJ, (tőzs-díj) ösz. fn. Azon díj, melyet valamely kereskedő egy másiktól némi fáradságért, pl. valamely megbizásért, bevásárlásért, eladásért, szállítás, biztosítás eszközzéseért stb. a valóságos kiadásokon, mint levéljegyeken, vitel-, raktárbéren s több efféléken felül maga részére felszámít. (Provision).

TÖZSDÍJSZÁMLA, (tőzs-díj-számla) ösz. fn. Számviteli lap, melyre tőzsdíjak vannak följegyezve.

TÖZSÉR, (tőzs-ér) fn. tt. *tőzsér-t*, tb. —*ék.* Kereskedő, szatócs. Különösen, aki pénzt kamatra adogat, pénztőzsér. Előfordul Molnár A. szótárában (tőzsér, negotiator, mercator), s él vele Pázmán P. is. Egyezik általános érteményben az arab-török *tádsír* (=marchand, negotiant) névvel (de amelynek megfelelő igegek ezen nyelvekben nincsen, legalább Zenker ilyest föl nem jegyzett); továbbá egyezik (Dankovszky szerint is) a német *Tauscher* szóval. Ha a magyar nyelvből elemezni szabad, lehet annyi mint *tőzér* v. *tőzger* azaz tözögő, tözgülődő, ide-oda forgolódó, tuszkolódó. V. ö. TÖZÖG; TÖZGÜLŐDIK; TÖZ, (1). Magáról a ,Tausch, szóról jeles német nyelvbuvárok, mint Adelung, Heyse stb. megvallják, hogy eredete homályos. Kaltschmidt is csak annyit mond, hogy eszményi-törzse τ — χ mozgást jelent, de a Bevezetésben felhozta szanszkrit *tasz* Bopp szerint csak annyi mint: *levare, allevare.* A fentebbi mandu *tusan* szóból kiindulva (l. TÖZS), ügyesbajos embert, különösen üzért jelentene.

TÖZSÉRKÉDÉS, (tőzs-ér-kéd-és) fn. tt. *tőzsérkedés-t*, tb. —*ék.* —harm. szr. —*e.* Kereskedés, szatócskodás.

TÖZSÉRKÉDIK, (tőzs-ér-kéd-ik) km. *tőzsérkédtem*, —*tél*, —*étt.* Kereskedést, szatócsagot üz.

TÖZSÉRSÉG, (tőzs-ér-ség) fn. tt. *tőzsérség-ét*, harm. szr. —*e.* 1) Tőzsérkedéssel folytatott életmód. 2) Valamely helyen vagy vidéken a tőzsérek együttvéve. V. ö. TÖZSÉR.

TÖZSHAJÓ, (tőzs-hajó) ösz. fn. Kereskedelmi áruk szállításával foglalkodó hajó, különösen a tengeren.

TÖZSHAJÓS, (tőzs-hajós) ösz. fn. Aki tőzshajóval vagy hajókkal bír s ezeken szállításokat eszközöl.

TÖZSLET, (tőzs-let) fn. tt. *tőzslet-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je.* Némelyek által használt szó, a hosszú ,kereskedés' helyett; v. tőzsérség.

TÖZSMÉRLEG, (tőzs-mérleg) ösz. fn. Kereskedelmi mérleg, t. i. valamely országban a kiviteli és behozatali értékek egybeállítására, a köztök létező különbség kiszámítására; innen maga ezen különbség. (Handelsbilanz).

TÖZSPAJTÁS, (tőzs-pajtás) ösz. fn. Kereskedők, kik ugyan, kivált távolhelyeken egymástól külön tőzsérséget üznek vagy folytatnak, azonban egymás megbizásait teljesítik.

TÖZSSEGÉD, (tőzs-segéd) ösz. fn. Valamely kereskedésben alkalmazott segéd.

TÖZSTÁRS, (tőzs-társ) ösz. fn. Azon egy cég alatt működő vagy résztvevő tőzsér.

TRÁDOR, fn. tt. *trádor-t*, tb. —*ók.* Három nyüstös csinvat. A német *Dreidrath*-ból módosult szó. Eléjőn Csuzínál; de már egészen kiment a szokásból.

TRAGÁNBÓKA, (tragán-bóka) ösz. fn. l. KECSKEDISZ. (Tragopogon.)

TRÁGÁR, mn. tt. *trágár-t*, tb. —*ók.* Mondjuk oly beszédéről, mely szemérséртő, pajkos, sikamlós, mocskos kifejezésekből, vagy hasonló tréfákból s élczeskedésekből áll. *Trágár beszédek, versek, népdalok, mesék, elbeszélések.* Alakja idegen eredetre mutat. Talán a latin *scortator* szóból ferdítettet el. Némelyek mint Gyarmathi, Dankovszky a német ,Träger' szóval rokonitják.

TRÁGÁRKODÁS, (trágár-kod-ás) fn. tt. *trágárkodás-t*, tb. —*ók*, harm. szr. —*a.* Szemérséртő beszédekkel üzött pajkoskodás.

TRÁGÁRKODIK, trágár-kad-ik) k. m. *trágárkodtam*, —*tál*, —*ott.* Trágár beszédeket gyakorol, folytat. V. ö. TRÁGÁR.

TRÁGÁRSÁG, (trágár-ság) fn. tt. *trágárságo-t*, harm. szr. —*a.* Szemérséртő beszédekben nyilatkozó pajkosság, tréfaság, élczesesség; továbbá, az ily beszédek tartalma, tárgyá.

TRÁGYA, fn. tt. *trágyát*, 1) Széles ért. mindenféle anyag, melyet a mivelés alá vett föld közé vegyítnek, hogy termékenyvé legyen, pl. hamu,

mész, tőzekföld. 2) Szorosb ért. tiszta, vagy szalmával, gazzal stb. vegyített mindenféle állatok, különösen háziak ganéja.

Mint alakja mutatja (elül közvetlen egymás mellett álló két mássalhangzóval) idegen eredetű. Valószínűleg a német *Dreck*-ből módosult, mely ismét talán a latin *stercus*-nak felel meg.

TRÁGYABOGÁR, (trágya-bogár) ősz. fn. Többféle bogárfaj, melyek az állatok ganéjában tenyésznek. Másrészt a szarvasmarhák, a lovak stb. ganéjában tenyészők.

TRÁGYAFÖLD, (trágya-föld) ősz. fn. 1. TÖZEKFÖLD, v. TURFA.

TRÁGYÁL, (trágya-al) m. *trágyált*. L. TRÁGYÁZ.

TRÁGYÁLÁS, (trágya-al-ás) fn. tt. *trágyálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. TRÁGYÁZÁS.

TRÁGYÁS, (trágya-as) mn. tt. *trágyás-t*, v. at. tb. —ak. Trágyával kevert, kövéritet. *Trágyás rét, szántóföld, szőlő*.

TRÁGYASZEKÉR, (trágya-szekér) ősz. fn. Szekér, melyen trágyát hordoznak, ganészekér.

TRÁGYÁZ, (trágya-az) áth. m. *trágyáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Trágyával meghord, kever, kövérit, termékenyít. *Sovány földeket, szőlőket trágyázn*.

TRÁGYÁZÁS, (trágya-az-ás) fn. tt. *trágyázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Földmívelési munka, midőn a földet trágyázzák. V. ö. TRÁGYÁZ.

TRÁZS, falu Nógrád m.; helyr. *Trázs-ra*, —on, —ról.

TRÉBELY, fn. tt. *trébely-t*, tb. —ék. Némely vidéken a német *Trüber*-ből módosult. L. TÖRKÖLY.

TRÉCSÉL, (trécs-él) önh. m. *trécsél-t*. Haszontalanul, hiába jár a szája, licseglocsog; némi változattal: *terécsel*.

Törzse a hangutánzó *trécs* v. *terécs*, másképp és ikerítve: *trics-trocs* v. *trity-troty*. Egyezik vele: *tere-tura, dere-dara, dereduca*, a németben: *Trätsh, trättschen* (Heyse).

TRÉCSÉLÉS, (trécs-él-és) fn. tt. *trécselés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Hiábavaló licsilocsi beszélés v. beszélgetés; fecsegés, csacsogás. V. ö. TRÉCSEL.

TRÉFA, fn. tt. *tréfát*. Oly beszéd, vagy cselekvés, melynek nincs valamely fontos, vagy komoly célja, hanem főleg mulattatásra, megnevetetésre szolgál. Midőn valamit tréfából mondunk, vagy teszünk, a dolgot nem vesszük komolyan, csak látszólag. Tájdivatosan: *teréfa, téréfa*. Szokottabb szólásmódok: *Ez nem tréfa*, azaz, komoly dolog. *Félre a tréfával*, vegyük a dolgot komolyan. *Tréfán kívül*, v. *tréfa nélkül*, komolyan, igazán. *Néha a tréfából valóság lesz. Tréfát mondani, tréfát tenni, csinálni. Ő nem érti a tréfát*, a dolgot komolyan veszi, megharagszik. *Tréfát ütni. Tréfát üzni valakivel v. valakiből. Tréfának tartani valamit*, nem venni komolyan. *Nem venni tréfára a dolgot*, komolyan venni. *Nem érteni a tréfát*, neheztelni a tréfa miatt. *Tréfára fordí-*

tani a dolgot. Tréfából mondani valamit. Micsoda fa az, mely meg nem ég a tűzön? Felelet: *Tréfa* (szójáték). *Tréfa nem répa*. (Km.). *Hírnév, hit, szem nem tud tréfát*. (Km.). *Ennek már fele sem tréfa. Torkába verték a tréfát v. torkára forrt a tréfa*. Egyébiránt a tréfának az illető egyének kedélyéhez, s műveltségéhez képest sok árnyalata van. *Finom, elnés, nyíjas, éles tréfa. Vastag, goromba, ostoba tréfa. Bohóczos, bolondoskodó, sületlen, idéltlen tréfa*. A hóhózat a tréfának alsóbb neme, mely gyakran az illem, és finom izlés rovására gyakorolja ötleteit és tetteit s ráillenek e közmondatok: *szapora tréfa, meddő okosság; jó a tréfa de nem mindéig v. mindéltig; szünetlen tréfa határos a hazugsággal; kinek élte teljes tréfa, nem teljes ember*.

Hangváltozattal: *trufa* (Molnár Albertnél). Ha eredetét a magyar nyelvből akaróknak nyomozni, a tréfa és trufa holmi diddáb, rohögésre készítő locska beszédet jelenthetett, s egy származása volna a *trécsel, tere-fere, tere-tura, dere-dara, csere-fere* szókkal, amidőn a *tere-vev. turava* öszvehúzva: *treve, truva* elavult szókból fejlődhetett ki, a *v* átváltozván *f*-re, mint *csalava csalva csalfa; nyiva nyifa* stb. Azonban megjegyzendő, hogy olasz nyelven előfordul: *truffa* (Possen; de jelenti ezt is: Gaunerei, Betrügerei). A szanszkrit *tarp v. tarph* törzs pedig azt teszi: *exhilarare*. Némelyek a francia *troubadour* szóval rokonítják, mely másképp: *trouvére, trouveur, trouver* (=találni) igétől, s melyet a nyelvészek a német, *treffen* igével is rokonítanak.

TRÉFABESZÉD, (tréfa-beszéd) ősz. fn. Komolyság nélküli, egyedül mulattatásra, vagy nevetetésre célzó beszéd.

TRÉFAFILLENTÉS, (tréfa-fillentés) ősz. fn. Midőn valaki nem komolyan s mások megcsalása végett, hanem csupán kedvszeszeszenésből fillent, mit az illetők könnyen észrevehetnek.

TRÉFAKÖLTEMÉNY, (tréfa-költemény) ősz. fn. Tréfás ötletekből álló, s mások megnevetetésére célzó költemény.

TRÉFÁL, (tréfa-al) önh. m. *tréfál-t*. Saját egyéni műveltsége, és modora szerint mások mulattatására elméskedik, tréfát üz, vagy, mint mondani szokás, tréfából tesz valamit. *Ne tréfálj*, hanem mondj igazat. *En nem tréfálok*, komolyan veszem a dolgot. *Megtréfálni valakit*, nevetséges módon, elmésen kijátszani, rászedni.

TRÉFÁLÁS, (tréfa-al-ás) fn. tt. *tréfálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Midőn valaki szóval, vagy bizonyos tettek elkövetése által tréfát üz, s az illető dolgot nem veszi komolyan.

TRÉFÁLKODÁS, (tréfa-al-kod-ás) l. TRÉFÁLÓDÁS.

TRÉFÁLKODIK, (tréfa-al-kod-ik) l. TRÉFÁLÓDIK.

TRÉFÁLÓDÁS, (tréfa-al-ó-d-od-ás) fn. tt. *tréfáldás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Két vagy több személy közötti viszonyos tréfálás.

TRÉFÁLÓDIK, (tréfa-al-ó-od-ik) k. m. *tréfálód-tam*, —*tál*, —*ott*. Tréfát tréfával viszonzva kötődik, ingerkedik.

TRÉFÁLÓDZIK, (tréfa-al-ó-od-oz-ik) l. TRÉFÁLÓDIK.

TRÉFÁLÓZÁS, (tréfa-al-ó-oz-ás); l. TRÉFÁLÓDÁS.

TRÉFÁLÓZIK, (tréfa-al-ó-oz-ik) k. m. *tréfálóz-tam*, —*tál*, —*ott*. par. —*zál*. L. TRÉFÁLÓDIK.

TRÉFANÉV, (tréfa-név) ősz. fn. 1) Némi gúnyt rejtő szó, vagy elnevezés, mely az illető tárgynak valamely nevetséges oldalát tünteti ki, vagy azt nevetségessé teszi, pl. *gyikleső* (koczperd), *koszvakaró* (borbély), *lencséstál* (borbélytányér), *papramorgó* (égett ital), *pörhentes* (ügyvéd), *éghasító*, v. *pofoncsapott kalap* (háromszögű kalap) stb. A dévajkodó népnelv az ily nevek alkotásában gyakran elmés, de néha az illemlen, s jó izlésentülis megy. 2) Anyi is mintgúnynev.

TRÉFÁS, (tréfa-as) mn. tt. *tréfás-t*, v. *at*, *tb*. —*ak*. Holmi tréfákkal fűszerezett, neveltető, mulatató; illetőleg, bohózas, dévajkodó. *Tréfás ötletek*, *beszéd*, *versetek*, *közmondatok*, *szójárások*. Főnévileg tárgyesete: *tréfás-t*, *tb*. —*ok*. V. ö. TRÉFA.

TRÉFÁSÁG, (tréfa-ság) fn. tt. *tréfáság-ot*, harm. szr. —*a*. Tréfából álló valami; nem komoly dolog, nem valóság. *Az egész dolog tréfáság*.

TRÉFÁSAN, (tréfa-as-an) ih. Tréfáló módon; nem komolyan; a dolgot csak színleg, vagy mulatató oldaláról véve. *Komoly dologról is lehet tréfásan beszélni*. *Valamely eseményt tréfásan elbeszélni*.

TRÉFASZÓ, (tréfa-szó) ősz. fn. Tréfából ejtett, nem komolyan vett szó, vagy beszéd; l. TRÉFANÉV.

TRÉFÁTLAN, (tréfa-atlan) mn. tt. *tréfátlan-t*, *tb*. —*ok*. Eléjön Molnár Albertnél. A maga nemében komoly, semmi tréfával nem vegyített; továbbá, aki tréfálni nem szokott, vagy nem tud.

TRÉFÁZAT, (tréfa-az-at) fn. tt. *tréfázat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. L. BOHÓZAT.

TRENCSEN v. TRENCSÍN, helynév, sz. kir. város, hasonló nevű vármegyében; helyr. *Trencsén-be*, —*ben*, —*ből*.

TRENCSENI v. TRENCSÍNI, mn. tt. *trencseni-t*, *tb*. —*ek*. Trencsénből való, azt illető, arra vonatkozó. Hazai történelmünkben nevezetes ügynevezett *Trencseni Máté*, mint Trencsénnek, és felső Magyarország nagy részének ura Robert Károly alatt; máskép: *Csák Máté*.

TRENCSEN- v. TRENCSÍNVÁRMEGYE, ősz. fn. A Dunán inneni kerülethez tartozó, s Morvaország, Szilézia, Árva, Turóc, és Nyitra vármegye között fekvő megyei terület.

TRESZKA, tt. *Treszkát*. L. TERCSI.

TRÉZI, TRÉZSI tt. *Trézit* vagy *Trézsit*. Lásd TERCSI.

TRILLA, fn. tt. *trillát*. Dalmüvészeti ért. két szomszéd zöngének (tonus) gyors, és többszörös ismétlése, vagyis hullámként föl-alá szálló rezegtetése

Olaszul: *trillo*, németül: *Triller*. Természeti hangutánzónak látszik.

TRILLÁZ, (trilla-az) önh. m. *trilláz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Zöngéket trillákban rezegtetve dalol, vagy énekel.

TRILLÁZÁS, (trilla-az-ás) fn. tt. *trillázás-t*, *tb*. —*ok*, harm. szr. —*a*. Zöngéknek trillákban rezegtetése.

TRINCSÉL, TRINCSÖL áth. m. *trincseült*. A hajósoknál szokott kifejezés, midőn a köteleket madzaggal vagy vászonnal begöngyölik v. tekergetik. Kesselsey Albert szerint az olasz *trincerare* szóból módosult.

TRINCSÉLÉS, (trincsel-és) fn. tt. *trincselés-t*, *tb*. —*ék*, harm. szr. —*e*. A kötélnek vászonnal vagy madzaggal begöngyölése. V. ö. TRINCSÉL.

TRINCSÉLET, (trincsel-et) fn. tt. *trincselet-et*, harm. szr. —*e*, v. —*je*. L. TEKERC; és v. ö. TRINCSÉL.

TRIZS, falu Gömör m.; helyr. *Trizs-re*, —*én*, —*ről*.

TROCSÁN, falu Sáros m.; helyr. *Trocsán-ba*, —*ban*, —*ből*.

TROJÁK, puszta Veszprém m.; helyr. *Troják-on*. —*ra*, —*ről*.

TROJÁS, falu Arad m.; helyr. *Trojás-ra*, —*on*, —*ről*.

TRÓKIS, fn. tt. *trókis-t*. *tb*. —*ok*. A székelyeknél Kriza J. szerint am. pereszlen, orsókarika. Idegen eredetűnek látszik.

TROMBITA, fn. tt. *trombitát*. Sárgarézből készített fuvóhangszer, mely többnyire háromszorosan öszvehajtott hosszukás csőből áll, felső végén kerek szája, az alsón pedig tölcserforma tág nyílása van, melyen a bele fújt levegő erős, reszketeg, harsány hangot adva ömlik ki, s rendszeren tábori, vagy zajgőbb zenekari hangszerül használtatik. *Harsognak a trombiták*, *peregnek a dobok*. Némelyek *harsona* v. *harsonya* magyaros nevet adtak neki. De úgy látszik, hogy szabatosan véve különbözik a trombitától *harsona* (Posaune), valamint *kürt*, és *tárogató* is stb. Idegen szó. Németül: *Trompette*, de ez is Adelung véleménye szerint nem más mint a francia *trompette*. Némely német szójárásokban *Trumpette*, *Trummet*, Luther bibliájában: *Drommete*; továbbá olaszul: *tromba*, *trombeta*, angolul: *trumpet*, izland nyelven: *trameta*, románul: *trimbítia*, tótul: *truba*. A francia 'trumpette' pedig szintén Adelung és Regnier szerint is a *trompe* szó kicsinzője, mely azonos jelentésű amazal; de jelenti, Adelung szerint átv. értelemben, (Regnier szerint is 2-ik pont alatt) az elefánt és némely más állatok ormányát is; azonban eredetileg erős harsogása és egyszersmind tompa hangjától vette volna nevét, úgy hogy azon hang, melyet a trombita némely esetekben hallat, már Euniusnál is *Taratantara* alakban jön elő. Regnier figyelmeztet a görög *στρούμπος* szóra is (gewundener Körper; Schneckengehäuse; Kreisel; Kegel; Zapfen von

Fichten u. dergl. 2) Wirbelwind. Rost Szótára), mely fogalomban összevitte a mongol *dung* szóval, am. bizonyos nagy tengeri kagyló- v. csigafaj; és trombita (grand limaçon de mer, coquille; trompette. Kowalewski).

TROMBITABIGEBECZŐ, (trombita-bige-becező) ösz. fn. Növényfaj a bigebeczők neméből; levelei szívdedek, hármával; virágai az ághegyeken bugás fürtben, gyakran kéthímiek; köznépijesen: *trombitafa*. (Bignonia catalpa). Azért kapta nevét a trombitától, mivel hosszú beczői, melyekben a magvak rejlenek, egy kis trombitához hasonlítanak.

TROMBITABOJT, (trombita-bojt) ösz. fn. Bojtos zsinór a trombitán, melynélfogva azt nyakba vetni, vagy szegre akasztani lehet.

TROMBITACSIGA, (trombita-csiga) ösz. fn. Csigafaj, melynek héja trombitához hasonló.

TROMBITAFA, (trombita-fa) l. **TROMBITABIGEBECZŐ**.

TROMBITAFOLYOSÓ, (trombita-folyosó) ösz. fn. Folyosó, vagy erkély valamely várbeli épületen, vagy tornyon stb. honnan bizonyos időkben, vagy alkalomkor trombitával jelt szoktak adni.

TROMBITAHANG, (trombita-hang) ösz. fn. A trombitanemű fuvószernek erős, nyers, harsogó hangja.

TROMBITAHARSOGÁS, (trombita-harsogás) ösz. fn. Harsogás, melylyel a megfújt trombita elölti a levegőt.

TROMBITAKÜRT, (trombita-kürt) ösz. fn. Vadászok kürtje; innen másképen: *vadászkürt*.

TROMBITÁL, (trombita-al) önh. m. *trombitál-t*. Trombitát fúj. *Csatára, visszavonulásra trombitálni*. Átv. erős, harsány hangon kiáltoz, vagy hortyog.

TROMBITÁLÁS, (trombita-al-ás) fn. tt. *trombitálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Trombitába fuvás, hangadás végett. V. ö. **TROMBITÁL**.

TROMBITAMARS, (trombita-mars) ösz. fn. Mars, azaz, hadi induló, mely trombiták harsogásából áll.

TROMBITÁS, (trombita-as) mn. és fn. tt. *trombitás-t*, v. at. tb. —ak; mint fn. tárgyese: —t. többese: —ok. Trombitaféle hangszerral ellátott, trombitával működő. *Trombitás táborig zene*. Továbbá, mint főnév, aki trombitát szokott fújni; tótul: *trubacs*. *Huszárok, vadászok trombitásai*.

TROMBITAZSINÓR, (trombita-sinór) l. **TROMBITABOJT**.

TROMBITÁSLÓ, (trombitás-ló) ösz. fn. A lovas ezredeknél azon lovak, melyeken a trombitások ülnek, s rendszeren fehérek.

TROMBITASZÓ, (trombita-szó) l. **TROMBITAHARSOGÁS**.

„Midőn bús trombitaszóra

Ülni kellett mindjárt lóra.“

(Csokonai).

TROMBITAZSINÓR, (trombita-zsinór) ösz. fn. l. **TROMBITABOJT**.

TROMF, fa. tt. *tromf-ot*, harm. szr. —ja. A kártyajátékban azon szín, mely értékre nézve a többi fölött előnyvel bír, vagyis mely a többi szint, mint mondják, elüti. *Tök a tromf! Tromfot kérsz, tromffal ütni. Tromfra tromfot. Tromfot tromffal (visszaütni)*. Átv. ért. viszonzás, mely által erő ellen erőt szegezünk; máskép: *fánton fánt. Visszaadni valakinek a tromfot*. — Idegen eredetű szó: németül: *Trumpf*, angolul: *trump*, olaszul: *trionfo*, francziául: *trionphe*, a győzelmet, diadalt jelentő latin *triumphus* után, mely görögül *θρίαμβος*; noha Adelung a német *Trumpf-ot* nem annyira ezekből, mint inkább a *trumpfen* igéből származtatja, amennyiben ez szerénte még itt-ott csonkítást jelent s a latin *truncare* szóval rokonítható, általános érteményben pedig a svéd *trumpfen* am. vágni, ütni, döfni.

TROMFOL, (tromf-ol) önh. és áth. m. *tromfol-t*. 1) Tromffal játszik, tromfot kér, tromffal üt. 2) Átv. ért. *valakit megtromfolni, letromfolni, visszatromfolni*, am. megtorolni, legyőzni; erőt erővel viszonzni. V. ö. **TROMF**.

TROMFOLÁS, (tromf-olás) fn. tt. *tromfolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tromffal játszás; megtorlás, legyőzés. V. ö. **TROMFOL**.

TROMFOZ, (tromf-oz) áth. m. *Tromfoz-tam*, —tal, —ott; par. —z, l. **TROMFOL**, 1).

TRÓN, fn. tt. *trón-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Talapzatos, és kitünőbb alakú szék vagy ülés, kivált milyenen innepély alkalmával a fejedelmek, királyok stb. ülni szoktak. *A király fölkel a trónról, s úgy fogadja a követeket*. Átv. fejedelmi méltóság, legfőbb személyes hatalom. *Trónra lépni. Lemondani a trónról. Trónra vágyani*. „Az ősi alkotmány a királyi szent trónnak létét és boldogságát, a nemzet létevel és boldogságával elváhatatlanul egybekötötte.“ Palóczy László. 1839-iki országgyűlésen, július 3.

Idegen eredetű szó a hellen-latin *thronus*-ból megörövidítve, melyet több más nyelv elsajátított; magába a német nyelvbe is (Thron alakban) újabb korban ment által a latinból; a régi német nyelvben e helyett Adelung szerént *stuol hochselli, herstuol*, Heyse szerént *anasedal*, s a régi szász nyelvben *kunigstól* divatozott. A hellen *θρόνος* általán széket jelent, különösen pedig emelt számolyos széket, s innen fejedelmi, királyi széket is. Így a persa-török *takht*, arab-török *kürszü*, arab *szerrir*, mongol *szaghori*, *sirege* stb. szintén általán széket, vagy ily forma alkotmányt jelentenek és csak különösen fejedelmiséket. Az érintett mongol *szaghori* v. *szaghorin* i. am. szék, s a magyar 'szék' szóval igetörzsben egyes zik, t. i. *szago-khu* = székel-ni, ül-ni; és csak a fejedelem (*khán*) neve mellett van 'trón' jelene, pl. *tabun khan-u szaghori*, az öt khán(nak) trónja, *khán szaghorin-u emőne*, a khán trónjának előtte; jelent székhelyet is mint a magyar 'szék'. Eléfordul még a mongolban *tabszang* v. *tabczang* (fensik valamely hegyen; oltárlépcső; trón) de amely-nél Kowalewski szótára a lengyel *tapeczan-ra* utal.

TRÓNÖRÖKLÉS, v. — ÖRÖKLET v. — ÖRÖKÖDÉS, (trón-öröklés v. — öröklet v. — öröködés) ösz. fn. Öröködési állapot, midőn valakit a fejedelmi szék, vagyis fejedelmi hatalom családi leszármazás által illet, pl. az elsőszülöttet atyja halála vagy lemondása után, a testvért magzat nélkül elhalt testvére után stb.

TRÓNÖRÖKLÉSI vagy — ÖRÖKLETI vagy — ÖRÖKÖDÉSI (trón-öröklési v. — örökleti v. — öröködési) ösz. mn. Trónöröklésre vonatkozó, azt illető. *Trónöröklési rend. Trónöröklési törvény.*

TRÓNÖRÖKÖS, (trón-örökös) ösz. fn. Akit a fejedelmi szék valamely fejedelem halála után illet vagy illetend.

TRÓNUS, fn. tt. *trónus-t*, tb. — *ok*, harm. szr — *a*. L. TRÓN.

TRÓNUTÓD, (trón-utód) ösz. fn. Akit a fejedelmi szék általában akár örökség, akár választás, akár más törvényes megállapítás szerént illet vagy illetend.

TRUCZ, fn. tt. *trucz-ot*. Bátor, vagy vakmerő, s némi makaességgel párosult ellenszegülés, mely valódi vagy képzelt jogon, s erőbeli önértelen alapszik, és ebben bizakodva mások irányában megvetéssel nyilatkozik. Az akaratnak hajthatatlan, kemény s mintegy merevedett állapotára vonatkozik. Közvetlenül a német *Trotz* szóval egyezik; de rokoni a magyarosabb *durcz*, *durcza*, *durczás*, *durmonyás*, *durbonczás*, *dérdúr*, *durzad*, *durál*, *dermed*, és némileg a latin *trux*. A természeti hangutánzók közé tartozik, melyekben az *r* gyökhang erősebb kitörésű indulatot fejez ki. Gyöngébben hangzik, de ugyanazon értékenyi a magyar *dacz*; l. DACZ és v. ö. *R* gyökhang.

TRUCZOL, (trucz-ol); TRUCZOLÁS, (trucz-ol-ás); TRUCZOS, (trucz-os); TRUCZOSKODIK, (trucz-os-kod-ik) stb. l. DACZOL, DACZOLÁS; DACZOS; DACZOSKODIK stb.

TRUFA; TRUFÁL stb. l. TRÉFA; TRÉFÁL.

TRÜCS, borjuhajtó indulatszó. *Trücs be te! Trücs te!* Néhutt máskép: *tola!*

TRÜCSÖK, l. TÜCSÖK.

TRÜSZSZEN, l. TÜSZSZEN.

TUBA, (1), fn. tt. *tubát*. Jelentésére nézve l. GALAMB. Egyezik a német *Taube* szóval; régi németben: *tüba*, *tübe*, goth nyelven: *dübo*, régi szász nyelven: *dübha*, *düfa*, svédül: *dufwa*, angolul: *dove* stb. A magyar *tuba* szó kedveskedő név is, t. i. átv. kedves nőt, leányt jelent. *Édes tubám.*

„Érted adom azt is tubám,
Csak szádhoz érhessen a szám.“

(Csokonai).

Kicsinezve: *tubicza*, v. *tubika*.

Mi származását illeti, talán természeti hangutánzó, mint *Adelung* is vélekedik. V. ö. TURBÉKOL.

TUBA, (2), Thury György XVI. századbéli leltárában (Századok. 1870. év. 724. l.) am. zsák, tarisznya; kétségen kívül *turba* helyett áll; l. ezt. TUBÁK, l. TOBÁK.

TUBARÓZSA, fn. tt. *tubarózsát*. Növényfaj a poliántok neméből; tököcsánya leveles, tetején virági váltogatva állanak, legtöbbször kettőnként, fürtben. (*Polyanthes tuberosa*). E szó nem a *tuba* és *rózsa* elemekből alakult, hanem a *tuberosa* megmagyarosított mása, mert habár virága a rózsához hasonló, de a tubával semmi köze. Hasonló magyarítási példa kivált a növénytani szókban több található.

TUBI, TUBICZA, (tubi-cza), TUBIKA, (tubi-ka) l. TUBA alatt. Különösen *tubi*, galambokat édesgető, hivatató szó.

TUBOLSZÉG v. TUBOLYSZÉG, falu Szala m.; helyr. — *szög-re*, — *én*, — *ről*.

TUCZAT, v. TUCZÉT, fn. tt. *tuczat-ot* v. *tuczét-ét* harm. szr. *tuczat-ja* v. *tuczét-je*. Gyűnév, mely bizonyos nemű tárgyakkól tizenkettőt jelent. Leginkább adásvevésnél némely árucikkre nézve használtatik. *Egy tuczat kendő, keztyű. Tuczat számra adni vagy venni valamit. Átv. tréfás beszédben: egy tuczat gyermek.*

A latin *duodecim* után francziául: *douzaine*, olaszul: *dozina*, németül: *Dutzend* stb.

TUD, áth. m. *tud-tam*, — *tál*, — *ott*, htn. — *ni*, régiesen és tájdivatosan: *tunni*. 1) Bizonyos tárgyak léte, mivolta felől öntudatos eszméje, illetőleg ismerete van. *Tudom, hogy beteg, mert én gyógygylom. Jól tudom az útját, hiszen többször voltam ott. Tapasztalásból, látásból, hallásból tudom. Mindent tudok, ami veled történt. Csak Isten tudhat mindent. Isten tudja, v. tudja Isten, mi baja, azaz, se én se más nem tudja. Amit nem tudok, azon nem búsulok. (Km.) Nem jó mindent tudni (Km.), kandinak mondják, ki hírek után szaglásal mindenütt.*

„Aki tudja, mért nem mondja,
Merre van az ország útja.“

(Népd.)

*Te nem tudsz róla semmit. Ő tőle tudom. Hiteles külfölből tudni valamit. Honnan tudod, hogy ez történt? Tudod mit? Élünk e kérdéssel, midőn valami újat, különösét akarunk valakivel közleni. Mit tudom én? Tudom is én, azaz dehogyan tudom, nem tartozik hozzám hogy tudjam, nem gondolok vele. Nem tudok felőle semmit. Te tudsz róla. Ide tartozik a személyragos igenév: *tudt-om, tudt-od, tudt-a* stb. Különösen *ra* és *val* névragokkal: *tudtom-ra, tudtodra, tudtá-ra, tudtunk-ra, tudtokok-ra, tudtok-ra adni; és tudtom-mal, tudtod-dal, tudtá-val van* stb. Továbbá *ul* raggal *tudtul adni. tudtul venni*. Hallatszük ez is: *tudtomra jött, szokottabban: tudomásomra*. 2) Ön eszének belátása, vagy akaratának határozata szerint valami felől bizonyos. *Jól tudom én, mi van a dologban, mi jó, mi rossz. Jól, bizonyosan tudom. Nem csak hiszem, de tudom is. Tudom mit kell tenni, mint lehet segíteni rajta.**

3) Tanulás, okulás, gyakorlás következtében szer-

zett képessége, ügyessége van tenni, csinálni valamit. *Tud olvasni, írni, számolni, rajzolni, vívni, úszni, lovagolni, hegedülni. Tud sütni, főzni, varrni, fonni, táncolni. Tud magyarul, németül, francziául, angolul, de latinul nem tud* (pl. beszélni). *Tud hozzá, mint hajdu a harangöntéshez, vagy tyúk az dbéczéhez* (km.) azaz, nem ért hozzá. *Csak annyit tud ember, mennyit elő* (elé) *mondhat.* (Km.) *Jobb semmit nem tudni, mint imigymány.* (Km.) *Nem szégyen nem tudni, de tanulást futni.* (Km.) 4) Szorosb ért. valamit emlékezetbentartászóról szóra megtanult. *Tudja leczkáját, szerepét, mondókáját. Betéve* (könyv nélkül) *tudja az egész költeményt.* Az elszámolt jelentésekben a latin *scio*-nak felel meg. 5) A közéletben néha am. gondol. *Azt tudtam, hogy senki sincs itt. Nem is tudtam, hogy...* Latinul: *puto.* 6) Képes valamire, tehet valamit, van annyi ereje, módja, képessége, hogy valamit tegyen vagy tehesen. Latinul: *possum.* *Ez a kis fiú már tud futni, ugrálni.* *A pölyhös veréb még nem tud repülni. Nagy fájdalom miatt nem tud alunni. Nem tud hova lenni. Semmit sem tudok miatta tenni. Nem tud szabadulni.* Ez érteményben többször tehető igével cserélhető fel, pl. *alig tudtam menekülni, alig menekülhettem. Mutasd meg amit tudsz.* (Km.) Egyébiránt ha szabatosan akarjuk magunkat kifejezni, különbséget kellene tenni a cselekvésre vonatkozó *tud, bír* (képes) és *tehet* igék között. *Tudjuk tenni, azt, mihez elegendő képzettségünk van, amit tanultunk. Bírjuk tenni, amihez kellő erőnk, hatalmunk van. Tehetjük, amiben semmi akadályunk nincs; pl. tudok írni, mert tanultam; levelet sem bírok* (sem vagyok képes) *írni, mert nagyon beteg vagyok; nem írhatok, mert nincs írószközöm, vagy mivel nem szabad írnom, vagy nincs rá időm stb. Tudok táncolni, mert tanultam, de most nem bírok* (nem vagyok képes) *táncolni, mert fáj a lábam, de különben sem táncolhatok* mert, nem illik, nem szabad, mert nincs kivel, nincsen hely stb. *Tudok hegedülni, mert tanultam, de nem bírok* (nem vagyok képes) *hegedülni, mert sebesek az újjaim, nem hegedülhetek, mert nincs hegedüm, vagy elszakadtak a húrjai, vagy beteg van a szobában stb.* 7) Sajátságos kifejezéssel: *valamit betudni valamibe, v. hozzátudni valamihez.* am. beszámolni, a többi számhoz venni. *A foglalt betudni a szegődött bérbé. A vizsgálat alatti letartóztatást betudni az ítélet által rendelt fogságba. A tőkéhez hozzátudni a kamatot.* Továbbá: *valamely cselekvényt betudni valakinek, azaz, mint szabad akaratból származottat neki tulajdonítani, s jutalomra vagy büntetésre érdemesnek találni, itélni* (imputare). *Kitudni valakit valahonnan, v. valamiből, azaz, bizonyos számolás, osztozás alkalmával az osztályból kizárni, követeléseit elmellőzni. Kitudták őt az ősi házból, s minden örökségből.*

Egyezik vele legközelebb a *voják tud-*, *erzardvin soda-*, melyek szintén azt teszik: *tud-ni*; nem különben a régi hiungnu (hún) *tusi*, mely De-guignes szerint böleset (tudót), különösen böles királyt jelentett; a mongol *tüszü-kü* (préméditer) hon-

nan: *tüszetei* (prudent), *tüszel-kü* *comprendre*), *tüszüb* (combinaison) stb., *toda* v. *todo* (klar, deutlich), *csida-khu* (können, vermögen). Továbbá rokonok Vámbéry szerint csagataj nyelven: *tuj-mak* am. megtudni, megérteni, felfogni; és oszmanli nyelven: *dúj-mak* am. érezni, megtudni, hallani; Budenz J. szerint pedig a finn *tietä* am. tud-ni, *tiedusta* tudakoz-ni, *taita* (können, verstehen), az ész *teed*, *teäd*, a lív *tiedö*, a lapp *tete*, *taide*, a finnlap *diette* am. *tud-ni*. Végül idesorozható a persa *dákh-tan*, más-képen: *dán-isztan* 1) *scire*, intelligere, percipere, cognoscere; 2) *putare*; 3) *discernere*, *distinguere*: 4) *posse*. (Vullers); innen *dánis* tudás, *dána* tudó, tudós, böles; a zend *dáo* tudó (in fine compositorum = sciens. Vullers).

TUDAKOL, (tud-ak-ol) áth. m. *tudakol-t*. Kérdezősködés által valamit meg akar tudni. *Valakinek nevét, lakását, kilétét tudakolni. Tölem ne tudakold, mert magam sem tudom. Kíváncsilag mindent kitudakolt.*

TUDAKOLÁS, (tud-ak-ol-ás) fn. tt. *tudakolás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Az ismeretszerzésnek azon neme, melyet kérdezősködés által akarunk elérni.

TUDAKOLÓDÁS, (tud-ak-ol-ó-od-ás) fn. tt. *tudakolódás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Kíváncsi kérdezősködés, mely által holmit megtudni akarunk.

TUDAKOLÓDIK, (tud-ak-ol-ó-od-ik) belsz. m. *tudakolód-tam*, — tál, — ott. Többször vagy többeknek tett kérdések által valaminek tudomására akar jutni; bizonyos dolognak holléte, mivolta, körülményei felől kérdezősködik.

TUDÁKOS, (tud-ák-os) mn. tt. *tudakos-t*, v. at, tb. — ak. 1) Ki sokféle dolgról holmi felület ismeretekkel bír, s azokat fitogtatja, helytelenül alkalmazza. 2) Javaszféle ember, kiról a hiszékeny nép azt tartja, hogy titkos mesterségek, büvölések, babonások által holmi rejtett dolgokról tudomást szerezni képes. Törzse *tuddk*, alakjánál fogva gúnyra mutat, mint az *iszák*, *szunyák* szók is.

TUDÁKOSSÁG, (tud-ák-os-ság) fn. tt. *tudakosság-ot*, harm. szr. — a. Oly személynek tulajdonsága, kit tudakosnak nevezünk. V. ö. **TUDÁKOS**.

TUDAKOZ, (tud-ak-oz) áth. m. *tudakoz-tam*, — tál, — ott, par. — z. L. **TUDAKÓL**.

TUDAKOZÁS, (tud-ak-oz-ás) l. **TUDAKOLÁS**. **TUDAKOZÓDÁS**, (tud-ak-oz-ó-od-ás) l. **TUDAKOLÓDÁS**.

TUDAKOZÓDIK, (tud-ak-oz-ó-od-ik) l. **TUDAKOLÓDIK**.

TUDAKOZÓ INTÉZET, intézeti hely, melyben egyet mást pl. valaminek eladását, vásárlását megtudni lehet; különösen pedig hol a szolgálatkeresők szolgálatadókról, és viszont, kérdezősködni szoktak, vagy egyikök a másiknak ajánlatik stb.

TUDAKOZÓLAG, (tud-ak-oz-ó-lag) ih. Tudakozásképen, tudakozó minőségben.

TUDÁLEKOS, (tud-al-ék-os) l. **TUDÁKOS**. 1). Törzse *tudálék* elavult; középhangzóját a szokás hibásan nyújtotta meg *tudalék* helyett, melyhez

hasonlók: *toldalék, tartalék, kötelék, főzelek, ázalék* stb. Ellenkezőleg a *zagyvál* törzsből származott *zagyválék* helyett rövid *zagyválék* divatozik.

TUDALOM, (tud-al-om) fn. tt. *tudalm-at*, harm. szr. — *a*. Ismeretek, tudomány, amit tudunk. Ily érte-
ményben használta Gyöngyösy, 1. Dar. 205. 1. „Mínt hogy tudalmadnak nagy hírét hallottam.“

TUDÁS, (tud-ás) fn. tt. *tudás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Általán, az észlelő tehetségnek azon álla-
pota, midőn valamit tud, ezen ígének minden érte-
ményében. V. ö. **TUD**. *Mindentudás, megtudás, betudás. Az elfelejtésnek és a nemtudásnak egy a fizetése.* (Km.).

TUDAT, (1), (tud-at) fn. tt. *tudat-ot*, harm. szr. — *a*. v. — *ja*. 1) Minden, amit tudunk, tárgyi-
lagosan, vagy elvontan véve, s ebben különbözik az
alanyilag vett *tudás*-tól. 2) Lelki állapot, midőn
eszünkön vagyunk, s magunkat a külső tárgyaktól
megkülönböztetjük, öntudat; ellentéte: *önkivület, ön-
kivüli állapot*. A személyragozott *tudtom, tudtod, tudta,
tudtunk* stb. szók nem annyira a 'tudat' szónak mint
inkább azon ismeretes igenévének alakulásai, mely
leginkább e személyragokkal együtt van használat-
ban, s ez alakulás folytán még némely viszonyrago-
kat vesznek föl: *tudtommal, tudtoddal, tudtával; tud-
tomra, tudtodra, tudtára. Ezen dolog tudtommal történt.
Tudtomra adták, hogy... Tudtodra esett-e, mi történt
távolletem alatt?*

TUDAT, (2), (tud-at) mivel. m. *tudat-tam*,
— *tál*, — *ott*, par. *tudass*. Valamit másnak tudtára
ad, tudás, ismerés végett közöl. *Szóbeli izenet, vagy
levél által tudasd velem, mi szándékom van.*

TUDATÁS, (tud-at-ás) fn. tt. *tudatás-t*, tb.
— *ok*, harm. szr. — *a*. Tudtul adás, ismerés végett
közlés. V. ö. **TUDAT**, (2).

TUDATLAN, (tud-atlan) mn. tt. *tudatlan-t*, tb.
— *ok*. Általán, aki bizonyos dolgokat nem tud, nem
ismer, azokban járatlan, ügyetlen, értetlen, művelet-
len, tapasztalatlan. *Egyik tudatlan hamarabb megérti
a másikat.* (Km.). *Tudatlanok közt akárki is mutogat-
hatja magát.* (Km.). Az illető ismerettárgyak köréhez,
vagy mennyiségéhez képest majd szélesb, majd szü-
kebb értékenyi szó. *Aki egyben tudatlan, másban
tudós lehet.* Különösen, aki rendes tanítás, vagy ta-
nulás által kiképezve, vagy az ismeretek bizonyos
szakába beavatva nincsen.

TUDATLANOZ, (tud-atlan-oz) áth. m. *tudat-
lanoz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Valakit tudatlan-
nak nevez, czimez, gúnyol. Olyan mint *ostobáz, sza-
maraz, filkóz*.

TUDATLANSÁG, (tud-atlan-ság) fn. tt. *tud-
atlanság-ot*, harm. szr. — *a*. Állapot, vagy tulajdon-
ság, midőn valaki bizonyos, vagy kellő ismeretek
nélkül szükölködik. *Tudatlanságból hibázni, vétkezni*,
azaz, nem szándékosan, nem rossz akarattól, hanem
a kellő ismeret hiányából.

TUDATLANUL, (tud-atlan-ul) ih. A dolgot
nem tudva, nem ismerve; értetlenül; ügyetlenül,
műveletlen módon, kellő ismeretek nélkül.

TUDNIA ILLIK I. **TUDNILLIK**.

TUDNIA MERT v. **TUDNI MERT**, vagy he-
lyesen — **MÉRT** (=miért, mert állandóan hosszú é
jeggyel [*é* v. *e*] jön elé a Bécsi codexben), régies ki-
fejezések, a mai *tudniilik* és *azaz* jelentésében. „És
monnon (mindketten) meghalának, Maalon tudni
mért (videlicet) és Celion.“ (Bécsi cod. Ruth. I.).
„Sok üdőben *tudnia mért* száz és nyolczszáz napok-
ban.“ (Ugyanott Hester. I.) „Az három férfiak ke-
dég *tudnia mért* (idest) Sydrach Missach és Abde-
nago.“ (Ugyanott. Dániel III. 64, 67. levél).
„Tudni mert ő drágalatos szent testét (Régi M. Pas-
sió. Toldy F. kiadása 128. l.). A Debreczeni Le-
gendáskönyvben, Nádor-codexben stb. *tudnia mint*.
„Az örökkévaló és az új csudaképen összeegyesü-
dének, *tunnia (tudnia) mint* az istenség s az embör-
ség.“ (Debr. Leg. k. 53. l.).

TUDNIA MINT, I. **TUDNIA MERT**.

TUDNILLIK, **TUDNILLIK** (tudni-illik) ősz.
ih. Élünk e szóval, midőn a figyelmet különösen va-
lamily tárgyra akarjuk fordítani, hogy az illetőkkel
tudassuk, vagy midőn valamit határozottan állítunk.
Leginkább az oktató, értelmező beszédben van helye.
Körülbelül megfelel neki a latin *scilicet*, azaz *scire
licet* s valószínűen ennek formájára képeztetett a ma-
gyar 'tudniillik' is. Régebben *tudnia illik*. „Ilyen sze-
mélyek előtt vallom tútorrá az én gyermekimnek,
mint *tudnia illik* Hethei Estván uram előtt, Farkas
György uram előtt“ stb. (1551-dik évből. Régi M.
Nyelvml. II. Köt. Vegyest. 82. l.). „Es azonképen
juta az ötödik életnek állapotjában, *tudniaillik* éle-
tének halandó végére.“ (Carthausi Névtelen. Toldy
F. kiadása. 145. l.). Még régebben: *tudni* (v. *tunni*)
mert v. *tudnia mert*. L. ezeket. Azonban már a régiek-
nél is előjön a mai alakban: „És ha csak rész sze-
rint mond minek ellene, *tudni illik* egy falunak vagy
egy résznek.“ (Levél 1558-ról. Szalay Ág. 400 m. l.).

TUDNIMÉLTÓ, (tudni-méltó) ősz. mn. Ami
bizonyos tekintetben érdekes, és megérdemli, hogy
tudjuk.

TUDNIMERT I. **TUDNIAMERT**.

TUDNIVÁGYÁS, (tudni-vágyás) ősz. fn. A
lélek ismerőtehetségének azon természetes hajlama,
ösztöne, kíváncsisága, melynél fogva ismereteket,
különösen tudományosakat szerezni törekszik; újabb
korban rövidítve: *tudvágy*.

TUDNIVÁGYÓ, (tudni-vágyó) ősz. mn. Áltá-
lán, aki valamit tudni, megtudni, tanulni, észrevenni
szeret, kíván, óhajt, akármiféle érdekből, vagy
ezélből.

TUDNIVALÓ, (tudni-való) ősz. mn. Amit tudni
kell, szükséges, érdekes, czélszerű. *Az új hivatalnokot
holmi tudnivaló dolgokra figyelmeztetni.* Élünk vele mi-
dőn valamit határozottan állítunk, vagy kétes kér-
désre felelünk. *Tudnivaló, hogy ott leszek.* Továbbá
főnévként, midőn valamely eléadandó tárgyra előle-
ges megjegyzést teszünk. A közéletben néha 'tudva-

levő' helyett is használják. *Tudnivaló dolog ez itt nálunk.* (Szalay Ág. jegyzeteiből).

TUDNIVALÓKÉPEN, (tudni-való-képen) ih. Olyan képen, olyan módon, amint valamit tudni szükséges, czélszerű.

TUDNIVALÓST, (tudni-való) a székeleyeknél am. tudnivalóképen.

TUDÓ, (tud-ó) részesülői, mn. tt. *tudó-t.* 1) Pázmánál többször am. tudnivaló. 2) Aki valamit tud. Rendesen az illető viszonytárggyal öszvetétk. *Írástudó, mindentudó, törvénytudó.*

TUDÓDIK, (tud-ó-od-ik) belsz. m. *tudód-ott.* A dolog természeténél fogva csak harmadik személyben divatozik, és pedig *ki* igekötővel: *kitudódik.* Szabatosan akkor használható, midőn bizonyos rejtett, titkos dologról azt akarjuk mondani, hogy véletlenül, s mintegy belkörülményekből kifejlődve, jut közismeretre, nyilvánosságra, tudomásra. *Sok gonosztett lehet, aminem tudatik* (nincs tudva), *de utóbbkitudódhatik.*

TUDOMÁNY, (tud-o-mány) fn. tt. *tudomány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* 1) Széles ért. minden amit tudunk, amiről bizonyos ismereteink vannak. *Különféle tárggy tudományokban jártasnak lenni.* 2) Régebben jelentett óvatástelt valamely jog sértése ellen. (Protestatio). *Tudományt tenni*, protestálni. „Az egész világ előtt tudományt teszek (protestor.“ Szabó Dávid.). „Azért az árvák arra is re(á) jüttek és azt is várták, de reá nem jött az más fél, és nekünk tudományt töttek.“ (Vinnai bíró és esküttek bizonyítványa. 1560. évről. Régi M. Nyelvml. II. K. Vegy. t. 163. l.). 3) Használják némelyek *tudomás* helyett. *Tudományul venni valamit*, a jegyzőkönyvekben am. tudomásul venni. 4) Szűkebb ért. meghatározott elveken alapuló, egymással öszvefüggő, s egymásból következő ismeretek, illetőleg igazságok rendszere. *Bölcsészeti, orvosi tudományok. Jogtudomány, természettudomány. Elméleti, gyakorlati tudományok. Hol sok a tudomány sok a titok.* (Km.). *Fáradsággal adják a tudományt.* (Km.). *Nincs a tudomáznak rest ágyban fekvése.* (Km.). *Jó úti társ a tudomány.* (Km.). *Tudomány nem veszhet el.* (Km.). *Tudomány eltart mindenütt, v. embert tudománya mindenütt eltartja.* (Km.). *Tudomány szegénynek is palotát rak.* (Km.). „Bár mennyire haladjon a tudomány, sem az emberi gyengeséget, sem a gyengeségnek érzetét nem fogja elokoskodhatni.“ (B. Eötös. J. Gondolatok).

TUDOMÁNYBELI, (tudomány-beli) ösz. mn. A tudományok körébe tartozó, abból való. *Tudománybeli kérdések, vizsgálatok, jártasság.*

TUDOMÁNYI, (tud-o-mány-i) mn. tt. *tudományi-t*, tb. — *ak.* Tudományra vonatkozó, azt illető. Leginkább öszvetételekben használják, pl. *nyelvtudományi, jog-, állam-, természet-, erkölestudományi* stb.

TUDOMÁNYOS, (tud-o-mány-os) mn. tt. *tudományos-t*, v. — *at*, tb. — *ak.* 1) Aki bizonyos szakbéli tudományban, vagy több nemű ismeretekben jártas, művelt. *Tudományos férj.* 2) Tudományt tartalmazó, azzal bánó, arra vonatkozó. *Tudományos könyvek, ér-*

tekezések, társulatok, gyűjtemények, hirdetemények. Magyar tudományos Akadémia.

TUDOMÁNYOSAN, (tud-o-mány-os-an) ih. Tudományos alapra vagy alapokra fektetve. *Tudományosan leírni, megvitatni valamit.*

TUDOMÁNYOSSÁG, (tud-o-mány-os-ság) fn. tt. *tudományosság-ot*, harm. szr. — *a.* Tudománybeli jártasság, műveltség. A régieknél annyit is tett, mint a mai közdivatú *irodalom.*

TUDOMÁS, (tud-om-ás) fn. tt. *tudomás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Az észlelő tehetségnek azon állapota, midőn valami felől tudata van, midőn valami tudtára esett, vagy tudtával történt. A tudásnak ezen neve különösen a történelem tárgyaira, vagy előttiünk történt bizonyos eseményekre vonatkozik. *Nincsen tudomásomra, mi történt köztök*, azaz nem tudom. *Tudomásomra csak egyszer volt részeg, mennyire én tudom.* Különösen, *tudomásul venni valamit*, am. egyszerűen, minden észrevétel nélkül valamely hírt, eseményt meghallani, s emlékezetül följegyezni; a hivatalosjegyzőkönyvekben divatos kifejezés.

E szónak képeztetése sajátos, mely tekintetben hasonlók hozzá: *látomás, hallomás, vallomás, áldomás, állomás, halomás, kéremés* (Pázmánál) és talán még egy kettő. Első gondolatra úgy látszik, mintha különös kivételképen a jelenidő határozott első személyből képeztettek volna, s épen oly különösségre mutatnának, mint midőn az *eszem, iszom, fogd meg, éljen* ragozott igéket ismét ragozzuk, p. szereti az *eszemiszomot*; jönnek a *fogd meg*ek; sokszor *éljenestek* neki. Azonban Kassai a fennemlített elemzésre azon helyes észrevételt teszi, hogy a *hal* igének nincs határozott alakja: *halom*; de azon véleménye, hogy ezen nevekben az *m* csak közbevetett hang volna, nem látszik elfogadhatónak. Annyi igaz, hogy az *m* néha talán csak közbevetett betű, mint e példák mutatják: *véres vérmes; gyerek gyermek; kajás kajmács; czibál czimbál; giber giber; csipeszkedik, csimpeszkezik; káva kámva; czobók czombók, szuszog szuszmog, tutyog tutymog* stb.; de az *omás* (emés) vagy *más* (més) úgy látszik, hogy vagy az *om*, *em* vagy a *ma*, *me* és *ás* és képzőkből van öszvetéte.

TUDOMÁSUL, (tud-om-ás-ul) ih. I. **TUDOMÁS** alatt.

TUDOMÁSVÉTEL, (tudomás-vétel) ösz. fn. Cselekvés midőn valami tudomásul vétetik.

TUDOR, (tud-or) fn. tt. *tudor-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Tudós, ki valamely tudományszakból az illető egyetemi kar előtt a szigorlati vizsgálatok érvényes letétele után tudományos képzettségéről szóló és tanúsító oklevéllel megtiszteltetett. *Hittani, jogtani, gyógytani, bölcsészeti tudor, v. hit-, jog-, gyógy-, bölcsészettudor.*

TUDORI, (tud-or-i) mn. tt. *tudori-t*, tb. — *ak.* Tudort v. tudorokat illető, azokhoz tartozó, azokra vonatkozó. *Tudori czim, oklevél.*

TUDORRANG, (tudor-rang) ösz. fn. Tudori állás.

TUDORSÁG, (tud-or-ság) fn. tt. *tudorság-ot*, harm. szr. — *a.* Tudori oklevéllel, czimmal felruházott tudományos képesség; továbbá, tudori állás, rang.

TUDÓS, (tud-ó-os v. tud-ó-s)mn. és fn. tt. *tudós-t*, v. — *at*, tb. — *ak*, mint fn. tárgyesete: *tudós-t*, tb. — *ok*; kicsinezve: *tudóska*, *tudósoska*. 1) Általán, különösen népnyelven: a ki valami felől tud, s ez által mintegy részt vesz benne. *Te tudós vagy benne, kilopta el a pénzt. Aki miben tudós, abban gyanus.* (Km.).

„Erre mit feleljen, forgatja magában,
Csak ő maga tudós titkos szándékában.“

Gyöngyösi István. (A Murányi Vénus).

Tudóssá tenni régiesen am. tudósítani. „Palkó fiáról még semit nem tudok mondanom, de megtudakozom róla, és ötet tudóssá teszem.“ (Levél 1550-ról. Szalay Ág. 400 m. 1.). Eléjön gr. Eszterházy M. nádornál is. 2) Bizonyos ismeretekben jártas, művelt; tudományos. *Tudós férfi. Tudós társaság.* Mint önálló főnév jelent szakférfit, ki különösen valamely tudományba avatva van. *Tudós is talál min köszörrülje eszt.* (Km.). *Nem mind tudós, ki pápaszemet hord.* (Km.). *Tudósok becsülete, ifjak ébresztése.* (Km.). *Ha nem kevély a tudóska, világ nyolczadik csodája.* (Km.).

Alakulásra (s végzettel a jelen részesülő után) hasonló a *futós*, *ropogós*, *tartós*, *fojtós*, *csipős*, *tehető* és több más szóhoz.

TUDÓSAN, (tud-ó-os an) ih. A dologhoz tudományosan érte, alapos, rendszeres ismeretekkel fölrüházva.

TUDÓSÍT, **TUDÓSIT**, (tud-ó os-it) áth. m. *tudósít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni*, v. — *ani*. Valakinek bizonyos dolgot tudtára ad. *Levélben, szóbeli izennettel tudósítani valakit. Valamely esemény felől fabragaszok, hírlapok által tudósítani a közönséget. Jövedeled előtt egy két nappal légy szíves tudósítani bennünket.*

TUDÓSÍTÁS, **TUDÓSITÁS**, (tud-ó-os-it-ás) fn. tt. *tudósítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Irás, vagy izenés, mely által valakit, vagy bizonyos közönséget tudósítunk valamiről. I. V. ö. **TUDÓSÍT**.

TUDÓSÍTÁSUL, **TUDÓSITÁSUL**, (tud-ó-os-it-ás-ul) ih. Tudomás gyanánt, vagy végett. *Ez szolgáljon tudósításul. Tudósításul kihirdetni, megizenni valamit.*

TUDÓSÍTÓ, **TUDÓSITÓ**, (tud-ó-os-it-ó) mn. és fn. tt. *tudósító-t*. 1) Aki vagy ami által másokat tudósítunk. *Tudósító hírnök, futár. Tudósító levél, izenet.* 2) Hirdetmény, vagy hírlap, illetőleg hírlapi szak, mely az illetőket bizonyos dolgok felől értesíti.

TUDÓSÍTVÁNY, (tud-ó-os-it-vány) fn. tt. *tudósítvány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Iromány, levél, mely tudósítást foglal magában.

TUDÓSKODÁS, (tud-ó-os-kod-ás) fn. tt. *tudóskodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Tudóskodást játszó, tudósságot fitogtató magaviselet.

TUDÓSKODIK, (tud-ó-os-kod-ik) k. m. *Tudóskod-tam*, — *ál*, — *ott*. Tudósságot szenved, fitogtat, tudóst játszik.

TUDÓSSÁG, (tud-ó-os-ság) fn. tt. *tudósság-ot*, harm. szr. — *a*. Tudósi állapot, vagy tulajdonság. *Tudósságát mindnyájan bámulják.*

TUDÓSTAG, (tudós-tag) ősz. fn. Valamely tudományos intézetnek tagja.

TUDVA, (tud-va) részesülő, tb. *tudvák*. Egyes számban *van* igével am. tudatik, ismert dolog. *Tudva van mindnyájatok előtt.* Többsben a *vannak* elmarad. *Az elkövetett büntett tudva van, s a bünrészesek mind tudvák.* Megjegyzendő, hogy itt a *tudva* szenvedő értelemben használtatik s megfelel neki a *latia scitur*, *notum est*. A régieknél, midőn áthatólag szólt, fölvevé, mint más ily részesülők, a személyragokat: *tudvám*, *tudvád*, *tudvája*, *tudvánk*, *tudvátok*, *tudvájok*. „Időt mulattok, *tudvátok*, (scientes vos) hogy elment légyen én tölem a beszéd.“ (Tatrosi codex. Dániel II. fej.)

TUDVÁGY, (tud-vágy) ősz. fn. I. **TUDNIVÁGYÁS**.

TUDVALEVŐ, (tudva-levő) ősz. mn. Köztudomásu, nyilvános. *Ez tudvalevő dolog.*

TUDVALEVŐKÉP, v. — **KÉPEN**, **TUDVALEVŐLEG** (tudva-levő-kép v. — képen, tudva-levőleg) ősz. ih. Köztudomás szerént, amint általában tudva vagon.

TUDVAVALÓ, (tudva-való) I. **TUDVALEVŐ**. **TUDVAVALÓKÉP**, v. — **KÉPEN** (tudva-valókép v. — képen) I. **TUDVALEVŐKÉP**.

TUGAR v. **TUGÁR**, **LOSONCZ** —, mváros, **KIS** —, falu Nógrád m.; helyr. *Tugár-ra*, — *on*, — *ról*.

TUH, elvont gyök *tuhad*, *tuhaszt*, *tuhodik* és *tuhúl* szókban. L. **TUHAD**.

TUHAD, (tuh-ad) önh. m. *tuhadt*. Öszvetolulás következtében földagad, földuzzad, földhalmozódik, pl. a szél által hajtott homok, vízáradásakor a zátony; máskép: *tuhúl*, *tuhodik*. *Fel- v. megtuhodtak az árkok.* (Szabó D.).

Gyöke *tuh* alapgomban egyezik *duvad*, *du-dorodik*, *dundi*, *dunyha* szók *du* gyökhangjaival. Rokon hozzá a mandu *tuhén* (Haufen), *tuhí* v. *tugi* (Wolke); továbbá a latin *tumet*, *tumor* is.

TUHADÁS, (tuh-ad-ás) fn. tt. a *tuhadás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Földuzzadás, dagadás. V. ö. **TUHAD**.

TUHÁR, I. **KIS-TUGÁR**, **TUGAR'** alatt.

TUHASZT, (tuh-asz-t) áth. m. *tuhaszt-ott*, par. *tuhaszsz*, htn. — *ni*, v. *ani*. Eszközli, okozza, hogy valami tuhadjon, földagadjon, magasra halmozódjék. *Tuhasztott föld.* (Szabó D.). V. ö. **TUHAD**.

TUHODIK, k. m. *tuhod-tam*, — *tál*, — *ott*, v. — *t*. L. **TUHAD**.

TUHÚL, (tuh-úl), önh. m. *tuhúlt*. Eléjön Szabó Dávidnál. L. **TUHAD**.

TÚJAJFA, (túja-fa) ősz. fn. Az egylakiak serégébe és falkások rendébe sorozott növénynem, melynek himvirágai tobzocsákban vannak. (Thuja). Más neve: *életfája*. Fajai: *nyugoti túja*, (Canadában honos); galyai kétélűk, szétnyiltak, levelei négy oldalra födelékesek, tojáskeresek; szárai lapultak, kopaszok, bibiresósak, ha megdörgölik, jószagúak;

tobzoi viszás tojásdadok, belső pikkelyei csonkák, a hegyeken alúl púposak; *keleti túja* (Sína és Japánban honos), melynek galyai felállók, levelei közepén barázdások, tobozai körkörösök, belső pikkelyei tompák, a hegyeik alatt szálkások. Mindkettőnek rendkívül kemény gesztje (fásrésze) van, s azt tartják, róla hogy a szabad levegőn egy emberkornál is tovább épen marad.

TUJÁNTÚL, I. TULJÁN TÚL.

TUKÁNBORSÉVŐ, (tukán-bors-évő) ösz. fn. Madárnem, melynek aránylag igen nagy fűrészes szélű, s kajmós végű orra van, s tollazata igen szép. (Rampastos.)

TUKMA, v. **TOKMA**, (tuk-ma v. tok-ma, amennyiben a *tuk* v. *tok* gyököt török-tatár elemnek tekintjük, mint alább) fn. tt. *tukmát*. Régebben pl. Molnár A., Szabó D., Simai Kr. szerint am. alku, szerződés. (Contractus, pactio, pactum). Származéka: *tukmál* v. *tokmál*, am. alkut köt, szerződik (contractare, pacisci). Eléjön Pázmánál is (Kalaúz. 544. 1). A székelyeknél most is *tokmálni* Ferenczi János szerint am. szerzeni és Szabó Elek szerint am. szerződni, alkudni, „mintha — úgymond — két dolgot egy hüvelybe, tokba, suskába akarnánk egygyé illetni öszsze.“ (Tájszótár). De ezen értelménye az általános nyelvben egészen elavult; azonban némely vidéken mondják: *valamit rátukmálni valakire*, valamit másra erővel rákötni, erőtetni, hogy vegye meg, vagy fogadja el. 2) Némelyek újból föllevenített régebbi jelentése után az idegen váltólevél (*tratta*) elnevezésére használják; különösen *tukvány* (= tukmalevél) alakban; I. TUKVÁNY. 3) Néhutt am. alattomos, fortélyos, mely értelményben vagy a *tutyma*, vagy pedig a német „*Duckmäuser*“ után módosult. L. TUMKA.

Régebbi és a székelyeknél még fenlevő jelentését tekintve, mind eredeti fogalomban, mind hangokban egyeznek vele a török, illetőleg tatár *toğmak* v. *toki-mak* v. *toku-mak* v. *tög-mek*, valamennyien am. csomótkötni, összekötni (*faire un noed, nouer, knüpfen*) vagy igenévként a *k* elhagyásával a török-tatár nyelvtan szerint a *mak-mek-nek-ma-me-vé* változtatával): *tokima* v. *tokuma* v. *tögme* am. csomótkötés, kötés; miből látjuk hogy ezen fogalmakkal teljesen egyezik azon eredeti fogalom, mely a *kötni, kötés, kötvény* szokat jellemzi. A *tukma* szó *ma* végzete is a magyar nyelvbe átjött több más török szóra is emlékeztet, mint *szárma, szacsma* v. *szatyma* stb.

TUKMACSORRU, (tukmacs-orru) ösz. mn. Tompa, pisze, benyomott orru. V. ö. TUTYMA.

TUKMÁL; **TUKMÁLÁS**; lásd **TUKMA** alatt.

TUKORA, I. TUKMACSORRU.

TUKVÁNY, (tuk-vány) fn. tt. *tukvány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Az *idegen váltó* (*tratta*) jelölésére hozott indítványba, minthogy ennek „intévény“ neve már más fogalmakra is el van foglalva. A *tukvány* (= tukmalevél) szó pedig a „*tukma*“ szóval ugyanazon gyökből van származtatva. „*Tukma*“

eredetileg kötést jelentvén, „*tukvány*“ az idegen váltóramint legszigorúbb kötésre helyesen alkalmazható.

TUKVÁNYOZ, (tuk-vány-oz) áth. m. *tukványoztam*, —al, —ott. L. INTÉZVÉNYEZ.

TÚL, (to-ul) helyhatározó, és névutó. Bizonyos kiindulási, vagy nézőponttól véve valamely határvonalnak távolabbi oldalán. Állapító viszonyragú neveket vonz. *Túl a Dunán*, v. *Dunán túl*. *Árkon túl*, v. *túl az árkon*. *Hegyen, vízen, erdőn túl*. *Túl van már a határon*. Ellentéte: *innen*. *Tiszán innen*, *Tiszán túl*. Időfolyamra alkalmazva am. bizonyos időnek lefolytánál tovább. *Egy órán túl el ne maradj*. *Három órán túl van az idő*. *Innen túl, mai napon túl nem iszom bort*. Átv. ért. mértéken túl, kelletén túl, a kellő v. illő mértéket meghaladva. *Túl megy a mértéken*, annak illő határát általhágyja. *Túl lenni vaamin*, pl. a *bajon*, kiállani azt; a *munkán*, bevégezni azt; „*Túl vagyok ugyan minden babona- és kísértethívesen*“ azaz nem hiszek a babonában és kísértetben (Palóczy László országgyűlési beszéde. 1840. april 23.) *Túl esik valamin* pl. a *munkán*, bevégezi, s mintegy maga után hagyja. *Túladni*, *túltenni valamin*, lásd **TULAD**. **TÚLTÉSZ**.

Gyökeleme a távolságot jelentő *to*, melyből *ul* képzővel lett *toul*, régiesen *tozul*, öszvehuzva *túl*; így képződtek az *al, föl, kül, bel* gyökökből *alul, fölü, külül* (kívül), *belül* pl. forinton alul, házon fölü városon kívül, határon belül. Egyezik vele mandsu nyelven: *tule* (túl), *duleme* (tulnat), *tulime* (überschreiten), *tulesi* (tulsó, ausserhalb). Rokon hozzá Vámbéry szerint csagataj nyelven: *türi* (szemközt, tulsó rész), jakut *tuora* (át, szemközt). V. ö. **TO**, gyökelem.

—**TÚL**, (1), magas hangon: —**TÜL**, röviden ejtve: —**TUL**, —**TÜL**, névmódosító rag, tájdivatos kiejtéssel am. tól, től; I. —**TÖL**.

—**TÚL**, (2), magas hangon: —**TÜL**, röviden ejtve: —**TUL**, —**TÜL**, összetett határozói képző, némely nevek után, ú. m. *fal-t-ül, szél-t-ül, vég-t-ül*.

—**TÚL**, (3), magas hangon: —**TÜL**, röviden ejtve: —**TUL**, **TÜL**, névmódosító összetett rag, s mindig *as, es, ős* stb. végzetű mellékevekhez járul pl. *fiast-ul, gyermekes-t-ül, nős-t-ül*; I. —**ASTUL**.

TULAD, pusztá Esztergam m.; hejyr. *Tulad-ra, —on, —ról*.

TULAD, (túl-ad) ösz. önh. Megszünteti azon viszonyt, mely őt valakihez mint alárendelthez, vagy valamely birtokhoz kötötte; elbocsát, elad, elajándékoz stb. *Túladott hitetlen szolgáján*. *Rajtad is nem sokára túladok*. *Szeretne túladni lovain, de nem kap rájok vevőt*. Átv. *túladni gondjain, bánatán*, megmenekülni tőlök, elüzni azokat.

TULAJDON, mn. és fn. tt. *tulajdon-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Anyagi vagyongra, jószággra vonatkozólag, aminek lényegéről szabadon rendelkezhetünk, különösen, a mi kizárólag a miénk, a mi nem másé, nem közös, hanem sajátunk. *Tulajdon házában lakik*. *Tulajdon szekeren, lovain utazik*. *Ez a könyv, fegyver tulajdonom, nem kölcsön vett*. *Tulajdon, nem idegen*

pénzen vásárolni holmit. 2) Ami testi, vagy lelki mivoltunkhoz tartozik, ami annak valamely részét teszi Tulajdon szemeimmel láttam. A levelet tulajdon kezével írta. Tulajdon szája árulja el. Ezt tulajdon eszeddel is beláthatnád. Mindent tulajdon meggyőződése szerint tesz. Gyakran en, ten, ön, magam, magad, maga stb. névmásokkal felelserélhető. Enszemeimmel (tulajdon szemeimmel) láttam. Tinnmagatok vagytok okai, tulajdon, magatok. 3) Ami kizárólag, vagy közvetlenül tőlünk eredt, származott. Tulajdon keresményem, szerzeményem, művem, írásom, költeményeim. Tulajdon gyermekeink. „Viselje gondját mint az ői (wy), ment tulajdon (twlaydon) magájának.” (1551. évről. Régi M. Nyelvelm. II. K. Vegy. t. 82. l.). Ugyanitt az aláírásban, talán írás- v. nyomdahibából, ez áll: „Én Ugray Estván tuliadon kezem írása ez.” 4) Ami szoros, belső viszonyban áll velünk. Tulajdon rokonai, testvérei, szülei ellene vannak. Tulajdon baráti elhagyták őt. 5) Ami a dolog lényegében alapszik, ahhoz tartozik, különböztető jegy gyanánt létezik benne. Az állatoknak, növényeknek seregek, nemek, fajok szerint vannak tulajdon jegyeik, melyek által egymástól különböznek. 6) A szónak, beszédnek tulajdon értelme, azaz, eredeti, pontosan, szorosan vett, nem átvitt, nem képes jelentése. 7) Mint főnév jelent oly vagyont, mely kizárólag a mienk, sajátunk. Tulajdonul bírni valamit. Tulajdonától megfosztani valakit. Ez a ház és kert az ő tulajdona. „Két erő köti biztosan a népet honhoz és törvényhez, s e két varázserő: szabadság és tulajdon.” Deák Ferencz követjelenészi beszéde. 1840. július 28. — Mind ezen jelentésekben egyezik 'saját' szóval. 8) Használtatik 'tulajdonság' helyett. Sok jeles tulajdona van.

Magyar elemzéssel e szóban talán a 'ragadomány' illetőleg 'szerzemény' alapfogalma rejlik, amennyiben harczkedvelő, sőt honszerző őseink ezen korban harczolva és vitézség által szereztek vagyont (mint a Névtelen jegyzőnek egész történetrajza is mutatja).

A ragadomány kifejezésére pedig legegyszerűbb és legrégebb szavaink egyike a *dú* szó, melytől *dú-l*, sőt *dú-s* is származik, a *dúl*-ból, *aj* (= av) végzettel származtatott *dúl-aj* (= dúló, dulav), majd ismét *don* végzettel (mint *uj-don*, *haj-a-don*) *dúlajdon* am. dúló módon (ragadományként) szerzett vagyon, mely utóbb bármely módon szerzett vagyonra is értetett (mint *dús* szó is), melyből aztán csekély változással *tulajdon* szó módosult.

Ha pedig rokon nyelvhez folyamodunk, a törökben *dolaj* v. *dolajı* am. valaminek környülete (circunferencia, circuit, les environs (Zenker, Hindoglu), *dola-mak* igétől, mely am. körülvenni, környékezni (talán 'dolog' szó is innen ered?); tehát *dolaj* lesz *don* (*dan*) végzettel *dolajdon* am. valaminek környületéből (való), környületebeli. V. ö. SAJÁT. Budenz J. mint melléknevet (*genuinus*, *proprius* értelmében) a lapp *tuol*, *tuola* (legitimus, genuinus, justus) szóval rokonítja s a jegyzékben így nyilatkozik: „Különben azt sejttem, hogy a *tulajdon* és lapp

tula szók eredete azon ígében rejlik mely finnül *tule*, cseremisül *tol-* stb., s mely a magyar *talál*-ban is fenmaradt. A finn *tule*- azt is teszi: zukommen, gerhören. A *tul-* ígének ily értelemben lehet participiuma a *tulaj-* (= finn *tuleja*, *tulia*); *don*-ra nézve v. ö. újdón.”

TULAJDONI, (tulajdon-i) mn. tt. *tulajdoni-t*, tb. — ak. Tulajdont illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Tulajdoni jog*.

TULAJDONISÁG, (tulajdon-i-ság) fn. tt. *tulajdoniság-ot*, harm. szr. — a. Bizonyos tulajdonra vonatkozó állapot, vagy mineműség.

TULAJDONÍT, (tulajdon-ít) áth. m. *tulajdonított*, par. — s, htn. — ni, v. — ani. 1) Bizonyos vagyont tulajdon gyanánt maga részére elfoglal, elvesz, megszerez. *Az egész zsákmányt, mint a mesebeli orozlán, magának tulajdonította. Eltulajdonította más jóságát.* 2) Magáról vagy másról azt állítja, hogy bizonyos eredménynek, eseménynek, ténynek okozója. *Ami jót mások cselekedtek, ő azt magának tulajdonítja, Aminek magad vagy oka, ne tulajdonítsd másnak.*

TULAJDONÍTÁS, TULAJDONITÁS, (tulajdon-ít-ás) fn. tt. *tulajdonítás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Cselekvés, illetőleg állítás, melynél fogva valamit magunknak vagy másnak tulajdonítunk. V. ö. TULAJDONÍT.

TULAJDONÍTÓ TULAJDONITÓ, (tulajdon-ít-ó) mn. és fn. 1) Aki v. ami tulajdonít. 2) Tulajdonító eset; l. NEK, (2).

TULAJDONKÉP, v. — KÉPEN, (tulajdon-kép v. — képen) ösz. ih. 1) Birtokféle tulajdon gyanánt, úgy mint őt illető tulajdont. *Tulajdonként, nem kölcsön, nem zálogban, nem haszonbérben bírni valamit.* 2) A dologot maga eredeti valóságában, minőségében véve; a maga nemében; szorosan véve. *A művészet tulajdonkép a széptanhoz tartozik. Ez tulajdonkép nem a te dolgod, nem tartozik hivatalodhoz.*

TULAJDONNÉV, (tulajdon-név) ösz. fn. Név, mely egyedi lényt, azaz egyedi személyt vagy tárgyat jelent, p. Péter, Pál, Budapest, Duna, Bakony. A tulajdonneveket nagy előbetűvel szoktuk írni.

TULAJDONOS, (tulajdon-os) fn. tt. *tulajdonos-t*, tb. — ok. Személy, aki bizonyos vagyont tulajdon gyanánt bír, vagy valamivel mint tulajdonával rendelkezhetik. *Háztulajdonos.* A katonaságnál, valamely ezred tulajdonosa, kinek nevét az ezred viseli, s ennél némely jogokat gyakorolhat.

TULAJDONOSSÁG, (tulajdon-os-ság) fn. tt. *tulajdonosság-ot*, ham. szr. — a. Állapot, vagy mineműség, midőn valaki tulajdonosa valaminek. V. ö. TULAJDONOS.

TULAJDONSAĞ, (tulajdon-ság) fn. tt. *tulajdonság-ot*, harm. szr. — a. Általán, azon jegyek összege, melyek akármely személy, vagy dolog lényéhez vannak kötve, s azt bizonyos tekintetben és viszonyokban másoktól megkülönböztetik. *Az emberek*

egyéni, faji, nemzeti, éghajlati tulajdonságai. A nővényeket tulajdonságaiknál fogva külön seregekre, nemekre, fajokra osztályozni. Lényeges, állandó tulajdonságok. A mindenhatóság és mindentudás isteni tulajdonságok. A test és lélek lényeges tulajdonságai az emberek. A testi és lelki tulajdonságok különböznek az emberekben. A szépség, ifjúság mulandó tulajdonságok. Ide tartoznak mindennemű szokások, módok, mint különböző-
tett jegyek.

TULAKOZIK, (tul-ak-oz-ik) k. m. *tulakoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Mintegy tolakodva bizonyos akadályon, tömegben által vergődik. Tájdivatos szó. Középképzője *ak* a gyakorlatos og képző-nek felel meg. V. ö. **TULIZ**.

TULBA, fn. tt. *tulbát*. Bőrzsák, melyet tömlő gyanánt föl lehet fűjni; hangváltozattal: *turba*, mely Calepinus szerint latinul: *corycium*, Molnár Albertnél: *vidulus*, *pera*. Béla névtelen Jegyzőjénél is VII. fej. írva van: „Fluvium Etyl super *tulbou* sedentes transnataverunt.“ Némelyek szerint e szó alatt *talp* volna értendő, mintha talpon keltek volna által őseink ama folyón; de valószínűbb, hogy itt bőrtömlőt, általán tömlőt kell érteni, mert a talpon nem kell vala szükségkép ülniök; Szabó Károly is tömlőnek fordítja. Egyébiránt v. ö. **TÖMLŐ** és **TURBA**.

TULBECSLÉS v. —**BECSÜLÉS**, (túl-becslés v. —becsülés) ösz. fn. Valódi értékén felül becsülés. Átv. ért. *önmagának, önjerejének, öntehetségének túlbecsése*.

TULBECSÜL, (túl-becsül) ösz. áth. Becsét valódi értékén felül állapítja meg.

TULBUZGALOM, **TULBUZGÓSÁG**, (túl-buzgalom v. —buzgóság) ösz. fn. Szerfölötti buzgalom, kelletén v. mértéken túli buzgalom.

TULCSAPÁS, (túl-csapás) lásd **TULCSAPONGÁS**.

TULCSAPONG, (túl-csapong) ösz. fn. Az illő mértéket vagy megszabott szoros határt áthágdossa.

TULCSAPONGÁS, (túl-csapongás) ösz. fn. Az illő mértéken vagy megszabott határon kívül csapongás.

TULCSIGÁZ, (túl-csigáz) ösz. áth. Erején túl feszít, hajt.

TULDUL, némely régiéknél pl. a Debreczeni Legendáskönyvben am. *toldul*; l. ezt.

TULÉL, (túl-él) ösz. önh. Tárgyesetes viszony-névvel, am. határozott időpontnál, vagy időben történő eseménynél tovább él, vagy élethosszra nézve más kortársakat fölülmúl. *Ez évet aligha túléli. Sok viszontagságot túléltünk már. Ő minden iskolatársait túlélte.*

TULÉLET, (túl-élet) ösz. fn. Túlvilági v. sírontúli v. jövő élet.

TULÉR (túl-ér) ösz. önh. Nyúlás, nyujtás, nyujtózás által bizonyos határnál tovább terjed, odább hat. *A komp kötele túlér a másik partra. A fának terepély ágai túlérnek a kerítésen.*

TULÉRET, (túl-érett) ösz. mn. Némely gyümölcsről mondják, midőn az kelletinél nagyobb érett-

ségre jutott, úgyhogy ez által kellemes ízéből vesztett; ilyenek a dinnyefajok.

TULÉRETTE, (túl-érette) ih. Túlérett állapotban.

TULÉRETTSÉG, (túl-érettség) ösz. fn. Túl-érett állapot v. minőség.

TULERŐ, (túl-erő) ösz. fn. 1) A szokott vagy rendes állapotot meghaladott erő. 2) Az ellenfél irányában ennek harci mióvtát v. állapotát meghaladó képesség.

TÚLESIK, (túl-esik) ösz. k. Bizonyos határvonalnál tovább esik, leesik. *A fölvetett kéve túlesett a szekér oldalán. Átv. valami reánézve bevégeződik s mintegy utána marad. Túlesni a munkán. Hála Istennek, hogy e veszélyen túlestünk. Essünk túl rajta, azaz, végezzük be. Továbbá a felfogáson kívül áll. Az Isten lénye túlesik a mi felfogásunkon.*

TÚLFELŐL, (túl-felől) ösz. helyhatározó. Ezen kérdésre: *honnan?* Ázon oldalról, irányról, mely bizonyos álláspontra nézve amott, távolabbra esik. A pestiekre nézve túlfelől jön a hajó, midőn a budai partról érkezik, és viszont. Ellentéte: *innenfelől*.

TÚLFELÜL, (túl-felül) ösz. helyhatározó. Ezen kérdésre: *hol?* Ázon oldalon, részen, helyen, mely bizonyos állásponthoz képest amott, vagyis odább fekszik. *A pesti partról túlfelül Buda látszik.*

TÚLFESZÍT, (túl-feszít) ösz. áth. A rendes, kellő, illő mértéket meghaladva, erőn fölül feszít valamit. *A hír elpattan, ha túlfeszítik. A testi lelki erőt káros, veszélyes túlfeszíteni.* V. ö. **FESZÍT**.

TÚLFESZÜLT, (túl-feszült) ösz. mn. Ami akár magától, akár kül erőttől hajtva, illetőleg húzva, vonva mértéken túl kinyúlt, kitágult. V. ö. **FESZÜLT**.

TÚLFÍNOM, (túl-finom) ösz. mn. 1) Túlágoosan finom. 2) Rendkívül finom.

TÚLFOLYAM, (túl-folyam) ösz. fn. Leginkább az érc- vagyis fémpénzről mondják, midőn ez a forgalomban a másmemű, illetőleg papírpénz értékéhez mérve, ezen felüláll, pl. ha száz ezüst forintért százhusz papírpénz forintot adnak vagy számitanak. (Agio).

TÚLHÁG, (túl-hág) ösz. önh. Bizonyos kiszabott határvonalnál tovább lép, megy. *Túlhágni a korlátan, az árkon.* Tárgyesetes viszonynevet is vonz. *Túlhágni az alacson kerítést.* Átv. bizonyos erkölcsi, vagy szellemi korlátan általtör. V. ö. **HÁG**.

TÚLHAJT, (túl-hajt) ösz. önh. A kellő mértéken vagy kiszabott határon túlmegy, az eszmékben, fogalmakban túlzó irányt követ. Az átvitt fogalom a loyak s más igavonó marháknak erőn fölüli hajtásától vétetett.

TÚLHALAD, (túl-halad) ösz. önh. Haladva bizonyos távolsági pontot maga után hagy. V. ö. **HALAD**.

TÚLHALADÓ, **TÚLHATÓ**, (túl-haladó v. —ható) ösz. mn. A bölcsészetben az érzéki vagy tapasztalati dolgon felülálló. (Transscendent, trans-

scendental.). Amennyiben némely bölcsészek a kétőt megkülönböztetik, a magyarban is némely írók a 'transcendental' szót 'tülkelő' szóval fejezik ki. De mivel a magyar 'tülhaladó' és 'tülkelő' szók közti különbség sem eléggé szabatos, némelyek a 'transcendent' kifejezésére 'tülontüli' szót ajánlnának.

TULHASZNÁLÁS, TULHASZNÁLAT, (tülhasználás v. —használat) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamely dolgot kelletén tül vagy rendeltetésének hátrányára vesz használatba; pl. valamely erdőből több fát vág ki, mint amennyi jövőendő fennállásának vagy czélszerű növekedésének megfelel.

TULI, l. **TULIPIROS** alatt.

TÜLI, (tül-i) mn. tt. *tüli-t*, tb. — *ak*. Oly helyre, vagy időre, illetőleg helyben vagy időben létezőre vonatkozó, mely bizonyos állásponthoz képest távolabb, onnansó félen van. *Hegyen tülí falvak, rétek. Dunán tülí szójárás. Tiszán tülí lakosok. Evilágon tülí élet. Századunkon tülí világesemények. Időn tülí várakozás.* V. ö. **TÜL**.

TULIPÁN, fn. tt. *tulipán-t*, tb. — *ok*, harm. szr.: — *ja*. Növénynem a hathímesek seregéből és egyanyások rendéből; csészéje nincs, bokkrétája harangforma, hat szirmú; bibéje száratlan, a magzaton ül. (Tulipa). *Szép a tulipán is, de ha nincs illatja.* (Km.). Tájéjtéssel, s némely régiéknél pl. Molnár Albertnél is: *tulipánt*. — *Tulipán Panna*, csúfneve az oly férfinak, ki asszonyi dolgokba avatkozik, más-kép: *tatuska*.

Olaszul: *tulipano*, spanyolul: *tulipa, tulipan*, francziánul: *tulipe*, németül: *Tulpe* stb. A nyelvészek azt tartják, hogy a török-persa *tulban* v. *tulband* v. *dulband* (= turbán) szóból jött által az európai nyelvekbe, minthogy ezen virág némileg a turbánhoz hasonló. V. ö. **TURBÁN**.

TULIPÁNÁGY, (tulipán-ágy) ösz. fn. Virágágy valamely kertben, mely tulipánokból van egybealkotva.

TULIPÁNBOGOR, (tulipán-bokor) ösz. fn. Bokrot képező több tulipánszár és ezek virága.

TULIPÁNHAGYMA, v. — **HAJMA,** (tulipán-hagyma v. —hajma) ösz. fn. Azon hajmaforma gyökér, melyből a tulipánszár kinő.

TULIPÁNLEVÉL, (tulipán-levél) ösz. fn. A tulipánszárnak széles sima levele.

TULIPÁNOS, (tulipán-os) mn. tt. *tulipános-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Tulipánnemű növénynyel bővelkedő, diszló. *Tulipános kert.* 2) Festett vagy himzett tulipánnal czifrázott. *Tulipános ködmön, ágy.* Tájéjtéssel: tulipántos.

„Fölteszem a tulipántos ládámat,
Furulyámat, dudámat.“

(Juhászdal).

TULIPÁNT, fn. tt. *tulipánt-ot*; **TULIPÁNTOS,** l. **TULIPÁN**; **TULIPÁNOS.**

TULIPIROS, (tuli-piros) ösz. mn. Eleven piros; különösen szőlőfajról mondják, melynek piros színű, s vékony átlátszó bőri bogyói vannak. Egyezik az első

részszel a mongol *tüle* (láng), mely igeként am. éget, gyújt; továbbá a szintén lángot jelentő persa *tólus* v. *tólas* (Vullersnél), és a tüzet jelentő finn *tuli*. Kriza J. gyűjteményében előjön *dali veres* (talán csak tréfásan). „A gyermek kéri apját: Apám uram, hozzon nekem vásárfiát. Hozok fiam, dali vereset, hoppi kéket, látatlan zódet.“

TULIZ, (tul-iz) önh. m. *tuliz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Mondják szarvasmarhákról, midőn öklelőznek, türkölnék, s egymást mintegy eltolni törekednek. Gyöke *tul* egynek látszik a *tol* igével, s képzője *iz* am. *oz*, mintha volna *tuloz* v. *toloz*. Hasonlóan *öriz* és *öröz* azonos képeztetésűek. Persaúl *tül* am. viaskodás.

TULIZÁS, (tul-iz-ás) fn. tt. *tulizás-t*, tb. — *ok*. Türkölés, öklelőzés. V. ö. **TULIZ**.

TULJÁN TÜL, a székelyeknél (saját kiejtésök szerint: *tuján tül*) am. tulságosan, túlon is fölül, kelletén tül v. fölül.

TÜLJÁR, (tül-jár) ösz. önh. Bizonyos határpontot vagy vonalat általlépve s maga után hagyva jár. *Hegyen völgyön, hetedhét országon túljár. Túljárni valakinek eszén* am. gondolatát, szándékát megelőzni, s ez által kifogni rajta.

TULKA, falu Bihar m. helyr. *Tulká-ra*, — *n*, — *ról*.

TÜLKEK, (tül-kel) ösz. önh. Bizonyos határvonalon túllép, túlmegey.

TÜLKELO, (tül-kelő) l. **TÜLHALADÓ**.

TÜLKODÁS, (tül-kod-ás) fn. tt. *tülkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Az erkölcsi és szellemi hiáladásnak, vagy törekvésnek illő mértéket nem tartó módja; máskép és szokottabban: *tülés*.

TÜLKODIK, (tül-kod-ik) k. m. *tülkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Bizonyos tetteket a kellő mértéket általhágyva gyakorol, vagy is tovább megy, mint a kitűzött czél kívánja; máskép és szokottabban: *túloz*.

TÜLKÖLTSEG, (tül-költség) ösz. fn. Mértéket haladó, a rendes számítást fölülmuló költség, költségtöbblet.

TÜLLÉP, (tül-lép) ösz. ön- és áth. Bizonyos határvonalat áthág, azon túlmegey.

TULLUS, puszta Borsod m.; helyr. *Tullus-ra*, — *on*, — *ról*.

TÜLMEGY, (tül-megy) l. **TÜLKEK**.

TÜLMESTERKÉL, (tül-mesterkél) ösz. áth. Valamit mesterséges módon izléstelenül czifráz, tárgyal. Magában a 'mesterkél' szó is ugyanazt teszi.

TÜLNAN, ¹ **TÜLRÓL,** (tül-nan v. tül-on-an, tül-ról) ih. ezen kérdésre: honnan v. honnét? am. tül felől, tül oldalról. Olyféle használatu, mint az *onnan*, *innen*, *amonnán* (v. onnét, innét, amonnét) pl. *Honnan jött az ellenség?* Fel. *Onnan*, *innen*, *tülnan*.

TÜLNAT, (tül-on-at) ih. ezen kérdésre felel: hol? Tehát 'tulat' annyi, mint a tulsórészen, tulsó oldalon.

TÜLNYOMÓ, (tül-nyomó) ösz. mn. Átv. ért. a mi erkölcsi vagy szellemi erejénél fogva mások fölél emelkedik, másokat fölülmul.